

NOVI SVJETSKI
GEOPOLITIČKI POREDAK

MAGISTARSKI RAD

Sadržaj

Uvod	2
1. Geopolitika	5
2. Geopolitički poredak i uvjeti njegova razvoja	15
2.1 Koncept geopolitičkog poretka Petera J. Taylora	15
2.2 Koncept geopolitičkog poretka J. Agnewa i S. Corbridgea	19
2.3 Koncept geopolitičke evolucije Saula B. Cohena	23
2.4 Preduvjeti nastanka i uvjeti razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka	25
3. Akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka	39
3.1 Države i njihova nova uloga	39
3.2 Ostale teritorijalno-političke jedinice	48
3.3 Međunarodne organizacije	54
3.4 Ostali akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka	60
4. Procesi u novom svjetskom geopolitičkom poretku	63
4.1 Globalizacija	63
4.2 Deteritorijalizacija	70
4.3 Promjena organizacije i poimanja prostora	76
4.4 Pojava novih i neteritorijalnih izazova sigurnosti	87
5. Suvremeni geopolitički i međunarodni odnosi i njihov utjecaj na razvoj svjetskog geopolitičkog poretka	92
5.1 Suvremeni geopolitički odnosi prema Saulu B. Cohenu	94
5.2 Novi svjetski poredak i globalna sigurnost	101
5.3 Sjedinjene Američke Države	104
5.4 Kina	122
5.5 Rusija	125
5.6 Europska unija	129
5.7 Geopolitičke regije i regionalni poretki	131
6. Uloga Hrvatske u novom svjetskom geopolitičkom poretku	145
Zaključak	154
Popis literature	161
Popis grafičkih priloga	165

Uvod

Već iz samog naslova magistarskog rada možemo naslutiti tematiku koju rad obrađuje. Rad po svojoj problematici pripada u geopolitičku problematiku, koja je dio geopolitike. *Geopolitika* je znanstvena disciplina kontaktnog obilježja prema političkoj i geografskoj znanosti. Geopolitika je također studij odnosa geografskog prostora i politike. Geopolitički pristup istraživanju je metoda koja se najviše bavi istraživanjem geopolitičkih odnosa. Upravo je geopolitički pristup najviše korišten pri izradi rada.

Središnja tema kojim će se rad baviti je *geopolitički poredak*. Pojam je to koji izaziva određene asocijacije. Po samom pojmu odmah zaključujemo da se radi o jednoj geopolitičkoj kategoriji, kakve su npr. geopolitički položaj ili geopolitički kod. Postoje i druge vrste poretka npr. međunarodni. Geopolitički poredak može se definirati kao geografski aspekt pravila, institucija, aktivnosti i strategija kroz koje funkcionira međunarodna politička ekonomija u različitim povijesnim razdobljima.⁹³ Geopolitički poredak također se odnosi na poredak u geopolitičkom sustavu, tj. sustavu suverenih država. Skup faktora koji određuju i oblikuju, te elementa koji sačinjavaju geopolitički poredak dio su geopolitičke problematike. Stoga se pri određivanju geopolitičkog poretka rabe one metode i u obzir uzimaju oni faktori koji su geografski i geopolitički relevantni. Upravo ta upotreba geografskih faktora i njihovo povezivanje s političkim faktorima geopolitici daje legitimaciju. Tako bar tvrde geopolitičari. No, i među njima ima onih koji tvrde drugačije.

Pojam *svjetski* koji se nalazi u naslovu rada daje nam naznaku da će se analiza geopolitičkog poretka vršiti na svjetskoj ili globalnoj razini. Upravo primjenom globalnog pristupa možemo na najrelevantniji način istražiti suvremeno stanje geopolitičkog poretka. Suvremeno doba, ali i cijelo prošlo stoljeće zbog raznih su faktora bili u znaku događaja koji su imali uglavnom globalni karakter. Bili su to svjetski ratovi i hladni rat. Danas je to proces globalizacije. Iznimno brz i sveprisutan tehnološki napredak koji ima akcelerirajući karakter i djeluje kumulativno, donosi sa sobom i nužnost korištenja globalne perspektive, u političkoj znanosti i drugim znanostima. U geopolitici globalni pristup prevladava još od njenog samog nastanka, pred više od 100 godina. Globalni geopolitički sustav predstavlja okolinu u kojoj nastaje i razvija se geopolitički poredak.

⁹³ Ovo je definicija geopolitičkog poretka koju koristi kritička geopolitika. Citirano prema: Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London

Događaji koji su se zbili krajem 80-ih i početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, uzrokovali su raspad geopolitičkog poretka hladnog rata, brзом dezintegracijom nakon koje je nastao novi svjetski geopolitički poredak. Događaji o kojima govorimo odnose se na brz raspad sustava država Varšavskog ugovora i Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV). Ovaj vojno-politički savez i međunarodna ekonomska organizacija bili su glavni instrumenti kontrole i ostvarivanja utjecaja SSSR-a nad okolnim socijalističkim državama. Stoga je njihov raspad doveo do situacije u kojoj je bio omogućen i raspad samog SSSR-a te nastanak više od 20 novih država u Europi i Aziji. Taj je događaj, zajedno s raspadom Jugoslavije, doveo do najveće proliferacije država nakon velikog vala dekolonizacije 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća. I to je razlog zbog kojeg utvrđujemo postojanje novog geopolitičkog poretka.

Uvjet nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka nije samo prestanak stanja konfrontacije između dvaju suprotstavljenih vojno-političkih blokova na globalnoj razini. Prestanak takvog stanja ni rata ni mira omogućio je pojavu mnogih novih aktera i procesa u međunarodnom sustavu, ali nije donio suštinske promjene u njegovoj strukturi. Međunarodni sustav još uvijek se sastoji od država koje su glavni akteri međunarodnog i geopolitičkog poretka. Države su glavni akteri u geopolitičkom poretku, jer su uz još neke manje važne političko-teritorijalne jedinice jedini akteri koji imaju uporište u teritoriju, teritorijalno su određene, imaju teritorij na kojem imaju suverenitet. Uz to, države su danas jedini akteri u međunarodnom sustavu koji imaju instrumente za zaštitu svoje vlasti na svom teritoriju (zbog toga su suverene) i za projekciju vojne moći na teritorij drugih država. Naravno, postoje države bez vojne sile i postoje snage međunarodnih organizacija kao što je UN, ali su sastavljene od vojne sile država članica organizacija.

U vrijeme dezintegracije geopolitičkog poretka hladnog rata i nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka većina aktera vjerojatno nije bila svjesna veličine i dubine promjena koje su se zbivale velikom brzinom. Prve naznake o nastanku novog poretka dao je predsjednik SAD-a *George Bush* koji je prvi upotrijebio sintagmu «*novi svjetski poredak*», koji se počeo stvarati nakon dezintegracije istočnog bloka i intervencije protiv Iraka u akciji Pustinjska oluja. Najveću ulogu u nastanku novog poretka imala je promijenjena priroda odnosa između lidera vojno-političkih blokova. Odnos se od izrazitog suparništva počeo pretvarati u odnos koegzistencije ili čak partnerstva, npr. u borbi protiv terorizma. Kad govorimo o uzrocima promjene u odnosima dvaju lidera blokova obično mislimo na promjene koje su se desile u samom SSSR-u, koji se nakon iscrpljujuće bitke na političkom polju i utrke u naoružanju raspao, prvenstveno zbog kolapsa gospodarstva.

Suvremeni geopolitički odnosi koji se odvijaju i oblikuju novi svjetski geopolitički poredak obilježeni su turbulentnošću, neizvjesnošću i velikim stupnjem međuovisnosti, koja se javlja ponajviše između aktivnosti država koje oblikuju suvremeni geopolitički poredak. Zbog tehnološkog razvoja na polju svih vrsta komunikacija, od prometa do telekomunikacija i informatike, došlo je do svojevrsne kompresije svijeta. Danas je komuniciranje između različitih dijelova prostora intenzivnije nego ikad prije i moguće trenutačnim kontaktom. Ovakve mogućnosti promijenile su tradicionalno poimanje prostora i vremena, a taj proces promjene naziva se kompresija prostora i vremena.

Kao posljedica jakog povezivanja dijelova svijeta, najviše na gospodarskom polju, javlja se proces globalizacije, koji osim spontanog povezivanja uključuje planirano djelovanje država i međunarodnih organizacija na promicanju globalizacije. Globalizacija je tako postala strateški cilj najrazvijenijih država i većine međunarodnih organizacija koji ju nameću Svijetu kao obrazac budućeg razvoja, kao način opstanka i daljnjeg razvoja svijeta. Jačanjem globalizacije i razvojem tehnologije javlja se proces deteritorijalizacije, u kojem dolazi do smanjenja važnosti teritorija i promjene poimanja prostora kao temeljnog obilježja u kojem se odvijaju geopolitički odnosi i razvijaju geopolitički poretci. Stalnost i sveprisutnost prostora, koji je gotovo potpuno politički organiziran u teritorije, čini ga najvažnijim čimbenikom koji utječe na razvoj geopolitike i geopolitičkih odnosa. Važnost prostora i njegova organizacija u sustav teritorijalnih država, u kojem nema središnje vlasti, presudno su utjecali na nastanak i razvoj geopolitike.

Najvažnija pitanja koja nam se nameću pri istraživanju novog svjetskog geopolitičkog poretka i međunarodnog sustava su: Koji su faktori presudno utjecali na nastanak sadašnjeg poretka?, Da li će struktura geopolitičkog sustava ostati jednaka?, Koji faktori utječu na održanje sadašnjeg poretka?, Koji su najvažniji akteri i procesi u novom svjetskom geopolitičkom poretku?, Da li će proces globalizacije oblikovati svijet kao jedinstvenu cjelinu ili kao prostor podijeljen ekonomskim razlikama? Kakvi će biti globalni geopolitički odnosi u budućnosti? Kakvi će biti odgovori na izazove sigurnosti i prijetnje održanju suvremenog poretka? Kakva će uloga i mjesto naše domovine, Republike Hrvatske u globalnim i regionalnim geopolitičkim odnosima, koji će presudno oblikovati njen geopolitički položaj u međunarodnom sustavu? Kakvo djelovanje može poboljšati njen položaj?

Ovo su samo neka od pitanja na koja će pokušati odgovoriti ovaj magistarski rad.

1. Geopolitika

Geopolitika je jedno od najviše kontroverznih područja istraživanja uopće. Zbog važnosti koju geopolitika ima za ovaj magistarski rad i za autora rada, prvo poglavlje rada bavi se problematikom geopolitike općenito. Daje nam kratak uvid u to što je uopće geopolitika, čime se bavi, koje su osnovne karakteristike i kakve su mogućnosti njene primjene u geografskoj i političkoj znanosti u sadašnjosti i budućnosti.

Usprkos tome što postoji preko 100 godina i tome što je preživjela brojne uspone i padove tijekom svog postojanja, još ni danas ne postoji konsenzus oko toga što je ustvari geopolitika i čemu služi, ili bi trebala služiti. Malo je pojmova na svijetu koji izazivaju toliko oprečnih zaključaka i različitih reakcija kao što to izaziva geopolitika. Sporovi se vode i oko toga da li geopolitiku uopće možemo uvrstiti u neko znanstveno polje, da li joj možemo priznati znanstveni karakter, ili ju možemo označiti kao jednostranu i etnocentričnu doktrinu koja služi ostvarivanju različitih ciljeva i posebnih interesa. Geopolitika je nastala na samom kraju 19. stoljeća, 1899. godine, i jedna je od rijetkih znanstvenih disciplina kojoj točno znamo godinu kad je nastala. Nastanak geopolitike veže se uz djelo *«Država kao oblik života»* Rudolfa Kjellena, nastalo pod utjecajem djela *«Politička geografija»* Friedricha Ratzela. Geopolitika je preživjela 20. stoljeće u kojem je doživjela svoj veliki uspon sa razvojem nacionalnih škola geopolitike u razdoblju između svjetska rata. Gotovo svaka velika nacija razvijala je svoju geopolitičku školu koja je pokušavala oblikovati nacionalnu ideologiju koja će poslužiti jačanju države i homogenizaciji njenog stanovništva. Osnovni razlog proučavanja prostora i politike bilo je traženje načina za jačanje vlastite države koja je poimana kao organizam koji se rađa, živi i umire. Nakon kompromitacije njemačke geopolitičke škole i njene *Geopolitik*, geopolitička istraživanja su zamrla. No, to nije bilo posve tako jer su ostala prisutna kroz istraživanja u znanosti o međunarodnim odnosima. Odbačene su teorije o superiornosti naroda i prirodno pravo na pokoravanje drugih, ali su ostali postulati o važnosti moći u međunarodnim odnosima i važnosti kontrole prostora. Snaga države sada se izražavala kroz stanje nacionalne sigurnosti koje je služilo za kvantitativno izražavanje vojne moći i zastrašivanje protivnika, a ne za izražavanje sigurnosti građana država i njihova blagostanja.

Nakon ove prijelazne etape u svom razvoju, geopolitika je doživjela ponovno rođenje, sa izmijenjenim osobinama i svrhom postojanja. Geopolitika je u 21. stoljeće ušla još uvijek puna kontroverzi, nepoznanica i različitih pogleda koje u sebi nosi. Kakav će biti njen razvoj

u 21. stoljeću? Da li će ponovno postati oruđe za proizvodnju doktrina u službi državnih interesa, ili će nastaviti svoj razvoj kao znanstvena disciplina?

Suvremena geopolitika nudi nam i nove perspektive za sagledavanje odnosa geografije i politike. Važna je za razvoj racionalnih, uravnoteženih i realističnih paradigmi koje će u ime geopolitike ponuditi novi koncept i novi pogled na prostorne aspekte svjetske političke karte. Suvremena geopolitika svijetu može ponuditi drugačiju teorijsku osnovu od stare, tj. tradicionalne ili klasične geopolitike, čija je teorijska osnova bila grubi oblik nacionalno orijentiranog prostornog determinizma. Suvremena geopolitika može donijeti novu eru akomodacije u svijetu. Utemeljena je na kompleksnosti geografskih obilježja i fenomena. Priznaje njihovu ulogu u međuo odnosu prostornog i političkog između lokalizma, nacionalizma i internacionalizma. Suvremena geopolitika je primijenjeni studij odnosa geografskog prostora i politike. Geopolitika se stoga odnosi na učinke međusobnog djelovanja prostornih obilježja i struktura i političkih ideja, institucija i transakcija. Teritorijalni okviri u kojima se ovi međuo dnosi odvijaju razlikuju se po razini, funkciji, doseg i hijerarhijskoj razini od nacionalnih, internacionalnih, kontinentalno-regionalnih do provincijskih i lokalnih. Tako uzima u obzir međuovisnost ekonomskih, socijalnih, kulturnih i političkih procesa u promjenjivim prostornim okvirima. Ujedno baca novo svjetlo na sadržaj vojno-strateških promišljanja. Bavi se istraživanjem novih pojava specifičnih za razdoblje u kojem se razvijaju globalizacija i lokalizacija, te stoga proučava etničke, vjerske i kulturne različitosti i sukobe, nacionalne, transnacionalne i lokalne međuovisne sustave, promovira geopolitičko proučavanje transnacionalnih ekonomskih, socijalnih i političkih silnica, proučavanje gradova i lokaliteta te proučavanje učinka tehnologije na putove interakcije.⁹⁴

Možemo reći da danas ne postoji jednoznačna i općeprihvaćena definicija geopolitike. Stoga nudimo nekoliko definicija uglednih autora koji se bave problematikom geopolitike:

1. Subjektivna interpretacija političko-geografskih i drugih relevantnih sadržaja u cilju promatranja nacionalističkih, državnih ili blokovskih interesa (Pavić, R., 1973.);
2. Jedan od objekata političko-geografskog istraživanja. Studij država u kontekstu globalnih prostornih fenomena (Glassner, M. I., 1995.);
3. Primijenjena politička geografija (Parker, G., 1998.).

⁹⁴ Cohen, S. B. (1994.), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline*, u: Demko, G. (ur.), Wood, W. (ur.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, str. 15-48

Definicije geopolitike mogu nam dočarati kako geopolitiku doživljavaju određeni autori koji se njom bave kao objektom svog proučavanja.⁹⁵

S obzirom na važnost kritičke geopolitike u suvremenoj geopolitici, donosimo nekoliko definicija geopolitike autora koji se najviše bavi kritičkom geopolitikom i koji je jedan od njenih utemeljitelja. To je *Gearoid O Tuathail*.⁹⁶ Po O Tuathailu, geopolitika je:

1. Način teoretiziranja koji sebe postavlja izvan područja slobode i potrebitosti.
2. Dio geografije koji zahtijeva sustavno zanemarivanje faktora borbe s geografskim prostorom da bi imao smisla.
3. Studij prostornih aspekata međunarodne politike koji vrše sile iz regije jezgre i države hegemoni.
4. Teorija za rješavanje problema u konceptualizaciji i praksi državnčkih poslova.⁹⁷

Suvremena geopolitika je znanstvena disciplina na kontaktu između geografske i političke znanosti. Svojim metodama najviše istražuje geopolitičke odnose. Kontaktna je disciplina zbog prirode objekta koji proučava. Primarni objekt proučavanja geopolitike odnos je između prostora, moći i stanovništva. Zbog objekta proučavanja geopolitiku se nazivalo i geografija moći. Za geopolitiku se može reći da je studij odnosa geografskog prostora i politike. Prema tome, geopolitika proučava utjecaj prostornih odnosa, oblika i struktura, političkih ideja, institucija te njihovih međuodnosa.

Geografski prostor (prirodna osnova, tj. fizičko-geografski prostor) razlikuje se prema obliku, funkciji, sadržaju, razini. Međuodnosi prostornog i političkog procesa stvaraju i određuju geopolitički sustav, u kojem su države ključni činitelji i jedini su politički i

⁹⁵ Rad će se baviti samo problematikom suvremene geopolitike i njenom primjenom u istraživanju geopolitičkog poretka. Za upoznavanje s povijesnim razvojem geopolitike u 20. stoljeću vidi:

Glassner, M. I. (1995.), *Political Geography*, John Wiley & Sons, New York, str. 311-341

Parker, G. (1998.), *Geopolitics: Past, Present and Future*, Books Incorporated

O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 21-55, 111-186

Sloan, G. (1999.), Sir Halford J. Mackinder: The Heartland Theory Then and Now, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 15-38

Sumida, J. (1999.), Alfred Thayer Mahan, Geopolitician, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 39-62

Holger, H. H. (1999.), Haushofer, Hitler and Lebensraum, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 218-241

⁹⁶ Autor je u međuvremenu promijenio ime u jednostavnije. Sada se službeno zove Gerard Toal.

⁹⁷ Ove definicije imaju svrhu da nas pobliže upoznaju s prirodom geopolitike. Svrha rada nije upoznavanje s problematikom suvremene geopolitike općenito. Za daljnje proučavanje teorijske problematike iz područja suvremene geopolitike vidi:

Mamadouh, V. (1999.), Reclaiming Geopolitics: Geographers Strike Back, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 118-138

O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis

O Tuathail, G. (1999.), *Understanding Critical Geopolitics*, Strategic Studies, vol. XXII, br. 2-3, str. 107-124

međunarodni entitet koji može imati ulogu geostrateških igrača i geopolitičkih osi.⁹⁸ Geografski prostor predstavlja okolinu u kojoj postoji sustav suverenih država i ostalih političko-teritorijalnih jedinica, koje čine međunarodni sustav. Geopolitički sustav (koji znanost o međunarodnim odnosima naziva međunarodni sustav) prve je konture dobio uspostavom sustava suverenih država u Europi 17. stoljeća, nakon Westphalskog mira 1648. g. Geografski prostor zbog svoje sveprisutnosti, stalnosti i gotovo potpune nepromjenjivosti čini važan faktor koji utječe na geopolitički sustav, iako je njegova važnost zbog velikog tehnološkog razvoja manja nego prije nekoliko stoljeća ili desetljeća.

«*Geografija ne djeluje, ona jednostavno jest (postoji).*» Riječi su to velikog američkog geopolitičara i teoretičara međunarodnih odnosa *Nicholasa Johna Spykmana*. Spykman je samo jedan od brojnih autora koji je pisao o odnosu geografije, tj. prostora i njegovih značajki i političkih faktora ili prvenstveno moći.

Korisno je ovdje citirati još jednog autora suvremenog doba, predstavnika kritičke geopolitike – *Gearoida O Tuathaila*: «*Geography is about power. Although often assumed to be innocent, the geography of the world is not a product of nature but a product of struggle between competing authorities over the power to organize, occupy and administer space.*»⁹⁹

Geografski prostor je sa svim svojim obilježjima sveprisutan i djeluje stalno. Geografski prostor se vrlo sporo mijenja, iako s razvojem ljudskog društva ljudi imaju sve veći utjecaj na njega. Utjecaj je to koji je uglavnom negativan. Ova neizbježnost, trajnost, stalnost i sveprisutnost daju geografskom prostoru jednu osobinu, a to je objektivnost i nepristranost. Geografija ne može djelovati pristrano, nego su za njeno diferencirano djelovanje na pojedinim prostorima odgovorni ljudi. Nije geografski prostor svojevolumino proizveo suvremene odnose moći u svijetu i neke civilizacije i društva učinila moćnijim i naprednijim, druge slabijim i manje naprednim. Takvi odnosi i način promatranja pojedinih društava i njihova klasifikacija kao moćnijih i manje moćnih, proizvod su političkih elita europskih kolonijalnih velesila u 19. i 20. stoljeću. Geografski prostor se zbog toga što ne djeluje svjesno ne svrstava u subjekte, nego u faktore međunarodnih odnosa.

Geografija je, osim što je dio geopolitičkih studija, također i dio geostrateških studija. Geografiju se naziva majkom strategije. Postoje dvije vrste geografije – geografija prostora, udaljenosti, vremena, reljefa, te geografija imaginacije. Nasuprot brojnim radovima iz područja geopolitičke teorije koji nam govore o globalnim prostornim odnosima, ne postoji

⁹⁸ Cvrtić, V. (2000.), Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 85-88

⁹⁹ O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 1

jedinstvena teorija o tome kakav je stvaran utjecaj geografskih faktora na strategiju. Od utjecaja geografskih faktora nemoguće je pobjeći, bili oni fizičkog, kulturnog ili umnog karaktera. Geografski faktor i njegov utjecaj neizbježni su upravo zbog svoje sveprisutnosti.¹⁰⁰

Uobičajeno je u geopolitičkim promišljanjima da se osim primjene modela, često geopolitička problematika proučava kroz teze koje nam u kratkim crtama objašnjavaju geopolitičku problematiku vezanu uz neko određeno područje. Tako npr. postoje četiri teze o odnosu politike, geopolitike i geostrategije:

1. Sva politika je geopolitika;
2. Sva strategija je geostrategija;
3. Geografija je objektivno sveprisutna kao okoliš ili reljef;
4. Geografija je prisutna i u nama kao zamišljeni prostorni odnosi.¹⁰¹

Geografija¹⁰² na strategiju djeluje na tri načina. Geografija je fizičko područje u kojem rade svi oni koji planiraju i provode strategiju. Geografija, kao skup jedinstvenih fizičkih parametara svakog prostora, nameće vrstu tehnologije koja dominira taktikom, logistikom i vojničkom kulturom i praksom. Geografija također djeluje i kao nadahnuće za visoke teorije koje se pojavljuju kao općenito, općeprihvaćeno geopolitičko znanje i promišljanje.¹⁰³

Geografija kakvu danas poznajemo nije dar prirode i neizmjenjena stvarnost, nego je odnos između moći i znanja. Na percepciju svijeta uvijek je utjecalo porijeklo i identitet onog koji percipira. Moderno geografsko znanje nastalo je u okolnostima jačanja europskih država koje su osvajale kolonije i širenja europskog sustava suverenih država. Stoga geografsko znanje nije funkcioniralo kao objektivno znanje, nego kao geografska moć ili geografija moći, gdje je znanje iz geografije bilo korišteno kao temelj stjecanja moći. Ova moć bila je potrebna kako bi se moglo lakše osvajati i organizirati prostor te upravljati njime. Moć je to koja je ostvarivana kroz vođenje međunarodne politike pod utjecajem geografskih faktora čija je važnost preuveličavana. Takva politika dovodila je do sukoba i otpora takvom iskrivljenom pogledu na svijet. Zbog toga treba zanemariti sve proizvode takve politike i svijet istraživati iz neutralne perspektive i bez utjecaja povijesnih faktora.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Gray, Colin, S. (1999.), *Inescapable Geography*, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 162-163

¹⁰¹ Isto, str. 163

¹⁰² Geografija u radu nije geografska znanost, nego prirodna osnova na koju djeluju ljudi, tj. fizičko-geografski prostor

¹⁰³ Isto, str. 165

¹⁰⁴ O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 7-11

Upravo je to ono što tradicionalna geopolitika nikad nije uspijevala, jer nikad nije bila neutralna i ahistorijska disciplina. Svoja zapažanja, koja nisu bila utemeljena na objektivnom i na realnosti utemeljenom znanstvenom istraživanju, uobličila je u doktrine. Doktrine su zbog velike jednostavnosti i konfliktualnog, bipolarnog pogleda na svijet imale nekoliko zadataka: približiti probleme geopolitičke prirode širokim masama ljudi, omogućiti *policy-makerima* jednostavne *agende* koje su trebale poslužiti za provedbu političkih programa, svojim konfliktualnim pogledom na svijet nužno identificirati neprijatelja i povećati njegovu stvarnu snagu, kako bi domaće političke elite generiranjem straha od tobožnjeg neprijatelja dobile snagu i legitimaciju.¹⁰⁵ Općenito se ovakvo prezentiranje geopolitičkih saznanja kroz simplifikaciju, te subjektivno i nekritičko izlaganje naziva *geostrateška fantazmagorija*.¹⁰⁶ Kako bi se zadržao osnovni kriterij znanstvenog istraživanja, a to je utemeljenost na stvarnim činjenicama, potrebno je geopolitičku problematiku sagledavati objektivno i kritički.

Kritička geopolitika čini distinkciju između geografske politike ili geo-politike i geopolitike. Geo-politika se odnosi na širu problematiku istraživanja i pridavanja obilježja globalnom geografskom prostoru. Geopolitika se odnosi na spomenuto nekritičko izlaganje geografskih obilježja prostora i njihovu upotrebu u političke svrhe za ostvarivanje državnih, nacionalnih ili nekih drugih posebnih interesa.¹⁰⁷ Tradicionalna geopolitika bila je ta koja je imala ovakva obilježja. Zastupala je interese onih koji su se njome bavili, temeljila se na socijalnom darvinizmu, neo-lamarkizmu i kartezijskoj perspektivi promatranja svijeta iz izdvojenog stajališta i sa mogućnošću globalnog promatranja.¹⁰⁸ Geopolitika skuplja, označuje i organizira geografsku heterogenost zemlje i pretvara ju u kategorije zapadnjačke misli tj. u poželjan, izmjerljiv i homogen svijet geografskih objekata, atributa i obrazaca. Geopolitika depluralizira površinu zemlje i organizira ju u zone, identitete i perspektive.¹⁰⁹

Kritička geopolitika, koja je u znanosti prisutna posljednjih desetak godina, pokušaj je prekida sa geopolitičkom tradicijom. Pokušaj je to koji je u potpunosti uspio. Nakon loših iskustava njemačke *Geopolitik* i svojevrzne katarze koju je geopolitika doživjela nakon II. svjetskog rata, javili su se pokušaji geopolitičkih istraživanja neopterećenih tradicijom i s korištenjem potpuno novog pristupa. Naravno, geopolitička istraživanja i promišljanja nikad

¹⁰⁵ Kao primjer mogu poslužiti neke geopolitičke doktrine iz razdoblja hladnog rata: *Containment code Georgea Kennana*, doktrina *Masovne odmazde*, doktrina *Elastičnog odgovora*.

¹⁰⁶ Brzezinski, Z. (1999.), *Velika šahovska ploča*, HUMS i Interland, Varaždin, str. 90

¹⁰⁷ O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 18-19

¹⁰⁸ Isto, str. 23-24, 35-36

¹⁰⁹ Isto, str. 53

nisu zamrla, jer su nastavljena na modificiranim osnovama u okviru realističke škole međunarodnih odnosa. Realisti su međunarodne odnose istraživali kroz kategorije moći i sile. Za svoj su cilj postavili jačanje nacionalne sigurnosti i međunarodnog položaja SAD-a i njegovih saveznika. No, njihov cilj nije bio osvajanje i eksploatacija teritorija i njegovih stanovnika, nego indirektna kontrola teritorija kroz ostvarivanje interesnih sfera i politiku prisutnosti kroz uspostavu vojnih baza, naročito u Rimlandu.¹¹⁰ Hladnoratovske doktrine mogu se smatrati rezultatima geopolitičkih promišljanja koja se nisu smjela zvati geopolitičkim, ali su to bila po svojim obilježjima. Čak ni zapažanja *Saula Cohena*, objavljena u čuvenoj knjizi *Geography and Politics in a World Divided*¹¹¹ nisu potpuno objektivna, jer je u zaključku koji daje Cohen prisutna jasna svrstanost na stranu tzv. slobodnog svijeta. Dane su i upute kako obraniti taj svijet i zastupati njegove interese u borbi protiv drugog svijeta. Promišljanja Kissingera, Brzezinskog i ostalih predstavnika visoke geopolitike, tako popularne u SAD-u nisu primjer objektivnog i kritičkog geopolitičkog istraživanja, jer u svima dominira etnocentričan pogled na svijet i aktivistički pristup, kojim se političarima daju upute za djelovanje i svođenje višedimenzionalnih odnosa i problema na binarnu «*mi-oni*» perspektivu.

Primjeri nepristranih i kritičkih geopolitičkih istraživanja su tri sadašnje geopolitičke škole, koje se razvijaju uz daljnju prisutnost visoke geopolitike, koja je zapravo geografija moći. Prva škola je francuska geopolitička škola koja vuče korijene iz časopisa *Antipode* i razvija se od polovine 70-ih godina 20. stoljeća. Zastupa politički aktivizam i radikalizam, a jezgru njena okupljanja predstavlja časopis *Herodote*. Druga škola je akademska škola geopolitike koja razvija neutralan pristup geopolitičkim problemima i odnosima. Razvila se u Velikoj Britaniji i SAD-u. Treća škola je kritička geopolitika koja razvija kritički pristup geopolitičkoj problematici. Razvila se s krajem hladnog rata, prvenstveno u SAD-u, kao kritička reakcija na gotovo stoljetne zablude koje su geopolitiku odredile kao kvazi znanost, oduzele joj znanstvenu vrijednost i mogućnost da djeluje objektivno, istražujući odnos prostora i politike onako kakav on stvarno i jest.¹¹²

¹¹⁰ Najvažniji predstavnik realističke škole bio je Spykman, ostali su došli kasnije npr. Kennan, Morgenthau, Liska, Aron

¹¹¹ Cohen, S. B. (1963.), *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York

¹¹² Za pobliže upoznavanje sa školama suvremene geopolitike vidi:

Levy, J. (2000.), Beyond Geopolitics: A French Connection, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 1-6

Levy, J. (2000.), Geopolitics after Geopolitics: A French Experience, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 99-113

Mamadouh, V. (1999.), Reclaiming Geopolitics: Geographers Strike Back, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 118-138

O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 57-74, 160-186

O Tuathail, G. (1999.), Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society, *Strategic Studies*, vol. XXII,

Kritička geopolitika, čiji je pristup istraživanju najviše korišten, dio je suvremene geopolitike. Za potrebe rada bit će izložena samo najvažnija obilježja kritičke geopolitike. Kritička geopolitika nastala je kao odgovor na doktrine hladnog rata. Polazna točka kritičke geopolitike jest – geopolitika mora biti kritički ponovo konceptualizirana kao diskurs kojim intelektualci iz državnih struktura međunarodnoj politici daju prostorna obilježja i predstavljaju svijet koji karakteriziraju određeni tipovi mjesta, ljudi i drama.

Na spomenutu postavku vežu se četiri geopolitičke teze *Agnewa* i *O Tuathaila*:

1. Geopolitika nije diskretna i relativno sadržana aktivnost ograničena samo na malu skupinu «*pametnjakovića*» koji koriste diskurs klasične, tradicionalne geopolitike.
2. Postoje dva tipa geopolitičkog promišljanja – formalno koje provode znanstvenici i mislioci, te praktično koje provode državnici, političari i vojni zapovjednici.
3. Proučavanje prostornih aspekata geopolitike je u trenutku svog nastanka zahtijevalo mnogo šire proučavanje nastajanja geografskog znanja u okviru pojedinih država i cijelog svjetskog sistema kao cjeline.
4. Proučavanje geopolitičkog promišljanja spada u kontekst proučavanja hegemonije u nedržavnom smislu.¹¹³

Uz već spomenutu problematiku razlikovanja geopolitike kao užeg, i geografske politike kao šireg pojma, kritička geopolitika svoja je istraživanja usmjerila i na istraživanje značenja geopolitike (Što je geopolitika?), svrhe kritičke geopolitike (Zašto geopolitika?) i na istraživanje problema geopolitičkih zabluda ili fantazmagorija.

Kritička geopolitika problematizira teorijske postavke koje dovode u pitanje postojeće strukture moći i znanja. Kritizira način na koji tradicionalna geopolitika interpretira političku kartu svijeta. Tradicionalna geopolitika nudila je pojednostavljenu percepciju svijeta u čijem se središtu nalazio sukob velikih sila prikazan kao nužnost. Kritička geopolitika ograđuje se od tih pojednostavljenih percepcija. Ne stavljajući se u ničiju službu, već samo u službu znanosti, predstavlja širu sliku svijeta u koju uključuje politička, gospodarska, socijalna i ekološka, a ne samo vojna i strateška pitanja. Razvoju kritičke geopolitike pomogla su suvremena zbivanja u svijetu, prvenstveno kraj geopolitičkog poretka hladnog rata i ulazak

br. 2-3, str. 107-124

¹¹³ O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 59-61

svijeta u razdoblje rizika, praćenog globalizacijom i novim sigurnosnim prijetnjama.¹¹⁴ Kritička geopolitika razvijena je kao poststrukturalistički pristup geopolitičkim diskursima.¹¹⁵

Kritička geopolitika geopolitičku problematiku doživljava kao mnogo širu i složeniju problematiku nego što je to bio slučaj kod tradicionalne geopolitike. Geopolitiku promatra kao skup različitosti tradicija i kultura ili kao instrumentalni oblik znanja i racionalnosti. Kritička geopolitika uzima postojeću strukturu moći kao kontekst unutar kojeg oblikuje konceptualizaciju prostora i procesa te daje osnovne naznake za djelovanje vanjske politike.¹¹⁶ Geopolitici pridaje sposobnost stvaranja kulturne i političke verzije istine o svijetu te smatra da je geopolitika slična političkom realizmu. Ono što geopolitici daje legitimaciju (da li lažnu ili stvarnu, ovisi o karakteru geopolitičkog promišljanja i zaključivanja tj. da li je objektivno ili subjektivno, kritičko ili nekritičko) upravo je prisutnost geografskih faktora koji utječu na stvaranje slike o svijetu. Prednost geografije je u tome što je mnogo manje podložna djelovanju ljudi i oblikovanju prema nekim posebnim interesima nego što je to politika. Geografija omogućuje prikaz svijeta u vidljivom kontekstu, što politički realizam ne omogućuje. Geografija je povijesni i društveni oblik znanja o Zemlji. Prožeta je povijesnim, socijalnim i političkim opisom Zemlje. Geopolitika je zapis geografskih obilježja i politika država. Političke strukture i procesi, te djelatnosti država i ljudi dešavaju se u geografskom prostoru i na njih djeluju geografski faktori.

Kritička geopolitika u pitanje dovodi postojeće strukture nastale prije i za vrijeme hladnog rata koje ne mogu učinkovito odgovarati na izazove koje donosi suvremena svjetska stvarnost. Kritička geopolitika ima postmoderni, poststrukturalistički i najvažnije kritički pristup suvremenoj stvarnosti. Bavi se procesom globalizacije, informatizacije i proučava suvremeno društvo rizika. Kritička geopolitika je i geopolitika i politička praksa. Proučava suvremene geopolitičke uvjete koji utječu na stvaranje državnih politika.

Kritička geopolitika ima mnogo bolje razumijevanje geopolitičke problematike. Kritička geopolitika dijeli geopolitiku na formalnu, praktičnu, popularnu i strukturalnu. Formalna geopolitika istražuje geopolitičku misao i tradiciju. Istražuje geopolitičku povijest,

¹¹⁴ O Tuathail, G. (1999.), Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 107-108

¹¹⁵ Geopolitički diskurs je znanstvena formulacija koncepta koji se zove predočivanje ili predstavljanje prostora. Predočivanje prostora označuje sve koncepte, prakse i geografske kodove koji se koriste za objašnjavanje prostorne prakse. Prostorna praksa je vrsta djelovanja koja se odnosi na materijalne i fizičke tokove, interakcije i djelovanje što se događa u prostoru kao osnovni oblik gospodarske proizvodnje i društvenih odnosa. Koncept su razvili John Agnew i Stuart Corbridge.

¹¹⁶ O Tuathail, G. (1999.), Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 109-110

ali s novim, kritičkim pristupom. Praktična geopolitika bavi se svakodnevnim upravljanjem državom. Primjenjuju je kreatori i provoditelji vanjskopolitičke djelatnosti u svom djelovanju. Popularna geopolitika proučava popularnu kulturu i masovne medije, konstrukciju *imagea* naroda i prostora te nacionalni identitet. Strukturalna geopolitika proučava suvremene geopolitičke uvjete u svijetu. Proučava globalne procese, tendencije i suprotnosti. Proučava i utjecaj procesa globalizacije, informatizacije, deteritorijalizacije i nove neteritorijalne prijetnje sigurnosti koje su po svom rasprostiranju globalnog karaktera.¹¹⁷

Na kraju razmatranja o geopolitici ostaje nam da zaključimo kako je geopolitički pristup, ako se koristi na ispravan način u stručnom i etičkom smislu, najpogodniji pristup istraživanju geopolitičkih odnosa u suvremenom svijetu. Nažalost, nestručna i neetična upotreba geopolitike u jednom dijelu njene povijesti donijela je geopolitici anatemu koja i nije bila nezaslužena. No, razvojem temeljenim na bitno drugačijim principima geopolitika je u posljednjih dvadesetak godina promijenila sebe i percepciju o sebi pa može neopterećena prošlošću nesmetano nastaviti svoj razvoj. Najvažnije će u tom razvoju biti da na geopolitiku bude što manje utjecaja i pritisaka iz političkih krugova moći.

¹¹⁷ O Tuathail, G. (1999.), Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 110-123

2. Geopolitički poredak i uvjeti njegova razvoja

S obzirom na temu magistarskog rada koji nosi naslov «*Novi svjetski geopolitički poredak*», potrebno je prije daljnjeg razmatranja problematike vezane uz novi svjetski geopolitički poredak objasniti što je to uopće geopolitički poredak, kada je nastao, kako se razvijao kroz povijest i kakve je oblike poprimao (tj. različite geopolitičke poretke, svaki u svom povijesnom razdoblju). Bit će objašnjeni i opći uvjeti prijelaza iz jednog geopolitičkog poretka u drugi, što su to geopolitički kodovi, razlike između geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa itd. Za potrebe ovog rada uzeta su dva koncepta geopolitičkog poretka, čiji su autori ugledni geopolitičari značajni u globalnim okvirima. Prvi je koncept britanskog geopolitičara *Petera J. Taylora*,¹¹⁸ pripadnika akademske škole geopolitike koja njeguje neutralan pristup geopolitičkoj problematici. Drugi koncept odnosi se na koncept *Johna Agnewa* i *Stuarta Corbridgea*,¹¹⁹ pripadnika kritičke škole geopolitike.

2.1 Koncept geopolitičkog poretka Petera J. Taylora

U okviru Taylorovog koncepta, najprije će biti objašnjen pojam ciklusa hegemonije, bez čijeg je razumijevanja po Tayloru nemoguće shvatiti pojam geopolitičkog poretka. Ciklus hegemonije oznaka je za razdoblje u povijesti geopolitičkih i međunarodnih odnosa u kojem je ostvarena prevlast ili hegemonija jedne države nad ostalima. Hegemonija ne mora apriori označavati nešto negativno nego je jednostavno naziv za stanje prevlasti jedne države nad drugima, u kojem su omogućeni uvjeti za stvaranje jedinstvenog, sveprisutnog svjetskog geopolitičkog poretka. Upravo je postojanje visokog stupnja hegemonije u međunarodnim odnosima najvažniji preduvjet za postojanje i identifikaciju svjetskog geopolitičkog poretka.

Povijesni razvoj ciklusa hegemonije u modernom smislu (pod međunarodnim sustavom smatramo sustav suverenih teritorijalnih država, nastao poslije Westphalskog mira 1648. g.) može se pratiti od početka 19. stoljeća. Tada je nakon pada Napoleona Bonaparte i urušavanja kratkotrajne svjetske moći i prevlasti Francuske došlo do stvaranja prvog ciklusa hegemonije u povijesti – britanskog. Britanska hegemonija koja se počela naslućivati još u 18. stoljeću, kulminirala je sredinom 19. stoljeća. Otada ova hegemonija polako slabi, najviše zbog jačanja drugih država te ujedinjenja Njemačke, nakon kojeg se britanski ciklus polako

¹¹⁸ Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex

¹¹⁹ Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London

bliži kraju. Krajem 19. stoljeća počinje novi ciklus hegemonije, onaj Sjedinjenih Američkih Država, koji traje sve do kraja hladnog rata krajem 20. stoljeća. Po nekima traje još uvijek u izraženijem obliku, pa ga se naziva drugim američkim ciklusom hegemonije. Krajem hladnog rata po nekim autorima nastupio je novi ciklus hegemonije koji dosad još nije dobio svoje posebno ime. Ciklusi hegemonije Velike Britanije i SAD-a mogu se označiti kao razdoblja relativne stabilnosti u međunarodnom sustavu u kojem su hegemoni uspjeli nametnuti svoje vanjskopolitičke stavove i zamisli većini ostalih aktera tadašnjeg geopolitičkog poretka. Ova stabilnost dovela je do toga da se hegemonija dovodi u vezu s geopolitičkim poretkom.¹²⁰

Tablica 1. Ciklusi hegemonije i svjetski geopolitički poretki

Etape trajanja	Ciklus hegemonije	Godine tranzicije	Svjetski geopolitički poredak
	Britanski ciklus hegemonije		
1790.-98.	Rast hegemonije		Dezintegracija dominacije Napoleona
1815.-25.	Vrhunac hegemonije	1813.-15.	Svjetski poredak hegemonije i suglasnosti
1844.-51.	Zrela hegemonija		Ravnoteža snaga u Europi
1870.-75.	Pad hegemonije	1866.-71.	Svjetski poredak suparništva i suglasnosti
			Njemačka dominira Europom, Britanija vlada ostatkom svijeta
	Američki ciklus hegemonije		
1890.-96.	Rast hegemonije	1904.-07.	Svjetski poredak britanskog nasljeđa
1913.-20.	Vrhunac hegemonije		SAD i Njemačka postaju velesile
1940.-45.	Zrela hegemonija	1945.-47.	Svjetski poredak hladnog rata
1967.-73.	Pad hegemonije		SSSR prijetnja američkoj hegemoniji
	Nova hegemonija?		
1990.-?	Rast hegemonije SAD-a	1989.-91.	Novi svjetski geopolitički poredak

Izvor: Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex

Geopolitički poredak je koncept kojim se u geopolitici objašnjava složenost odnosa koji vladaju u geopolitičkom sustavu. Geopolitički poredak je, osim što je koncept koji se

¹²⁰ Rapkin, D. P. (1990.), *World Leadership and Hegemony*, Boulder Co. Citirano prema: Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, str. 74

primjenjuje u geopolitičkim istraživanjima, ujedno i samo stanje geopolitičkih odnosa u geopolitičkom ili međunarodnom sustavu, tj. specifično stanje međunarodnih odnosa u jednom povijesnom razdoblju, ako se poslužimo terminologijom znanosti o međunarodnim odnosima.¹²¹ Možemo zaključiti da je geopolitički poredak u geopolitici sličan povijesnom izrazu određenog tipa međunarodnih odnosa u znanosti o međunarodnim odnosima.¹²²

Proučavanjem koncepta geopolitičkog poretka nije se bavilo mnogo geopolitičara. Većina geopolitičara bavila se proučavanjem geopolitičkog poretka kao povijesnog razdoblja u povijesti geopolitičkih i međunarodnih odnosa. Njihova istraživanja posebno su se razvila u drugoj polovini 20. stoljeća kad je vladao geopolitički poredak hladnog rata. No zbog već spomenutog anatemiziranja geopolitike i nepisane zabrane njenog spominjanja, istraživanja su se razvijala pod imenom znanosti o međunarodnim odnosima. Većina istraživanja imala je izraženu jaku geopolitičku komponentu, pa ih se moglo označiti geopolitičkim istraživanjima. Hladnoratovski autori, kao što su *Morgenthau*, *Kennan*, *Liska* i kasnije *Cohen*, *Kissinger* i *Brzezinski* bavili su se istraživanjem geopolitičkog poretka hladnog rata i u tim istraživanjima su zastupali nacionalne interese SAD-a. Jedan od istraživača koji se bavio istraživanjem teorijskog koncepta geopolitičkog poretka je i *Robert Cox* čija su istraživanja dalje razvili *O Tuathail* i *Agnew*. Cox je u svom djelu «*Social Forces, States and World Orders: beyond International Relations Theory*» iz 1981. g. razradio koncept geopolitičkog poretka kao analitičkog sredstva za istraživanje stanja geopolitičkih odnosa u svijetu u određenom povijesnom razdoblju. Cox geopolitički poredak povezuje s hegemonijom koju jedna država nameće drugima i zatim ju održava. Geopolitički poretki kombiniraju socijalne, političke i ekonomske strukture. Stoga su geopolitički poretki povezani sa svjetskom ekonomijom, te usponom i padom velikih ekonomskih sila koje su ujedno bile i političke sile kroz povijest.¹²³

Geopolitički poredak također se može poimati i kao skup geopolitičkih kodova u kojima je u velikoj mjeri prisutna jedna jedinstvena matrica, koja utječe na sve njih kao izraz jedinstvenog geopolitičkog poretka. Geopolitički kod rezultat je praktičnog geopolitičkog

¹²¹ Za klasifikaciju određenih stanja u međunarodnim odnosima razvijena je tipologija međunarodnih odnosa. Tip međunarodnih odnosa je oblik i sadržaj međunarodnih odnosa i djelovanja, toliko karakterističan da stvara stanovite crte zajedništva. Npr. bipolarnost je tip međunarodnih odnosa. Specifičan pojavni oblik bipolarnosti u povijesti je hladni rat kao izraz bipolarnih međunarodnih odnosa. Prema: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb

¹²² Ovdje se opet pokazuje bliskost geopolitike i znanosti o međunarodnim odnosima. Objekt proučavanja i pristup proučavanju problematike razlikuju im se više po terminologiji nego što se stvarno razlikuju. No mora se reći da obje imaju svoj sustav elemenata i oruđa kojima se služe, te različita svojstva objekta proučavanja na koja se više usmjeravaju.

¹²³ Cox, R. (1981.), *Social Forces, States and World Orders: beyond International Relations Theory*, *Millenium*, vol. X, str. 126-155. Prema: Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, str. 64

promišljanja. Sadrži skup političko-geografskih pretpostavki koje podupiru vanjsku politiku države. Geopolitički kod obuhvaća definiciju nacionalnih interesa, identifikaciju vanjskih prijetnji tim interesima, planirani odgovor na te prijetnje i opravdanje tog odgovora. Broj geopolitičkih kodova može biti jednak broju država jer svaka država ima pravo i može imati potrebu stvaranja svog geopolitičkog koda. Svaki geopolitički kod je jedinstven, ali na njegovo stvaranje utječe stanje u međunarodnom sustavu. Najveći utjecaj na stvaranje koda svake države, uz vlastite specifičnosti, imaju kodovi susjednih država.¹²⁴ Kodovi najjačih država imaju toliki utjecaj da djeluju ne samo na susjedne države, već na kodove ostalih država u regiji, na kontinentu ili u cijelom svijetu ako je država toliko jaka – to je hegemonija.

Svjetski geopolitički poredak također se može poimati i kao dana raspodjela moći u svijetu, po kojoj se ravna i u skladu s kojom djeluje većina političkih elita u svijetu. Ova raspodjela moći svakako uključuje periode stabilnosti i hegemonске cikluse, te svojevrsan red i poredak između vjerojatnosti u svijetu u kojem vlada hegemonija. Geopolitički poredak izraz je posebnog slučaja hegemonije. Pojedini geopolitički poredak razdoblje je u kojem nasuprot međunarodnoj anarhiji prevladava vladavina velikih sila koje vrše akomodaciju svojih interesa.¹²⁵ No, anarhija u užem smislu ostaje jer u svijetu nikad nije uspostavljena jedinstvena središnja vlast već prevladava međunarodni sustav suverenih teritorijalnih država.

Promjena ili prijelaz iz jednog geopolitičkog poretka u drugi događa se kada se stvore za to povoljni uvjeti u geopolitičkom sustavu, tj. kad jedan geopolitički poredak doživljava krizu. Potrebno je da geopolitički odnosi u jednom geopolitičkom poretku postanu toliko nestabilni da omoguće pojavu brze geopolitičke tranzicije u kojoj nastaje sljedeći svjetski geopolitički poredak. Za pojavu geopolitičke tranzicije koja može dovesti do kraja jednog i uspostave drugog svjetskog geopolitičkog poretka, potrebna je snažna promjena globalnih geopolitičkih odnosa, koja se kroz povijest nije dešavala iznenadno i brzo. No, kako se približavamo sadašnjosti, možemo reći da su posljednje dvije promjene geopolitičkog poretka tj. geopolitičke tranzicije bile brže nego one prije njih. Misli se na prijelaz u geopolitički poredak hladnog rata, u II. svjetskom ratu i na stvaranje novog svjetskog geopolitičkog poretka svršetkom hladnog rata. Period nakon II. svjetskog rata, od 1945. do 1947. g., vrlo je dobar primjer geopolitičke tranzicije. Događaji koji su se dešavali u Europi i bivšem SSSR-u od 1989. do 1991. godine imali su utjecaj na zbivanja u cijelom svijetu. Bila je to posljednja geopolitička tranzicija čija je središnja etapa trajala otprilike dvije godine.

¹²⁴ Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, str. 64

¹²⁵ Isto, str. 74

2.2 Koncept geopolitičkog poretka J. Agnewa i S. Corbridgea

U okviru drugog koncepta geopolitičkog poretka koji su razvili *John Agnew* i *Stuart Corbridge* geopolitički poredak se poima na nov, kritički način u mnogo širem smislu. Agnew i Corbridge u svom se istraživanju koriste rezultatima istraživanjima *Lefebvrea*, koji pravi analitičko razlikovanje između prostorne prakse (*spatial practice*), predstavljanja prostora (*representation of space*) i predstavljenog prostora (*representational space*). Ovo razlikovanje pomaže nam pri razumijevanju veza između geopolitičkih poredaka i predstavljanja prostora, koje se nalaze u diskursu prisutnom samom po sebi u vanjskopoličkoj praksi. *Prostorna praksa* odnosi se na materijalne i fizičke tokove, interakcije i komunikacije koji se dešavaju u prostoru kao glavna obilježja ekonomske proizvodnje i socijalne reprodukcije. *Predstavljanje prostora* uključuje sve koncepte, praksu i geografske kodove koji koriste za objašnjavanje prostorne prakse. Prostorna praksa utemeljena je na materijalnim resursima, a predstavljanje prostora je usmjereno na ideje i ideologije. *Predstavljeni prostori* mogući su scenariji prostorne prakse ili «*zamišljene geografije*», koje nadahnjuju promjene u predstavljanju prostora s ciljem transformacije prostorne prakse.

Na temelju razlikovanja prostorne prakse i predstavljanja prostora napravljeno je razlikovanje geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa. *Geopolitički poredak* odnosi se na političku ekonomiju prostorne prakse ili hijerarhijsku organizaciju prostora. *Geopolitički diskurs* odnosi se na geopolitičku zamisao hijerarhijske organizacije prostora, koja u svom središtu ima interpretaciju tog prostora, koja se ne mora nužno ostvariti i ne mora biti ispravna. Razlikovanje geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa kao dvije geopolitičke kategorije, značajka je kritičke geopolitike koja uz materijalnu prostornu praksu proučava i načine na koje se ona predstavlja i osporava njena stvarnost.¹²⁶ Pojedini geopolitički poredak, pa tako i suvremeni, novi svjetski geopolitički poredak, zapravo je predstavljeni prostor.

Dosad su u povijesti postojala tri geopolitička poretka, a četvrti geopolitički poredak je razdoblje koje traje. Svaki geopolitički poredak bio je praćen odgovarajućim geopolitičkim diskursom. Britanski geopolitički poredak objašnjava se civilizacijskom geopolitikom po kojoj je Europa i njena civilizacija nadmoćna civilizacijama izvan Europe, te ima pravo i dužnost «civilizirati» ih kroz teritorijalna osvajanja i kolonijalno uređenje. Geopolitički poredak imperijalnih sukoba objašnjava se kroz prirodnu geopolitiku, u kojoj je bio prisutan vrlo jak utjecaj prirodnih znanosti i teorija evolucije, organske teorije države i holističkog

¹²⁶ Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 7

poimanja stvari. U sukobljavanju velikih imperija svaki imperij polagao je pravo na slabije države i narode u svom susjedstvu ili u drugim dijelovima svijeta. Sukobi su se vodili između imperija koji su se borili za svjetsku prevlast. Geopolitički poredak hladnog rata stvorio je ideološku geopolitiku, u kojoj se odvijao sukob između dva suprotstavljena vojno-politička bloka i dva potpuno različita stava o tome kakva bi trebala biti globalna politička ekonomija.

Tablica 2. Geopolitički poretci i geopolitički diskursi u povijesti

	Prostorna praksa	Predstavljanje prostora
<i>Razdoblje trajanja</i>	<i>Geopolitički poredak</i>	<i>Geopolitički diskurs</i>
1815.-1875.	Britanski geopolitički poredak	Civilizacijska geopolitika
1875.-1945.	Geopolitički poredak imperijalnih sukoba	Prirodna geopolitika
1945.-1990.	Geopolitički poredak hladnog rata	Ideološka geopolitika
1990.-?	Novi svjetski geopolitički poredak	Geopolitika globalizma i univerzalizma, geoeconomija

Izvor: Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London

Kritička geopolitika poredak definira i kao skup uobičajenih pravila, institucija, aktivnosti i strategija kroz koje je djelovala i djeluje međunarodna politička ekonomija u različitim razdobljima povijesti. Atribut «*geopolitički*» ukazuje nam na geografske elemente svjetskog poretka. Ova kvalifikacija poretka kao geopolitičkog podrazumijeva se, jer poretci nužno imaju geografske značajke koje uključuju: određen stupanj centraliteta državnog teritorija u odnosu na društvene i ekonomske aktivnosti, prirodu hijerarhijskih odnosa među državama, prostorni aspekt aktivnosti različitih država i ostalih subjekata međunarodnih odnosa, prostornu povezanost ili nepovezanost između različitih aktera, učinke informacijskih i vojnih tehnologija na prostornu interakciju te svrstavanje svjetskih regija i pojedinih država koje rade dominantne države u odnosu na prijetnje njihovoj vojnoj i ekonomskoj sigurnosti.

Normativna koncepcija poretka kao uređenog svijeta bez sukoba, podložna je kritici. Kod proučavanja poretka moramo razlikovati opisivanje skupa uređenja na kojima stvarni poredak počiva i ocjene o kvaliteti tih uređenja. Svaki svjetski geopolitički poredak je mješavina kohezije i sukoba između aktera. Da bi postojao, mora postojati neka vrsta upravljanja na globalnoj razini: definiranje aktera, pravila djelovanja, principa interakcije i široko prihvaćenih pretpostavki koje se tiču trgovine, vojne moći i diplomacije. Ovo uključuje međunarodne organizacije i «režime» koji se odnose na djelovanje država na određenim

područjima kao što su: trgovina, novčani tokovi, sigurnost. Svjetski poredak uključuje i skup subjektivnih pretpostavki i načina ponašanja koje dijele najvažniji akteri svjetskog poretka.

Taylor u svom konceptu geopolitičkog poretka poredak povezuje sa hegemonijom nekog određenog aktera poretka ili više njih nad ostalim akterima geopolitičkog poretka. Hegemonija aktera nad drugim akterima nužna je kako bi se uspostavio i održavao poredak – hegemonija je prevlast hegemonu nad ostalima, po *Tayloru*.¹²⁷ *Agnew* i *Corbridge* hegemoniju doživljavaju na drugačiji način, kao skup uobičajenih i prihvaćenih vrsti pravila i ideoloških predodžbi koje nekom poretku daju «normalnost» i «racionalnu» prihvatljivost svim akterima koji u njemu sudjeluju. U nekom geopolitičkom poretku jedna država može imati prevlast nad ostalima, ne mora nužno postojati hegemonija određene države da bi postojao geopolitički poredak. Hegemonija se dakle odnosi na sklop kulturnih politika i predodžbi koje se javljaju u nekom geopolitičkom poretku bez postojanja dominantnog teritorijalnog aktera. Hegemonija pravila i ideja u ovom smislu postoji uvijek, jer je postojanje nekog geopolitičkog poretka uvjetovano postojanjem određenog stupnja prevladavanja gotovo općeprihvaćenih pravila, djelovanja i institucija bez kojih poredak ne bi mogao biti uspostavljen i ne bi mogao funkcionirati. Stoga hegemonija postoji uvijek, ali ne moraju postojati i hegemoni.

Koncept geopolitičkog poretka po *Agnewu* i *Corbridgeu* počiva na tri pretpostavke:

1. Pravila, djelovanja i ideje koje su prisutne u globalnoj političkoj ekonomiji su se od početka 19. stoljeća i uspostave modernih teritorijalnih država uvelike promijenili;
2. Pravila, djelovanja i ideje društveno su utemeljene kroz interakciju država i ostalih aktera. Djelovanja i ideje mijenjaju se kako se mijenja priroda interakcije. Interesi aktera imaju izvorište u specifičnim povijesnim kontekstima u kojim se javljaju;
3. Promjene djelovanja i ideja aktera stvarnog su geopolitičkog karaktera, uključuju promjene u diferencijaciji prostornih aspekata djelovanja koja su izvor i glavno obilježje geopolitičkog poretka.¹²⁸

Geopolitički diskurs odnosi se na to kako se geografski aspekti globalne političke ekonomije opisuju i čitaju u vanjskopolitičkoj i ekonomskoj praksi aktera u različitim razdobljima određenog geopolitičkog poretka. Pod opisivanjem se misli na način kako su geografske predodžbe uklopljene u djelovanja političkih elita. Pod čitanjem misli se na kako

¹²⁷ Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex

¹²⁸ Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 19

se s tim geografskim predodžbama komunicira. Pod pojmom geopolitičkog diskursa mislimo na određeni kontekst koji se očituje kroz skup nesvjesnog prihvatanja pravila življenja, razmišljanja i rasprave koje se neizravno javljaju u tekstovima, govorima i dokumentima određenog razdoblja. Geopolitički diskurs u praksi jest implicitan, ali postoji mogućnost njegove promjene s mijenjanjem prakse. Prostorne prakse i predstavljanja prostora dijalektički su isprepleteni. Prostorni aspekti materijalnog života oblikuju se kroz svoja predstavljanja kao što se predstavljanja oblikuju kroz prostorne aspekte materijalnog života.

Geopolitički diskurs uključuje aplikaciju predstavljanja prostora koja usmjerava prostornu praksu karakterističnu za neki geopolitički poredak. Vezu prevladavajućih predstavljanja prostora i prevladavajućih prostornih praksi čini praktično geopolitičko promišljanje političkih elita država. Geopolitički diskurs je mnogo više od samih govora i tekstova. Geopolitički diskurs predstavlja skup pravila koja oblikuju te govore i tekstove.

Postoje i četiri teze koje čine zaključak razmatranja o geopolitičkom diskursu:

1. Geopolitički diskurs nije posebna aktivnost ili identifikacija specifičnih geografskih čimbenika na određenu situaciju ili stanje međunarodnih odnosa;
2. Geopolitički diskurs više uključuje praktično promišljanje nego namjernu raspodjelu formalnih geopolitičkih modela;
3. Geografsko znanje ugrađeno u geopolitički diskurs redukcionističkog je karaktera;
4. Političke elite imaju različit utjecaj na to kako će globalni političko-ekonomski prostor biti predstavljen u geopolitičkim diskursima.¹²⁹

Dva osnovna koncepta koja su ovdje prikazana govore nam o tome što bi trebao biti i kako se poima geopolitički poredak, te nam govore o odnosu geopolitičkog poretka sa geopolitičkim diskursima i geopolitičkim kodovima. Osim ovih koncepata, možemo navesti još jednu definiciju diskursa. *Michel Foucault* diskurs je definirao kao kombinaciju odnosa moći u kojem je konstruirano znanje u okviru skupa pravila koja mu daju legitimitet i ograničavaju potencijalna socijalno-politička rješenja. Dijelovi diskursa su jezik, koncepti znanja i društva te politički ciljevi.¹³⁰

¹²⁹ Isto, str. 48-49

¹³⁰ Brunn, S. D., Jones J. A. (1994.), *Geopolitical Information and Communication in Shrinking and Expanding Worlds: 1900-2100*, u: Demko, G. J. (ur.), Wood, W. B. (ur.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, str. 301- 322

2.3 Koncept geopolitičke evolucije Saula B. Cohena

Korisno je sagledati još jedan geopolitički koncept, a to je *koncept geopolitičke evolucije*, koja se sastoji od geopolitičke dinamičke ravnoteže između koje se javljaju razdoblja geopolitičke tranzicije. Autor koncepta geopolitičke evolucije je američki geograf i geopolitičar *Saul Bernard Cohen*. Po Cohenu je osnovno pitanje kojim se treba baviti geopolitička analiza pitanje – da li politička karta svijeta prikazuje sustav u kojem vlada red¹³¹ (da li u njemu postoji poredak?) ili nered, ravnoteža ili neravnoteža.

Bipolarnost svjetskog poretka, koja je bila prisutna u drugoj polovici 20. stoljeća, sad je završila. U bipolarnosti koju su stvorile supersile, bipolarni svijet, s geostrateškim područjima i njihovim regijama, bio je obilježen ravnotežom straha koja je postojala između blokova čija se snaga mijenjala. Svako slabljenje jednog bloka odmah je značilo jačanje drugog bloka. Takve promjene omogućavale su sustavu opstanak. Sustav i poredak u njemu nisu bili statički već dinamički, pa je u hladnom ratu ravnoteža bila utemeljena na dinamičkoj ravnoteži ili ekvilibriju. Ekvilibrij je dinamičan pa se granice geostrateških područja i geopolitičkih regija¹³² neprestano mijenjaju. Regije mijenjaju svoju političku i ekonomsku orijentaciju, nacije mijenjaju saveznike. Ekvilibrij se odnosi na prirodu i kvalitetu ravnoteže između suprotstavljenih utjecaja i silnica u otvorenom sustavu. Ravnoteža se ostvaruje kad nakon poremećaja dođe do poticaja koji ispravlja i uravnotežuje stanje u sustavu. Kako sustavi stječu zrelost, dijelovi se umnožavaju i odvlače moć od središta. U decentraliziranom sustavu, gdje individualne teritorijalne jedinice imaju rastuću odgovornost za usmjeravanje svojih kapaciteta, interakcija između komponenti postaje samostalno usmjerena. Interakcija može biti kooperativna ili kompetitivna, ali uvijek je turbulentna. Najvažniji izraz interakcije je preorijentacija i pregrupiranje teritorijalno-političkih jedinica. Pregrupiranje se dešava na svim geopolitičkim razinama – od područja do regije do države i subdržavnih jedinica. Ovakvo pregrupiranje jedinica nije prostorno nasumično ili neovisno od linija koje nam daje priroda. Geopolitički rascjepi dešavaju se na određenim linijama koje su odabrane između

¹³¹ Cohen upotrebljava englesku riječ *order*, koja ima više značenja. U ovom slučaju može značiti red, ali prikladniji prijevod bio bi poredak jer u globalnim geopolitičkim odnosima stanje uređenosti pravilima u kojem postoji hijerarhijska organizacija naziva se svjetskim geopolitičkim poretkom.

¹³² Vidi: Cohen, S. B. (1963.), *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, str. 56-87

grupe linija koje nam pruža priroda. Relativna moć pojedinih jezgri moći određuje gdje će se i na kojoj hijerarhijskoj razini dešavati geopolitičko razdjeljivanje i pregrupiranje.¹³³

Cohen svijet smatra geopolitičkim sustavom. Geopolitički sustav za Cohena je organski sustav koji doživljava evoluciju. Prirodno je da dinamički ekvilibrij ima kraća razdoblja nestabilnosti. Usprkos nestabilnostima, prevladavaju općeniti procesi koji vode prema većoj integraciji svjetskog sustava. S krajem hladnog rata, sa stanovišta geopolitičke evolucije desile su se uglavnom pozitivne promjene, koje nisu ključnog značenja i ne mogu promijeniti općeniti pravac zbivanja koji vodi prema većoj integraciji sustava. Integracija se odvija i na globalnoj i na regionalnim razinama. Države koje možemo nazvati regionalnim silama pokušale su postati regionalni hegemoni i potkopati moć velesila i supersila, no to im nije uspjelo i ne uspijeva im. Regionalne sile zasad mogu samo biti vođe suradnje u regiji.

Smatrajući svijet općenitim organskim sustavom, u mogućnosti smo shvatiti odnose između političkih struktura i okoline u kojoj funkcioniraju. Evolucijski princip govori da se sustavi razvijaju na predvidljiv način, da su otvoreni prema vanjskim silama, te da su važne značajke sustava hijerarhija, regulacija i entropija. Hijerarhija nije potpuno čvrsta, već je fleksibilna i ne ovisi samo o udaljenosti između jedinica. Postoje četiri etape kroz koje se sustav razvija. Prva etapa je nediferenciran sustav, u kojem dijelovi teritorija nisu povezani i funkcije su im jednake. U drugoj etapi dolazi diferencijacija, u kojoj se dijelovi funkcionalno specijaliziraju, ali su još izolirani. Slijede etape specijalizacije i hijerarhijske integracije. U njima izmjena specijaliziranih i komplementarnih *outputa* različitih dijelova teritorija dovodi do integracije u sustavu. Hijerarhijska struktura usmjerava tijek tih *outputa*.¹³⁴

Vrijednost Cohenovog poimanja svijeta kao geopolitičkog sustava i evolutivnog modela razvoja sustava, u kojem se zbiva proces geopolitičke evolucije, neosporna je. Kao najveći i najpriznatiji geopolitičar druge polovice 20. stoljeća, Saul B. Cohen poduzeo je reviziju starih geopolitičkih i geostrateških doktrina o Heartlandu i Rimlandu. Pravilno je uočio promjene koje su se dešavale u svijetu, bio je protiv bipolarnosti i konfliktualnosti tadašnjeg doba. U jednom svom kasnijem radu, nastalom po svršetku hladnog rata, Cohen je dao pogled i definicije nove geopolitike i novog geopolitičkog sustava, koji je izraz političke organizacije globalnog prostora. Cohen modelom geopolitičke evolucije i etapama razvoja geopolitičkog sustava ne odbacuje važnost činjenice kakav će biti geopolitički poredak u

¹³³ Cohen, S. B. (1994.), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline*, u: Demko, G. J. (ur.), Wood, W. B. (ur.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, str. 15-48

¹³⁴ Isto, str. 26-31

određenoj etapi geopolitičke evolucije. Cohen identificira regije prema razini entropije ili nereda koja vlada u njima. Cohen također identificira države prema njihovom udjelu u raspodjeli moći u pet razreda. Prvi razred zauzimale su supersile, a danas ga zauzima jedina preostala globalna sila, SAD, te velesile Kina i Rusija. Drugi razred čine velike države koje su nadregionalne sile, kao što su Indija i Brazil. Treći razred čine regionalne sile kao što su Iran, Egipat, Njemačka. Četvrti razred čine države srednje veličine i neke manje, ali razvijene i utjecajne države. Peti razred čine male, gotovo nebitne države. Osim ove podjele, Cohen stanje u geopolitičkom sustavu u nekom razdoblju (koje možemo usporediti s geopolitičkim poretkom kod drugih autora) istražuje i po hijerarhijskim razinama podjele prostora (geostrateška područja, geopolitičke regije, države i regije unutar država). Cohen uz ove jedinice podjele prostora identificira još dvije jedinice podjele prostora. To su *gateway* regije koje čine prijelaz između geopolitičkih regija ili područja, te *shatterbelts* koji predstavljaju nestabilne zone sukoba s jakim utjecajem iz drugih regija.

2.4 Preduvjeti nastanka i uvjeti razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka

Nastanak suvremenog svjetskog geopolitičkog poretka, posljedica je dezintegracije prijašnjeg, geopolitičkog poretka hladnog rata. Geopolitička tranzicija je promijenila karakter struktura i procesa u međunarodnom sustavu. Hladnoratovske strukture počele su se mijenjati, ali ne u onoj mjeri u kojoj se to očekivalo. Ipak, možemo reći da je geopolitička tranzicija promijenila geopolitičke odnose u svijetu u tolikoj mjeri da se može govoriti o nastanku jednog novog poretka u svijetu. Teoretičari međunarodnih odnosa ovaj poredak nazivaju novi svjetski poredak. Geopolitičari, koji se svjetskim poretkom bave koristeći geopolitiku kao metodu analize, nazivaju ga novi svjetski geopolitički poredak.

Geopolitička tranzicija, kao nužan preduvjet nastanka novog geopolitičkog poretka, nastaje kao posljedica vrlo značajnih promjena koje se dešavaju u geopolitičkim odnosima. Te promjene dovode do promjena u geopolitičkom sustavu i narušavaju geopolitički poredak, tj. stanje geopolitičkih odnosa u nekom povijesnom razdoblju. Ono što karakterizira posljednju geopolitičku tranziciju je njezina nenadana pojava. Geopolitičke tranzicije su u povijesti bile rezultat velikih ratnih sukoba, europskih i svjetskih ratova. Posljednja tranzicija rezultat je kraja hladnog rata, koji nije bio rat, nego specifičan pojavni oblik bipolarnih međunarodnih odnosa. Jedan pol sukoba urušio se sam u sebe, iznenadno i neočekivano velikom brzinom. Ta činjenica bila je toliko značajna da je dovela do velikih promjena u cijelom svijetu. Upravo su

te promjene omogućile uspostavu novog poretka. Promjene su se dogodile na mnogim poljima političkog i društvenog života u većini država svijeta. No, važnije od toga je da su se promjene dogodile u geopolitičkim odnosima koji su poprimili bitno drugačije značajke nego što su imali sve od drugog svjetskog rata. Ove promjene možemo smatrati nužnim preduvjetima nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka. Rezultat promjena je nastanak geopolitičkih i međunarodnih odnosa koji omogućuju razvoj novog geopolitičkog poretka.¹³⁵

Analiza preduvjeta nastanka novog geopolitičkog poretka jedno je od najzanimljivijih područja istraživanja u geopolitici. *Zaki Laidi*, francuski politolog i geopolitičar je u svom radu *World Time as a Global Event*¹³⁶ dao objašnjenje uvjeta nastanka sadašnjeg, novog doba. Novo doba nastaje u trenutku kad ljudska društva imaju kolektivnu svijest o promjeni odnosa između prostora, vremena i sebe samih. Takvi povijesni trenutci nazivaju se *svjetsko ili globalno vrijeme*. Da bi došlo do pojave globalnog vremena potrebno je da se stvori ideja o novoj dinamici u svijetu, nakon koje se javlja uvjerenje da više ništa neće biti jednako. Globalno vrijeme može se shvatiti i kao skup problema, pitanja i ponovnih problematizacija, koje se osnivaju na događajima smještenim u vremenu. Globalno vrijeme može se definirati kao trenutak u kojem se sve geopolitičke i kulturne posljedice posthladnoratovskog razdoblja povezuju s ubrzanjem procesa ekonomske, socijalne i kulturne globalizacije. Upravo veza ova dva momenta, posthladnoratovskih odnosa u svijetu i procesa globalizacije omogućuje tolike promjene na svim poljima – političkom, sigurnosnom, gospodarskom, društvenom i tehnološkom. Ova dva momenta doživljavaju konvergenciju u vremenu i uz pomoć nekih važnijih povijesnih događaja mijenjaju osnovne postavke svijeta na koje moraju djelovati i kojima se moraju prilagoditi svi društveni i politički akteri. Globalno vrijeme je percepcija koja povezuje dva procesa – posthladnoratovski gubitak dogmi, savezništava i strateških sukoba između država, te percepcija globalizacije kao slabljenja i promjene svega onog što je prije bilo utvrđeno i smješteno. Globalno vrijeme povezuje svijet bez granica koji nastaje globalizacijom i mondijalizacijom sa svijetom bez referentnih točaka i odnosa koji nastaje nakon svršetka hladnog rata.¹³⁷

¹³⁵ Važno je naglasiti razlikovanje preduvjeta nastanka i uvjeta razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka. Preduvjeti su omogućili nastanak, a uvjeti trajno djeluju na razvoj novog svjetskog geopolitičkog poretka.

¹³⁶ Laidi, Z. (2000.), *World Time as a Global Event*, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 94-119

¹³⁷ Isto, str. 94-119

Novi svjetski geopolitički poredak razvija se upravo u takvom novom dobu. Jedan od preduvjeta nastanka sadašnjeg, novog doba, je svršetak hladnog rata. Svršetak hladnog rata je i glavni preduvjet nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka jer je omogućio pojavu geopolitičke tranzicije, kojom je nastao novi svjetski geopolitički poredak. Novi svjetski geopolitički poredak razvija se u uvjetima novih, postmodernih odnosa u geopolitičkom svijetu. Geopolitički odnosi i uvjeti u svijetu nepovratno su se promijenili. Sukladno tim promjenama, promijenila se i geopolitika, iz moderne u postmodernu.

Geopolitička situacija u svijetu obilježena je globalizacijom i deteritorijalizacijom. Colin Flint u članku *«The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition»* suvremene geopolitičke uvjete u svijetu i globalnoj ekonomiji povezuje s pristupom svjetskog sistema. Flint geopolitičke uvjete stavlja u širi povijesni kontekst borbe za globalnu hegemoniju, koja obilježuje globalnu kapitalističku ekonomiju i stvara cikluse hegemonije. Kraj hladnog rata sa sobom je donio pojavu tokova kao procesa koji se protežu van državnih granica i razbijaju predrasudu da su država i društvo istovjetni. Kraj hladnog rata početak je nove geopolitičke imaginacije, te je stoga deteritorijalizacija koja se danas zbiva dio sistemskih ciklusa u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji. Suvremena zbivanja postavljaju nam dva pitanja: da li sadašnji tokovi potkopavaju suverenitet države na način koji će dovesti do kraja Westfalskog sustava država, ili je to samo prolazno obilježje hegemonске tranzicije? Postmoderni aspekt suvremene geopolitike nije pojava tokova, nego relativna snaga država koja im omogućuje da upravljaju globalnim procesima ili mijenjaju one koje im nisu po volji. Pristup svjetskog sistema Flint je koristio jer po njemu sadrži veću teoretsku pozadinu od ostalih pristupa. Pristup svjetskog sistema ima tri doprinosa – daje nam geoekonomske koncept koji nam koristi pri razumijevanju geografske diferencijacije u procesu deteritorijalizacije, nudi vremensku dinamiku koja daje odgovor zašto se to što se zbiva zbiva baš sad, ispituje ključne institucije globalne kapitalističke ekonomije i daje oruđe koje usmjerava analizu deteritorijalizacije od njenih geografskih pojava prema socijalnim procesima.

Geografiju deteritorijalizacije Flint naziva geografijom smijeha i zaborava. U skladu s pristupom svjetskog sistema svijet je podijeljen na jezgru i periferiju, koje nisu samo geografski utemeljene, nego su izraz procesa vezanih uz jezgru i periferiju. Stoga su i u državama koje bi geografski pripadale jezgri prisutni procesi vezani uz periferiju, i obrnuto. U jezgri koja je bogata prevladava geopolitika smijeha, koja je izraz zadovoljstva samim sobom. U jezgri također vlada svijest o vlastitoj poziciji i ranjivosti, te strah od stranaca i onih koji su nezadovoljni svojom pozicijom, za što krive jezgru. U periferiji vlada geopolitika zaborava

koja je izraz siromaštva, frustracija, nezadovoljstva svojim položajem, za što krive razvijene, koji ih eksploatiraju. Kulturna politika jezgre izraz je geopolitike smijeha koja će promicati toleranciju i homogenizaciju jezgre, ali će ujedno promicati još veće razlike i odvajanje jezgre od periferije. Geografski aspekt ove politike vidljiv je na mikro i makro razinama. No, postmoderna geopolitička situacija ne dopušta striktno razlikovanje unutarnjih i vanjskih ideologija. Opasnost prijeti, bez obzira na zatvaranje jezgre, kroz nove neteritorijalne izazove sigurnosti. Geopolitika zaborava odnosi se na one snage u periferiji koje su odlučile odabrati drugačiji put. Tiče se onih slojeva društva koji su isključeni iz procesa vezanih uz jezgru i koji se protive predatorskoj prirodi materijalizma. Elementi koji promiču ovu geopolitiku zaboravljaju suvremenu modernu i oživljuju alternativne oblike organizacije društva. Protumodernizam crpi svoju snagu i iz krize masovnog potrošačkog društva i razvojne ideologije koja nije omogućila sveopći razvoj nego samo razvoj već prije bogatih, te iz nedostataka tehnologije koja ljude nije poštjedjela rada. Bogati su postali još bogatiji, a siromašni u 21. stoljeće ulaze relativno siromašniji nego što su bili prije nekoliko desetljeća.

Suvremeni geopolitički odnosi mogu se pojmiti i kao smjena ciklusa hegemonije koja je obilježila noviju povijest. Suvremena geopolitička stvarnost može se stoga pojmiti kao razdoblje tranzicije iz američke hegemonije u neku drugu, novu hegemoniju, koja može biti američka ili može biti hegemonija pravila i poretka, ali bez istaknutog hegemonu. Međutim, suvremena geopolitička stvarnost može biti shvaćena i kao mnogo temeljitija promjena socijalnih organizacija i modernih uvjeta. Američka hegemonija, ovakva kakva je sad, ne može funkcionirati bez multinacionalnih kompanija, nejednakosti između jezgre i periferije, te masovne potrošnje koja uništava globalni ekološki sustav. Ideologija razvoja bez ograničenja bila je pogrešna i treba biti zamijenjena održivim razvojem. Procesi suvremene geopolitičke stvarnosti izraz su hegemonije multinacionalnih kompanija koje su uspjele promijeniti organizaciju prostora. Treći doprinos pristupa svjetskog sistema proučavanju suvremenih geopolitičkih uvjeta je analiza socijalnih procesa koji potiču deteritorijalizaciju. Moderna geopolitika čini otklon od fokusiranosti na državu kao jedinog aktera politike i uvodi nove aktere u politiku: klase, narode i domaćinstva, zajedno s novim političkim prostorima. Tradicionalna geopolitika stavila je državu na prvo mjesto i zanemarila ostale aktere. Teritorijalizacija geopolitike bila je stavljanje države u prvi plan. Danas je prisutan otklon od takvog poimanja, a hegemonске tranzicije odvlače pozornost od «prostora prostora» ka «prostoru tokova». Promjena koja se dešava je deteritorijalizacija. Geopolitika koja se mijenja posljedica je politike institucija globalne kapitalističke ekonomije. Geopolitika deteritorijalizacije je geopolitika sukoba između prirode i obima promjena povijesnih utemeljenosti.

Dokaz za ovu tvrdnju nalaze se u sveprisutnoj političkoj borbi za kontrolu nad ključnim institucijama. Analiza suvremenih geopolitičkih uvjeta mora početi s analizom socijalnih procesa, a ne analizom teritorijalnih aspekata. Razumijevanje četiri ključne institucije globalne kapitalističke ekonomije ključno je za razumijevanje njihove politike. Globalizacija stoga ne dovodi do smanjivanja važnosti politike nego do uključivanja politike u sve dijelove društvenog života. Suvremena politika oblikuje se kroz povijesno nasljeđe i suvremeni dinamizam politika institucija. Institucije države izgubile su značenje, ali su se pojavile druge institucije i teritorijalni oblici, koji sve više preuzimaju ulogu države.¹³⁸

Članak C. Flinta primjer je uspješne primjene jednog teorijskog pristupa, pristupa svjetskog sistema, u analizi suvremenih geopolitičkih uvjeta (što spada u domenu strukturalne geopolitike). Autor nam prikazuje suvremene geopolitičke uvjete, obilježene globalizacijom i deteritorijalizacijom i stavlja ih u kontekst podjele svijeta na jezgru i periferiju. Procese u jezgri i periferiji obilježavaju povijesno ukorijenjene, duboke suprotnosti, koje dovode do zadovoljstva i želje za zadržavanjem postojećih odnosa na jednoj, i nezadovoljstva i snažne želje za promjenama na drugoj strani. Osim toga, autor postavlja pitanje koliko su stvarno duboke suvremene promjene, da li se može govoriti o fundamentalnim geopolitičkim i inim promjenama u svijetu, ili je sve samo dio promjene ciklusa hegemonije. Što se tiče samih institucija koje sudjeluju u promjeni suvremenih geopolitičkih uvjeta, država još uvijek ima najvažniju ulogu, ali se njena važnost sve više smanjuje, a teritorijalnost također sve više gubi važnost, sukladno procesu deteritorijalizacije koji obilježuje suvremenu stvarnost.

Uvjeti u kojima se razvija novi svjetski geopolitički poredak su:¹³⁹

A) Na političkom polju:

1. Proliferacija država i njihov ulazak u međunarodni sustav, čime se broj članica međunarodnog društva¹⁴⁰ povećao za preko 20 država, od čega najviše u Europi (s

¹³⁸ Flint, C. (2001.), *Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of Post-Modern Geopolitical Condition*, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3, str. 1-16

¹³⁹ U radu su navedeni samo najvažniji, općeniti uvjeti kontinentalnog ili globalnog rasprostriranja u kojima se razvija novi svjetski geopolitički poredak. Značajna promjena jednog ili više od ovih uvjeta može značajno utjecati na daljnji razvoj međunarodnih i međunarodnih geopolitičkih odnosa te time potaknuti promjene novog svjetskog geopolitičkog poretka

¹⁴⁰ Međunarodno društvo je niži stupanj međunarodne povezanosti u kome postoji stanovito međusobno općenje između raznih dijelova međunarodnog društva, ali su članovi te ukupnosti ipak veoma daleko od svjesne povezanosti i htijenja da se djeluje u smjeru jačeg okupljanja i povezivanja svih subjekata međunarodnih političkih odnosa i njihova integriranja u jedinstvenu cjelinu. Prema: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 121

- Rusijom čak 14), zatim u Aziji (ukupno osam) te u Africi (dvije, Eritreja i Namibija). Istodobno su u Europi nestale četiri države (SSSR, Istočna Njemačka, Čehoslovačka i SFRJ). Ovo je najveća proliferacija država nakon dekolonizacije;
2. Nastanak sve većeg broja subjekata međunarodnih odnosa, uz države se pojavljuju različite organizacije i integracije, nevladine organizacije, skupine ljudi, pokreti;¹⁴¹
 3. Kriza nacionalne države koja se kao proizvod daleke prošlosti (19. stoljeće) sa svim svojim ograničenjima sve teže prilagođava suvremenim uvjetima koji vladaju unutar i izvan njenih granica. Nacionalna država sve teže zadovoljava potrebe svih skupina društva koje egzistiraju unutar njenih granica. U međunarodnim odnosima ima sve veću konkurenciju ostalih subjekata međunarodnih odnosa;¹⁴²
 4. Ograničavanje suvereniteta države pomoću djelovanja međunarodnih instrumenata moći, kao što su vojno-politički savezi te međunarodne organizacije npr. OUN;
 5. Slabljenje nekih svjetskih centara moći i jačanje nekih drugih što dovodi do novih realnosti u geopolitičkim i međunarodnim odnosima i do novog poretka;
 6. Širenje demokracije na regije i države u kojima je prije nije bilo – najveće širenje se desilo u Europi, Aziji i Africi (donekle). No nisu sve formalne demokracije i prave liberalne demokracije zapadnoeuropskog tipa. Nastalo je mnogo kvazi-demokracija, koje su bile autoritarni sustavi i kao takve malo poboljšanje u odnosu na totalitarne sustave. Jedna od takvih kvazidemokracija bila je i Hrvatska;
 7. Široko prihvaćanje liberalne demokracije kao jedinog mogućeg puta u budućnost kod svih uspješnih društava koja su se uspjela gospodarski razviti ili to bar žele;¹⁴³
 8. Pojava zemalja u tranziciji i zemalja «*otpadnika*» koje su van svjetskog poretka;¹⁴⁴
 9. Jačanje regionalnih geopolitičkih poredaka uslijed slabljenja bipolarnosti;
 10. Pretvorba SAD-a u jedinu svjetsku supersilu i globalnog hegemonu, sa još većim stupnjem hegemonije nego prije. To SAD-u daje poziciju globalnog lidera sa svim

¹⁴¹ Više u: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 101-118

¹⁴² Badie, B., Smouts M.C. (2000.), *The Turnaround of the World, Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 85-93

¹⁴³ Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

¹⁴⁴ Američka politika države svrstava u četiri skupine: zemlje koje su potpune članice međunarodnog sistema, zemlje u tranziciji, zemlje koje se bore za svoj opstanak, države koje ne prihvaćaju pravila ponašanja u međunarodnom sistemu i koje na taj način predstavljaju i najveće izazove novom svjetskom poretku. Prema: Vukadinović, R. (1999.), *Globalizacija i globalna američka politika, Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41

ovlaštenjima, ali i odgovornostima koje donosi globalno vodstvo. Daljnji razvitak svjetskog poretka ovisiti će o politici SAD-a u odnosima sa svijetom;¹⁴⁵

11. Raspad jedne svjetske supersile, SSSR-a i pretvaranje većine njegovih sljednica u golemi prostor nestabilnosti opterećenih tranzicijskim problemima. Raspad SSSR-a označio je definitivni kraj komunističkog kontinentalnog bloka. Stvorena je crna rupa u središtu Euroazije.¹⁴⁶ Oslabljena Rusija je od globalne sile postala globalni problem, a ostale države bore se za svoj opstanak između Rusije i jačih susjeda;
12. Stvaranje novih podjela nakon što je izbrisana hladnoratovska bipolarna podjela;
13. Pojava opozicije novom svjetskom poretku u državama na svim kontinentima;
14. Nemogućnost rješavanja središnjih pitanja opstanka i razvoja svijeta.¹⁴⁷

B) Na vojno-sigurnosnom polju:

1. Odsutnost povećane mogućnosti globalnog sukobljavanja nuklearnim oružjem između nuklearnih velesila;
2. Postojanje svjetske supersile koja na vojnom polju nema dostojnog suparnika, osim u slučaju potpunog globalnog sukobljavanja, što nije vjerojatno;
3. Redefiniranje nacionalnih sigurnosnih i strateških ciljeva i interesa gotovo svih država u svijetu, a posebice onih najjačih i najviše uključenih u svjetski poredak;¹⁴⁸
4. Pojava novih izazova sigurnosti koji imaju bitno drugačije značajke nego što su to imale najvažnije prijetnje sigurnosti u hladnoratovskom dobu. Novi izazovi sigurnosti dijele se u tri skupine: latentni tradicionalni konflikti koji sad ulaze u novu fazu trajanja na višoj razini, novonastali konflikti i krizna žarišta vezani uz velike promjene u geopolitičkim odnosima u geopolitičkoj tranziciji (nastanak novih država, problemi novonastalih manjina, etnički i regionalni sukobi), globalni izazovi sigurnosti

¹⁴⁵ Američka vanjska politika počiva na zaštiti i promociji američkih interesa u svijetu koji se mogu podijeliti na: vitalne interese, značajne nacionalne interese te humanitarne i druge interese. Prema: Vukadinović, R. (1999.), Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41

¹⁴⁶ Brzezinski, Z. (1999.), *Velika šahovska ploča*, HUMS i Interland, Varaždin, str. 82-83

¹⁴⁷ Vukadinović, R. (1998.), Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-92

¹⁴⁸ SAD se primjerice u svojoj politici prema svijetu u posthldnoratovskom razdoblju vodi prema unaprijed definiranim pravcima strateške akcije. To su: širenje NATO-a, razvijanje Partnerstva za mir i partnerstva s Rusijom i Ukrajinom, promocija slobodne trgovine, snažna kontrola naoružanja, multinacionalna suradnja u borbi protiv terorizma, korupcije. Ovi pravci strateške akcije su izraz američkih nacionalnih sigurnosnih ciljeva: održavanje sigurnosti, povećanje ekonomskog prosperiteta, promocija demokracije. Prema: Vukadinović, R. (1999.), Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41

neteritorijalnog karaktera koji poprimaju sve veće razmjere (terorizam, proliferacija oružja masovnog uništenja, trgovina drogom i ljudima, ekološke katastrofe itd.);

5. Sve jače globalno zagrijavanje i zagađivanje, koja u budućnosti prijeti pretvaranjem dijelova Zemlje u prostor nemoguć za život ljudi;
6. Novi izazovi sigurnosti zahtijevaju primjerene odgovore sigurnosnih struktura država, tj. sustava nacionalne sigurnosti, koji su u velikoj mjeri relikti prošlog razdoblja i nisu sposobni pravodobno i na pravi način odgovoriti na ove izazove. Čak ni sustavi nacionalne sigurnosti najbogatijih i najvećih zemalja ne zadovoljavaju u potpunosti kriterije koje pred njih postavlja promijenjena situacija u međunarodnoj sigurnosnoj okolini. Sustavi nacionalne sigurnosti ostalih zemalja potpuno su nedorasli situaciji;
7. Nastanak novih sigurnosnih doktrina koje se javljaju kao odgovor na novonastale prilike u međunarodnoj sigurnosnoj okolini. Sigurnost se danas shvaća kao mnogo šire područje koje se ne odnosi samo na fizičku obranu države i zaštitu teritorija i ljudi. Promjena sadržaja funkcije sigurnosti obuhvaća pitanja trgovine, blagostanja, rasta gospodarstva i zaštite okoliša;¹⁴⁹
8. Pojava svijesti o potrebi stvaranja sustava kolektivne sigurnosti na regionalnim razinama (regionalni sigurnosni režimi) i po mogućnosti na globalnoj razini.

C) Na gospodarskom polju:

1. Prijelaz razvijenog svijeta iz industrijskog u postindustrijsko doba;
2. Slabljenje zapreka međunarodnoj trgovini;
3. Povećanje opsega međunarodne trgovine;
4. Razvoj međunarodnih gospodarskih organizacija i integracija, koje postaju sve značajniji subjekti međunarodnih odnosa;
5. Ubrzanje procesa globalizacije kao skupa prvenstveno gospodarskih promjena koje se događaju u svijetu i iz kojih nije izuzet nijedan dio Zemlje;¹⁵⁰
6. Podjela svijeta na trgovinske blokove, međusobno konkurentne;
7. Daljnji razvoj svjetskog sistema i podjela svijeta na jezgru, poluperiferiju i periferiju;
8. Ubrzano pomicanje nekih dijelova svijeta iz poluperiferije u jezgru ili periferiju;
9. Izrazita nejednakost u raspodjeli svjetskih resursa i svjetskog bogatstva;

¹⁴⁹ Cvrtila, V. (1997.), Države i međunarodna sigurnost, *Politička misao*, vol. XXXIV, br. 3, str. 31-43

¹⁵⁰ Više o procesu globalizacije u:

Jurišić, K. (1999.), Globalizacija i ljudska prava, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 70-82

Jurišić, K. (2000.), Procesi globalizacije u 20. stoljeću, *Međunarodne studije*, str. 293-303

10. Povećanje razlike u bogatstvu i standardu življenja između razvijenih i nerazvijenih zemalja, te između bogatih i siromašnih skupina stanovništva u zemljama;
11. Povećanje zaduženosti nerazvijenih zemalja prema razvijenim zemljama;
12. Pojava geoekonomije kao obrasca za djelovanje razvijenih država u njihovoj politici prema svijetu. Glavni protagonist geoekonomije u svijetu su Sjedinjene Američke Države, posebice Clintonova administracija. Geoekonomija kao obrazac djelovanja sve više zamjenjuje geopolitiku i geostrategiju. Ta činjenica uvodi svijet u potpuno novu fazu globalnog razvoja međunarodne zajednice. Geopolitika se sve više doživljava kao hladnoratovska, a geoekonomija kao posthladnoratovska paradigma.¹⁵¹ Geoekonomija će u budućnosti vjerojatno biti najvažniji obrazac djelovanja razvijenih zemalja prema nerazvijenim zemljama, što će ubrzanjem procesa globalizacije dovesti do još većih razlika u bogatstvu i standardu življenja razvijenih i nerazvijenih zemalja.

D) Na društvenom polju

1. Ubrzana transformacija društava razvijenih zemalja iz modernih u postmoderna društva što je oznaka za čitav niz opsežnih društvenih promjena;
2. Zaoštavanje civilizacijskih razlika u svijetu i pojava suparnika dominaciji zapadne civilizacije nad ostalim civilizacijama u svijetu. Suparnike svojem položaju u svijetu dio zapadne civilizacije vidi u kineskoj i islamskoj civilizaciji;¹⁵²
3. Daljnja urbanizacija slabije razvijenih zemalja. Suburbanizacija i metropolitanizacija razvijenih zemalja, što dovodi do sve većih socijalnih razlika;
4. Slabljenje državne kontrole nad nekim aspektima društvenog života;
5. Ubrzani razvoj civilnog društva u demokratskim zemljama svijeta;
6. Jačanje instituta ljudskih prava u međunarodnom društvu i u sve više država. Ljudska prava postaju jedan od najvažnijih čimbenika kojim se vodi politika svjetske organizacije Ujedinjenih naroda, ali i politika jednog dijela država u svijetu.

¹⁵¹ Više o geoekonomiji u:

Čehulić, L. (2000.), Demokracija i ljudska prava u posthladnoratovskog američkoj i europskoj politici, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 109-122

Plevnik, J. (2001.), Značenje geopolitike i geoekonomije u suvremenim međunarodnim odnosima, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 21-42

¹⁵² Huntington, S. P. (1996.), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York

E) Na znanstveno-tehnološkom polju:

1. Ubrzan razvoj sredstava komuniciranja, prvenstveno telekomunikacijskih sredstava koja omogućuju spajanje svijeta u jedinstvenu cjelinu u kratkom, realnom vremenu;
2. Ubrzan razvoj informatičkih sredstava koja omogućuju prikupljanje, spremanje i obradu vrlo velikih količina podataka u kratkom vremenu;
3. Promjene u organizaciji rada uzrokovane razvojem tehnologije i organizacije rada. Ove promjene dovode do sve veće strukturne nezaposlenosti koja je jedan od najvećih uzroka problema u društvima, kako razvijenih, tako još više nerazvijenih zemalja.
4. Razvoj novih metoda znanstvenih istraživanja, posebice u prirodnim znanostima;
5. Razvoj novih prirodnih znanosti, npr. biotehnologije i moderne genetike;

Uvjete razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka neizravno su istraživali i u svojim radovima i knjigama objavljivali mnogi politolozi, istraživači međunarodnih odnosa, geopolitičari, makroekonomisti, politički ekonomisti, futurolozi i mnogi drugi. Usprkos nedostatku eksplicitnog vezanja tih istraživanja uz geopolitiku i geopolitički poredak, iz njih možemo iščitati neke poruke, koje nam naznačuju kakvi bi mogli biti uvjeti daljnjeg razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka.¹⁵³ Stoga ovdje donosimo samo osnovne značajke tri svjetski poznate teze koje su svojim pojavljivanjem snažno odjeknule u javnosti, ali i izazvale lavinu kritika svih onih koji se nisu slagali sa viđenjima budućnosti koje su donijele ove paradigme. Prva teza odnosi se na američkog ekonomista *Edwarda N. Luttwaka* i njegovu geoekonomiju, druga teza se odnosi na *Francisa Fukuyamu* i njegovo predviđanje kraja povijesti kakvu poznajemo, dok se treća teza odnosi na američkog politologa *Samuela P. Huntingtona* i poznati sukob civilizacija.

Jedna od najvažnijih teza o budućnosti suvremenog svijeta odnosi se na geoekonomiju Edwarda N. Luttwaka. Luttwak je pojam *geoekonomija* uveo kako bi opisao «primjesu logike sukoba s metodama trgovine». Danas pojam ima više značenja i širi smisao. Geoekonomija se poima kao «novo oruđe za postizanje ciljeva visokorazvijenih država u međunarodnim odnosima putem geoekonomskih, a ne vojnih strategija».¹⁵⁴ Geoekonomija se odnosi na

¹⁵³ Zajednička osobina ovih istraživanja je usmjerenje na predviđanje budućih zbivanja, pojednostavljivanje današnjih odnosa u svijetu tj. simplifikacija koja služi kako bi se stekla veća popularnost u javnosti, te uobličavanje nedovoljno pouzdanih i olako sročениh teza ili kvazi paradigmi kojima se objašnjava složenost i neizvjesnost suvremenog svijeta. Stoga ove teze i iz njih izvedene modele treba uzeti u obzir pri istraživanju, ali ih treba uzimati u razmatranje s određenim stupnjem kritike.

¹⁵⁴ Plevnik, J. (2001.), Značenje geopolitike i geoekonomije u suvremenim međunarodnim odnosima, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 21-42

djelovanje ekonomije u prostoru. Upotrebljava se i za objašnjavanje najvažnijih promjena u konfiguraciji međunarodnih odnosa u doba globalizacije. Stoga se smatra novim pristupom neoliberalne teorije u znanosti o međunarodnim odnosima. Geoeconomija nam sugerira sadašnju i buduću važnost shvaćanja ekonomske strukture kao najdublje strukture svjetskog poretka. Po nekim autorima buduće pozicije država u svijetu biti će određene ekonomskim natjecanjem, a ne vojnim osvajanjem. Stoga se čak postavlja pitanje da li će u budućnosti geoeconomija u potpunosti zamijeniti geopolitiku? Luttwak predviđa da će države svoju međunarodnu poziciju osiguravati sposobnošću za geoekonomsko natjecanje koje se razlikuje od ekonomske utrke iz prošlosti, jer države ne mogu upotrijebiti vojnu silu da bi osigurale svoje interese i riješile gospodarske konflikte. Komparativne prednosti država sve su manje važne jer je važnija natjecateljska sposobnost na globalnom tržištu. Geoekonomsko natjecanje između države vodi se ekonomskim instrumentima i cilj mu je jačanje vlastite, a ne slabljenje i rušenje protivničke ekonomije. Kada država intervenira u ovakvo natjecanje, onda ono više nije samo ekonomija nego geoeconomija. Država djeluje u korist zajedničkog dobra kako bi osigurala razvoj i blagostanje. Geoeconomija, za razliku od geopolitike, funkcionira u uvjetima smanjenog značenja geografskog prostora kao resursa i kao prepreke, što je omogućio tehnološki razvoj.¹⁵⁵ Geoeconomija također funkcionira u uvjetima smanjenih barijera među državama te kroz integraciju pojedinih ekonomija poboljšava učinke djelovanja ekonomije u prostoru. No, unatoč ovakvom djelovanju geoeconomija se ipak svodi uglavnom na borbu za strana tržišta, blokadu domaćeg tržišta za strane proizvode kroz instrumente protekcionizma, stvaranje osnove za ekonomski razvoj kroz državna ulaganja, postavljanje pravila i propisa međunarodnog ekonomskog natjecanja, te obavještajnu djelatnost u službi pribavljanja podataka o tehnološkim inovacijama protivničke strane.¹⁵⁶

Luttwak je na ispravan način shvatio kakva je realnost današnjih međunarodnih odnosa u kojima dolazi do sve većeg povezivanja ekonomskih i političkih odnosa. Sve to je praćeno zajedničkim djelovanjem vojnih, političkih i ekonomskih instrumenata kojima države unapređuju svoj položaj u globalnom ekonomskom natjecanju, koje postaje sve jače i sve više povezano. Luttwaku se može zamjeriti prejako vezanje uz strategiju, izrazito etnocentrična proamerička pozicija i sličnosti geoekonomskih postulata s merkantilističkim, što se ogleda u povezanosti djelovanja države i ekonomskih procesa.

¹⁵⁵ Plevnik, J. (2001.), Značenje geopolitike i geoeconomije u suvremenim međunarodnim odnosima, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 21-42

¹⁵⁶ Sparke, M. (1998.), From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderlands, *Geopolitics*, vol. III, br. 2, str. 62-98

Geoekonomija kao koncept za objašnjavanje suvremenih i budućih međunarodnih odnosa ima primjenjivost u praksi. Aktualnost geoekonomije može se pratiti kroz suvremene međunarodne ekonomske odnose u kojima države svojim uplitanjem i promicanjem svojih interesa unose politički aspekt čineći ekonomske odnose i političkima. Postavlja se pitanje da li je pravi naziv za takvo djelovanje geoekonomija? Na što se odnosi ovo «geo», na geografski prostor ili nešto drugo? I sam Luttwak smatra da geografski prostor gubi značenje u suvremenim međunarodnim odnosima što je uglavnom točno. Ne bi li onda bolji naziv bio globalna ekonomska politika? Prefiks «geo» sam po sebi ne označuje djelovanje države na ekonomiju nego označuje da ekonomija djeluje u prostoru što je potpuno logično.

Druga teza koja nam objašnjava sadašnjost i budućnost odnosa u svijetu je teza Francisa Fukuyame o kraju povijesti i posljednjem čovjeku. Fukuyama cjelokupnu povijest svijeta promatra kao jedinstven i usmjeren proces koji ima svoj cilj. Povijest je po Fukuyami Opća povijest i ima teleološki karakter. Logičan razvoj povijesti nas djelovanjem Mehanizma vodi od primitivnih i prijelaznih društava do modernih društava, koja se razvijaju kroz apsokutne monarhije preko autokracija prema demokracijama. Na tom putu dešavaju se i padovi u fašizam ili komunizam. No, ipak sva društva moraju završiti svoj razvoj u liberalnoj demokraciji koja čovjeku omogućuje slobodu i priznanje prava. Liberalna demokracija omogućuje kapitalistički razvoj, akumulaciju bogatstva i rast životnog standarda.¹⁵⁷

U svojoj knjizi Fukuyama raspravlja o tri problema koje sažimlje u jednu jedinstvenu tezu. Prvi problem je objašnjenje napretka u povijesti tj. evolucije čovječanstva i ima filozofski karakter. Fukuyama najviše pažnje posvećuje evoluciji političkih sustava i odnosima među državama. Ono što Fukuyaminu knjigu čini zanimljivom je popunjavanje Opće povijesti recentnim zbivanjima. Drugi problem je koji se analizira je transformacija suvremenih društava. Upravo je kapitalizam omogućio povećanje standarda i obrazovanja pa je razvoj društva došao u nesklad s političkim slobodama. Stoga se kod stanovništva javila potreba za priznanjem. Upravo je ta potreba za priznanjem dovela do sloma komunističke ideologije i komunističkog bloka koji se urušio u sebe. Slom komunizma omogućio je da se otvori prostor za širenje liberalne demokracije, no to dosad nije bio slučaj.¹⁵⁸ Upravo ovdje se pokazuje ograničenost Fukuyamine teze jer slom komunizma nije donio širenje liberalne demokracije nego prijelaz iz totalitarnih u autoritarne sustave s prividom demokracije. Isto tako, u većini država došlo je do jačanja nacionalizma i etnocentrizma, etničkog nasilja,

¹⁵⁷ Više u: Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

¹⁵⁸ Ibidem, str. 601-605

sukoba oko teritorija novonastalih država, obnove fašističkih i nacističkih ideja itd. Gotovo svaka bivša komunistička država prošla je ovaj put nazadovanja. Ozbiljniji problemi su spriječeni, a ratovi koji su vođeni zaustavljeni su tek intervencijom međunarodnih čimbenika.

Treći problem koji Fukuyama obrađuje je problem priznanja čovjekovih prava. Upravo su čovjekov ponos i želja za priznanjem pokretač povijesti. Na kraju, Fukuyama zaključuje da je demokracija cilj povijesti, kapitalizam najsavršeniji proizvodni sustav, a čovjek čija su prava priznata i želja za priznanjem ostvarena je «*posljednji čovjek*» koji živi u krajnjem obliku zajednice poslije koje nema potrebe za povijesnom transformacijom.¹⁵⁹

Dio Fukuyamine knjige koji je posebno zanimljiv za geopolitičare i istraživače međunarodnih odnosa je kritika realizma kao nestvarnog viđenja svijeta. Realizam po njemu oduzima međunarodnim odnosima sposobnost evolucije, pa se rat čini vječnom stvari. Zbog anarhične prirode međunarodnog sustava nijedna država ne može biti sigurna u svoj opstanak, pa mora činiti sve da poveća svoje obrambene sposobnosti koje druge države shvaćaju kao prijetnju sebi. Stoga se utrka u naoružavanju čini neizbježnom. U hladnom ratu realizam je bio dominantan okvir za shvaćanje međunarodnih odnosa i svi najvažniji istraživači međunarodnih odnosa bili su realisti. Bipolarnost je pridonosila jačanju realizma, ali je ujedno bila i korištena za nekritičko promicanje teza o nužnosti sukoba i utrke o naoružanju. Realizam državama oduzima mogućnost djelovanja s obzirom na njihove unutarnje značajke. Nakon svršetka hladnog rata postavlja se pitanje da li je realizam prikladan za istraživanje suvremenih međunarodnih i geopolitičkih odnosa u svijetu i da li je to ikada uopće bio.¹⁶⁰

Treća teza koja se bavi predviđanjem budućnosti odnosa u svijetu je teza o sukobu civilizacija Samuela P. Huntingtona. *Huntington* u svojem djelu *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka* daje potpuno nov pogled na budućnost međunarodnih odnosa u svijetu. Po Huntingtonu, budućnost svijeta bit će obilježena sukobima koji će se voditi na granicama velikih svjetskih civilizacija. Huntington identificira osam velikih svjetskih civilizacija, a to su: Zapad, pravoslavni Istok, latinoamerička civilizacija, japanska, kineska, indijska, afrička i islamska civilizacija. Civilizacija predstavlja najviši stupanj identifikacije svakog čovjeka.

Nekad su se ratovi vodili između država i ideologija, a danas i ubuduće voditi će se između različitih naroda i vjerskih skupina. Ti ratovi neće jako eskalirati ako se vode između naroda pripadnika iste civilizacije, ali ako se vode između naroda koji pripadaju različitim civilizacijama velika su opasnost za mir u svijetu, jer se ostale države uključuju u sukobe na

¹⁵⁹ Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

¹⁶⁰ Ibidem, str. 442-457

strani onog naroda koji pripada njihovoj civilizaciji. Nakon prevlasti Zapada koja traje nekoliko stoljeća i koja je presudno oblikovala svjetski poredak, od polovine 20. stoljeća dolazi do smanjenja dominacije Zapada u odnosu na ostale civilizacije. Uzroci smanjivanja prevlasti Zapada su brojni. Najvažniji su: transfer tehnologije u nerazvijene zemlje koje nisu dio zapadne civilizacije, dekolonizacija, velik porast stanovništva nezapadnih civilizacija i zasićenost Zapada vlastitim problemima kao što su slab prirodni prirast stanovništva i gubitak moralnosti i religioznosti. Najveći izazovi položaju Zapada u svijetu su islam, zbog velikog i obnove fundamentalizma, te kineska civilizacija radi brzog gospodarskog i političkog razvoja. Zapad treba prihvatiti svoj položaj u svijetu i ostale civilizacije pustiti da se razvijaju same, a ne pokušavati cijeli svijet podvrgnuti svom kulturnom i političkom utjecaju. Istodobno, Zapad treba ojačati samog sebe kroz moralnu obnovu društava koja čine zapadnu civilizaciju.¹⁶¹

Huntingtonova teza o sukobu civilizacija izazvala je najveći odjek u svjetskoj javnosti od svih teza koje se bave budućnošću svjetskog poretka. Novo viđenje odnosa u svijetu, koje ističe presudnu važnost odnosa među civilizacijama u određivanju budućeg svjetskog poretka, jedna je od najvažnijih novina u znanosti o međunarodnim odnosima. Konfliktualni karakter i svrha teze (uputa policy-makerima i establishmentu SAD-a) ostaci su hladnoratovskog razmišljanja. Usprkos kritikama, tezi se ne mogu poreći inovativnost i aktualnost.

¹⁶¹ Huntington, S. P. (1996.), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York

3. Akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka

3.1 Države i njihova nova uloga

Za potrebe ovog rada potrebno je sagledati mjesto i ulogu države u suvremenom poretku. Države su danas samo jedan od aktera u globalnom geopolitičkom poretku, jedan od subjekata međunarodnih odnosa. U prošlom stoljeću, sa sve većim brojem država, međuovisnošću, te jačim i dubljim odnosima mijenjala se uloga država u geopolitičkim i međunarodnim odnosima. Ujedno su se pojavili i drugi subjekti međunarodnih odnosa koji su narušili apsolutni primat države u međunarodnim odnosima. Države danas još uvijek ostaju najznačajniji subjekti geopolitičkih i međunarodnih odnosa. No njihova se važnost smanjuje, a uloga mijenja sukladno promjenama unutar država i u međunarodnom sustavu.

Državu možemo definirati kao geografski ograničen entitet kojim upravlja središnja vlast, koja ima sposobnost donošenja zakona, pravila i odluka te mogućnost njihove primjene unutar svojih granica. Država je legalni entitet priznat međunarodnim pravom kao temeljna odgovorna jedinica međunarodnog pravnog sustava. Moderna država točno je ograničen dio prostora koji ima stalno stanovništvo i na kojem postoji vrhovna vlast. Svaka država, da bi bila država mora imati određene attribute: državni teritorij, stalno stanovništvo, politička organizacija (vlast), organizirano gospodarstvo, prometni sustav. Uz ove geografske, postoje i politički atributi države – suverenitet i međunarodno priznanje. Postoji više klasifikacija država, po veličini, broju stanovnika, karakteru vlasti, složenosti, gospodarskoj razvijenosti itd.¹⁶² Države se mogu razvrstati i po načinu nastanka – da li su nastale dugotrajnim povijesnim procesom ne mijenjajući fundamentalno značajke teritorijalne organizacije i matični teritorij (Francuska), ujedinjenjem manjih država (Italija, Njemačka), raspadom većih država (Hrvatska, Slovačka, Ukrajina), dekolonizacijom (gotovo sve afričke države, Australija i Oceanija, cijela Amerika). Države imaju specifičan odnos sa nacijama. Neke države nastale su kao izraz teritorijalizacije neke etničke skupine, a druge su nastale mnogo prije nacija, pa su bile političke zajednice u kojima su nastajale nacije.

Države možemo podijeliti s obzirom na njihovu teritorijalno-političku organizaciju, pa tako postoje unitarne, federalne i regionalne države. Unitarne države čine većinu država u svijetu. Unitarne države dijele se na centralizirane koje su izraz jedinstvenog razvoja jednog prostora i relativno homogenih značajki prostora na kojem je nastala država te imaju obično

¹⁶² Glassner, M. I. (1995.), *Political Geography*, Wiley & Sons, New York, str. 115-126

jednu regiju jezgre, te na visoko centralizirane u kojim je centralizacija posljedica suprotstavljanja središnje vlasti percepiranim prijetnjama koje predstavljaju unutarnje različitosti, etnička nehomogenost, tribalizam ili regionalizam. Federalne države su one u kojima središnja vlast predstavlja različite zajedničke interese različitih dijelova države i različitih skupina stanovništva. No središnja vlast dopušta svakoj jedinici koja ju čini da ima svoje zakone, politike i propise u nekim područjima. Svaka federalna jedinica ima teritorij, glavni grad, izabranog rukovoditelja izvršne vlasti, svoj proračun i zakonodavno tijelo. Među federalnim državama u svijetu danas možemo razlikovati slabo i jače centralizirane. Među federacijama koje su ujedno i demokracije danas prevladava težnja ka decentralizaciji dijela funkcija, tj. prenošenju sve više nadležnosti sa središnje vlasti na federalne jedinice. Federalne države slabije su otporne na krize u državi, jer vrlo često se javljaju separatističke težnje pojedinih federalnih jedinica ili entiteta, koji su obično potkrijepljeni kriznom situacijom. Regionalne države predstavljaju sredinu spektra između unitarnih i federalnih država. Regionalne države nisu toliko centralizirane kao unitarne države, a nisu ni decentralizirane kao federalne države. Predstavljaju određenu ravnotežu između unitarnih država koje daju sve više autonomije svojim dijelovima, te federalnih država koje postaju jače centralizirane.

Nakon uvoda i upoznavanja sa definicijom, atributima i vrstama država možemo se posvetiti razmatranju uloge suvremenih država u međunarodnim odnosima. Prva i osnovna pretpostavka koja nam se nameće u razmatranju uloge suvremenih država u međunarodnim odnosima jest da se identitet i interesi država i ostalih aktera poretka stvaraju kroz interakciju jednih s drugima. Država ne može postojati ako nije priznata od ostalih država. Stoga je međuovisnost glavna značajka međunarodnog sustava koji se nekad u potpunosti izjednačavao sa sustavom država, no danas je to sve manje samo sustav suverenih teritorijalnih država.¹⁶³ Cox aktivnosti država i aktera svjetskog poretka vidi kao aspekte većih povijesnih struktura, pa su države bile konstruirane i ponovno konstruirane u povijesti kroz povezivanje globalnih i lokalnih društvenih odnosa.¹⁶⁴

Tridesetgodišnjim ratom i Westfalskim mirom, kojim je taj rat okončan u Europi 17. stoljeća desila se fundamentalna promjena u političkoj povijesti Europe koja je u ono doba bila prostor političke, gospodarske i civilizacijske hegemonije u svijetu. Od Westphalskog mira prvi put u povijesti možemo govoriti o sustavu međusobno priznatih suverenih država sa definiranim dijelovima prostora koji čine njihov politički organiziran prostor, teritorij. Otada

¹⁶³ Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 15-16

¹⁶⁴ Cox, R. (1981.), *Social Forces, States and World Orders: beyond International Relations Theory*, *Millenium*, vol. X.

Prema: Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge. London, str. 16

se javlja međunarodni sustav i moguće je proučavanje međunarodnih odnosa. U 17. stoljeću suverene europske države bile su začetak suvremenih modernih država. Te države još nisu bile nacionalne države, već apsolutne monarhije gdje su poredak i socijalno-politička kohezija uglavnom ostvarivani putem vladara, birokracije, vojske i merkantilističke ekonomije. S jačanjem europske moći i tehnološkim napretkom europske velesile uspostavile su svoje kolonije na svim kontinentima. Postupnim oslobađanjem od kolonijalne vlasti teritoriji koji su stekli neovisnost preuzeli su europski model organizacije teritorija. Tako je, od početka 19. stoljeća pa sve do kraja 20. stoljeća, dekolonizacijom u svijetu stvoreno preko 120 država. Uz raspad komunističkih federacija kojim je stvoreno dvadesetak novih država danas je broj država u svijetu preko 190. Ovakav velik broj država, od kojih su gotovo sve i članice UN-a, a većina je član mnogih drugih globalnih i regionalnih organizacija, obogaćuje i usložnjava međunarodne odnose, koji su danas najopsežniji i najdinamičniji u povijesti, s tendencijom daljnjeg porasta broja aktera, promjene njihove uloge, promjene strukture međunarodnog sustava, pojave novih i akceleracije nekih postojećih procesa. *Saul Cohen* predviđa da će u bliskoj budućnosti tj. u sljedećih dvadesetak godina u svijetu nastati još tridesetak novih država koje će imati *gateway-obilježja*,¹⁶⁵ te će predstavljati sponu između obale i zaleđa.

Najvažniji dio okruženja država kao političkih tvorevina čini međunarodni politički sustav koji je u osnovi anarhične prirode, jer u njemu ne postoji vrhovna središnja vlast. Anarhija je strukturna sastavnica međunarodnog sustava. Glavna značajka država njihova je suverenost. Suverene države i međunarodna anarhija međusobno su ovisni, jer jedno djeluje na drugo oblikujući ga. Zbog postojanja suverenih država prevladava međunarodna anarhija jer se nijedna država ne želi odreći suvereniteta, a zbog nedostatka središnje vlasti države i dalje posjeduju suverenitet. Međunarodni sustav može se nazvati i oligarhijom jer u njemu stvarnu vlast ima manji broj najmoćnijih država, danas na čelu sa SAD-om. Ovakva priroda međunarodnog sustava onemogućuje uspostavu sustava sigurnosti na globalnoj razini. Veliki pomak u tom pravcu čine regionalni sustavi kolektivne sigurnosti i sigurnosni režimi.¹⁶⁶ Zbog anarhične strukture međunarodnog sustava, u njemu prevladavaju natjecateljski odnosi u kojima se igraju igre u kojima profitiraju sposobniji, a kad je opstanak država ugrožen, preživljavaju uglavnom samo najveći i najспособniji.

Zbog dugotrajnosti, stabilnosti i slabe promjenjivosti sustava teritorijalnih država postavlja se pitanje – da li uzroci tome leže u prirodi samih država ili prirodi međunarodnog

¹⁶⁵ Više o gateway državama u: Cvrtila, V. (2000.), Republika Hrvatska – *gateway* prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 1, str. 161-172

¹⁶⁶ Buzan, B. (1990.), *People, States and Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, str. 146-149

sustava? Države su danas još uvijek stvaratelji identiteta za većinu ljudi te imaju najveće sposobnosti organiziranja funkcioniranja društva u svim aspektima društvenog života među kojim je najvažnija obrana suvereniteta i teritorijalnog integriteta te zaštita građana.

Zbog anarhije i nejedinstva koji su se razvili kroz evoluciju međunarodnog sustava država, pitanje je da li možemo govoriti o međunarodnom sustavu ili međunarodnom društvu. Sustav je osnovna ideja, koja prethodi te je funkcija značajne integracije. Društvo je povijesni odgovor na postojanje sustava. Ako jedinice sustava priznaju trajnost i važnost međuovisnosti mogu početi stvarati pravila za izbjegavanje neželjenih sukoba i postizanje željenih promjena. Povijesni razvoj globalnog međunarodnog društva posljedica je širenja utjecaja Zapada. Dvije najvažnije sastavnice međunarodnog društva su princip anarhičnog poretka i nerazlikovanje jedinica u društvu prema funkcijama, jer sve posjeduju sve atribute suverenosti.¹⁶⁷

U suvremenim uvjetima, u razdoblju nakon kraja hladnog rata, tehnološkog napretka i ubrzavanjem procesa ekonomske i političke globalizacije, dolazi do promjena unutar država kao odgovora na promjene u međunarodnom sustavu. Moderna država još uvijek je najvažniji akter međunarodnih odnosa, sa suverenitetom koji joj daje isključivo pravo vlasti na svom teritoriju kroz instrumente svoje vlasti. Sposobnosti djelovanja države određene su snagom državne ideje njenih stanovnika, sposobnošću institucija i bogatstvom resursa. Djelovanje države nije ograničeno na njezin teritorij. Država je sposobna neke aspekte svoga djelovanja projicirati i izvan svog teritorija. Projekcijom djelovanja država postaje akter međunarodnih odnosa, jer ulazi u međuovisan odnos s drugim akterima međunarodnih odnosa.

Djelovanje države u međunarodnim odnosima ograničeno je njenim sposobnostima i resursima koji su za svaku državu različiti. Ograničeno je i normama međunarodnog prava koje regulira međunarodne odnose i međunarodni politički sustav. Odnos država i normi međunarodnog prava potreban je za normalno održavanje i funkcioniranje međunarodnih odnosa. Postoji i mišljenje po kojem države kao nosioci subjektiviteta nisu podložne nikakvim pravnim ograničenjima i da samo međunarodno pravo nameće ta ograničenja. U stvarnosti, vanjski autoritet države nije ograničen jer ne bi bilo prava među državama, a međunarodno pravo je dobrovoljno prihvaćeno pravo pa nije pravo nad državama, već među njima.¹⁶⁸ Vanjskopolitičko djelovanje država djelatnost je usmjerena na postizanje promjena u međunarodnome političkom sustavu, u kojem djeluje velik broj državnih jedinica. Aktivnost države uvijek je postavljena u smjeru postizanja takvih mogućnosti da bi se dobio rezultat. Da

¹⁶⁷ Buzan, B. (1990.), *People, States and Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, str. 166-169

¹⁶⁸ Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 104-105

bi djelovanje bilo djelotvornije, svaki prethodni potez mora povećati vjerojatnost poduzimanja sljedećeg koraka. Time se utječe na postavljanje drugih država da tu aktivnost shvate kao trajnu namjeru da se ostvari trajni cilj.

Djelovanje država uvijek se odvija u nekim uvjetima. Prirodni uvjeti se odnose na djelovanje prirodne sredine, prirodne resurse i geografski smještaj države. Društveno-politički i ekonomski uvjeti djelovanja odnose se na utjecaj društvene strukture, razvijenost gospodarstva, političku situaciju, različitost kultura. Motivi djelovanja država vrlo su bitni, a mogu biti posljedica više razloga. Mogu biti težnja za ekspanzijom, povećanje nacionalne sigurnosti (jedan od najvažnijih motiva), gospodarski prodor na strana tržišta ili odgovor na ponašanje drugih država. Motivi djelovanja rezultat su različitih poticaja unutar i izvan države. Ciljevi i sredstva djelovanja država moraju uvijek biti u skladu sa realnim mogućnostima djelovanja, jer u suprotnom dolazi do raskoraka između ciljeva i sredstava što može dovesti do gubitka resursa i sposobnosti države za daljnje djelovanje, ali i ugroziti njenu sigurnost.

Nacionalni interesi države i njihova zaštita glavni su zadatak djelovanja države. Mogu se definirati kao stalne crte vanjske politike neke države. Nacionalni interesi gotovo svih država su očuvanje opstanka i neovisnosti, teritorijalnog integriteta i suvereniteta, gospodarski napredak, sigurnost građana, stabilnost političke zajednice i društva. Posebni važni nacionalni interesi nazivaju se vitalnim interesima. Problem nacionalnih interesa nije vezan samo uz njihovo ostvarivanje, već i uz njihovu definiciju, jer česta je pojava da vlast u nekoj državi svoje političke interese proglašava nacionalnim interesima i sve resurse društva upotrebljava kako bi ostvarivala te političke interese.

Uz djelovanje država u međunarodnim odnosima veže se i pojam sile, kao jedinog sigurnog jamca ostvarenja nekog cilja. Kod pojma sile također postoji problem njegove definicije. Upotreba sile i njena uloga u anarhičnoj prirodi međunarodnog sustava koja se koristi kao *raison d'être* upotrebe državne sile, pojam je oko kojeg se najviše spore teoretičari međunarodnih odnosa. Pojam sile često se veže i uz nacionalnu sigurnost država. Realistička škola međunarodnih odnosa na tome temelji svoje zaključke i postulate. Sila se izražava na više načina, u miru utjecajem, u stanju ni rata ni mira moći, u ratu fizičkom silom. Pojmom moći i sile u međunarodnim odnosima od realista najviše se bavio *Hans Morgenthau*. Borba za moć po realistima je prvorazredan cilj unutarnje i vanjske politike država.¹⁶⁹ Sila je samo projekcija te moći i njeno korištenje opravdano je. Ovakva razmišljanja potječu još od Spykmana koji je preteča realističke škole međunarodnih odnosa, koja se razvila najviše u

¹⁶⁹ Više u: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 141-158

SAD-u u hladnoratovskom razdoblju. Realisti su ukupnost međunarodnih odnosa izjednačili s politikom sile. Najveći utjecaj na razvoj realizma imala je priroda međunarodnih odnosa u razdoblju čvrste bipolarnosti krajem 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća. Zamah realističke škole i njenih poimanja moći, države, nacionalne i međunarodne sigurnosti te međunarodnog sustava može se vidjeti u velikom broju teoretičara međunarodnih odnosa koji su oblikovali diskurse kojima su se vodile političke elite vodećih država Zapada u hladnoratovskom razdoblju. Imena kao što su *Kennan*, *Morgenthau*, *Lippman*, *Hoffman* poznata su ne samo proučavateljima međunarodnih odnosa, nego i širem krugu domaće i međunarodne intelektualne javnosti. Realistička škola s orijentacijom na državu doživjela je kritiku u obliku neorealizma, koji u središte istraživanja stavlja strukturu međunarodnog sustava država, u kojem vlada stanje kooperacije ili stanje konfrontacije.

Najvažniji pripadnik neorealističke škole američki je teoretičar međunarodnih odnosa *Kenneth N. Waltz*. Waltz je važan jer se posebice bavio odnosima država u međunarodnim odnosima, u svojim najvažnijim djelima – *Man, the State, and War* prvi put objavljenom 1959. g. i *Theory of International Politics* iz 1979. g. Waltz teritorijalnu državu smatra čvrsto ukorijenjenom, gotovo nepromjenjivom institucijom i najvažnijim subjektom međunarodnih odnosa. Waltz se bavio strukturama međudržavnih odnosa, isključujući unutarnji karakter država iz proučavanja međunarodnih odnosa. Struktura međunarodnog sustava po Waltzu ima tri značajke: stanje anarhije, sve države obavljaju jednake funkcije i ravnopravne su, raspodjela sposobnosti i resursa između država je nejednaka. Kao središnji mehanizam djelovanja međunarodnog sustava Waltz navodi ravnotežu snaga. Stanje sustava oblikuje broj velikih sila i priroda odnosa među njima. Waltzova koncepcija međunarodnog sustava počiva na pretpostavci o snažnoj teritorijalnoj državi. Natjecanje između država događa se zbog straha od dominacije jer države doživljavaju druge države kao prijetnju svojoj poziciji u međunarodnom sustavu ili čak prijetnju svom opstanku. Waltz stoga smatra da zbog teritorijalnog karaktera države, koji je stabilan i gotovo nepromjenjiv treba međunarodne odnose istraživati samo na razini sustava. Razlog tome je činjenica da međunarodni odnosi kao objekt svog istraživanja uzimaju anarhiju na razini sustava koja postoji izvan državnih granica, a ne unutar država. Države su jedinstveni akteri čiju prirodu određuje interakcija s drugim državama. Svaka država vrši procjene svog položaja prema drugim državama. Državni teritorij jedina je prostorna kategorija u međunarodnim odnosima. Proces koji se zbivaju na subdržavnoj i naddržavnoj razini nisu bitni. U međunarodnim odnosima vlada opasno okruženje i države moraju biti vrlo oprezne kako se ne bi izložile opasnostima i ugrozile

svoju nacionalnu sigurnost.¹⁷⁰ Neorealisti državu smatraju glavnim akterom međunarodnih odnosa, ali kritiziraju realiste zbog pretjeranog isticanja važnosti države, razdvajanja vanjske i unutarnje politike i previđanja sve veće ekonomske međuovisnosti država. Međunarodnu politiku određuju države između kojih postoji interakcija. Uz sustav suverenih država kao razinu jedinice istražuju i strukturu sustava međunarodnih odnosa kao strukturnu razinu. Jedinice uspostavljaju strukturu kroz djelovanje na sustav, a struktura može i povratno djelovati na jedinice. Neorealizam, koji se pojavio kao kritika političkom realizmu, također je doživio kritiku u obliku liberalizma i idealizma te postmodernističkih gledišta kakva njeguje kritička geopolitika. Kritička geopolitika sustav država Kennetha Waltza doživljava kao strukturan i ahistorijski. Waltz zanemaruje promjenu odnosa među državama, koje više ne ratuju kad se vladaru svidi i ne uzima u obzir prirodu suvremenog međunarodnog sustava koji se počeo oblikovati s razvojem kapitalizma i jačanjem središnje vlasti od 16. do 18. stoljeća. Waltzov sustav država postoji izvan povijesnog konteksta u kojem se razvio.

Osim neorealističke škole i njezina poimanja država kao teritorijalno-političkih jedinica međunarodnog sustava čije su unutarnje značajke nebitne za stabilnost sustava, postoji i škola koje države poima kao ključne institucije globalne političke ekonomije. To je idealistička škola, čiji su nazori liberalni. Ovakvo poimanje država prisutno je i u političkoj ekonomiji i političkoj geografiji tj. u teoriji svjetskog sistema koju je razvio *Wallerstein*. Kroz povezivanje politike i ekonomije, koje su u međuovisnom odnosu, javlja se koncept upravljivosti po kojem su države kao institucije globalne političke ekonomije podložne upravljanju od strane iste. Države ne posjeduju relativnu autonomiju ekonomija, jer ne postoje autonomne nacionalne ekonomije, nego je svaka ekonomija unutar države samo dio globalne ekonomije. Države su instrumenti različitih socijalnih grupa, npr. klasa ili naroda koji im omogućuju sudjelovanje u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji koja stvara svjetski sistem. Države, kao jezgre moći, instrument su grupa koje pomoću njih ostvaruju svoje interese i natječu se za što bolje pozicije u svjetskom sistemu koji se sastoji od tri osnovna dijela: jezgre, periferije i poluperiferije. Države se upotrebljavaju kao ograničeni dijelovi prostora kako bi određivali protok roba i ljudi preko svojih granica. Zbog postojanja određenog pravnog sustava koriste se i kao dio prostora u kojem vladaju specifični uvjeti poslovanja.

Robert Keohane, pripadnik idealističke škole, ulogu država vidi potpuno drukčije od realista. U svom djelu *After Hegemony* Keohane se bavi idealističkim poimanjem države i

¹⁷⁰ Waltz, K. N. (2001.), *Man, the State, and War*, Columbia University Press, New York

Waltz, K. N. (1979.), *Theory of International Politics*, McGraw-Hill Higher Education, New York

sustava međunarodnih odnosa. U njegovim se promišljanjima zapaža duh ekonomskog liberalizma, koji svijet poima kao jedan veliki jedinstven sustav u kojem djeluje jedinstvena kapitalistička globalna ekonomija. Keohane raspravlja o hegemoniji SAD-a u međunarodnim odnosima te je zabrinut zbog sve slabijeg položaja SAD-a u svijetu. Djelo je pisano pod utjecajem geopolitičkog diskursa ideološke geopolitike, prisutne u geopolitičkom poretku hladnog rata. Keohane značaj pridaje ne toliko samim teritorijalnim državama, nego raznim «*režimima djelovanja*» tj. pravilima, normama i principima te obrascima donošenja odluka, koji su se razvili nakon II. svjetskog rata i koji upravljaju globalnom ekonomijom. Ovi «*režimi djelovanja*» smanjuju mogućnosti samostalnog djelovanja država u međunarodnim odnosima i potiču suradnju među državama. Ovdje država ostaje središnji akter. Međunarodni ekonomski odnosi još uvijek su najvećim dijelom određeni politikom država, a međunarodni politički odnosi gotovo su potpuno određeni politikom država i saveza država. Keohane međunarodni sustav vidi kao globalni politički sustav u kojem individualne države imaju svoje mjesto. Stoga je Keohane samo naizgled bio na potpuno drugom kraju spektra od Waltza. Njegov diskurs onda je još uvijek bio određen hladnoratovskim odnosima, dok se u njegovom kasnijem radu¹⁷¹ može vidjeti pomak od ovakvih stajališta.

Viđenja međunarodnog sustava i uloge teritorijalnih država u njemu Kennetha Waltza i Roberta Keohanea ipak imaju neke zajedničke točke. Operiraju s zatvorenim i apstraktnim sustavom i pozitivističkim pristupom međunarodnim odnosima. Govore o državama koje su idealni tipovi, a ne stvarne države, te time izbjegavaju geografski i povijesni kontekst. Također, miješaju pojam teritorijalne i nacionalne države, koje nisu sinonimi. Povezivanje nacije s državom daje legitimitet teritorijalnoj državi, iako ona uopće ne mora biti nacionalna. Usto, potpuno odvajaju međunarodno (tj. međudržavno) od unutardržavnog što zahtijeva uniformnije poimanje teritorijalnih država kao glavnih aktera međunarodnih odnosa.

Nakon svršetka hladnog rata kao povijesnog izraza bipolarnih međunarodnih odnosa i dekonstrukcije hladnoratovskog geopolitičkog poretka dolazi do redefiniranja mjesta i uloge suvremene države u novom svjetskom geopolitičkom poretku. Uvjeti u kojima se razvija suvremeni svijet i sam suvremeni geopolitički poredak postavljaju pred nas neka pitanja: Kakva bi trebala biti uloga suvremene države? Da li je suvremena država pogodna da bude osnovni oblik teritorijalne organizacije u suvremenom svijetu kojeg sve više označuju globalizacija proizvodnje, potrošnje, trgovine i politike, širenje tehnologije, izuma, inovacija i informacija? Da li je suvremena država, ovakva kakva jest, sposobna odgovoriti na velik broj

¹⁷¹ Keohane, R. O., Nye, J. S. Jr. (2001.), *Power & Interdependence*, Longman, New York

novonastalih izazova i prijetnji sigurnosti svojih građana i stabilnosti društva koji se danas pojavljuju zbog promjene geopolitičkih odnosa u svijetu? Da li je država sposobna efikasno reagirati na pojavu globalnih problema koji ne poznaju državne granice, kao što su glad i zarazne bolesti, ekološke katastrofe, eksplozija stanovništva na svjetskoj periferiji, globalno zagrijavanje, zagađivanje zraka, voda, mora i tla? Ovo su pitanja na koja je vrlo teško odgovoriti, a njihova važnost i aktualnost ne dopušta stanovnicima ovog planeta da se njima ne pozabave u sadašnjosti i posebice u bliskoj budućnosti. Kriza suvremene države i sustava država u kojem nema središnjeg autoriteta ni vlasti, evidentna je. Ona se očituje u svim već navedenim problemima i prijetnjama čiji se opseg i snaga neprestano povećavaju. Glavni uzroci slabljenja značenja države i smanjenih mogućnosti njene aktivnosti su jačanje globalne ekonomije, smanjenje središnje vlasti države, stvaranje globalne kulture, razvoj civilnih društava, širenje demokracije i liberalizma, problem međunarodnog kriminala, zdravstveni i ekološki problemi, znanstveni i tehnološki razvitak. Sve su ovo uzroci slabljenja državne kontrole nad društvom i smanjenja značenja države kao aktera u novom geopolitičkom poretku. Stoga se ovdje postavljaju pitanja: Da li je moguće riješiti probleme suvremenog svijeta pritom ne mijenjajući značajke suvremenih država u svijetu? Ako je, u redu. Ako nije, da li je onda moguće promijeniti državu i međunarodni sustav da mogu odgovarati na suvremene izazove i probleme? Ako je, treba početi s promjenama. Ako nije, da li je potrebna potpuna promjena osnovnog oblika teritorijalno-političke organizacije i svjetskog sistema?

Ova pitanja fundamentalne su prirode, te se tiču same strukture i prirode političkih jedinica organizacije globalnog geografskog prostora i sustava jedinica u koje bi svijet mogao biti organiziran. Ovdje se ne može govoriti o teritorijalno-političkim jedinicama jer one su jedan oblik organizacije prostora. Ne može se govoriti ni o međunarodnom sustavu suverenih teritorijalnih država jer je to samo jedan oblik moguće organizacije geografskog prostora.¹⁷² Kakav će biti daljnji razvoj organizacije globalnog prostora ovisit će o državama jer one još uvijek imaju moć odlučivanja o najvažnijim pitanjima, iako je ta moć sve manja. Države će još dugo vremena ostati primarni oblik političke organizacije prostora i najvažniji akteri geopolitičkog poretka (po nekima države su i jedini akteri geopolitičkog poretka). Također se može očekivati daljnja proliferacija država i njihova integracija u naddržavne cjeline.

¹⁷² O deteritorijalizaciji, novom poimanju i organizaciji prostora govori peto poglavlje ovog rada

3.2 Ostale teritorijalno-političke jedinice

Države su još uvijek najvažniji akteri geopolitičkih i međunarodnih odnosa. Ova važna i nepobitna činjenica karakteristika je i novog svjetskog geopolitičkog poretka. Ono što je važno istaknuti da se usprkos ovoj činjenici sa razvojem novog svjetskog geopolitičkog poretka uloga država i njihove aktivnosti u međunarodnim odnosima relativno smanjuju u odnosu prema ostalim akterima i njihovim aktivnostima i važnosti u međunarodnim odnosima. Ovakva tendencija posljedica je prije razmatranih uvjeta u kojima se razvija novi svjetski geopolitički poredak. Država u svojim aktivnostima sve više osjeća konkurenciju, najviše na gospodarskom, tehnološkom i kulturnom polju. U potpunoj nadležnosti država još uvijek ostaje vojno polje, a čak se i važnost država na političkom polju djelovanja u međunarodnim odnosima smanjuje.

Zbog svih gore navedenih uzroka, u novom svjetskom geopolitičkom poretku jača jedna već ranije prisutna tendencija – rast broja i jačanje uloge teritorijalno-političkih jedinica različitih od država. Ove teritorijalno-političke jedinice predstavljaju sve prisutnije subjekte međunarodnih i geopolitičkih odnosa u svijetu. Teritorijalno-političke jedinice različite od države glavni uzrok svojeg postojanja zahvaljuju specifičnostima historijsko-geografskog procesa stvaranja i razvoja političke karte svijeta. U procesu stvaranja modernih država koji je u Europi tekao od 17. stoljeća, a u ostatku svijeta bio donesen i prihvaćen ili nametnut europskom kolonizacijom, stvorene su moderne države kao isključivi oblik političke organizacije prostora, te stabilne i nepromjenjive teritorijalne jedinice. U tom procesu država je percipirana kao jedini i najbolji oblik političke organizacije prostora koji je tako postao teritorij. Države su stvorene kao odvojeni dijelovi prostora. No, ovaj proces nije bio potpuno savršen i cjelokupan, on je bio daleko od toga. Zbog gotovo potpune prihvaćenosti države kao oblika teritorijalno-političke organizacije prostora stvorene su pretpostavke da države danas zauzimaju gotovo sve kopno na Zemlji i manji dio morske površine, koji im pripada kao teritorijalno more. Ostale teritorijalno-političke jedinice nazivamo nepravilnim političkim jedinicama te pseudodržavama. One se razlikuju po svom nastanku i razvoju.

Uz države, postoje i teritoriji koji imaju kolonijalni status i teritoriji koji se formalno nalaze formalno pod suverenitetom jedne države, a nalaze se *de facto* unutar druge države te prihvaćaju njen poredak i zakone. Uz ove teritorije postoje teritoriji koje možemo svrstati u pet skupina, a zovu se nepravilne političke jedinice. Prvu skupinu čine teritoriji pod vojnom okupacijom, uglavnom u lokalnim ratovima. Primjer teritorija pod vojnom okupacijom su

dijelovi Cipra koje je okupirala Turska i Golanska visoravan koju je okupirao Izrael. U drugu skupinu spadaju teritoriji u prijelaznom statusu. Bile su to nekadašnje podijeljene države Njemačka i Vijetnam te još uvijek podijeljena Koreja. Ovdje također spadaju i neke druge teritorijalno-političke jedinice npr. Tajvan, Vatikan, Monako. Usto, u ovu skupinu spadaju i kolonije i protektorati nastali procesom dekolonizacije, kao što su Puerto Rico, Cookovo otočje, Grenland, Farski otoci. Ove teritorijalno-političke jedinice su pod starateljstvom neke države koja brine za neke njihove poslove (npr. vanjski poslovi, obrana), ali imaju visok stupanj autonomije. Treću skupinu čine teritoriji s neizvjesnim statusom čija je budućnost neizvjesna. Neki od tih teritorija ostatak su kolonijalnog doba nakon čijeg svršetka nije došlo do rješavanja njihovog statusa. Dobar primjer ovakvog teritorija je Zapadna Sahara koja po rezoluciji UN-a ima pravo na raspisivanje referenduma o neovisnosti, ali zbog okupacije koju vrši Maroko još nije uspjela ostvariti svoju neovisnost. Još jedan vrlo značajan teritorij s neizvjesnim statusom je Antarktika. Ovaj nenaseljeni kontinent nikada nije bio pod upravom neke države niti je bio politički organiziran. Neke države polažu pravo na dijelove Antarktike no to ne priznaju ostale države niti organizacija UN. Sporazumom iz 1959. g. sve aktivnosti vezane uz stanovništvo, gospodarstvo i aktivnosti država su zabranjene. Četvrtu skupinu čine teritoriji pod stranom upravom. Ovdje spadaju nekadašnji kondominiji koji su bili teritoriji pod upravom dvije države te neutralne zone koje predstavljaju dijelove prostora oko kojih se države nisu uspjele dogovoriti kome pripadaju. Jedna takva neutralna zona postoji između Saudijske Arabije i Iraka. Međunarodni teritoriji čine petu skupinu nepravilnih političkih jedinica. U međunarodne teritorije pripadaju dvije vrste teritorija, mandati i skrbništva. Mandatni prostor je onaj prostor nad kojim je država ili grupa država dobila odobrenje međunarodne zajednice da upravlja njim u ime stanovništva koje u njemu živi i međunarodne zajednice. Teritorij pod skrbništvom je teritorij koji je pod direktnom upravom organizacije UN-a.¹⁷³ Također postoje i prostori slobodnih gradova koji se proglašavaju i ne spadaju pod upravu nijedne države. Jedan primjer slobodnog grada je Brčko u Bosni i Hercegovini.

Osim nepravilnih političkih jedinica, postoje i pseudodržave. Pseudodržave se od nepravilnih političkih jedinica razlikuju po načinu nastanka i po tome da li imaju ili nemaju priznat suverenitet i pravni subjektivitet. Nepravilne političke jedinice uglavnom predstavljaju ostatke kolonijalnog doba, posljedicu vojne okupacije, podjele ili nepostojanja želje da se na nekom prostoru organizira politička organizacija u obliku države. Nepravilne političke jedinice stoga prethode državama, imaju prijelazan ili neizvjesan status koji može završiti

¹⁷³ Glassner, M. I. (1995.), *Political Geography*, Wiley & Sons, New York, str. 126-141

uspostavom nove države ili vraćanjem ili uklapanjem pod suverenitet neke druge države. Pseudodržave se razlikuju po tome što predstavljaju nastavak organizacije prostora nakon što je na njemu postojala država. Pseudodržave predstavljaju degeneraciju državne organizacije nekog prostora. Njihov status je neriješen i nepriznat od drugih država. Nepravilne političke jedinice uglavnom imaju priznat status, dok pseudodržave to nemaju.

Pseudodržave nastaju dekonstrukcijom geopolitičkog poretka koji se uglavnom dešava po svršetku jednog i na početku sljedećeg geopolitičkog poretka, koji se još nije uspio u potpunosti uspostaviti u svim dijelovima prostora. Pseudodržave nastaju i kao posljedica procesa globalizacije kojim dolazi do slabljenja državne kontrole nad društvom i nad nekim dijelovima državnog teritorija. Posljedice ovog procesa najviše se osjećaju tamo gdje je došlo do radikalne promjene ili raspada starog izvjesnog sistema i stvaranja novih sistema koji su nestabilni i nesigurni, posebno u područjima političke stabilnosti, sigurnosti i gospodarstva. Etnički princip koji je prevladao u definiranju političkog identiteta skupina stanovništva koje su činile stanovništvo nekadašnjih nametnutih komunističkih federacija, dobio je neslavan epilog u izbijanju etničkih sukoba koji su potresli prostor Euroazije početkom devedesetih godina 20. stoljeća. No, etnički sukobi izbijali su i još uvijek traju i u Africi i Latinskoj Americi. Etnički sukobi pospješili su dekonstrukciju geopolitičkog poretka hladnog rata, te su utjecali na problem uspostave novog geopolitičkog poretka posthladnoratovskog razdoblja. Novostvorene države susrele su se s brojnim i dubokim problemima, od kojih je za priličan broj njih fundamentalan bio problem pitanja njihova opstanka. Susrele su se dakle s problemom izgradnje državne strukture i prijetnjama svom opstanku, suverenitetu ili teritorijalnom integritetu. Pseudodržave predstavljaju teritorijalni izraz ovih problema. Pseudodržave predstavljaju dijelove teritorija država i to nestabilnih država sa slabom središnjom vlašću i slabom socijalno-političkom kohezijom. Dijelovi su to teritorija koji nisu pod kontrolom središnje vlasti države i funkcioniraju kao zasebne teritorijalno-političke jedinice. Većina ovakvih pseudodržava nastala je zbog etničkih sukoba kao izraz želje neke etničke manjine da teritorijalizira svoje postojanje, tj. da dobije vlastitu državu otcjepljenjem od matične države. Etnički sukobi i nestabilnost koji se vežu uz postojanje pseudodržava uglavnom uzrokuju nestabilnost i nesigurnost u čitavim regijama u kojima se nalaze pseudodržave. Pseudodržave na dijelu teritorija koji kontroliraju organiziraju političku strukturu, tj. uspostavljaju organiziranu vlast sa svojim institucijama, pravnim poretkom i organima vlasti. Neke pseudodržave organizirane su jednako kao i prave države, a ono što ih razlikuje od država je «samo» međunarodno priznanje. U članku hrvatskog geopolitičara V. Cvrtila «*Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava*» dana je

preliminarna klasifikacija pseudodržava¹⁷⁴ s obzirom na njihov nastanak i funkcije koje obavljaju. Razlikuju se institucionalizirane pseudodržave i neinstitucionalizirane političke jedinice. Institucionalizirane pseudodržave imaju proglašenu suverenost, attribute države i kontroliraju svoj teritorij. No, nisu međunarodno priznate. Primjeri institucionaliziranih pseudodržava su *Abhazija*, *Transdnjestarska Moldovska Republika (TMR)*, *Nagorno-Karabakh*. Neinstitucionalizirane političke jedinice nalaze se pod djelomičnom kontrolom određenih skupina nad kojima država ima samo formalnu suverenost. Neinstitucionalizirane političke jedinice možemo podijeliti na prostore sukoba unutar neke države koji nisu pod kontrolom nijedne sukobljene strane (*Zapadna Sahara*, dijelovi nekih afričkih država) i na prostore koje kontroliraju terorističke ili kriminalne skupine (npr. proizvođači droge u Kolumbiji i Burmi). Postojanje pseudodržava vezano je uz nestabilnost i slabost država u pojedinim geopolitičkim regijama koje su bile izložene velikim geopolitičkim promjenama na početku razvoja novog geopolitičkog poretka u svijetu. Prostor najviše pogođen ovakvim promjenama je rubni, primorski dio Euroazije gdje se nalazi mogući novi jugoistočno europski shatterbelt i shatterbelt Bliskog istoka, koji se danas proširio u prostor središnje Azije. Uz ove prostore pseudodržave se javljaju i u shatterbeltu jugoistočne Azije (Indonezija, Filipini, Burma) i u shatterbeltu podsaharske Afrike. Ovi prostori su zbog svoje nestabilnosti, sukoba interesa velikih sila, etničke heterogenosti, gospodarske nerazvijenosti i kompliciranih, hijerarhijski organiziranih identiteta nazvani *shatterbelt* ili *geopolitičke «crne rupe»*. Dekonstrukcijom geopolitičkog poretka hladnog rata uvelike je smanjena kontrola i narušena hijerarhijska organizacija globalnog prostora. Najveći gubitak kontrole zbio se upravo u shatterbeltima, u kojima je situacija još pogoršana. Uspostavom neovisnih država problemi shatterbelata nisu riješeni, već su povećani.

U teritorijalne jedinice možemo ubrojiti i različite transgranične zajednice koje nastaju kao teritorijalni izraz oblika suradnje među dvije ili više država. Samim time što se prostiru na teritorijima više od jedne države, dakle preko državnih granica koje su okvir koji zaokružuje fiksni teritorij jedne države, transgranične zajednice također možemo ubrojiti u subjekte međunarodnih odnosa. Često puta državne granice presijecaju jedinstvene prostorne cjeline, prekidaju prometne koridore i razdvajaju životna žarišta, što je najlošija posljedica njihova postojanja. Uspostava zajednica može smanjiti ove negativne učinke koje proizvode državne granice. Aktivnost transgraničnih zajednica i samo njihovo postojanje u potpunosti ovisi o

¹⁷⁴ Cvrtić, V. (2000.), Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 85-88

volji država ili regija država koje postaju dijelovi takvih transgraničnih zajednica. Obično se javlja suradnja između pojedinih regija različitih država (tzv. suradnja na subdržavnoj razini), koje su uglavnom povezane teritorijalnim kontaktom, zajedničkim obilježjem ili interesom.

Transgranične zajednice su najmlađe teritorijalne jedinice za koje možemo utvrditi da vrše aktivnost u međunarodnim odnosima. Javljaju se tek od 60-ih godina 20. stoljeća. Prvi uzrok pojave transgraničnih zajednica posljedica je slabljenja jake i totalne državne kontrole nad teritorijem u nekim državama. Čak i u državama unitarnog karaktera s demokratskim ustrojstvom vlasti postoje mogućnosti za razvoj i uključivanje u međunarodne političke i ekonomske odnose brojnih lokalnih zajednica, subdržavnih teritorijalno-političkih jedinica i metropola. Upravo ta mogućnost da subdržavne jedinice djeluju između država, a ne samo unutar njih, omogućena je decentralizacijom vlasti države i procesom globalizacije koji traži upravo ovakvo djelovanje. Drugi uzrok pojave transgraničnih zajednica je razvoj regionalnog identiteta, koji uz identitet pripadanja državi postaje najvažniji identitet stanovnika nekih država.¹⁷⁵ U dijelu regija jednog broja država regionalni identitet čak postaje snažniji od državnog identiteta (nastavak promjene identiteta, od obiteljskog i plemenskog ka državnom, te poslije razvoja državnog razvoj regionalnog identiteta). Pojava transgraničnih zajednica prostorno se veže uz Europu gdje su i najraširenije, a suradnja je posebno značajna u okviru država Europske unije. Tako u Europskoj uniji postoje brojne transgranične regije, koje su nazvane euroregije. Dobri primjeri ovakvih regija su predložena euroregija *Istra-Kras-More* između Hrvatske, Italije i Slovenije, *Euroarktička regija Barentsovog mora (BEAR)* između Finske, Norveške, Rusije i Švedske, te euroregije država Beneluxa, Francuske i Njemačke.

U Europi također postoji jedna važna transgranična zajednica, *Alpe-Dunav-Jadran*, koja povezuje regije država Europske unije (neke talijanske i austrijske regije, njemačka regija Bavarska), regije država van Europske unije (zapadne regije Mađarske) i čitave države izvan Europske unije (Hrvatska, Slovenija). Ova zajednica, koja je djelovala još i u hladnoratovskom razdoblju, primjer je uspješne suradnje susjednih država i njihovih regija bez obzira na političke podjele i blokovske podjele. Zajednica ima funkciju promicanja ekonomske i kulturne suradnje, te zaštite identiteta regija i zaštite okoliša. Iako su joj mogućnosti djelovanja vrlo uske, kroz 20 godina svog postojanja opravdala je svoju ulogu.

Općenito je postojanje transgraničnih zajednica vezano za razvijene dijelove svijeta, prvenstveno za Europu i sjevernu Ameriku. Osim europskih transgraničnih regija i zajednica, u sjevernoj Americi postoje također primjeri uspješne transgranične suradnje između država.

¹⁷⁵ Relyea, S. (1998.), *Trans-State Entities: Postmodern Cracks in the Great Westphalian Dam*, *Geopolitics*, vol. III, br. 2

U sjevernoj Americi nastale su transgranične zajednice između regija SAD-a i Kanade te između regija SAD-a i Meksika. Između SAD-a i Kanade suradnja je prisutna na zapadu, gdje su stvorene Pacifičko-sjeverozapadna ekonomska regija (*Pacific Northwest Economic Region, PNWER*) koja se sastoji od pet američkih saveznih država (Alaska, Idaho, Montana, Oregon, Washington) i dvije kanadske provincije (Alberta, British Columbia), zajednica *Cascadia* koja obuhvaća urbanu regiju uz obalu Tihog oceana od Vancouvera do Portlanda, regija Stjenjaka (*Rocky Mountains West Region*) koja se sastoji od pet američkih saveznih država (Colorado, Idaho, Montana, Utah, Wyoming) i jedne kanadske provincije (Alberta), transgranična zajednica sjevernih Ravnica (*Northern Plains Transnational Region*) koja se sastoji od tri američke savezne države (Minnesota, North Dakota, South Dakota) i dvije kanadske provincije (Manitoba, Saskatchewan). SAD i Meksiko također imaju nekoliko zajednica preko kojih surađuju. To su zajednica *San Diego-Tijuana* (na nivou dviju graničnih prostora koji su povezani brojnim vezama, od prometnih do industrijskih i onih koje su povezane s organiziranim kriminalom), zajednica *Arizona-Sonora* koja povezuje američku saveznu državu Arizonu i meksičku državu Sonora, ekonomska zajednica *Camino Real (CREA)* koja povezuje šest gradova u kojima je najrazvijenija prekogranična industrija i trgovina (*maquiladora*) – Santa Fe, Albuquerque i Las Cruces u američkoj saveznoj državi New Mexico, El Paso u američkoj saveznoj državi Texas, te Ciudad Juarez i Chihuahua u meksičkoj državi Chihuahua.¹⁷⁶

Transgranične zajednice postoje i u Aziji. Jedan od primjera je tzv. trokut razvoja koji povezuje Indoneziju, Maleziju i Singapur (*IMS-GT*). Poznat je i pod imenom *Singapore-Johor-Riau trokut rasta (Sijori)*. Drugi primjer je *područje razvoja istočne Azije (EAGA)* koje povezuje Brunei, provincije istočni i zapadni Kalimantan te sjeverni Sulawesi u Indoneziji, države Labuan, Sabah i Sarawak u Maleziji, provincije Mindanao i Palawan na Filipinima.

Transgranične zajednice, zajedno s državama, nepravilnim političkim jedinicama i pseudodržavama upotpunjuju sliku teritorijalno-političkih jedinica, aktera geopolitičkih odnosa koji se odvijaju u nekom geopolitičkom poretku. Specifičnost sadašnjeg svjetskog geopolitičkog poretka je u rastu broja teritorijalno-političkih jedinica koje u njemu postoje, značajnim promjenama njihove uloge, slabljenju uloge država koje neke funkcije prepuštaju ostalim teritorijalno-političkim jedinicama. Specifičnost je i pojava pseudodržava u nestabilnim regijama (*shatterbelts*), te pojava transgraničnih zajednica u razvijenim regijama.

¹⁷⁶ Koči-Pavlaković, V. (1996.), *The Changing North American Borderlands: Integration, Cooperation and Transnational Region*, *Geografski glasnik*, vol. LVIII, str. 69-86

3.3 Međunarodne organizacije

Uz države i ostale teritorijalno-političke jedinice, akteri međunarodnih odnosa su i međunarodne organizacije,¹⁷⁷ koje nemaju teritorijalni karakter. Međunarodne organizacije mogu imati politički, vojni ili ekonomski karakter, ili mogu biti kombinacija kao što je to npr. vojno-politički savez NATO. Međunarodne organizacije mogu se definirati kao: «*zajednice više država osnovane međunarodnim ugovorom, koje imaju vlastite organe, a služe postizanju određenih zajedničkih ciljeva*».¹⁷⁸

Međunarodne organizacije postale su subjekt međunarodnih odnosa mnogo poslije država, a veće značenje u međunarodnim odnosima dobivaju poslije II. svjetskog rata. Nakon dekonstrukcije geopolitičkog poretka hladnog rata stvoreni su uvjeti¹⁷⁹ za još mnogo jače aktivnosti međunarodnih organizacija u međunarodnim odnosima. Ukratko, možemo reći da jačanju uloge međunarodnih organizacija u međunarodnim odnosima pogoduje slabljenje moći država u odnosu na društva i u međunarodnim odnosima i njihova ovisnost o zajedničkom djelovanju koja je za priličan broj država sve veća. Usto, jačanju međunarodnih organizacija pogoduje i znanstveno-tehnološka revolucija, prevladavanje podjela na blokove u međunarodnim odnosima, koje je otvorilo mogućnosti suradnje među bivšim sukobljenim i suprotstavljenim državama, pojava globalnih problema, proces ekonomske globalizacije, pojava globalnih izazova sigurnosti itd.

S obzirom na razlike između međunarodnih odnosa i geopolitike i s obzirom na još uvijek prisutne stare geopolitičke ideje i figure, možemo postaviti pitanje koje je za jedan dio geopolitičara vrlo bitno. Pitanje je – da li možemo akterima geopolitičkih odnosa i nekog geopolitičkog poretka smatrati neke druge političke jedinice osim onih teritorijalnih? Ovo se odnosi na činjenicu da tradicionalna geopolitika geopolitičke odnose promatra samo kroz prizmu odnosa među državama, a ni međunarodni odnosi u prošlosti nisu bili daleko od takvog promatranja. Osim toga, postavlja se pitanje da li možemo akterima geopolitičkih odnosa među teritorijalnim jedinicama smatrati samo one koje posjeduju vlastiti suverenitet i međunarodno priznanje, ili samo jedan od ta dva atributa. Konkretno, to bi značilo da

¹⁷⁷ Rad će se baviti samo osnovnim naznakama međunarodnih organizacija i integracija i njihove uloge u novom svjetskom geopolitičkom poretku. Opširnije razmatranje ove problematike nije moguće. Ovako kompleksna problematika zahtijevala bi jedan poseban rad posvećen samo međunarodnim organizacijama ili nekoj od njih. Za opširnije razmatranje o međunarodnim organizacijama vidi djela Vlatka Milete i Luke Brkića.

¹⁷⁸ Andrassy, J. (1967.), *Pravo međunarodnih organizacija*, Zagreb. U: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 105

¹⁷⁹ O uvjetima razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka i post-hladnoratovskom razdoblju govori treće poglavlje rada

akterima geopolitičkih odnosa možemo smatrati ili samo države, ili države zajedno sa nepravilnim političkim jedinicama i pseudodržavama. Različiti pogledi na ovu problematiku pojavljivali su se u različitim razdobljima povijesti međunarodnih odnosa. Geopolitika se ograničavala na to da akterima geopolitičkih odnosa smatra samo države. O neteritorijalnim političkim jedinicama nije vodila računa. Suvremena geopolitika u svojim se razmatranjima o akterima geopolitičkih odnosa (geopolitički poredak sastoji se od globalnog prostora, aktera i procesa koji stvaraju odnose) približila razmatranjima znanosti o međunarodnim odnosima, koja se odnose na subjekte međunarodnih odnosa. Suvremena geopolitika akterima geopolitičkih odnosa smatra države, ostale teritorijalno-političke jedinice, međunarodne organizacije, nacije i pokrete. Ovakvo shvaćanje aktera geopolitičkih odnosa koji se dešavaju u nekom geopolitičkom poretku izraz je nove paradigme koju je uvela suvremena geopolitika, a odnosi se na mnogo šire i postmoderno shvaćanje geopolitike, geopolitičkih odnosa i svijeta, koji je okolina u kojoj se odvijaju geopolitički odnosi kao rezultat djelovanja njihovih aktera. Stoga suvremena geopolitika mora uzeti u obzir ostale aktere, koji zajedno s državama čine aktere određenog geopolitičkog poretka, kao što je i novi svjetski geopolitički poredak.

Međunarodne organizacije možemo podijeliti na međunarodne vladine organizacije u kojima države djeluju na osnovi međunarodnog ugovora ili statuta, te na međunarodne nevladine organizacije, koje tvori širok krug različitih skupina, grupa i pojedinaca iz različitih država. Međunarodne vladine organizacije su organizacije država koje uspostavljaju normalne međunarodne odnose u svom djelovanju i ne predstavljaju nadnacionalno središte koje bi imalo moć odlučivanja mimo volje država članica. No, određene mogućnosti djelovanja i odlučivanja ipak postoje. Te mogućnosti ovise najviše o trajnosti i stabilnosti organizacije, usklađenosti mehanizama djelovanja, stupnju usklađenosti volje i vidljivoj zajedničkoj koristi pa međunarodne organizacije koje ostvare ove povoljnosti mogu postati vrlo značajni akteri u nekom geopolitičkom poretku. Međunarodne organizacije po njihovom obuhvatu možemo podijeliti na univerzalne (Ujedinjeni narodi i njihove agencije) i na regionalne (NATO, APEC, Organizacija afričkog jedinstva).¹⁸⁰ Po njihovom karakteru možemo ih podijeliti na ekonomske (APEC, CEFTA, EFTA, CARICOM, MERCOSUR, NAFTA itd.), političke (ASEAN, Arapska liga, OECD itd.) i vojno-političke (NATO). S povezivanjem ekonomske, političke i sigurnosne sfere djelovanja država u međunarodnim odnosima sve je teže i napraviti potpuno jednoznačnu podjelu međunarodnih vladinih organizacija. S daljnjim razvojem sadašnjeg geopolitičkog poretka može se očekivati daljnji razvoj međunarodnih

¹⁸⁰ Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 106-107

vladinih organizacija čiji će glavni pokretač biti proces globalizacije, potreba stvaranja regionalnih sustava sigurnosti koji će biti uobličeni u vojne međunarodne organizacije te potreba jače suradnje država koja će dovesti do povećanja broja političkih organizacija.

Međunarodne nevladine organizacije okupljaju različite članice, ali u svojim redovima nemaju države kao aktivne i organizirane članove. U ovim organizacijama težište je na djelovanju nacionalnih grupa ili udruženja, a manje na pojedincima. Međunarodne nevladine organizacije mogu biti organizacije političkih stranaka različitih država, međunarodne humanitarne organizacije, profesionalne organizacije i interesne grupacije, grupe za unapređivanje određenih aktivnosti, međunarodna sportska udruženja itd.

Međunarodne ekonomske ili privredne organizacije zbog svog značenja zaslužuju biti razmatrane kao poseban subjekt međunarodnih odnosa, iako ih možemo svrstati i u međunarodne nevladine organizacije. Međunarodne ekonomske organizacije su različite korporacije, tvrtke (multinacionalne kompanije) ili neke druge ekonomske organizacije koje imaju međunarodni karakter po sastavu kapitala, upravljačkih tijela i rasprostiranju. Značenje u međunarodnim odnosima međunarodne ekonomske organizacije dobile su nakon II. svjetskog rata. Njihovo značenje se s krajem hladnog rata još značajno povećalo pa danas predstavljaju jedan od najznačajnijih aktera međunarodnih odnosa uz države. Neke od tih organizacija imaju prihod koji je veći od bruto društvenog proizvoda desetaka siromašnih država zajedno. Stoga takve goleme organizacije presudno utječu na stanje geopolitičkih odnosa u nekim regijama. U svom djelovanju ne vode nikakvog računa o dobrobiti država u kojima i s kojima posluju, a jedini cilj svog djelovanja imaju u maksimiziranju profita. Takve organizacije uglavnom jačaju nestabilnost gospodarstva, povećavaju razlike u razvoju pojedinih sektora gospodarstva i aktivno djeluju u konzerviranju postojećih društvenih i političkih odnosa, uspostavi i održanju imperijalnih i neokolonijalnih odnosa razvijenih država i država trećeg svijeta. Ovakvo djelovanje međunarodnih ekonomskih organizacija jedan je od najvažnijih uzroka jače nesigurnosti i nestabilnosti koja se javlja u novom svjetskom geopolitičkom poretku. Golemi jaz između bogatog i siromašnog svijeta, nejednakost koja je uzrok velikih frustracija stanovništva nerazvijenih država, podloga je za razvoj sigurnosnih prijetnji koje mogu dovesti do ozbiljnih potresa u sadašnjem geopolitičkom poretku i uzrokovati njegovu daljnju dekonstrukciju. U usporedbi s ovim prijetnjama, čije smo konkretne manifestacije imali prilike već osjetiti, pozitivne strane djelovanja međunarodnih ekonomskih organizacija, kao što su brži razvoj svjetskog gospodarstva (da, ali kojih država?), modernizacija, izravnavanje tehnološkog razvoja neke zemlje (za čiji interes, opći ili posebni vanjski interes?), prevladavanje uskih granica,

nacionalnih tržišta i izvoza, ubrzavanje znanstvenoistraživačkog rada¹⁸¹ itd. čine se ipak manje važnima u usporedbi s prijetnjama koje može uzrokovati fundamentalna značajka ovakvog djelovanja – ono se provodi u službi posebnog interesa malog broja vrlo bogatih uglavnom bijelih ljudi američkog ili europskog porijekla. Nezadovoljstvo koje se javlja kao reakcija na ovakvo djelovanje može u budućnosti radikalno promijeniti svjetski poredak. Ako ne uspije promijeniti prirodu hegmona, možda uspije promijeniti pravila koja poredak čine poretkom pa možda više nećemo biti u prilici buduće međunarodne odnose zvati odnosima koji su vladali u nekom svjetskom poretku nego u svjetskoj anarhiji (u lošem smislu te riječi, a ne u smislu nepostojanja centralne vlasti).

Najznačajnija međunarodna organizacija univerzalnog karaktera, organizacija Ujedinjenih naroda, u treći milenij ulazi opterećena brojnim problemima. Nastala kao izraz suradnje između država antifašističke koalicije, organizacija UN je svojevrsni ostatak prošlog doba koja danas u svojoj strukturi cementira stanje međunarodnih odnosa kakvo je postojalo neposredno nakon II. svjetskog rata. U hladnoratovskom razdoblju mogućnosti djelovanja UN-a bile su značajno umanjene još uvijek prisutnom činjenicom da postoji ekskluzivan klub pet država koje su sebi same dodijelile pravo veta na svaku obvezujuću odluku Vijeća sigurnosti UN-a. Ovakav način rada UN-a dovodi u potpuno podređen položaj svih ostalih oko 190 država članica. U podređenom položaju su i države koje su u trenutku izglasavanja odluka članice Vijeća sigurnosti, a u još podređenijem položaju sve ostale države. Osim toga, organizacija UN-a nije organizacija naroda nego organizacija država, jer samo oni narodi ili nacije koji izbore pravo na državu imaju privilegiju biti predstavljeni u UN-u kao punopravni članovi. Ovakvo ustrojstvo članstva posljedica je prevladavajućeg stanja u međunarodnoj zajednici u kojoj se jedino država smatra najboljim i jedino prihvatljivim načinom teritorijalne organizacije neke političke zajednice. U hladnoratovskom razdoblju države stalne članice Vijeća sigurnosti koristile su veto kad su odlukama Vijeća bile ugroženi njihovi interesi ili interesi njihovih saveznika. Stoga su se mogle donositi neobvezujuće odluke. Novi svjetski geopolitički poredak, koji se razvija u posthladnoratovskom razdoblju, donio je određene promjene u djelovanju organizacije i Vijeća sigurnosti. UN su dobili mogućnost ojačati svoj položaj u međunarodnoj zajednici, iako osnovna pravila njihova djelovanja nisu mijenjana. Iznimna različitost interesa država članica onemogućava mijenjanje organizacije. No, ipak donesen je određen broj odluka takvog karaktera koje prije sigurno ne bi mogle biti donesene. Poduzete su brojne mirovne i humanitarne operacije kao odgovor na regionalne i etničke

¹⁸¹ Više u: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 107-110

sukobe i kao posljedica mogućnosti slobodnijeg djelovanja UN-a. Uvedene su ekonomske sankcije državama koje krše osnovne norme međunarodnog prava koje vladaju u novom svjetskom poretku. Takve države (tzv. *rogue states*) suočene su sa međunarodnom izolacijom. UN je osim vojno-mirovne i političke komponente svog djelovanja pojačao svoje djelovanje u humanitarnoj, zdravstvenoj, obrazovnoj i ekološkoj komponenti. Što se tiče prostornog rasporeda intervencija UN-a, u post-hladnoratovskom razdoblju jedino su Sjeverna Amerika i Australija ostale pošteđene od takvih intervencija. Svi ostali dijelovi svijeta bili su poprište neke intervencije, a najviše intervencija bilo je dakako u *shatterbeltima* koji okružuju euroazijski kontinentalni blok. Ovdje je prisutna etnička i vjerska heterogenost, zakašnjela politogeneza (nastanak novih država), gospodarska nerazvijenost, sukobi interesa velikih sila, što je idealna podloga za nastanak sukoba koje je UN bio prisiljen smirivati. No, UN nije imao prevelikog uspjeha u izgradnji država i društava poslije neposrednog smirivanja sukoba.

Bez obzira na svoje nedostatke, UN i dalje ostaje krovna međunarodna organizacija, globalnog obuhvata i dosega, čija je struktura posljedica strukture međunarodne zajednice, a način rada posljedica odnosa među akterima koji djeluju u međunarodnoj zajednici. Značaj UN-a u budućem razvoju svjetskog geopolitičkog poretka po nekima će se povećati, a po nekima smanjiti. Značaj UN-a dosta će ovisiti i o tome da li će se poredak razvijati u pravcu unipolarizma ili multipolarizma. Ako razvoj i dalje bude tekao u pravcu unipolarizma, UN može biti sveden na sekundarnog aktera koji će biti u službi jedne države ili njenih saveznika, ili može postati jezgro otpora hegemonu koji će nastojati nametnuti svoje interese cijelom svijetu. Ako razvoj bude tekao u pravcu multipolarizma, UN može postati najznačajniji akter geopolitičkog poretka i najznačajniji subjekt međunarodnih odnosa, koji će donositi odluke o budućnosti poretka konsenzusom, brinuti o tome da li se poštuju norme međunarodnog prava i općenito biti zadužen za dobrobit čovječanstva u svim aspektima.

Uz Ujedinjene narode, važnu ulogu na globalnoj razini ostvaruju britanska zajednica Commonwealth, francuska zajednica naroda, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Svjetska trgovačka organizacija, Grupa 77, Pokret nesvrstanih zemalja, OPEC itd.

Međunarodne organizacije regionalnog karaktera danas su sve značajniji subjekti međunarodnih odnosa, a postaju i akteri suvremenih geopolitičkih odnosa.¹⁸² Najveća prisutnost međunarodnih regionalnih organizacija je u Europi. Ovdje su nakon II. svjetskog rata nastale brojne europske organizacije, neke samo između europskih država, a neke i u

¹⁸² Međunarodne regionalne organizacije mogu se podijeliti na one općenitog i one specifičnog karaktera, ali za potrebe ovog rada bit će samo navedene organizacije po svojoj geografskoj raspodjeli. Karakter, ustrojstvo i aktivnost međunarodnih organizacija sama po sebi nije objekt istraživanja ovog rada. Više o međunarodnim organizacijama vidi u djelima V. Milete

suradnji sa SAD-om i Kanadom. Od brojnih organizacija treba izdvojiti samo one najvažnije: Europska unija (koja je toliko uznapredovala da je postala integracija) i sve njene brojne pripadajuće agencije, Zapadnoeuropska unija (WEU), Vijeće Europe, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS), Sjevernoatlantski pakt (NATO), Europsko udruženje slobodne trgovine (EFTA), Srednjoeuropsko udruženje slobodne trgovine (CEFTA), Srednjoeuropska inicijativa, Vijeće Baltičkih država, Zajednica neovisnih država (ZND), Nordijsko vijeće i mnoge druge. U Americi to su Organizacija američkih država (OAS), Organizacija srednoameričkih država (ODECA), Sjevernoameričko udruženje slobodne trgovine (NAFTA), Zajedničko tržište juga (MERCOSUR), Srednoamerička zajednica (CACM), Karipska zajednica (CARICOM), Andska grupa itd. U Aziji postoje brojne organizacije regionalnog karaktera kao što su: Udruženje država jugoistočne Azije (ASEAN), Azijsko-pacifičko ekonomsko vijeće (APEC), Arapska liga, Islamska konferencija, Arapsko vijeće za suradnju (ACC), Zaljevsko vijeće za suradnju (GCC), Južnoazijsko udruženje za regionalnu suradnju (SAARC) i mnoge druge. Afrika također ima određen broj međunarodnih organizacija: Organizacija afričkog jedinstva (OAU), Carinska unija država zapadne Afrike (ECOWAS), Arapska liga i Islamska konferencija, Južnoafrička razvojna zajednica (SADC), Zajedničko tržište istočne i južne Afrike (COMESA), Unija srednjoafričkih država (UCAS) itd. U Australiji i Oceaniji djeluju Južnopacifička komisija i Južnopacifički forum.¹⁸³

Veliki broj međunarodnih regionalnih organizacija, općenitog karaktera ili onih koje se bave samo nekim aspektima djelovanja ili jednom djelatnosti, utjecao je na daljnji razvoj, proširivanje i produbljivanje međunarodnih odnosa koji dobivaju karakter suradnje među državama koje su članice ovih brojnih i značajnih međunarodnih organizacija. Gotovo da nema suverene države koja nije članica barem neke univerzalne ili globalne organizacije. Najveći broj država članice su barem neke regionalne organizacije, općenitog ili specifičnog karaktera. Organizacije općenitog karaktera, bile one globalne ili regionalne, predstavljaju značajne subjekte međunarodnih odnosa i instrumente kroz koje se uređuju međunarodni odnosi i provodi međunarodno pravo. Kroz njihove odluke oblikuje se sadašnjost i budućnost međunarodnih odnosa jer kroz njih države artikuliraju svoje interese i stavove. Organizacije specifičnog karaktera okupljaju države povezane nekim zajedničkim interesom, uglavnom ekonomskim ili razvojnim. Značaj će im u budućnosti još bitno porasti.

¹⁸³ Glassner, M. I. (1995.), *Political Geography*, Wiley & Sons, New York, str. 429-466

3.4 Ostali akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka

Među ostale aktere novog svjetskog geopolitičkog poretka neteritorijalnog karaktera ubrajamo pokrete, crkve, nacije. Pokreti koji mogu ili ne moraju imati organizirane oblike djelovanja u institucionalnom smislu, subjekti su međunarodnih odnosa i akteri geopolitičkog poretka. Snaga međunarodnih pokreta velika je, s obzirom na to da u njima ne djeluju države. Mogućnosti djelovanja ovakvih pokreta prostiru se u različitim dijelovima svijeta. Postoje različite vrste međunarodnih pokreta, političkog, humanitarnog, ekološkog karaktera. Sa sve jačim razvojem i produbljivanjem međunarodnih odnosa raste značaj nekih subjekata međunarodnih odnosa, čije bi značenje u budućnosti moglo biti toliko da bude sposobno mijenjati neke značajke geopolitičkog poretka u kojem će postojati. Istovremeno, značenje nekih subjekata međunarodnih odnosa u suvremenim međunarodnim odnosima opada. Uzroci ovakvoj promjeni značenja nekih subjekata međunarodnih odnosa su promjene uvjeta u kojim se odvijaju međunarodni odnosi. Promjene koje su započele nakon II. svjetskog rata povezane su s tehnološkim razvojem, razvojem komunikacija, podizanjem opće razine obrazovanja, podijeljenosti svijeta u blokove, jačanjem ekonomskih snaga u svijetu itd. Promjene koje su zamah dobile nakon svršetka hladnog rata povezane su s raspadom blokovskog sustava, procesom političke, tehnološke i prije svega ekonomske globalizacije koja dijelove svijeta približuje jedne drugima i svijet spaja u jednu jedinstvenu cjelinu, rušeći pritom barijere koje pred nju postavljaju države i njihovi upravljači u novom svjetskom geopolitičkom poretku.

Prvi od neteritorijalnih aktera novog svjetskog geopolitičkog poretka koji su po važnosti uz međunarodne organizacije su svakako nacije. Nacije ostvaruju najveći utjecaj na međunarodne odnose kad su u zreloj preddržavnoj fazi svoga razvoja. Tada se nacije bore za uspostavu svoje državnosti, koja je samo manjem broju nacija u povijesti bila darovana bez barem neke vrste otpora drugih država ili nacija. Utjecaj nacija kod stvaranja država dešavao se u različitim dijelovima svijeta u različitim povijesnim razdobljima. U Europi je to bilo prije I. svjetskog rata, u Africi tek nakon II. svjetskog rata kad su plemena na putu da postanu nacije vodila borbu za oslobođenje. Nacija može djelovati kao subjekt međunarodnih odnosa i kad se za nju ne veže element državnosti. Nacija može djelovati u pravcu mijenjanja odnosa u određenoj državnoj zajednici svojom separatističkom politikom. Ponekad ta politika može prerasti okvire države, postati dio regionalnih problema međunarodnih odnosa i ugroziti regionalnu i međunarodnu sigurnost stvarajući trajan problem.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 113

Crkva je jedan od subjekata međunarodnih odnosa čije značenje u međunarodnim odnosima neprestano i ubrzano slabi. U ranijim razdobljima povijesti utjecaj crkve na razvoj političkih odnosa bio je mnogo jači, zbog mnogo jače religioznosti stanovništva i veze između svjetovne i crkvene vlasti u nekadašnjim europskim carevinama i kraljevinama. Uspostavom sustava suverenih teritorijalnih država u Europi uspostavljen je i prvi međunarodni sustav i međunarodni odnosi. Ovim događajima smanjen je utjecaj crkve na politiku u Europi, ali je sa počecima europske kolonizacije utjecaj zapadnog kršćanstva, većinom katoličanstva, proširen na dijelove svijeta koji su potpali pod vlast kolonizatora. U koloniziranim teritorijima europske crkve i vjerske zajednice uglavnom su istisnule tradicionalna vjerovanja. One civilizacije koje nisu bile kolonizirane uspjele su većinom održati svoje crkve i vjerovanja. Crkva je još uvijek prisutna u međunarodnim odnosima kroz različite oblik organiziranja. Danas je katolička crkva najznačajnija crkva u međunarodnim odnosima. Njen utjecaj potiče iz velikog broja katolika u svijetu (oko jedne milijarde), tradicionalno dobre organizacije, Vatikana kao središta centraliziranog djelovanja i postojanju države. Katolička crkva je istodobna dobila međunarodni i pravni subjektivitet u srednjem vijeku. Kasnije je morala, kao ravnopravni međunarodni subjekt, rješavati svoje odnose ugovorima s drugim državama. Njeni prihodi i investicije danas ovise o vlastima u državama te je i to činjenica koja smanjuje utjecaj katoličke crkve u međunarodnim odnosima. U razdoblju hladnog rata katolička crkva je aktivno sudjelovala u rušenju komunizma i postala vrlo aktivna moralno-politička snaga. Vatikan danas ima priznat status države i uživa puni međunarodnopravni subjektivitet. Vatikan održava diplomatske odnose s brojnim državama. Participira u radu međunarodnih organizacija. Usto, vrši utjecaj na političke stranke demokršćanske orijentacije u Europi i svijetu. Ostale crkve imaju mnogo manji utjecaj na međunarodne odnose, koji je posljedica manjeg broja vjernika, manjka višeg stupnja organizacije i političke organizacije koja bi zastupala interese pojedine crkve u međunarodnim odnosima. Pravoslavna crkva opterećena je podijeljenošću na nacionalne crkve i lošim tretmanom vlasti u komunističkom razdoblju (sve pravoslavne države osim Grčke bile su komunističke u nekom razdoblju svoje povijesti). Islam i budizam nemaju toliko jaku tradiciju crkvenog organiziranja i sasvim su drukčije ustrojeni i djeluju od europskih crkava. Protestantska crkva nema veliku koheziju i podijeljena je na mnoštvo različitih manjih crkava i sekta.

Pokreti kao subjekti međunarodnih odnosa dobivaju sve veće značenje. Bez obzira na to da li su organizirani ili ne i s obzirom na činjenicu da u njima ne djeluju države, njihovo značenje ipak je vrlo veliko. Mogućnosti djelovanja protežu im se u gotovo sve dijelove svijeta. Jedan dio pokreta ima izrazito politički karakter i bore za političke promjene u nekoj

državi te pritom traže pomoć subjekata međunarodnih odnosa. Pokreti se mogu boriti i za promjene u čitavoj međunarodnoj zajednici. Neki od tih pokreta ne moraju imati samo politički karakter. Takvi pokreti su pokreti protiv izvođenja nuklearnih pokusa i nuklearnog naoružanja, pokreti koji se bore za međunarodni mir i razoružanje, različiti ekološki pokreti kao što je npr. *Greenpeace*. Pokreti sve veće značenje u međunarodnim odnosima dobivaju zbog više uzroka. S demokratizacijom sve većeg broja država svijeta značajno su proširene mogućnosti za djelovanje različitih pokreta. Drugi uzrok je razvoj civilnog društva koji je prisutan posljednjih nekoliko desetljeća. Treći uzrok svakako je razvoj građanske svijesti i percepiranja države kao organizacije koja služi građanima i rješava njihove probleme, a ne više percepiranja države kao nekog Levijatana i organizma koji postoji radi sebe samog i iznad je svih svojih građana koji služe samo održanju države. Značenje različitih pokreta u međunarodnim odnosima u budućnosti će se povećati. S globalizacijom, deteritorijalizacijom i daljnjim tehnološkim razvojem doći će do daljnjeg slabljenja država i smanjenja njihove uloge u međunarodnim odnosima, a povećat će se značenje ostalih subjekata međunarodnih odnosa, između ostalih i različitih pokreta. Jačanje pokreta u međunarodnim odnosima pokazuje razvoj i promjene međunarodnih odnosa koji će se vjerojatno razvijati u pravcu daljnjeg proširivanja i produbljivanja aktivnosti nekih novih, dosad manje važnih aktera.

* * *

Aktore geopolitičkog poretka možemo istraživati i kao subjekte međunarodnih odnosa i pritom koristiti već razvijenu metodologiju međunarodnih odnosa. Subjekti međunarodnih odnosa u nekom razdoblju povijesti vrše ulogu aktera geopolitičkog poretka koji postoji u svijetu. No, svi subjekti međunarodnih odnosa nisu akteri geopolitičkog poretka, a uloga i značenje u međunarodnim odnosima su im različiti od uloge i značenja u geopolitičkom poretku. S uspostavom i razvojem svakog novog geopolitičkog poretka u svijetu dolazi do promjena koje se tiču aktera samog poretka. Značenje nekih aktera povećava se, dok se značenje drugih smanjuje. Na jačanje i slabljenje utječu različiti faktori, od geografskih preko političkih i vojnih do ekonomskih i tehnoloških. Osim raznih faktora čiji se utjecaj proučava u okviru znanosti o međunarodnim odnosima, na pojavu, razvoj i značenje pojedinih aktera geopolitičkog poretka utječu procesi koji se razvijaju u nekom geopolitičkom poretku.

4. Procesi u novom svjetskom geopolitičkom poretku

4.1 Globalizacija

Upravo su procesi ono što proučavanje pojedinog geopolitičkog poretka čini toliko zanimljivim i potrebnim. Globalizacija je najvažniji proces koji obilježuje novi svjetski geopolitički poredak. Uz promjene geopolitičkih odnosa, koje preraspodjeljuju svjetsku moć, te promjene u strukturama novog svjetskog geopolitičkog poretka, globalizacija presudno utječe na razvoj geopolitičkog poretka u svijetu. Proučavanje procesa kao što su geopolitička evolucija, globalizacija, deteritorijalizacija kapitala, proizvodnje i potrošnje, može nam ukazati na moguće pravce razvoja suvremenih međunarodnih i geopolitičkih odnosa u svijetu. Spoznaja kakvi bi mogli biti ovi pravci razvoja najvredniji je dio znanstvenog istraživanja međunarodnih odnosa i geopolitike, čije metode nam služe kao oruđa u tom istraživanju.

Globalizacija je proces koji je toliko značajan, a istodobno toliko sveobuhvatan i proturječan da ne postoji jednoznačna i općeprihvaćena definicija globalizacije. Globalizacija je danas model razvoja koji više nije stvar izbora, nego predstavlja stvarnost suvremenih međunarodnih odnosa. Globalizacija bi, po *Renatu Ruggieru*, trebala značiti rast, razvoj i mirne, na suradnji osnovane, međunarodne odnose. Ideologija globalizacije ideologija je bogatih i visokorazvijenih država, prvenstveno SAD-a.¹⁸⁵

Globalizacija se može poimati i kao jedan od pogleda na svijet početkom 21. stoljeća. Globalizacija se najčešće odnosi na kretanje (cirkulaciju) ljudi, roba, kapitala, usluga, ideja, vrijednosti, sve manje ograničenih na određeni geografski prostor i uobičajeno djelovanje. U pojmu globalizacija uključen je vrlo veliki broj različitih i raznovrsnih aktivnosti. Stoga je stvaranje jedinstvenog koncepta ili jednoznačnog određenja pojma globalizacija otežano. Osnovna značajka suvremenog svijeta je u svakom slučaju promjena ustaljenog načina života i normi. Ova promjena obilježila je cijelu drugu polovicu 20. stoljeća, a obilježava i početak 21. stoljeća. Globalizacija se s obzirom na ovu promjenu može poimati kao proces mijenjanja interesa i brige čovječanstva prema teritorijalnosti i tradicionalnom uređenju sustava država. Globalizacija nije stanje ili novi sustav koji bi trebao zamijeniti sustav država, ne odnosi se na vrijednosti ili na strukturu, nego se odnosi na slijed koji se dešava u našim razmišljanjima i ponašanju. Globalizacija je proces koji se širi u različitim smjerovima preko nacionalnih granica i sposobna je doprijeti do svih zajednica bez obzira na geografski prostor, a nastaje u

¹⁸⁵ Vukadinović, R. (1999.), Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41

trenutku kad različiti ljudi i različite organizacije pokušavaju ostvariti svoje svakodnevne ciljeve i određene zadatke. Najvažnije posljedice globalizacije su prevladavanje sadašnjih granica među državama, slabljenje suvereniteta država, nastanak globalnih i nadnacionalnih asocijacija koje preuzimaju regulativne i druge funkcije u svjetskoj ekonomiji i društvu. Izvori globalizacije javljaju se u ekonomskim, političkim, tehnološkim, psihološkim, socijalnim i drugim zbivanjima i razvojem, koji potiču širenje interesa i običaja preko ustaljenih granica. Globalizacija sa sobom donosi čitav niz globalnih fenomena. Stoga globalizacija ruši koncept teritorijalnosti (dovodi do deteritorijalizacije), prevladava granice i vezu identiteta i teritorija, premješta važne aktivnosti izvan državnih ili nacionalnih granica koje su dugo služile kao temeljni okviri ekonomskog, političkog ili socijalnog života.

Globalizacija je spektar različitih snaga koje djeluju na različite načine i kroz različite kanale, stvarajući jedinstven dugoročan proces s posljedicama u svim ljudskim aktivnostima – od ekonomskih i političkih, do socijalnih i kulturnih. U političkom smislu, globalizacija olakšava širenje autoriteta, politike i interesa preko postojećih socijalno stvorenih teritorijalnih granica. U ekonomskom smislu, globalizacija označava ekspanziju proizvodnje, trgovine i investicija izvan njihovih početnih izvora tj. država. U socijalnom i kulturnom smislu, globalizacija nastoji djelovati u širenju ideja, normi i običaja izvan okruženja u kojem su nastali. Globalizacija je odraz fenomena nemogućnosti odvajanja domaće od međunarodne politike, koje su sve više međuovisne i isprepletene.¹⁸⁶

Pogrešno je globalizaciju poistovjećivati s izrazima koji se koriste za u određivanju stanja suvremenog svijeta. Izrazi kao što su svjetsko društvo, svjetski sustav, međuovisnost, tendencije centralizacije, integracija, globalizam, globalitet, univerzalizam, internacionalizam i mnogi drugi nisu isto što i globalizacija. Zabune oko ovih pojmova potvrđuju dubinu i brzinu promjene kroz prolazi čovječanstvo u suvremenom dobu. Globalizacija je proces kojim pojmovi mijenjaju značenje, a poznati odnosi svoj smisao, najavljujući promjenu postojeće strukture povezivanja, kad se više neće raspravljati o uklanjanju razlika unutar prihvaćenih okvira, već o vrijednosti samih okvira. Globalizacija je, konačno, jedinstveni razvoj koji se širi u različitim smjerovima preko nacionalnih granica i sposobna je doprijeti do svih zajednica bez obzira na ograničenja koja postavlja geografski prostor. Globalizacijom završava razdoblje dominacije međunarodnog sustava s državama kao isključivim nosiocima globalne moći, jer više nije samodovoljan okvir organiziranja globalnog političkog života.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Više u: Jurišić, K. (1999.), Globalizacija i ljudska prava, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 70-82

¹⁸⁷ Jurišić, K. (2000.), Procesi globalizacije u 20. stoljeću, *Međunarodne studije*, str. 293-302

Globalizacija presudno utječe na geopolitiku kroz svoj utjecaj na teritorijalnost koja je uz moć središnji pojam u geopolitici. Globalizacija bi, po nekim autorima, u budućnosti mogla dovesti do nestanka teritorijalnosti i moći države i stvaranja neteritorijalnog svijeta bez granica djelovanjem prekograničnih procesa globalizacije. Globalizacija se može definirati kao proces povezivanja i stvaranja međuovisnosti među teritorijima. Globalizacija je izraz procesa kompresije prostora i vremena u kojoj udaljenosti postaju sve manje važne kao posljedica tehnoloških inovacija u prometu i komunikacijama. Globalizacija je proces u kojem mjesta i institucije postaju integrirani u sustav koji ima globalne dimenzije. Gledano s geografskog gledišta, dvije osnovne značajke procesa su povećanje prostorne osnovice organizacija i institucija, te povećanje razine i intenziteta prekogranične povezanosti. Globalizacija se poima kao nedovoljno precizan proces u etapi razvoja, kao ideologija i program koji predstavlja izazov suvremenom geopolitičkom poretku.¹⁸⁸

Globalizacija u sebi nosi nekoliko ključnih fenomena:

1. Globalizacija je proces u kojem se kapital kreće po svijetu u potrazi za profitom i bez ograničenja svog djelovanja. Rezultat ovog procesa je slabljenje nacionalnih država i smanjenje njihovih sposobnosti regulacije.
2. Istodobno s priznanjem velikog značaja aktivnosti transnacionalnih ekonomija, neki autori odbacuju tvrdnju da je proces globalizacije popraćen procesom slabljenja nacionalne države.
3. Globalizacija je proces proširivanja i produbljivanja društvenih odnosa i institucija u prostoru i vremenu. Aktivnosti i događaji na lokalnoj razini su pod utjecajem aktivnosti i događaja na globalnoj razini i obrnuto.
4. Procesi globalizacije se odvijaju na kulturnom, gospodarskom i političkom polju. Na kulturnom polju odnose se na sve veću univerzalnost nekih simbola, jezika i stvaranje svijesti o globalnoj društvenoj zajednici. Na političkom polju, primaran aspekt globalizacije je slabljenje nacionalne države. Ono se dešava zbog utjecaja internacionalizacije ekonomskih aktivnosti i rasta transnacionalnih kompanija, zbog utjecaja migracija, novih tehnologija, razvoja novih političkih pokreta, zahtjeva za regionalnom i lokalnom autonomijom te religijskih pokreta. Na gospodarskom polju globalizacija najviše djeluje kroz utjecaj procesa kompresije prostora i vremena na globalnu ekonomiju. *Luttwak* je pod utjecajem ovog procesa

¹⁸⁸ Newman, D., Kliot, N. (1999.), Globalization and the Changing World Political Map, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 1-

čak najavio kraj geopolitike i njenu zamjenu geoekonomijom. Na gospodarskom polju nosioci procesa globalizacije su međunarodne privredne organizacije i razne nadnacionalne institucije koje važnu igraju ulogu u reguliranju međunarodne trgovine, investicija i financija. Proces globalizacije donosi i međuovisnost nacionalnih ekonomija, slobodu transnacionalnog kapitala, smanjenje važnosti rada i pomicanje moći od nacionalnih država prema nadnacionalnim institucijama. U stvarnosti postoje velike različitosti između društava, kultura i prostora, te vrlo malo zajedničkih osobina dijelova svijeta. Geopolitika je proučavala i naglašavala ove različitosti, dok geoekonomija ove različitosti pokušava potisnuti i pretvoriti svijet u jedinstvenu cjelinu koja će se jedinstveno razvijati (da li je to baš tako?).¹⁸⁹

Nakon iscrpnih definicija globalizacije i osnovnih naznaka što globalizacija jest i što obuhvaća, namjera ovog rada je ukazati na one momente u procesu globalizacije koji se najviše odnose i najviše utječu na pravce razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka. Njegova osnovna obilježja se naziru, ali još uvijek nisu čvrsto određena, tj. još se uvijek nije došlo do konsenzusa u znanstvenoj zajednici kakav bi suvremeni geopolitički poredak mogao biti. Oko toga kakav bi suvremeni geopolitički poredak morao biti konsenzus najvjerojatnije nikad neće biti postignut zbog brojnosti aktera u poretku i različitosti njihovih interesa.

Jedan od najvažnijih utjecaja globalizacije koji se tiče geopolitičkog poretka, osim utjecaja na teritorijalnost, tiče se utjecaja globalizacije na razvoj regionalizma i regionalizacije koji se razvijaju pod kumulativnim utjecajem procesa globalizacije i svršetka hladnog rata. U procesu globalizacije dolazi do interakcije između globalizacije, države i regionalizma. Razvoj regionalizma može se pratiti kao dio puta prema većoj integraciji geopolitičkog sustava, u kojem se od sustava nacionalnih država ide prema globalnom sustavu regija koje su međusobno povezane, a ne odijeljene kao što su to suverene teritorijalne države. Zbog učinka procesa globalizacije i promjena u globalnom geopolitičkom sustavu, suvremeni svjetski geopolitički poredak potrebno je istraživati kroz postmodernu i postrealističku paradigmu. Potrebno je ponovno konceptualizirati stare kategorije kao što su suverenitet, teritorijalnost, granice, sigurnost i stabilnost. Smatra se da je proces globalizacije jedan od glavnih uzroka

¹⁸⁹ Newman, D., Klot, N. (1999.), Globalisation and the Changing World Political Map, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 1-

nepredvidivosti, nesigurnosti i nestabilnosti u državama. Posebno se ističe rast globalnih tržišta kapitala kao prijetnje ekonomskoj i političkoj suverenosti država.¹⁹⁰

Globalizacija se u članku *Dennisa Rumleya «Geopolitical Change and the Asia-Pacific: The Future of New Regionalism»* poima kao složeniji proces od internacionalizacije jer obuhvaća određenu funkcionalnu integraciju različitih vrsta gospodarskih aktivnosti koje su međunarodno rasprostranjene. Globalizacija, koji uključuje dublje oblike gospodarske međuovisnosti, nije nov fenomen, nego je proces koji traje stoljećima. Globalizacija utječe na mnoge aspekte sigurnosti i regulativne funkcije država. Sigurnost je središnji aspekt na koji utječe proces globalizacije, zbog globalnih implikacija međuovisnosti društva, ekonomije, politike i okoliša. Najvažnija spoznaja je potreba za višedimenzionalnim postrealističkim konceptom sigurnosti u kojem je potrebno održavati održivi razvoj kako se ne bi ugrožavala sigurnost okoliša. Osim toga, ekonomska participacija mora biti maksimalna da bi se jamčila ekonomska sigurnost. Povrh toga, predstavljanje i participacija moraju biti najveći kako bi se osigurala politička sigurnost. Taj skup međudnosa određuje sigurnost i stabilnost koje bi trebale vladati između država. Što se tiče utjecaja globalizacije na regulativne funkcije države, treba reći da su te funkcije izgubile dio svog značaja. Sigurnosna funkcija države oslabila je zbog razvoja oružja i komunikacija, predstavnička i participativna funkcija oslabile su zbog razvoja kulturnih i etničkih identiteta, globalizacija ekonomije smanjuje državnu moć ekonomske regulacije, uništavanje okoliša odvija se neovisno o državnim granicama. Autor članka čak kaže da su države potpuno izgubile opravdanje da sudjeluju kao akteri u globalnoj ekonomiji. Posljedica je to procesa globalizacije, kao što je porast regulativne funkcije države u socijalnoj i političkoj sferi, paralelno s smanjenjem regulativne funkcije u ekonomskoj sferi, posljedica globalizacije. Globalizacija dovodi do procesa ekonomske deregulacije, strukturnih reformi koje država mora provesti jer više ne kontrolira svoju ekonomiju, posebno tržišta kapitala. Ekonomska deregulacija trebala bi dovesti do dva ishoda, ekonomskog racionalizma i racionalizma u gospodarenju okolišem. Ekonomski racionalizam, koji se provodi kroz deregulaciju i privatizaciju te promjenu struktura države u agencije za kontrolu. Opasnost ekonomskog racionalizma je u stvaranju sve većih nejednakosti koje dovode do društvenih nestabilnosti. Stoga se nameće potreba za stvaranjem institucija pored države i tržišta koje trebaju štititi radničku klasu. Racionalizam u gospodarenju okolišem odnosi se na potrebu

¹⁹⁰ Rumley, D. (1999.), *Geopolitical Change and the Asia-Pacific: The Future of New Regionalism*, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 83-97

očuvanja resursa i smanjenje zagađivanja tla, vode i zraka od strane razvijenih država i država koje se ubrzano razvijaju, te pri tom ne vode računa o sve većem zagađenju koje proizvode.¹⁹¹

Globalizacija se danas nužno povezuje s procesom nastanka novih suvereniteta koji se prekrivaju i mreža moći koje su povezane s novim oblikom hegemonije koji se naziva transnacionalni liberalizam. Hegemonija je to koja po nekima i nije hegemonija, jer ne postoji država koja bi mogla vršiti ulogu hegemonu (*Keohane*, 1984.). Neovisno o tome postoji li danas država hegemon ili ne, postoji ideologija tržišta koju zastupaju liberalne demokratske države, međunarodne organizacije i krugovi kapitala. Ideologija tržišta, transnacionalni liberalizam, danas je najveća svjetska hegemonija koja vlada svijetom. Globalizacija je proces u kojem se provodi ideologija tržišta i slobodnog pristupa svim tržištima. Globalizacija se očituje u više aspekata. Jedan od njih je globalizacija proizvodnje koja se zbiva kroz porast važnosti multinacionalnih kompanija, gospodarski razvoj novih industrijaliziranih država i međunarodnu podjelu rada. Globalizacija proizvodnje praćena je deterritorijalizacijom, koja je prvo zahvatila tržišta kapitala te je utjecala na prostornu praksu i predstavljanja prostora. Globalizacija financija aspekt je globalizacije koji se dosad vjerojatno najviše razvio. Globalizacija informatičkih i komunikacijskih tehnologija aspekt je globalizacije koji je posljednjih godina zabilježio najveći razvoj, a u budućnosti će postati najznačajniji aspekt globalizacije, ako to već nije i postao. Telekomunikacijske i informatičke tvrtke danas su najveći akteri globalizacije. Svojim djelovanjem stvorile su paralelni svijet, *cyberspace*, koji se sastoji od informacijskih tokova u jednom informatičkom društvu i baca novi pogled na tradicionalno poimanje prostora i vremena. Uz proces globalizacije javlja se i drugi proces, suprotnog predznaka, koji se naziva lokalizacija. Radi se o povećanoj tendenciji pojedinih dijelova svijeta da se više okrenu sami sebi, te stvaraju lokalne identitete, dok su istodobno povezani sa svijetom i djeluju na razini koja je međunarodna. Time smanjuju ovisnost o državi u kojoj se nalaze. Istovremeno postaju subjekti međunarodnih odnosa i akteri geopolitičkog poretka. Uzroci ovakvih tendencija leže u seriji međunarodnih kriza 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, koji su doveli do velikih promjena u međunarodnim ekonomskim odnosima. No, tim krizama nije uzdrmana svjetska kapitalistička ekonomija, kapitalistički bankovni ni novčani sustavi. Novi oblik hegemonije koji danas nastaje u procesu globalizacije zastupaju moćne države, tržišta i razne međunarodne organizacije. Danas su države uključene više nego ikad u međunarodne odnose i samim time internacionalizirane. Osim država, u međunarodnim odnosima djeluje oko 400 vladinih organizacija i oko 5000 nevladinih

¹⁹¹ Isto, str. 85-89

organizacija. Države i međunarodne organizacije subjekti su u hegemonskom djelovanju tržišta u hegemoniji transnacionalnog liberalizma. Ideologija tržišne ekonomije nije nastala samo kao logičan odgovor na *proces globalizacije* (kumulativno djelovanje globalizacije i lokalizacije), ili kao eksponent interesa političkih i ekonomskih elita. Ideologija tržišta nastala je i kao izraz intelektualne podrške koju uživa u znanstvenim krugovima.

U stvarnosti, ova neoliberalna paradigma nije u suštini i vrijednosnoj orijentaciji jako različita od neorealističke paradigme. Svaka paradigma ima korijene u geopolitičkoj borbi najjačih država i njihovih elita, a u službi je kontrole teritorija i/ili tokova interakcija kroz koje se organizira moderan geografski prostor. U konačnici, rezultat djelovanja po receptu ovih paradigmi je hijerarhija zastrašivanja i prisile, koja se sastoji od jačih i slabijih država i regija, ili jače ili slabije razvijenih ekonomija. Nijedna paradigma ne pruža pravi reciprocitet i vladavinu većine koji bi oživili kroz protuhegemonski poredak, koji se osniva na širokoj raspodjeli moći između velikog broja aktera privrženih univerzalnim principima recipročne interakcije bez duboko ukorijenjene dominacije.¹⁹²

Dva najveća geopolitička utjecaja globalizacije odnose se na promjene hijerarhijske organizacije prostora. Ove promjene očituju se u stvaranju novih transnacionalnih zajednica koje poništavaju stara prostorna određenja «njih i nas» te «saveznika i neprijatelja». Promjene se očituju i u stvaranju osjećaja povezanosti između ljudi koji su međusobno udaljeni u prostoru i dovode u pitanje tvrdnju da ljudi u obzir uzimaju i komuniciraju samo s onima koji su im prostorno bliski. Životi ljudi na jednom kraju svijeta neraskidivo su povezani sa životima drugih na drugom kraju svijeta. Cijeli svijet predstavlja jedan veliki sustav. Proces interakcije omogućava da taj sustav funkcionira. U sustavu ne postoji pravi multilateralizam, koji bi trebao biti novi predstavljeni prostor, zasnovan na političkom diskursu koji zastupa pravu jednakost šansi za djelovanje svih dijelova sustava. Osim geopolitičkih utjecaja globalizacije, globalizacija utječe na identitet i predstavljanje. Postavlja se pitanje definiranja identiteta i samim time pripadnosti skupina ljudi u budućnosti. *David Harvey* smatra da je kompresija prostora i vremena umjesto internacionalizma potakla lokalizam i nacionalizam. Osim toga, globalizacija je jedan nesiguran proces, jer djelovanje aktera globalizacije nije toliko jako i sigurno koliko se misli. Harvey također smatra da globalizacija djeluje zajedno sa lokalizacijom/fragmentacijom, pa se javlja proces *glokalizacije*.¹⁹³

¹⁹² Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 211

¹⁹³ Isto, str. 214-219

Globalizacija je danas općeprisutan proces, koji je nemoguće teritorijalno ograničiti i zaustaviti. Sveprisutnost globalizacije omogućuje suvremena transportna i komunikacijska tehnologija. Nezaustavljivost globalizacije omogućuje podrška koju globalizacija dobiva od političkih i gospodarskih elita najrazvijenijih i najmoćnijih država. Globalizacija utječe na geopolitiku i geopolitički poredak svojim geopolitičkim implikacijama, najviše kroz deteritorijalizaciju. Moguća je samo promjena karaktera globalizacije, ne i njen prestanak.

4.2 Deteritorijalizacija

Proces koji se javlja istovremeno s procesom globalizacije, a ima još veći utjecaj na geopolitiku i suvremeni geopolitički poredak od procesa globalizacije, je deteritorijalizacija. U samom nazivu procesa deteritorijalizacija nalazi se naznaka o prirodi ovog procesa, koja nam govori da je ovo proces koji nužno slijedi nakon teritorijalizacije i suprotnog je smjera djelovanja. Da bi došlo do deteritorijalizacije, moralo je doći do povijesnog procesa koji nazivamo teritorijalizacija, bez kojeg ne bi postojao niti međunarodni geopolitički sustav, geopolitika u približnom obliku kakva je bila kroz razdoblja svog povijesnog razvoja, niti svjetski geopolitički poretci, koji su postojali u pojedinim razdobljima povijesti. Stoga je prije izlaganja određenja i osnovnih obilježja procesa deteritorijalizacije, potrebno ukratko izložiti određenje i osnovna obilježja procesa teritorijalizacije, zajedno s ulogom procesa u povijesti.

Teritorijalizacija je proces koji je započeo u 17. stoljeću, svoj vrhunac doživio je nakon I. svjetskog rata, a danas usprkos pojavi procesa suprotnog smjera, još uvijek ima ključno značenje u nekim dijelovima svijeta. K. J. Holsti u svom radu *«The Paradoxes of Territoriality as an International Institution»*¹⁹⁴ iznosi rezultate istraživanja o teritorijalnosti i njenom značaju u međunarodnim odnosima, te iznosi paradokse koji prate teritorijalnost. Na pragu 21. stoljeća, Holsti navodi da uz slabljenje institucije nacionalne države u procesu globalizacije, neki autori smatraju da traje još jedan proces, proces u kojem teritorij gubi svoju važnost kao osnova za definiranje političkog identiteta. Ovaj proces značio bi radikalnu promjenu u međunarodnim odnosima. Holsti smatra da ovaj proces nije toliko značajan, jer su danas granice još uvijek čvrsto uspostavljene u većini dijelova svijeta, propusnost im nije velika, a ljudi se još uvijek određuju prema pripadnosti određenom teritoriju. Holsti čak smatra da se javlja paradoks – teritoriji postaju izloženi vanjskom nadzoru i utjecajima, ali zbog toga vrijednost ne opada, nego raste! Holsti teritorijalne prakse i koncepcije (prostorne

¹⁹⁴ Holsti, K. J. (2000.), *The Paradoxes of Territoriality as an International Institution*, *Međunarodne studije*, str. 383-406

prakse i predstavljanja prostora) dijeli na predmoderne, ranomoderne europske i suvremene. Predmoderna praksa odvijala se u svijetu u kojem nisu postojale granice nego široke zone koje su razdvajale civilizacije od okolnih prostora i civilizacija. Kinesko carstvo bilo je primjer jedne takve civilizacije, muslimansko također. Koncept državljanstva postojao je u antičkim civilizacijama, Grčkoj i Rimu. Općenito, nije bilo mogućnosti kontrole i upravljanja definiranim prostorima, nije postojalo pravo na teritorij. Institucionalizacija teritorija počela je u Europi sa institucionalizacijom suvereniteta u 17. stoljeću. Dotad su postojala mnoga «okružja» čija je pripadnost bila višestruka, a granice nedefinirane. Nakon Westphalskog mira 1648. g. i prvog definiranja granice između Francuske i Španjolske 1659. g., ideje o prostoru promijenile su se u pravcu nedjeljivosti, stvarnog autoriteta, definiranih granica i prostora koji pripada narodu, a ne suverenu. Teritoriji su dotad mijenjali vlasnike na nekoliko načina: okupacijom, podjelom, kompenzacijom, prodajom i ženidbom. To je bilo moguće jer nije postojala veza identiteta, stanovništva i teritorija. Do 18. stoljeća, teritoriji su postali prilično institucionalizirani. Suvremena praksa i koncepcija teritorijalnosti počinje sa stvaranjem nacionalne svijesti i početkom uspostave nacionalnih država u Europi. Stvara se organska veza između stanovništva i teritorija na kojem ono živi. Države postaju političke i kulturne zajednice osnovane na različitosti od drugih zajednica koje ih okružuju, s točno definiranim granicama i prostorom unutar granica na kojeg polažu isključivo pravo. Uz ovaj proces, javlja se proliferacija država pa se njihov broj u drugoj polovici 20. stoljeća povećao sa manje od 40 na preko 190. Također su sve češći i sporovi oko dijelova prostora za koje više država smatra da su dijelovi njihovog teritorija, a sporovi se ne vode samo oko kopnenih dijelova prostora, nego i morskih, jer je teritorijalno more dio državnog prostora država. Norme kojim se danas uređuju odnosi među državama nazivamo međunarodno pravo, a ono je zapravo skup propisa po kojima prostor treba biti organiziran i uređen. Ideja da prostor treba podijeliti na više ili manje autonomne suverene teritorijalne države, princip je međunarodnog prava. Suvremeno međunarodno pravo štiti teritorijalni integritet država, ne priznaje opravdanost agresije države na državu. Tako legitimira suvremeni status quo u međunarodnim odnosima, ali ostavlja mogućnost promjene granica i uspostave novih država mirnim putem, ako za to postoji opravdanje.¹⁹⁵ Holsti smatra da teritorijalnost nije izgubila svoje nekadašnje značenje, nego da joj je značenje čak poraslo, s porastom značenja etniciteta i regionalizma. Čak ni u Europskoj uniji teritorij nije izgubio svoje značenje. Nije izgubljena veza između teritorija, identiteta,

¹⁹⁵ Istočni Timor je 20. 05. 2002. g. postao 192. suverena država i tako još jednom potvrdio da postoji mogućnost daljnjeg stvaranja država. Uspostavu države omogućilo je povlačenje Indonezije s okupiranog teritorija, a provela ju organizacija UN

emocionalne pripadnosti i države. Tehnologija ostvaruje jak utjecaj na pojedince i društva, ali ne smijemo upasti u zamku tehnološkog determinizma. Tehnologija omogućuje komunikaciju i povezanost veću nego ikad, ali ne može izbrisati duboko ukorijenjene identitete i ne može stvoriti «*globalno selo*», «*svijet bez granica*» ili «*komprimirani planet*».

Holsti u svom radu iznosi zanimljivu perspektivu, ali ne sagledava probleme na pravi način. Opis ideja i praksi koje su vladale i vladaju, a tiču se teritorijalnosti, u osnovi je u redu. No, tvrdnje o suvremenoj teritorijalnosti imaju nedostataka, ne jer su netočne i nestvarne, nego su pogrešno postavljene. Holsti na početku postavlja tezu i zatim ju pokušava obraniti na sve načine. Krićka geopolitika, koja se intenzivno bavi problematikom deteritorijalizacije, ne samo da priznaje postojanje fenomena, nego iznosi tezu da fenomen u budućnosti može imati samo veće značenje, a ne manje. No, u potpuno drugim uvjetima i odnoseći se na potpuno druge aspekte od onih o kojima raspravlja Holsti.¹⁹⁶

Deteritorijalizacija je danas proces koji ima ključan utjecaj na suvremenu geopolitiku. Njen značaj sve više raste. Izvori deteritorijalizacije su brojni, a najvažniji je karakter suvremene civilizacije koja je obilježena globalizacijom, tehnološkom i komunikacijskom revolucijom, slabljenjem teritorijalnih država, a samim time i teritorijalnih identiteta. U svom članku «*Borderless Worlds? Problematising Discourses of Deterritorialisation*», Gearoid O Tuathail piše o deteritorijalizaciji i svijetu budućnosti bez granica. Današnja revolucionarna zbivanja nastaju na polju tehnologije, informatike, ekonomije i geografije nude neograničenu slobodu nesputanih tržišta i svijet bez granica obilježen slobodnim kapitalizmom. Umjesto socijalnih i nacionalnih pokreta slobodu od starog poretka trebali bi donijeti razne društvene tehnološke mreže, te korporacije i računala. Umjesto tla, postojao bi *software*. Umjesto vezanosti za mjesto, postojalo bi telemetrijsko postojanje na Internetu. Deteritorijalizacija je pitanje koje je obilježilo kraj 20. stoljeća i obilježit će početak 21. stoljeća. Deteritorijalizacija je naziv za preuređivanje i prestrukturiranje prostornih odnosa kao posljedice tehnoloških, materijalnih i geopolitičkih transformacija krajem 20. stoljeća. Ujedno je i ime koje je dano problematici teritorija koji gubi svoje značenje i moć u svakodnevnom životu. Teritorij više nije stabilan i neupitan kako je bio nekad. Koncept teritorija bio je ovisan o razvoju državne birokracije, vojske i tehnoloških mogućnosti, razvoja identiteta i struktura socijalizacije, te telekomunikacijskih sustava. Umjesto teritorija, možda je bolje govoriti o teritorijalizacijama ili režimima teritorijalnosti, koje su nastale u kulturnom kontekstu ili su tehnopolitički

¹⁹⁶ Nastavak izlaganja o deteritorijalizaciji ponudit će više različitih pogleda na deteritorijalizaciju s više teorijskog i općenitog aspekta, a promjena poimanja prostora i promjena funkcije državnih granica predmet su istraživanja u sljedećem dijelu poglavlja, pod nazivom «Promjena organizacije i poimanja prostora»

utemeljene. Deteritorijalizacija danas označuje općenito rastavljanje kompleksa geografije, moći i identiteta koji je navodno određivao i ograničavao svakodnevni život razvijenog svijeta u 20. stoljeću. Deteritorijalizacija se odnosi na nove uvjete u brzini komunikacije i informatizaciji, transgresiji naslijeđenih granica, prevladavanju podjela i nastanku jače globaliziranog svijeta. Diskursi deteritorijalizacije žele opisati jedinstven prijelaz u sadašnje stanje, te ga određuju kao trenutak posvemašnjih novina. U političkom smislu, deteritorijalizacija se može najbolje vidjeti u strategiji Clintonove administracije i njeno geoekonomsko djelovanje.

Ekonomski, deteritorijalizacija je posljedica nezaustavljive globalizacije nekad zaštićenih nacionalnih tržišta i ekonomija. Pojava bezgraničnih organizacijskih mogućnosti globalnih telekomunikacija, pojava transnacionalnih financijskih tržišta, povećana direktna strana ulaganja, dio su ekonomskih razvojnih strategija država i ukazuju na rastuću bezdržavnost i beznacionalnost kao nove uvjete. Multinacionalne kompanije trebale bi iskoristiti ove nove uvjete. Države trebaju ukloniti granice i omogućiti ekonomsko natjecanje kroz deregulaciju telekomunikacijskih i informatičkih industrija. Istraživanje diskursa deteritorijalizacije može se obaviti kroz tri postavke:

1. Diskursi deteritorijalizacije su ideološki diskursi, koji ne opisuju stvarnost nego žele u obliku diskursa ustrojiti i predstaviti određene kompleksne tendencije kao neminovne i pozitivne u suvremenom kapitalističkom društvu. Diskursi deteritorijalizacije su dio interpretacije suvremenog informatiziranog kapitalizma. U sebi spajaju elemente mnogih dugoročnih zapadnjačkih diskursa u konfuznu i kontradiktornu cjelinu.
2. Druga postavka odnosi se na preuređivanje kompleksa identitet/granice/poredak koji ljudima, teritoriju i politici daje njihovo značenje u suvremenom svijetu. Organizacija granica, država i teritorija nastaje zajedno s društveno-tehnološkim mrežama i informatiziranim kapitalističkim odnosima proizvodnje i potrošnje.
3. Treća postavka kaže da je posljedica de- i re- teritorijalizacije stvaranje nove političke karte svijeta koja je paradoksalno, više integrirana i povezana, ali istodobno više podijeljena i dislocirana. Rezultat je to nejednakog razvoja trendova i tendencija koje su povezane s informatizacijom i globalizacijom. Razvoj svijeta bez granica stoga nije u suprotnosti nego čak i potiče simultani razvoj iznimno razdvojenih svjetova, koji su podijeljeni linijom nejednakosti. Koncept i praksa stoga se dekonstruiraju.¹⁹⁷

¹⁹⁷ O Tuathail, G. (1999.), *Borderless Worlds? Problematising Discourses of Deterritorialisation*, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 139-152

Proces deteritorijalizacije usko je povezan s nastankom nove, postmoderne geopolitike koja se ponajviše bavi procesom deteritorijalizacije geopolitike, njegovim uzrocima i posljedicama te odnosom s drugim procesima. U članku Colina Flinta «*The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World Systems-Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition*», za objašnjenje suvremenih, postmodernih geopolitičkih odnosa koji oblikuju novi svjetski geopolitički poredak ili stanje (*condition*), kako ga autor naziva, korišten je pristup svjetskog sistema. Vrijednost ovog pristupa je u njegovoj mogućnosti da rasvijetli neka bitna pitanja koja se tiču geografskog obrasca i povijesnog trenutka pojave deteritorijalizacije. Geopolitičke «zavrzlake» i dalje su prisutne, no događaju se unutar strukture jezgra-periferija te ciklusa hegemonije. Osim toga, nove geopolitičke strukture, kao što su mreže i tokovi informacija mijenjaju prirodu hijerarhije između jezgre i periferije i mogućnosti neke države da stekne hegemonijski status. Pristup svjetskog sistema naglašuje trajan utjecaj odnosa jezgre i periferije na geopolitičke procese, te ujedno istražuje utjecaj suvremenih procesa koji predstavljaju izazov ovakvoj strukturi. Flint deteritorijalizaciju vidi kao proces smanjenja važnosti suvereniteta države u području njene smanjene mogućnosti da kontrolira tokove roba, informacija i ljudi koji teku preko njenih granica. Deteritorijalizacija dovodi do novog oblika geopolitike, koja u obzir uzima tokove, dvosmislenost i veliku množinu institucija, umjesto da se bavi statičnošću, stalnošću i izvjesnošću države. Deteritorijalizacija također predstavlja izraz promjene iz moderne geopolitičke imaginacije, s državom kao središtem pogleda na svijet prema istraživanju jednog ili više aktera i nejasnom razlikom domaćeg i stranog. Katalizator ovakve promjene bio je kraj hladnog rata, koji udara na temelje koji su u geopolitici uspostavljeni s pojavom globalne ekonomije. Proces hegemonске borbe definirao je geopolitiku globalne kapitalističke ekonomije još od 15. stoljeća.¹⁹⁸

Svi procesi i tendencije povezani s deteritorijalizacijom utjecali su na radikalnu rekonstrukciju prostornih odnosa, odnosa moći i logiku prostora i vremena koja je određivala geografiju i teritorijalnost krajem 20. stoljeća. Geografija će ostati važan faktor u međunarodnom sustavu, ali neumoljivo se primičemo kraju geografije, koji nastaje pod utjecajem informacijske tehnologije i promjena u regulaciji. Ovdje se deregulacija nameće kao najrazumnija politička opcija, jer je globalna financijska integracija nezaustavljiv proces. Diskurs deteritorijalizacije dio je neoliberalne ideologije, koji želi moć od država premjestiti na tržišta. Današnja suradnja država i financijskog kapitala utječe na gubitak nacionalne

¹⁹⁸ Flint, C. (2001.), *The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition*, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3, str. 1-16

autonomije u korist moći tržišta, koja su organizirana na nadnacionalnoj razini. Diskurs deteritorijalizacije također propušta pokazati kako je deteritorijalizacija istodobno i reteritorijalizacija. Geografija ne nestaje, nego se prestrukturira i preuređuje. Globalna financijska integracija stvara novi geopolitički kompleks teritorija, tehnologije, država i tržišta na globalnoj razini. Diskurs o kraju geografije propušta napomenuti da se stvaraju novi prostori financijske isključenosti na svijetu. Deteritorijalizacija nacionalnih financijskih prostora i stvaranje integriranog globalnog prostora promijenili su pravila svjetske ekonomije za razvijene i nerazvijene države.¹⁹⁹

U političkoj teoriji definicije države imaju dva aspekta. Jedan se odnosi na vladavinu kroz sustav središnjih političkih institucija. Drugi se odnosi na točnu prostornu demarkaciju teritorija na kojem država vrši vlast. U znanosti o međunarodnim odnosima, drugi aspekt je ključan jer je geografska podjela svijeta na međusobno isključive teritorijalne države ono što definira cijelo polje znanosti. Međunarodni odnosi označavaju odnose između teritorijalnih država koji su različiti od procesa koji se odvijaju unutar državnih granica. U međunarodnim odnosima teritorijalnost države uzima se zdravo za gotovo. Država se poima kao definirani teritorijalni entitet koji djeluje jednako, neovisno o vremenu i prostoru u kojem se nalazi. Sustavi vladavine ne moraju biti teritorijalni, ali geografske granice određuju pripadnost političkoj zajednici ili fiksnom teritoriju *a priori*. U društvenim znanostima postoje dva osnovna poimanja prostora. Prvo poimanje vidi prostor kao teritorijalan, tj. prostor se smatra skupom različitih blokova koji su omeđeni državnim teritorijalnim granicama. Ovo poimanje zanemaruje ostale geografske skale, npr. lokalnu i globalnu. Ovakvo poimanje pojavljuje se u političkoj sociologiji, makroekonomiji i međunarodnim odnosima. Drugo poimanje je strukturalno. Po ovom poimanju, geografski entiteti bilo koje vrste vrše prostorne učinke, koji su rezultat njihove interakcije ili odnosa s drugima. Ovakvo gledište pojavljuje se u socijalnoj geografiji, ekonomiji i teorijama ovisnosti u sociologiji. Ono što nedostaje objema gledištima je nedostatak povijesne svijesti o prikladnosti određenih prostornosti. Suvremeno doba je dovelo u pitanje poimanje prostora u mnogim znanostima. Usto, treba ponovno razmotriti i učinke deteritorijalizacije na moderne države. Prostorne prakse i predstavljanja prostora su se u posljednjih dvadesetak godina značajno promijenili. Države i ostali akteri geopolitičkog poretka sada moraju djelovati u okružju koje je propusno za kulturne i ekonomske utjecaje.²⁰⁰

¹⁹⁹ Isto, str. 143-148

²⁰⁰ Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London

4.3 Promjena organizacije i poimanja prostora

Suvremeno doba je, zajedno sa svim novostima koje je donijelo, sa sobom nužno donijelo i potrebu za promjenom prostorne organizacije i poimanjem prostora. Pod utjecajem globalizacije i deterritorijalizacije, prostor je na površini ostao onakav kakav je, tj. geografski prostor nije se revolucionarno promijenio. Međutim, promijenila se organizacija prostora čija je promjena bila nužna kako bi se moglo učinkovitije gospodariti prostorom. Ali, da bi došlo do promjene organizacije prostora, moralo je doći i do promjene u poimanju prostora, iz teritorijalnog poimanja u strukturalno i neteritorijalno poimanje prostora.

Steven L. Spiegel u članku *«Traditional Space vs. Cyberspace: The Changing Role of Geography in Current International Politics»* donosi prikaz uloge geografskog teritorijalnog prostora i cyber prostora, te piše o ulozi geografije u međunarodnoj politici. Globalni prostor danas je organiziran u svjetski sustav koji se sastoji od jedinica (države, međunarodne organizacije itd.) koje su u međusobnoj interakciji. Na najvišoj razini sustava, globalizacija i nove tehnologije stvaraju nove tipove suradnje i tako ulogu geografije čine sve manjom. No, ovo smanjenje uloge geografije nije potpuno revolucionarno. Novi sustav svoju snagu crpi iz globaliziranih komunikacija i informatičke revolucije suvremenog doba. Prije nego bismo zaključili da je cyber prostor zamijenio tradicionalni prostor, moramo se prisjetiti da je svjetska politika također podijeljena na velika područja u kojima još uvijek vladaju tradicionalni obrasci borbi za teritorij, te tako iznova naglašuju značenje geopolitike. U članku autor primjenjuje koncept podjele na tri skupine država koje čine međunarodni sustav. To su države visoke tehnologije (pripadaju 21. stoljeću), nacionalističke države (pripadaju 19. stoljeću) i tranzicijske države (pripadaju 20. stoljeću). U državama visoke tehnologije tehnologija je iznimno razvijena, ekonomsko natjecanje je zamijenilo vojno sučeljavanje, istraživanje i razvoj, znanstvena dostignuća i obrazovanje te integracija znanosti i tehnologije zamijenili su teritorij i resurse kao mjere statusa, utjecaja i moći. Problemi ili nesporazumi između visokorazvijenih država nisu rješivi vojnim, nego ekonomskim sredstvima. Nacionalističke države obilježene su religijskim, ideološkim, etničkim ili rasnim neprijateljstvima, a nacionalizam ostaje glavni motiv političke aktivnosti. Ove države imaju granične probleme, nesposobne su prilagoditi se promjenama u svijetu, njihovo društvo i ekonomija zastarjeli su. Kapitalizam i demokracija su slabo prisutni. Tranzicijske države nalaze se na raskrsnici svoje povijesti, često su znanstveni ili tehnološki rezultati u neskladu sa političkom nestabilnošću. Često puta tranzicijske države u sebi nose elemente nacionalističkih i visokorazvijenih država

i pitanje kako će se uspjeti prilagoditi izazovima globalizacije. Postoje neke države koje su u nekim dijelovima na nivou 21. stoljeća, a ostatak je na nivou 19. stoljeća. Globalizacija takve države izvlači iz njihovog geografskog konteksta, a njihova sudbina određena je izvana. Tri skupine država danas supostoje kao tri kraka koja su u interakciji. U toj interakciji krakova, svaki tip države utječe na druge. To je supostojanje u vremenu i prostoru koje naglašuje ulogu geografije u međunarodnoj politici. Za države koje sudjeluju u procesu globalizacije, teritorij je postao manje važan u priličnoj mjeri zbog toga što je uloga cyber prostora porasla zbog trenutačne mogućnosti komuniciranja, globalnih medija i mogućnosti prebacivanja velikih količina novca trenutačno. Geografija danas ima manju ulogu u visokoj politici moći.

U budućnosti, borba će se voditi između država i korporacija za kontrolu cyber prostora. Bit će omogućena kontrola nad dijelovima geografskog prostora bitnim za normalno funkcioniranje globalne ekonomije (čvorovi hijerarhijskih mreža kapitala i informacija). Na kraju, autor zaključuje da povijest nije završila s krajem hladnog rata i ulaskom u novo globalizirano doba, nego je nastupilo novo doba, nova era, koja je također na svoj način opasna, kao i prethodna era. Stara borba Istoka i Zapada zamijenjena je nestabilnošću i nesigurnošću koje sa sobom donosi globalizacija i fragmentacija, između cyber prostora i tradicionalnog geografskog prostora. Konflikti u međunarodnoj politici nisu nestali nego su se raspršili i zakomplicirali. Nekad su se sukobljavale razvijene države oko kontrole nad ostatkom svijeta, a danas se sukobljavaju nacionalističke i tranzicijske države unutar svoje skupine ili između sebe. Stoga geografija ostaje značajan međunarodni čimbenik bez obzira na pojavu novog, globaliziranog poretka. Suvremeni međunarodni sustav će ostati obilježen tenzijama između globalizacije i fragmentacije, suradnje i sukoba, noviteta i tradicije.²⁰¹

Kao odgovor na članak Stevena L. Spiegela, *John O' Loughlin* napisao je članak u okviru geopolitičke debate. Članak je naslovljen «*Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues*». U tom članku O' Loughlin kaže da Spiegel previše ispituje ulogu SAD-a u međunarodnom sustavu, te previše naglašava podjelu između tri kraka država. Također kritizira naznaku da države visoke tehnologije mogu potpuno izbjeći konflikte koji se dešavaju u nacionalističkim i tranzicijskim državama. Stabilnost međunarodne politike ugrožena je čim se konflikti prošire ili kad unutarnje ideološke, etničke ili religijske razmirice ili sukobi prijeđu granice država. Anarhija ne mora prijetiti samo nerazvijenim državama. Daljnja kritika Spiegelovih teza je u

²⁰¹ Spiegel, S. L. (2000.), *Traditional Space vs. Cyberspace: The Changing Role of Geography in Current International Politics, Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 114-125

nedostatku regionalne podjele kod velikih država, jer u njima neke regije već sudjeluju u globalizaciji, dok su druge još itekako nacionalističke. Isto tako, za američku politiku koja zastupa globalizaciju i visoku tehnologiju, možemo reći da je nacionalistička. Ne zato jer ima teritorijalne aspiracije prema susjedima, već zato što djeluje kroz geopolitičku kontrolu nad regijama strateškog interesa na globalnoj razini. Druga zamjerka odnosi se na tvrdnju da će SAD ostati svjetski vođa u globaliziranoj budućnosti. Rastuće nejednakosti i tenzije koje su njihov proizvod dovode do neprijateljstava, koja mogu ugroziti osjetljiv sustav globalne kontrole i ekonomske globalizacije koja se sastoji od trgovinskih, financijskih i kulturnih veza SAD-a i ostatka svijeta. Stoga se ne može tvrditi da su suvremeni trendovi nezaustavljivi i nepromjenjivi. Barijere između tri skupine država i dalje će ostati podignute. Visoko razvijene države zadržat će kvote i prepreke ulazu stranaca, ali će ostati otvorene za ekonomske tokove. Nacionalističke države će čuvati svoj teritorij i teško dopuštati ulaz nekim robama i uslugama izvana. Tranzicijske države bit će negdje između ova dva pola. Ono što u budućnosti može ponuditi globalizacija ne smije biti jednoobraznost, već to mora biti različitost usred globalizacije. Globalizacija ne bi smjela upasti u zamku singularnosti i generalizacije, već čuvati regionalne identitete. Globalizacija istovremeno preuređuje prirodu međunarodnih odnosa, osobine globalnih i lokalnih regija, te prirodu samih mjesta.²⁰²

Možemo reći da su se važnost i osobine mjesta (*place*) i prostora (*space*) promijenili od razdoblja hladnog rata. Prostor je izgubio na značenju od svršetka hladnog rata, što je proces koji je počeo i prije, s kompresijom ili sažimanjem prostor-vrijeme. Lokacija ili mjesto dobilo je na važnosti nešto od onog što je izgubilo između 1947. i 1989. g. U hladnom ratu su usmjerenost na uzajamno nuklearno uništenje i izravni odnosi između velesila uspjeli potisnuti lokaciju iz međunarodnih odnosa. Matematičko modeliranje, koje je bilo toliko prisutno u hladnom ratu, tražilo je jednostavnu koncepciju udaljenosti i prostora jer su ostali elementi (vojne snage, ponašanje saveznika i struktura, igre, stilovi vodstva, krizne situacije) bili vrlo složeni. Geografija je bila reducirana na jednostavnu euklidsku udaljenost na površini Zemlje, ili je bila, sukladno tezi *Nicholasa Spykmana*, poimana kao sveprisutna i nepromjenjiva. Teoretičari međunarodnih odnosa svijet su pretvorili u biljarsku kuglu (izotropsku geopolitičku ravan). Događaji vezani uz pojavu sve složenijih međunarodnih odnosa (dekolonizacija, pojava nesvrstanih država, regionalni sukobi, etnički sukobi, uporaba resursa), doveli su i do kompleksnijeg poimanja prostora. Treći svijet dio je svijeta koji je

²⁰² O' Loughlin, J. (2000.), *Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues*, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 126-137

posebno heterogen po svojim osobinama, a ni većina ostalih država nisu homogene. Stoga možemo reći da danas postoji jedan svijet sa bezbroj različitih lokacija, pa je nemoguće izvoditi generalizacije, jer možemo lako upasti u zamku singularnosti. Razlikovanje između lokacije i prostora ključno je za geografe, ne samo zato jer lokacija uvijek teži singularnosti, a prostor prema jednoobraznosti. Važna je i zbog toga jer ova dva pojma pobuđuju različite osjećaje i utiske. Prostor se povezuje s apstraktnošću, kvantitativnim modeliranjem (prostorni pristup), slobodom, kretanjem, formalnošću i neosobnim položajem u prostoru. Lokacija se povezuje s poznatošću, sigurnošću, domom, intimnošću, povijesnom tradicijom, društveno-kulturnim odnosima, kontekstom i geografsko-sociološkim učincima. Upravo ova velika, suštinska razlika ponukala je *Petera J. Taylora* da odnose i tenzije između lokacije i prostora učini glavnim objektom proučavanja političke geografije. Države su, prema Tayloru, kroz povijest uvijek vršile širenje utjecaja prostora nad lokacijama. Stoga se izgradnja nacionalnih država koja uključuje teritorijalnu kontrolu može poimati kao uspostava kontrole prostora nad lokacijom. Otpor dominaciji prostora nad lokacijom nikad nije prestao u velikom broju država, a u nekim državama traje dugi broj godina te pridonosi nesigurnosti, nestabilnosti i slabijem gospodarskom razvitku ovih država. Tenzija između lokacije i prostora proizvodi različitost usred globalizacije koja se značajno razlikuje od regije do regije. Regija ponovno postaje središnji objekt geografskog proučavanja i uključuje razmatranje procesa na makro i mikro razini. Regije nisu nepromjenjive, nisu nepovezane i nisu socijalno strukturirane na jednak način svugdje. Osim toga, nisu jednake po učinku koji proizvode na svoje stanovnike. Regije su neprestano uključene u procese samoreprodukcije, definiranja konteksta, definiranja autonomije, strukturiranja resursa i razrješavanja konflikata. Većina geografa složila bi se da nam nije potrebna regionalna geografija, nego regije u geografiji. Možemo zaključiti da politička znanost, kao i geografija, sadrži u sebi mnoge pristupe i perspektive, no za razliku od geografije, perspektiva racionalnog izbora je najjača. Komparativisti su oni koji se i dalje protive naizgled nezaustavljivom trendu prema većoj generalizaciji i primjeni modela koji su posuđeni iz ekonomije i politike. Umjesto pristupa koji u fokusu ima jednostavnu klasifikaciju homogenih država, treba se okrenuti kompleksnijem pristupu koji naglašava različitost iskustava, lokacija u kojima se nešto zbiva, regija promjene i lokacija tenzija. Ovakav pristup mnogo je primjereniji geografskoj stvarnosti suvremenog svijeta.²⁰³

²⁰³ O' Loughlin, J. (2000.), *Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues*, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 126-137

Poimanje prostora mijenja se kako se mijenja svijet i mogućnosti ljudskog poimanja. Poimanje svijeta i organizacija globalnog prostora mijenjali su se od antičkih vremena sve do suvremenog doba. *Jacques Levy*, pripadnik francuske geopolitičke škole, u svom radu *A User's Guide to World-Spaces* dao je iznimno vrijedan uvid u svoje istraživanje različitih poimanja i organizacije prostora. Levy u svom radu daje početnu tezu da svijet nije društvo, nego da tek možda postaje društvo i odbacuje sve pojednostavljene vizije svijeta. Danas još uvijek postoje kulturna distanca, geopolitička dominacija i svjetska ekonomija. Levy nam pokušava dočarati zašto i kako ove tri dimenzije stvarnosti zajedno postoje u prostoru i vremenu. Četvrta dimenzija je svjetsko društvo koje omogućuje da se ove četiri dimenzije, koje čine i pristupe proučavanju i modele, ujedine. S postojanjem ova četiri modela moguće je uvesti i četiri maksimalno neovisna sustava koji imaju namjeru predstaviti jedno razumljivo stanje svijeta. Levyeva namjera bila je i izgraditi sustav svih sustava koji bi omogućio smještanje sadašnjosti u historijsku perspektivu u odnosu na ono što je bilo prije, a što će doći kasnije. Kako bi se ove različite točke gledišta mogle povezati, morala je biti uključena još jedna, koja je dovoljno interdisciplinarna da povezuje ostale. Ta točka je prostor. Prostorna dimenzija, zbog toga što je u skladu s univerzalnom realnošću, koja se sastoji od borbe ljudi s udaljenošću, dio je svih društvenih pojava. Prostor je nezamjenjivo oruđe kojim se istražuje udaljenost kao djelitelj društava. Prostor je također princip koji organizira unutarnji život svakog društva. Četiri modela *Jacquesa Levyja* odnose se na četiri načina na koje skupine ljudi na različitim lokacijama ulaze u međusobne odnose. Četiri modela imaju sinkroničku i dijakroničku vrijednost. Svi modeli vrijede istodobno, dok zajedno predstavljaju pokušaj konceptualizacije kompleksnosti suvremenog svijeta. Prvi model naziva se *skupina svjetova*, a odnosi se na stare civilizacije, koje su istodobno postojale i nisu imale međusobnih veza ili nisu ni znale jedna za drugu. Udaljenost između tih društava je beskonačna. Danas još uvijek postoji ovakvo stanje između kulturnih areala, određenih na osnovi vjerskih ili jezičnih karakteristika koje slabo komuniciraju između sebe, bez obzira što im tehnološke mogućnosti to dopuštaju. Holistički identiteti ne moraju nužno postati agresivni, već se agresivnost javlja uglavnom kao odgovor na unutarnje ili vanjske prijetnje, koje mogu dovesti do mobilizacije identiteta u okviru drugog modela koji poprima oblik ekspanzivne države. Drugi model naziva se *polje sila* koji je geopolitički model korišten pri analizi međunarodnih odnosa. U ovom modelu države uspijevaju kontrolirati veći dio društvenih resursa, te postaju snažne strukture, koje uključuju sve nedržavne skupine i strukture ili se silom prilagođavaju drugim državama. Procese kojima države ostvaruju kontrolu prostora i resursa zovemo geopolitičkom logikom. Oni se odnose na sve procese koji se tiču postojanja i teritorijalnog integriteta

država. Svaka država nastoji povećati svoju moć držanjem ili povećanjem svog teritorija, svojih resursa, stanovništva i potencijalnog bogatstva. Ova činjenica dovodi do sukoba sa susjednim državama i suprotstavljanju promjenama granica na vlastitu štetu. Po geopolitičkoj logici svi resursi društva moraju se staviti u službu jačanja obrambene moći države, te je to preduvjet igranja geopolitičkih igara. Geopolitika se stoga može poimati kao antiteza politici, zbog činjenice da svatko tko se želi baviti politikom, mora se baviti društvom i problemima koji se na njega odnose. Praktičari geopolitike tim se problemima uopće ne bave i ne smiju baviti, jer ako žele biti uspješni u geopolitičkoj igri, društvo mora služiti njihovim potrebama.

Treći model je *hijerarhijska mreža*, koja se odnosi na svjetsku ekonomiju *Braudela* i *Wallersteina*. U svjetskoj ekonomiji događa se proces ujedinjenja svijeta i integracije proizvodnje u svjetski sustav. Ovaj model određuje centre i periferije svjetske ekonomije, povezane asimetričnim tokovima, koji zadržavaju postojeće razlike (u iskorištavanju periferijama), povećavaju ih (u napuštenim ili zanemarenim periferijama), ili ih smanjuju (u integriranim ili pripojenim periferijama). Smještaj nekog prostora u centar ili na periferiju ne ovisi samo o trgovini i gospodarskom razvoju, nego i o razvoju društva. Univerzalnost sustava prilagođava se kulturnim arealima ili državama, koristi prilagodbu i hijerarhijsku diferencijaciju, te djeluje na razini sustava kao komplementarnost koja jača stabilnost sustava. Prostor postaje organiziran kao mreža u kojoj su sve lokacije jednako dostupne zbog suvremenih telekomunikacija i prometa. U ovakvom prostoru teritorijalne države imaju manju važnost, a posjedovanje teritorija nije najvažnija stvar, već je važno posjedovati točke i linije gdje se događaju aktivnosti. Prostor organiziran na ovakav način nije toliko snažno podijeljen na isključive cjeline koje nazivamo državama. Deteritorijalizacija, koja znači prevladavanje tradicionalnih poteškoća vezanih uz udaljenost, ključna je za ostvarenje i razumijevanje ovakvog sustava. No, teritorij ipak ostaje pozadina ovakvih mreža jer utječe na tokove kojima nekad daje resurse, a nekad postavlja ograničenja. Četvrti model je onaj u kojem se svijet poima kao *društvo*, koje je uspješna kombinacija tri ostala modela – kulturne zajednice, političkog identiteta i ekonomske integracije. Ovi modeli strukturirani su na globalnoj razini i uklanjaju udaljenosti. Ovaj koncept se zbog svoje sveobuhvatnosti čini teško primjenjivim i nestvarnim, ali postoje univerzalni problemi zbog kojih možemo govoriti o globalnoj razini organizacije svijeta.²⁰⁴ Ovi problemi su bolesti, zagađenje, trgovina, međunarodno javno mnijenje i međunarodne organizacije. Kraj hladnog rata i proces globalizacije omogućuju put prema svijetu kao povezanom, svjetskom društvu.

²⁰⁴ Levy, J. (2000.), A User's Guide to World-Spaces, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 67-84

Uz četiri modela poimanja i organizacije svijeta, Levy u svom radu navodi i četiri obilježja koja posjeduje svaki model i koja poprimaju različite oblike kad je pojedinu model u pitanju. Levy ova obilježja naziva uređajima koji svijet čine onakvim kakav on jest. Ova obilježja su: međudruštvena distanca, osnovni oblik razmjene, tip društvenog prostora i proizvodnja na svjetskoj razini. U skupini svjetova, distanca je beskonačna, u polju sila svaka država određuje svoju distancu prema drugima, u hijerarhijskoj mreži postoji unificirana i nediferencirana distanca konstruirana prema hijerarhijama koje postoje u mreži, dok u svjetskom društvu distanca ne postoji. Ovi osnovni tipovi odnosa između društva izražavaju ove vrijednosti: separaciju, dominaciju, transakciju i komunikaciju. Osnovne jedinice ovih modela imaju organizacijski princip koji primjenjuju u odnosima sa svijetom: zajednica, carstvo, tržište i društvo. Svaki model osim prvog ima svoj tip proizvodnje. Skupina svjetova ga nema, polje sila ima geopolitički tip, hijerarhijska mreža djeluje kroz nejednaki razvoj dijelova svijeta, a svjetsko društvo djeluje kroz društvo. Sustav svih sustava u kojem živimo moguć je samo ako različiti tipovi proizvodnje koegzistiraju.

Slika 3. Karakteristike četiri modela poimanja i organizacije svijeta

Modeli	Međudruštvena distanca	Osnovni oblik razmjene	Tip društvenog prostora	Tip unutardruštvene konstrukcije	Proizvodnja na svjetskoj razini
Skupina svjetova	beskonačna	separacija	horizont	zajednica	
Polje sila	$D_1 \# D_2 \# D_3$	dominacija	država	carstvo	geopolitička
Hijerarhijska mreža	$d=n$	transakcija	mreža	tržište	nejednaki razvoj
Svjetsko društvo	0	kommunikacija	rizom	sustav	društvo

Izvor: Levy, J. (2000.), A User's Guide to World-Spaces, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 75

Tipovi društvenih prostora mogu se dalje klasificirati. Moguće je suprotstaviti euklidske topografske udaljenosti (mjerljive kontinuiranim i beskonačnim nizovima realnih brojeva) topološkim udaljenostima, s pragovima koji mijenjaju udaljenosti između dviju točaka. Prvi tip mjerenja udaljenosti poima se kroz kontinuum, a drugi kroz limite. Prostori se mogu promatrati kroz perspektive njihovog unutarnjeg sadržaja ili kroz odnose sa svijetom. Razlikovanje između teritorija i mreža stvara dvojnost ulaznih parametara. Teritorijalnost je karakteristična za poljoprivredni način korištenja prostora, sa stalnim prisustvom na

cjelokupnom prostoru. *Država* je najviši oblik ovakvog korištenja zemljišta, dok je *horizont* odraz transhumance i migracija. Horizont je u drugom kontekstu ujedno predstavnik tzv. *soft prostora*. I država i poljoprivredni prostor zauzimaju cjelokupan prostor do točno određenih granica. Država mora omogućavati aktivnosti društva kojima se ono razvija. Država teritorij ujedno i prilagođava potrebama svoje obrane. Organizacija teritorija kao skupa podijeljenih jedinica vezana je uz hijerarhijsko vrednovanje prostora, u kojem svaka lokacija otprilike jednaku vrijednost i gdje su važne euklidske, kilometarske udaljenosti. U suprotnosti s ovim su mreže, koje su osnovane na principu po kojem postojanje odnosa između dvije lokacije određuje mjerenje udaljenosti između dvije lokacije. Granice mreža mogu biti točno određene ili mreže mogu imati nedefiniran odnos sa svijetom, kao što to imaju mreže individualnih kontakata. Cirkulacija novca i roba dobro je organizirana i odvija se u mrežama organiziranim po hijerarhijskom principu. U suprotnosti s time, kompleksnost socijalnih veza omogućuje pojavu situacija koje su djelomično vezane uz mreže, a djelomično nisu.

Slika 4. Sustavi mjerenja i različiti prostori

Odnos unutarnje/ vanjsko		topografski	topografski	
	topografski	horizont	rizom	soft spaces («meki» prostori)
	topografski	država	mreža	hard spaces («tvrđi» prostori)
		teritoriji	mreže	

Izvor: Levy, J. (2000.), A User's Guide to World-Spaces, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 75

Danas su u svijetu prisutne tri silnice koje organiziraju svijet na globalnoj razini:

1. od lokalnog ka globalnom – globalna ekonomija se uspjela nametnuti državama;
2. od predatorskog prema produktivnom – pomak od geopolitičke logike, bogatstvo se može stvarati i bez zauzimanja teritorija;
3. od socijalnog ka societalnom – polagani pomak prema jednodimenzionalnom ujedinjenju svijeta sve se više ukorjenjuje u društvima.

Evolucija u pravcu svjetskog društva nije neizbježna. Promjene nisu koordinirane, a otpori postoje i djeluju stalno. Međutim, ljudi djeluju zbog niza razloga, kontradiktornih, ali i povezanih. Stoga je uspostava svjetskog društva izvjesna, ali ne zato jer bi bila najbolje, već stoga što bi bila najekonomičnije rješenje.²⁰⁵

²⁰⁵ Levy, J. (2000.), A User's Guide to World-Spaces, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 67-84

Osim problema poimanja prostora, važan je i problem organizacije prostora, koji se može pratiti kroz promjenu položaja i funkcija državnih granica, koja se danas zbiva u jednom dijelu svijeta. Državne granice, kao linije koje odvajaju susjedne suverenitete u prostore plod su nastanka sustava suverenih teritorijalno definiranih država. Granice označuju prihvaćeni teritorijalni integritet i doseg državne kontrole. U većini slučajeva granice su međunarodno priznate od strane države između kojih se nalaze i od strane međunarodne zajednice.

Danas je u svijetu još uvijek upitna i nestabilna jedna četvrtina svjetskih kopnenih granica. Usto, upitne su i dvije trećine morskih granica. S obzirom da je država danas još uvijek najviša institucija gdje se donose obvezujuće političke odluke, problem granica još će dugo vremena imati veliki utjecaj na stabilnost i sigurnost u svijetu. Granice će, bez obzira na razvoj integracijskih tendencija, ostati iznimno važan dio međunarodne problematike. S obzirom da su granice od ključne važnosti za državu, političko odlučivanje o granicama ima iznimnu težinu. Važnost granica velika je i zbog toga što problem granica uvijek uključuje najmanje dvije države, te je uvijek međunarodni problem. Svaka granica je jedinstvena sama po sebi jer je prostor kojim teče jedinstven, pa određivanje granica uključuje upotrebu znanja geografije u političkom odlučivanju te je stoga vrlo blisko geopolitici kao disciplini. Studij faktora, interakcije koja se zbiva, te studij učinaka na pejzaž koje granica proizvodi spada u zadatke koje pri određivanju granica vrše geografi. Geopolitika u određivanju granica pridonosi u procesu delimitacije granica. Geopolitički značaj granica može se istraživati na nekoliko razina, od lokalne do regionalne, kontinentalne i globalne.

Može se reći da je prvobitna funkcija granica bila točno određivanje teritorija na kojem je prisutan neki suverenitet. U procesu uspostave teritorijalnih država, *de facto* frontieri su zamijenjeni *de iure* granicama do kojih se proteže apsolutni suverenitet država. Sustav međunarodnih granica postao je konačan tek uspostavom potpune teritorijalne kontrole u svijetu u 20. stoljeću. U hladnom ratu granični problemi i sukobi vezivali su se uglavnom samo za nerazvijene zemlje. Nakon 1989. g. ovi problemi i sukobi počeli su se pojavljivati i u Europi (Balkan) i na prostoru bivšeg SSSR-a.²⁰⁶ Danas se funkcija granica mijenja. Uz sukobe oko granica, javljaju se i brojni drugi problemi, kao što su ilegalni prelasci granica koji za posljedicu imaju nelegalnu trgovinu drogom, oružjem, ljudima, nuklearnim oružjem ili nekim oružjem za masovno uništenje, prebacivanje terorista iz države u državu itd. Usto, granice prelaze ilegalni imigranti iz ekonomskih razloga. Granice, koje bi danas trebale postati mjesta

²⁰⁶ Anderson, E. W. (1999.), *Geopolitics: International Boundaries as Fighting Places*, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 125-137

spajanja, ponovno bi mogle postati mjesta još jačeg razdvajanja, upravo zbog ovakvih procesa koji prijete određenom broju država i njihovoj sigurnosti. Države koje su na udaru prijetnji koje dolaze preko njihovih granica, prirodno su sklone pojačanoj kontroli tih granica. Najbolji primjer ovakve pojačane kontrole je provedba *Schengenskog sporazuma* država Europske unije, kojim se uz ukidanje međusobnih granica pojačava kontrola na vanjskim granicama Europske unije. Provedba ovakvih sporazuma iziskuje veliki napor i troškove, ali je jedini način da se države kojima prijete raznovrsne vanjske prijetnje zaštite od tih prijetnji.

Problematika granica vezana je, osim uz promjenu njihove funkcije (kroz koju bi one trebale postati samo administrativne linije u prostoru), i uz recentno povećanje broja i dužine granica. Usto, problematika granica vezana je, uz perspektivu daljnje proliferacije država, za budući trend povećanja broja i dužina granica u svijetu. *Gerald Blake* u radu *State Limits in the Early Twenty-first Century: Observation on Form and Function* piše o suvremenom obliku i funkciji granica u globaliziranom svijetu. Blake još uvijek vidi teritorijalnost država kao snažnu silu, koja će uzrokovati daljnje povećanje broja država u svijetu. Također smatra da će biti teško donijeti zaključke o obliku i funkcijama granica u budućnosti. Globalizacija dovodi do povećane homogenizacije ekonomskog i kulturnog života, ali dovodi i do povećane regionalne različitosti, kad su u pitanju oblik i funkcije granica. Regionalna različitost će se odnositi na funkcije granica, ali i na različite teritorijalne aspekte granica. Primjerice, jedna petina država na svijetu su otočne i arhipelaške države koje nemaju kopnenih granica, dok još jednu petinu država na svijetu čine kontinentske države koje moraju tražiti svoj put u svijet preko drugih država. U budućnosti će politička karta svijeta, koja danas prikazuje neovisne suverene države jednakog statusa, biti zamijenjena kartom koja će prikazivati najvažnije političke i ekonomske blokove, te razlike između vanjskih i unutarnjih granica tih blokova. Promjena funkcije granica može se pratiti kroz nekoliko momenata. Funkcije granica klasične države nastale nakon Westphalskog mira bile su: definiranje suvereniteta teritorijalne države, davanje prilike vlastima države da nadziru prekogranična kretanja i vrše selekciju neželjenih ljudi, roba i informacija koje će spriječiti da prijeđu granicu, postavljanje okvira teritorija koji će vojska braniti. Kao rezultat ove tri funkcije, postale su graditelji nacionalnog identiteta. Važnost granica je u stalnome padu, bez obzira na to što se države trude i dalje provoditi sve četiri funkcije granica. Granice danas mijenjaju funkciju u odnosu na državni suverenitet. Moć države u mnogim se sferama smanjuje, no određivanje granica teritorijalnog suvereniteta ostaje važna funkcija granica. Vršenje vlasti, nacionalne ili nadnacionalne, ostaje teritorijalno. Stoga teritorij ostaje odrednica sfere nadležnosti države i međunarodnih institucija. No, teritorijalni suverenitet nije učinkovit svugdje. Postoje alternative državnom teritoriju, kao što

su neutralne zone, zajedničke zone razvoja, kondominiji, zone zabrane letenja, tampon zone i zajednička morska područja. U tim prostorima državni suverenitet je ograničen. Osim toga, neke države su izgubile nadzor nad svojim teritorijem. Tako su nastale različite pseudodržave koje vrše samostalnu kontrolu nad svojim teritorijem. Funkcija granica kao barijera danas je smanjena, no ipak je još uvijek značajna. Sve više država otvara svoje granice prema onim državama prema kojima to želi učiniti, ali ujedno i zatvara prema nekim državama od kojih osjeća prijetnje. Razvoj komunikacijskih tehnologija omogućilo je zaobilazanje granica i protok ideja, informacija i kapitala. Država je danas sve manje sposobna kontrolirati protok informacija koje teku prema njenim građanima. Utjecaj granica na sigurnost države danas je sve manji, jer su mnoge opasnosti koje prijete državama u mogućnosti zaobići državne granice. Utjecaj nacionalnih granica na nacionalni identitet vezan je uz pitanje što zapravo čini nacionalni identitet, da li je to pripadnost teritoriju ili nekoj etničkoj, vjerskoj ili jezičnoj zajednici? Ako pripadnost teritoriju sudjeluje u izgradnji nacionalnog identiteta, onda su granice svakako važne, jer definiraju koji dio teritorija sadrži pojedina zajednica koja se ponekad poistovjećuje s državom (društvo unutar granica države). No, ova činjenica ne stoji tj. nemoguće je granice smatrati okvirom zajednice i identiteta. Osim stvaranja teritorijalnih identiteta, danas smo svjedoci nastanka još jednog identiteta, globalnog civilnog društva, koje nastaje kroz stvaranje međunarodnih mreža ekonomskih, socijalnih i kulturnih skupina. Ovakve mreže stvaraju nove političke prostore izvan stvorenih granica sustava država. Regionalizacija graničnih funkcija odnosi se na vršenje različitih funkcija koje granice obavljaju u pojedinim dijelovima svijeta, a osim toga i na stvaranje pojedinih blokova država kao integriranih ekonomskih i djelomice političkih prostora.²⁰⁷

Organizacija i poimanje prostora u posljednjih su nekoliko desetljeća značajno ubrzani te stoga prostor doživljava veliku transformaciju, koja se ponajviše očituje u promjeni njegova korištenja i promjeni važnosti pojedinih dijelova prostora. Ovakve promjene rezultat su ekonomskih i tehnoloških promjena i napretka koji je obilježio kraj prošlog stoljeća. Promjena načina korištenja prostora zahvatila je čitav razvijeni svijet koji je zbog tih promjena u prošlosti i postao razvijeniji od ostatka svijeta, a danas novim promjenama održava nadmoć nad ostatkom svijeta. Razvijeni svijet koristi globalizaciju i deteritorijalizaciju kapitala i funkcija za svoj daljnji razvoj, ne mareći pritom za to kako taj razvoj utječe na ostale dijelove svijeta, koji još uvijek traže prikladan odgovor na izazove koji dolaze iz razvijenog svijeta.

²⁰⁷ Više u: Blake, G. (2000.), *State Limits in the Early Twenty-first Century: Observations on Form and Function*, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 1-18

4.4 Pojava novih i neteritorijalnih izazova sigurnosti

Prijelaz iz hladnog rata u posthladnoratovsko razdoblje obilježile su brojne turbulentne promjene u svijetu. Bio je to prijelaz iz razdoblja velikog suparništva supersila koje se zbivalo na globalnoj razini, u razdoblje manjih sukoba regionalnog karaktera i bitno smanjenom mogućnošću totalnog globalnog sučeljavanja. Suvremeno razdoblje označuje globalna hegemonija jedine preostale supersile, SAD-a, niz regionalnih poredaka u pojedinim dijelovima svijeta, te atomizirane države, nestabilnost i nesigurnost u ostalim dijelovima svijeta. Sigurnost je, pretpostavljalo se, svršetkom hladnog rata, trebala postati mnogo manje značajno pitanje u međunarodnim odnosima te prestati biti najvažnija funkcija koju vrši državna organizacija. No, desilo se nešto drugo. Sigurnost je, umjesto da je postala manje važnom, zadržala svoju važnost u međunarodnim odnosima. Promjena koja se desila u području sigurnosti, nije se odnosila na kvantitativni, nego na kvalitativni aspekt. Promijenio se sadržaj problematike sigurnosti i kontekst u kojem se razmatra problematika sigurnosti. Stanje sigurnosti je s padom komunizma u istočnoj Europi i početkom raspada SSSR-a kratkoročno poboljšano. No, ubrzo je pogoršano na regionalnoj razini u jugoistočnoj Europi, istočnoj Europi i na Kavkazu, tj. u središtu svjetske kopnene mase i prostoru ključnom za sigurnost dijela Europe, Rusije i dijela Azije.

Svi ovi pravci razvoja i događaji zbivali su se paralelno sa spoznavanjem potrebe da koncept sigurnosti treba dobiti šire značenje. Rasprava o redefiniranju suvremenog koncepta sigurnosti i definiranju objekta sigurnosnih studija vodi se još od kraja 80-ih godina prošlog stoljeća. Neki sudionici ove rasprave zalažu se za ostajanje pri konvencionalnim definicijama sigurnosti kao nacionalne sigurnosti ili sigurnosti države, dok se drugi zalažu za proširenje koncepta sigurnosti novim aspektima. Rasprava još uvijek nije donijela potpuni rezultat, jer je još uvijek prisutna velika različitost u poimanju pojma sigurnosti. Neki sigurnost vide kao sigurnost nacionalnog integriteta i autonomiju, drugi kao sigurnost globalne zajednice, treći kao individualnu sigurnost i psihološki fenomen. Moglo bi se reći da bi se jedna skupina mogla baviti jednom problematikom, druga drugom, treća trećom. Svršetak hladnog rata je pružio priliku da se shvati da su problemi složeni i povezani, što se najbolje vidjelo u izbijanju regionalnih sukoba. Nesigurnost, koja se javila sa slomom sustava sustavnog antagonizma u međunarodnim odnosima, postavlja problem za globalne strukture koje moraju identificirati nove prijetnje i nalaziti nove odgovore u nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosnoj politici. Osim toga, u pitanje su došle i osnovne pretpostavke koje oblikuju sigurnosno i strateško

promišljanje. U uvjetima u kojima se mijenjaju globalne strukture pod utjecajem procesa globalizacije, dovodi se u pitanje uloga i značenje suverene države. Identifikacija nacionalnih interesa u ovakvim uvjetima, makar i za operativne potrebe, postaje vrlo nepraktična. Zbog pojačane nesigurne osnove na kojoj počiva istraživanje suvremene sigurnosti, nalaženje značenja sigurnosti postaje dvojbeno i otežano. Iako su suverene države i dalje primarno okarakterizirane kao teritorijalno ograničeni prostori, razvoj događaja otežava razlikovanje između vanjske i unutarnje sigurnosti. U sve jače globaliziranom svijetu, pokušaj definiranja i prakticiranja sigurnosti kao jednoznačnog koncepta, može dovesti do pogrešnog shvaćanja sigurnosti. Sigurnost i svi njeni oblici povezani su. Da bi se moglo razumjeti suvremeno značenje sigurnosti potrebna je perspektiva koja bi uzela u obzir ulogu i funkciju sigurnosti u njenim oblicima u globalnom društvenom kontekstu. Pretvorba svijeta iz suvremenog društva u svjetsko društvo rizika, koncept je koji nam daje mogućnost uvođenja različitih značenja sigurnosti u analitičko rasuđivanje pri istraživanju globalnih promjena. Svijet danas prolazi promjenu iz industrijskog društva u društvo rizika, te iz prve u drugu modernu. Industrijsko društvo donijelo je sa sobom mnoge loše posljedice, te je postalo veliki problem za moderno društvo, koje počinje preispitivati i problematizirati samo sebe. Samim time modernizacija postaje refleksivna (razmišlja o sebi samoj). Percepcija rizika koji mogu štetiti okolišu postaje glavna misao vodilja za postindustrijsku, drugu modernu ili modernu društva rizika, te pokreće brojne strukturne promjene u društvenoj strukturi koja je dugo vremena bila uzimana zdravo za gotovo. Rizici su sveprisutni, a društvo pokušava ideal jednakosti zamijeniti idealom sigurnosti. Dokle god će postojati ovakav trend, politički sustav neće biti u mogućnosti učinkovito kontrolirati plejadu globalnih, regionalnih i lokalnih rizika koji se pojavljuju u suvremenom društvu, koje je društvo rizika.

Danas se događa i promjena u djelovanju prema rizicima koji su transnacionalni, pa se više ne može govoriti ni o tome da je sigurnosna politika i politika općenito stvar hijerarhijski organiziranih država. Na rizike se više ne može odgovarati na tradicionalan način, kroz hijerarhijske političke intervencije, politika jedino može utjecati na percepciju pojedinih rizika u društvu. Ako pojava različitih rizika postane sveprisutno obilježje socijalne interakcije, nužna posljedica svake odluke povlači za sobom stvaranje medija kroz koji društveni odnosi postaju definirani. Ako je ovo slučaj, društvo rizika onda može biti jedino svjetsko društvo rizika. Analiza sigurnosti u globaliziranom svijetu mora obuhvatiti sve vrste rizika i različitih «sigurnosti» obuhvaćenih u jedinstvenu sigurnost, na apstraktnoj razini. U svim svojim oblicima i različitim konceptualizacijama, sigurnost se odnosi na sigurnost očekivanja da li će određeni rizici postati latentni. Glavna promjena u razvoju refleksivnog društva rizika odnosi

se ne na sveprisutnost rizika, nego na rastuću svijest o prisutnosti neodređenih, dvosmislenih rizika. Razvoj sigurnosti i strategija koje se odnose na ovakve rizike vrlo je težak. U prvoj moderni svi rizici su bili prikazivani kao sasvim jasni i uračunljivi, a u kontekstu refleksivne moderne konceptualizacije sigurnosti i sigurnosne prakse počinju odražavati granice i nemogućnosti ovakvih konstrukcija, te neodređenosti i neuračunljivosti rizika.²⁰⁸

Svi suvremeni pristupi proučavanju sigurnosti mogli bi se postaviti između krajeva kontinuuma. Njega čine logika političkog realizma, koja sigurnost doživljava kao opstanak države koji je ugrožen vojnim prijetnjama i konstruktivni pristupi, kao što je onaj koji je razvila *Kopenhagenska škola*, koji sigurnost smatra ishodom uspješne diskursne prakse nazvane *sekuritizacija*. Prva strana kontinuuma predstavlja prvu modernu, a druga strana drugu modernu. Sigurnost je u hladnom ratu kao poddisciplina međunarodnih odnosa bila pod snažnim utjecajem realizma i neorealizma. Sigurnost je bila fokusirana na opstanak države u anarhičnoj okolini. Sigurnosna dilema koja je postojala u međunarodnoj politici izvedena je iz igre nulte sume, jer čim jedna država jača i postaje više sigurna, tim čini drugu državu manje sigurnom. Sigurnost je bila svedena na nacionalnu sigurnost i postala je tehničko-vojna stvar, te se proučavala u sklopu užeg područja strateških studija, koje danas ne zadovoljavaju te ih zamjenjuje šire područje istraživanja, sigurnosne studije. Sigurnost nije univerzalno vrednovana, već ju svaka država vrednuje prema svojoj specifičnoj situaciji. Sigurnost također nije jednako uživana, nego svako društvo različito uživa sigurnost, neka društva više, neka manje. Sigurnost se stvara ne samo kroz dobro definiran skup rizika, nego i kroz ono što društvo odabere i simbolički označi kao prijetnju samome sebi. Paradoksalno, upravo je realistička škola sama predviđela nesigurnost države, čiju je sigurnost toliko željela ostvariti. U uvjetima mogućeg totalnog nuklearnog uništenja, nemoguće je zaštititi teritorijalnu državu, bilo kakvim sredstvima. S krajem hladnog rata, došlo je do promjena u razmišljanjima o sigurnosti. Osim promjene geopolitičkih odnosa, promijenila su se obilježja i značaj teritorijalne demarkacije država i političkog predstavništva za samu politiku i za sigurnost. U okviru međunarodnih odnosa i političke geografije pojavila se svijest o promjenama u Westphalskom sustavu država. Prijetnje sigurnosti i opstanku moćnih država s krajem hladnog rata bile su otklonjene, pa se proučavanje sigurnosti uspjelo pomaknuti od obrambenih aspekata ka ekonomskim, socijalnim i ekološkim aspektima. No, i dalje se vode rasprave kako definirati sigurnost, te kako uopće identificirati otkuda dolaze prijetnje

²⁰⁸ Albert, M. (2000.), From Defending Borders towards Managing Geographical Risks? Security in a Globalised World, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 57-80

sigurnosti društva. Strateške studije pokušale su to napraviti jednostavnim proširenjem broja i izvora mogućih prijetnji, koje treba zaustavljati vojnim sredstvima i kontrolom prostora. No, to je pogrešno, jer ove prijetnje imaju potpuno drukčija obilježja i ne može ih se zaustaviti kontrolom prostora. S druge strane, pojavile su se mirovne studije koje su sa sobom donosile svijest o zajedničkoj sigurnosti i potrebu uspostave sigurnosnih zajednica. Refleksivna modernizacija sigurnosnih studija uzela je veći zamah samo izvan realistički inspirirane škole sigurnosnih studija, tj. pojavila se u mirovnim studijama i kritičkim diskursima sigurnosti u okviru međunarodnih odnosa. Radikalnija kritika bila je potaknuta poststrukturalističkom misli o osnovnim kategorijama međunarodnih odnosa i sigurnosti koje su dugo vremena bile zanemarivane. Sigurnost je bila uklapana u druge kvazi prirodne koncepte, te nije imala svoj koncept djelovanja. Svi suvremeni koncepti koji su nastali kao kritika tradicionalnih poimanja sigurnosti, slažu se u jednom. Slažu se da je sigurnost nešto šire i drukčije od poimanja sigurnosti kao obrane granica teritorijalne države. Interesi koji dovode do stvaranja sigurnosne politike ne potječu iz stalnog i primarnog interesa države za opstankom u anarhičnoj okolini, već su slučajne i nesigurne konstrukcije. Odražavaju objektivne i zadane interese aktera, nego su u osnovi pod utjecajem specifičnih kulturnih i institucionalnih faktora. Najjači utjecaj imaju identiteti i norme u nacionalnoj i međunarodnoj politici, koji se stalno mijenjaju. Nacionalni interesi su plod političke prakse, koja se i sama oslanja na promjenjive norme i identitete. Stoga je sigurnost u odnosu na svaku državu, specifična i relativna za svaku državu. U okviru zrelih sigurnosnih zajednica, pojedina država nije zabrinuta da bi joj druga članica sigurnosne zajednice mogla ugroziti sigurnost. Sigurnosna zajednica i projekcija određene sigurnosne logike može nastati bilo gdje, ako za to postoje uvjeti, te ne mora biti vezana za određen zajednički geografski prostor. Ovakva percepcija sigurnosti otvara mogućnost stvaranja sustava kolektivne sigurnosti u cijelom svijetu, samo ako se promijeni percepcija sigurnosti i percepcija susjeda u svijesti susjednih država. No, upravo to je najteže postići u pojedinim dijelovima svijeta.

Kopenhagenska škola sigurnosti ide i korak dalje od ovakve percepcije sigurnosti. Ova škola stvara novo oruđe za analizu u sigurnosnim studijama (*New Framework for Analysis*). Polazeći od toga da treba pobliže istražiti ne samo na što se sve sigurnost može odnositi, Kopenhagenska škola ispituje kako neki problemi postaju sigurnosni problemi, a drugi to ne postaju. Stoga se uvodi koncept sekuritizacije i postavlja pitanje: Tko može i pod kojim uvjetima nešto proglasiti sigurnosnim pitanjem? Sigurnost se tako redefinira kao semantika koja se može pronaći u različitim pojavama na lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. Uspješna definicija nekog problema kao sigurnosnog problema može opravdati upotrebu

određenih mjera koje inače ne bi mogle biti upotrijebljene za rješavanje problema. Ovakva konceptualna redefinicija može značiti da svaka stvar može biti proglašena sigurnosnim problemom. Kopenhagenska škola zbog toga sigurnosti oduzima pozitivan vrijednosni atribut koji se uvijek vezao za sigurnost. U proglašavanju svega sigurnosnim problemom leži najveća opasnost za sigurnost u suvremenom svijetu. Stoga je potrebno napraviti desekuritizaciju određenih pitanja. Umjesto upotrebe izvanrednih mjera pri rješavanju nekog problema, sigurnosna logika treba biti maknuta iz razmatranja problema, koji treba biti rješavan na normalan način i uobičajenim mjerama. Svaka stvar može predstavljati rizik i biti pretvorena u sigurnosni problem. Ova pretvorba je politički proces koji mogu vršiti brojni akteri politike.

Novi pristupi sigurnosti ojačali su rasprave o tome tko se bavi konceptualizacijom sigurnosti. Klasični pristupi sigurni su u to tko bi trebao vršiti konceptualizaciju sigurnosti, te identificiraju neteritorijalne prijetnje i globalne opasnosti. Neteritorijalne prijetnje dijele se na *hard* (terorizam, proliferacija oružja) i *soft* (ekološko ugrožavanje) prijetnje. Potrebna je evolucija sigurnosnih studija, jer se suvremene prijetnje ne mogu rješavati starim, vojnim sredstvima. Sigurnost se polako pretvara u diskurs koji bi se trebao baviti globalnim rizicima. Ako svršetak hladnog rata nije odlučujući zaokret koji bi trebao redefinirati sigurnost, nego bi se trebao poimati kao dio povijesnog prelaska iz prve u drugu modernu, onda proširivanje problematike kojom se sigurnost bavi mora obuhvatiti i sigurnost financijskih tržišta, novih proizvoda, svakodnevnog života. Ono što je još indikativno pojava je specifičnih podsustava sigurnosti koji su zajedno povezani u jedan globalni sustav sigurnosti. Studij ovih podsustava mora sadržavati spoznaju da ovi sustavi sami proizvode sigurnost kroz suočavanje s rizicima, a osim toga rizici nastaju samo u ovim podsustavima. Sigurnost nikad nije konačna i svršena, jer je nemoguće trajno i potpuno osigurati društveni sustav, ali se može postići da društveni sustav bude sposoban odgovarati na rizike. Sigurnost i način na koji se provodi specifična je stvar za svaki društveni sustav. Osim toga, svi društveni sustavi nisu teritorijalnog karaktera pa postoji utjecaje globalizacije, otvaranja granica i mogućeg stvaranja post Westphalskog svjetskog društva, koji dovode do intenzivne funkcionalne integracije podsustava tog društva. Post Westphalsko svjetsko društvo ne znači da će granice nestati ili postati nevažne, nego da će postati manje važan princip razlikovanja svjetskog društva u cjelini i njegovih različitih podsustava. Teritorijalna diferencijacija još uvijek ostaje najvažniji princip diferencijacije političkog sustava svjetskog društva, koji ostaje diferenciran u teritorijalne države.²⁰⁹

²⁰⁹ Više u: Albert, M. (2000.), *From Defending Borders towards Managing Geographical Risks? Security in a Globalised World, Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 57-80

5. Suvremeni geopolitički i međunarodni odnosi i njihov utjecaj na razvoj svjetskog geopolitičkog poretka

Poglavlje pod nazivom «*Suvremeni geopolitički i međunarodni odnosi i njihov utjecaj na razvoj svjetskog geopolitičkog poretka*» predstavlja aplikaciju većinom teorijskog znanja iznesenog u prethodnim poglavljima. U ovom će poglavlju biti izneseni rezultati istraživanja specifičnih obilježja novog svjetskog geopolitičkog poretka. Biti će iznesene spoznaje o tome što čini sam novi geopolitički poredak, usmjerava njegov razvoj i omogućava njegovo funkcioniranje. Geopolitički poredak definiramo kao stanje geopolitičkog sustava u nekom razdoblju povijesti. Geopolitički poredak sastoji se od prostora (koji čini prirodnu osnovu u kojoj postoji geopolitički sustav), geopolitičkih struktura (akteri geopolitičkog poretka) i geopolitičkih procesa, te njihovih međuodnosa, koji čine nadgradnju i dovode do uspostave novih struktura, procesa i međuodnosa. Stoga je geopolitički poredak izuzetno dinamička kategorija, koja se mijenja s promjenama struktura i procesa. Geopolitika i međunarodni odnosi bave se istraživanjem svjetskog poretka. Svaka disciplina istraživanju pristupa sa svojim specifičnim *frameworkom*, istražuje problematiku i fenomene koji ih najviše zanimaju i po njima najviše utječu na oblikovanje svjetskog poretka. Geopolitika se više bavi geografskim faktorima. Kao važan moment u istraživanju uvijek uzima prostor i njegovu organizaciju u teritorijalne jedinice, istražujući posebno međuodnose prirodne osnove i društveno-političke organizacije prostora te distribuciju moći u prostoru. Međunarodni odnosi geografski kontekst uzimaju samo kao pomoćno sredstvo, te ga spominju kao dodatni moment u istraživanju međunarodnih odnosa i svjetskog poretka. Geografski faktor ima sve manji značaj u međunarodnim odnosima, ali je u prethodnim razdobljima nužno utjecao da neke strukture svjetskog poretka uspiju doći u etapu razvoja kad više ne ovise o geografiji, jer su tehnološki dovoljno razvijene. Međunarodni odnosi veću pažnju poklanjaju kratkoročnim i srednjoročnim mogućnostima razvoja odnosa u međunarodnom sustavu, naglašavajući više političke odluke i opredjeljenja važnijih ličnosti koje djeluju u političkim elitama država. Bave se i analizom odluka koje imaju uglavnom srednjoročno značenje, iako to ne mora biti uvijek tako. Međunarodni odnosi, za razliku od geopolitike, ne bave se odnosima u svijetu kao geopolitičkim odnosima ili odnosima u globalnom geopolitičkom sustavu. Međunarodni odnosi bave se drugim momentima u analizi odnosa u svijetu. Svijet smatraju međunarodnim sustavom ili međunarodnim društvom, a odnose među subjektima međunarodnih odnosa nazivaju međunarodnim odnosima. Međunarodne odnose ne zanimaju prostorni odnosi i

geografski faktori, ni približno u onoj mjeri kao geopolitiku. Međunarodni odnosi bave se analizom faktora i subjekata međunarodnih odnosa, te njihovim međusobnim odnosima.

Zanimaju ih povezanost suvremenih subjekata međunarodnih odnosa, uvjetovanost međunarodnih zbivanja i procesi koji postaju sastavni i relativno stalni dio ponašanja takvih aktera na međunarodnom planu. Osnovni zadatak međunarodnih političkih odnosa je pronaći u dinamici svjetskih kretanja, koja inače vrlo brzo teku, one osnovne kategorije, zakonitosti i tendencije koje određuju taj razvoj i odrediti osnovne činioce uz čiju se pomoć taj razvoj ostvaruje. Znanstveni pristup međunarodnim odnosima zahtijeva istraživanje izrazito teorijskih pojmova i njihovih uzajamnih odnosa, a od istraživača da te pojmove zna upotrijebiti u objašnjavanju golemoga broja konkretnih događaja. Međunarodni politički odnosi ne mogu se svesti na opis i gomilanje činjenica, niti su oni podobni za apstraktne analize u kojima nema činjenica ni podataka. Jedino na osnovi preciznog prikupljanja i sistematiziranja podataka moguće je graditi teoriju međunarodnih političkih odnosa koja će biti kadra upozoriti na tipične procese i tendencije međunarodnih odnosa, njihove osnovne nosioce i moguće pravce daljnjeg razvoja.²¹⁰ Međunarodni odnosi i geopolitika bave se sličnom problematikom, ali polaze sa drugih polazišta i upotrebljavaju različitu terminologiju. Geopolitika se bavi općenitim, generalnim tendencijama koje se izražavaju kroz geopolitičke odnose, te u svoja istraživanja unosi odnos prostora i političke moći. Dnevna politika i vanjskopolitičke odluke aktera nisu primaran objekt proučavanja geopolitike.

Međunarodni odnosi kao područje proučavanja u drugoj polovici 20. stoljeća doživjeli su značajan razvoj, produbljivanje i transformaciju. Međunarodni odnosi bili su obilježeni bipolarnošću kao modelu međunarodnih odnosa na globalnoj razini, čiji je izraz bio hladni rat. U proučavanju međunarodnih odnosa i pogledu na ukupnost odnosa u međunarodnom društvu nadmetale su se dvije škole međunarodnih odnosa. Bile su to realistička i idealistička škola. Realistička škola imala je mnogo veći uspjeh i odjek, jer je bila mnogo bolje prihvaćena kod političkih elita velikih i snažnih država, posebice SAD-a. Nakon prevlasti realističke škole javila se i njena kritika u obliku neorealističke škole koja je mnoga stajališta realističke škole revidirala i težište proučavanja prebacila s prirode država na prirodu međunarodnog sustava. Suvremeno proučavanje međunarodnih odnosa na globalnoj razini više se ne bavi proučavanjem bipolarnosti i mogućnošću totalnog globalnog sukoba, jer su se okolnosti u međunarodnom sustavu promijenile. Suvremene međunarodne odnose kao znanost na globalnoj razini obilježuju proučavanje novog svjetskog poretka (još uvijek nije točno

²¹⁰ Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 11, 19-20

definirano što je on, što bi trebao biti i na čemu se treba temeljiti), proučavanje odnosa između glavnih aktera u međunarodnom sustavu (odnosi između najvećih država, odnosi međunarodnih organizacija i država itd.) te proučavanje globalne sigurnosti koja je sve više obilježena novim izazovima sigurnosti i poprima novi karakter (*soft security*). Ovakve nove teme razumljive su u polju međunarodnih odnosa jer međunarodni odnosi, kao i geopolitika imaju karakter historijske znanosti, koja proučava povijesne događaje s različitih aspekata i mijenja teme istraživanja kojima se bavi sukladno s razvojem povijesnih događaja.

Geopolitika se bavi trajnijim odnosima moći, dugoročnim opredjeljenjima država koje proizlaze iz njihovih nacionalnih, a ne samo političkih interesa. No, u priličnom broju slučajeva osnovna problematika geopolitike i međunarodnih odnosa može biti vrlo bliska. Razlika je u tome što geopolitika za sebe iz neke problematike izvlači momente i zaključke koji su bitni za geopolitičko promišljanje i istraživanje, a međunarodni odnosi izvlače ono što je bitno za istraživanje problematike međunarodnih odnosa. Osim geopolitike i međunarodnih odnosa, nameće se i treći moment u istraživanju svjetskog poretka, a to je istraživanje međunarodne sigurnosti, u kojem geopolitika daje podlogu kroz istraživanje geostrateških odnosa u svijetu, međunarodni odnosi donose predviđanja o mogućem budućem djelovanju aktera svjetskog poretka u pitanjima sigurnosti, a sigurnosne studije izvlače specifične zaključke koristeći spoznaje dobivene geopolitičkim istraživanjima, istraživanjima međunarodnih odnosa, sigurnosnih politika i kapaciteta aktera svjetskog poretka. Istraživanje suvremenih geopolitičkih i međunarodnih odnosa moguće je provesti kroz istraživanje najvažnijih svjetskih centara moći, koji presudno utječu na oblikovanje suvremenog svjetskog poretka. Osim istraživanja tih suvremenih centara moći, koje čine Sjedinjene Američke Države, Kina, Rusija i Europska unija, istraženi su i ostali važniji akteri geopolitičkog poretka koji postoje u pojedinim geopolitičkim regijama i djeluju na uspostavi regionalnih poredaka. No, prije toga dana je perspektiva suvremenih geopolitičkih odnosa Saula B. Cohena.

5.1 Suvremeni geopolitički odnosi prema Saulu B. Cohenu

Suvremena geopolitika istražuje suvremeni geopolitički poredak kroz istraživanja suvremenih geopolitičkih struktura i procesa, te njihova djelovanja u globalnom prostoru. Geopolitika osim istraživanja relativne moći i mogućnosti globalnog djelovanja geopolitičkih struktura, istražuje strukture kroz njihov prostorni raspored, koji nužno dovodi do uspostave određenog stupnja hegemonije neke strukture u dijelu globalnog prostora. Upravo hegemonija

u jednom dijelu prostora čini regionalni geopolitički poredak. Opseg regionalnog poretka ne mora se podudarati s geografskim granicama regije, već može biti užeg ili šireg opsega, ovisno o jačini strukture, tj. države koja pokušava uspostaviti regionalni geopolitički poredak. Suvremeni globalni geopolitički poredak po nekima bi mogao biti skup regionalnih poredaka. Globalni geopolitički poredak ipak je složeniji od zbroja regionalnih poredaka. Razlog tome leži u postojanju geopolitičkih struktura, koje imaju mogućnost globalnog djelovanja i uspostave nadregionalnih i kontinentalnih poredaka, te uspostave globalnog geopolitičkog poretka. Identifikacija geopolitičkih poredaka vrši se kroz identifikaciju geostrateških područja i geopolitičkih regija, u kojima države hegemoni ostvaruju geopolitičke poretke.

Autor koji se najviše bavi istraživanjem globalnog geopolitičkog poretka kroz klasifikaciju regionalnih poredaka je *Saul Bernard Cohen*. Cohen u svojim djelima istražuje globalni geopolitički poredak kroz prostorni raspored struktura i njihove međusobne odnose. Cohen regije smatra otvorenim sustavima koje čine dio globalnog sustava, koji je također otvoreni promjenjivi sustav. Ključni faktor promjena u sustavu je promjena odnosa moći između različitih država i regija. Neke promjene imaju uzroke u faktorima koji djeluju unutar državnih granica, dok druge imaju uzroke u faktorima koji djeluju u međunarodnom sustavu i prelaze državne granice. Granice geostrateških područja i geopolitičkih regija u svijetu nisu fiksirane u jedan čvrst sustav, nego se neprestano pomiču pod utjecajem promjena u regijama i državama. Geopolitički sustav koji bi bio potpuno uređen i u kojem bi rezultanta svih sila bila jednaka nuli, po Cohenu je nemoguć u praksi, već samo u teoriji. Geopolitički sustav stalno se prilagođava okolini i u njemu se uspostavlja ekvilibrij do kojeg dolazi nakon što se ponovno uspostavlja ravnoteža poremećena nekim pomakom. Interakcija između jedinica geopolitičkog sustava je kooperativna ili kompetitivna, te je uvijek turbulentna. Posljedica interakcije između jedinica je promjena granica i promjena geopolitičke orijentacije političkih teritorijalnih jedinica, koja se događa na svim razinama, od globalne do lokalne. Snaga pojedinih jezgara moći određuje na kojoj hijerarhijskoj razini se događa geopolitičko prestrukturiranje i pomicanje granica utjecaja pojedinih regija i država. Postoje tri razine nacionalne moći, tj. tri razine država po njihovoj moći, koje utječu na promjenu ravnoteže globalnog sustava. To su prva ili najvažnija, druga ili regionalna i treća ili subregionalna. U nekim slučajevima čak i države niže razine od subregionalne mogu utjecati na promjene u sustavu, ako imaju važan geopolitički ili geostrateški položaj. Razina entropije ili nereda određuje u koju razinu moći pripada država ili regija. Razina entropije također je korisna mjera ravnoteže između geopolitičkih jedinica. Zatvoreni sustavi se gubitkom energije sve više zasićuju entropijom i kolabiraju, no geopolitički sustav nije takav sustav. Sustavi koji su

vezani uz djelatnosti ljudi po prirodi su otvoreni zbog potrebe za cirkulacijom ljudi, roba i informacija kojom se ostvaruje prostorna interakcija. Po razini entropije regije se mogu razvrstati u četiri kategorije: regije niske entropije (Angloamerika i Karibi, pomorska Europa i Magreb, otočna Azija), regije srednje entropije (Heartland, istočna Europa, Bliski istok), regije visoke entropije (istočna Azija, južna Azija), regije vrlo visoke entropije (Podsaharska Afrika, južna Amerika). Doseg utjecaja neke države ili regije izvan njenih granica je funkcija kombinacije njene razine entropije i vojno-strateške moći. Doseg utjecaja može se mjeriti prema vanjskoj trgovini, tokovima kapitala, diplomatskim odnosima, imigraciji i tranzitnim vezama te prekomorskim vojnim bazama. Današnja struktura geopolitičkog sustava nije se mnogo promijenila usprkos promjenama koje su se desile nakon svršetka hladnog rata. Dva osnovna geostrateška područja, trgovinski orijentirano maritimno i euroazijsko-kontinentalno i dalje ostaju prisutna. Od pet svjetskih jezgara moći, samo je jedna jezgra danas i ekonomski i vojni div, a to su Sjedinjene Američke Države. Dvije jezgre su vojnički vrlo snažne, ali su ekonomski slabe. To su Kina i Rusija. Dvije jezgre moći su ekonomski divovi, ali su vojnički slabe. To su Europska unija i Japan. Propadanje država bivšeg SSSR-a dovodi u pitanje opravdanost postojanja euroazijskog-kontinentalnog geostrateškog područja. No ipak, bez obzira na promjenu ideologije, može se govoriti o dominaciji Rusije i njenih susjeda u ovom području. Osim toga, povezanost se očituje u međuosobnim, cirkulaciji, ekonomskoj orijentaciji, te zajedničkoj povijesnoj, kulturnoj i političkoj tradiciji. Kompaktnost, pokretljivost i perspektiva za budućnost utječu na stvaranje geostrateškog područja. Osim Rusije i njenih susjeda, i Kina još uvijek pripada u ovo područje, bez obzira na otvaranje i veze sa svijetom. Južna Azija ne pripada nijednom geostrateškom području, već čini geopolitičku regiju posebnog statusa. Regija se polako otvara prema svijetu, ali je još uvijek pretežno orijentirana prema unutrašnjosti. U regiji kao država dominira Indija, a regija je uglavnom kontinentalna i ovisna o poljoprivredi. Južna Amerika i podsaharska Afrika imaju mnogo jače veze sa državama iz drugih geopolitičkih regija maritimnog područja, nego što pojedine države ovih regija imaju veza između sebe. Subregije ovih regija mnogo jasnije političke, vojne i ekonomske arene događanja nego što su to same regije. U južnoj Americi istočni dio ima mnogo veću snagu i povezanost od zapadnog dijela koji slabo komunicira međusobno. U Africi postoje podjele na južnu, zapadnu, središnju i istočnu Afriku, koje imaju mnogo jače veze nego cijela regija zajedno. U budućnosti bi mogle nastati dvije geopolitičke regije ako Nigerija i Južnoafrička Republika kao države dovoljno ojačaju i postanu jezgre okupljanja. Kao suprotnost ovakvoj situaciji, veze između dijelova regija presudno oblikuju sljedeće geopolitičke regije – Angloameriku i Karibe, maritimnu Europu i Magreb te otočnu Aziju.

Dvije jezgre okupljanja otočne Azije su Japan i Australija. Osim svih ovih spomenutih regija koje su dijelovi globalnog sustava, postoje dijelovi prostora koji nisu dio globalnog sustava, jer ovaj sustav ne obuhvaća cjelokupan prostor Zemlje. Veći dio podsaharske Afrike i južne Amerike ne pripada globalnom ekonomskom sustavu. Samo su manji dijelovi teritorija ovih regija, uglavnom uz morske obale, integrirani u globalni sustav. Kontinenti oko Antarktike, zajedno sa južnim dijelovima oceana i južnim oceanom te s Antarktikom, čine četvrtinu svjetskog kopna i mora, koju možemo nazvati *četvrt strateškog marginaliteta* ili *strateška sjena*. Ekonomski, četvrtina je pogođena ekonomskom konkurencijom iz ostalih dijelova svijeta, tehnološkom zaostalošću i produkcijom sirovina, a ne kvalitetnih proizvoda. Osim toga, pogođena je i visokim dugom, malim međunarodnim prometom, prevelikim brojem stanovnika, malom očekivanom duljinom života i neishranjenošću.²¹¹

Osim geopolitičkih regija, u Cohenovoj podjeli svijeta postoje i *shatterbelti* ili zone pritiska, rastresanja ili nestabilnosti, koji se mogu opisati kao prostori trajne nestabilnosti. Ove zone nalaze se između jačih geopolitičkih regija ili na njihovim granicama, te su politički fragmentirane, a veze između dijelova ovih zona su slabe i često neprijateljske. Ono što shatterbelte razlikuje od «običnih» prostora nestabilnosti i sukoba je to da predstavljaju zone sukoba glavnih sila koje djeluju iz susjednih regija na prostoru shatterbelta. Cohen je u svojoj knjizi «*Geography and Politics in a World Divided*» iz 1963.g. identificirao dvije zone koje je nazvao shatterbeltima. Te su zone bile Bliski istok i jugoistočna Azija. Danas je situacija bitno drugačija, zbog toga što su shatterbelti i njihove granice promjenjive kategorije. Tokom 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, pojavio se novi shatterbelt, podsaharska Afrika. Osim toga, jedan shatterbelt, jugoistočna Azija, prestao je postojati. Razlozi tome leže u prestanku ratnih sukoba u Indokini zbog prestanka ideološkog sučeljavanja, otvaranju prema svijetu i jačoj povezanosti sa istočnom Azijom. Jedino Bliski istok još od drugog svjetskog rata do danas neprekidno ima takve osobine da se svrstava u shatterbelte. Bez obzira na prestanak sovjetskog utjecaja u regiji, prostor je to koji je toliko obilježen unutarnjim sukobima da je nemoguće predvidjeti njihov kraj. Uz SAD, kao najjaču vanjsku silu koja ostvaruje utjecaj na Bliskom istoku, javlja se i Europska unija kroz svoj utjecaj koji je uglavnom gospodarskog karaktera. Nestabilnosti Bliskog istoka pridonosi i velika politička fragmentiranost, prisustvo više regionalnih sila koje se bore za prevlast nad regijom i strateško-energetska važnost. Regionalne sile između sebe sklapaju saveze koji su vrlo promjenjivog karaktera, a u svoje

²¹¹ Cohen, S. B. (1994.), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline*, u: Demko, G. J., William W. B., *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, str. 15-48

igre uvlače manje države koje služe njihovim interesima kako bi očuvale svoju sigurnost, što je vrlo upitno. Osim velike raznolikosti geopolitičkih regija i suprotnosti interesa u njima i među njima, svijet karakterizira i kontinuitet glavnih jezgara moći koje su to već duže vrijeme i nema većih naznaka da će to prestati biti. Najveće jezgre moći nalaze se unutar najvećih i najsnažnijih država u svijetu. Današnje takve jezgre su sjeveroistočni i središnji dio SAD-a (Atlantska obala do Washingtona i prostor oko Velikih jezera), industrijsko-poljoprivredni trokut u ruskoj jezgri, industrijalizirani luk u zapadnoj i srednjoj Europi, velike riječne nizine sjeveroistočne i središnje Kine te velike urbane regije središnjeg i južnog Japana (otoci Honshu, Kyushu). Ove jezgre zadržavaju svoju ekonomsku i političku važnost i u razdoblju ideoloških, civilizacijskih i ekonomskih promjena i usprkos novoj geopolitičkoj orijentaciji nekih periferija. Razvoj i interakcija pet glavnih jezgara moći su vrlo važna sila za stabilnost i kontinuitet u sustavu. Sjedinjene Američke Države najviše surađuju sa Japanom i Europskom unijom, te su njihovi odnosi najintenzivniji. Japan je pritom mnogo više vezan za SAD, dok Europska unija vodi više samostalniju politiku, posebno u posljednjih nekoliko godina, ali to se ne odnosi na sve njezine članice (Velika Britanija u svim pitanjima koja nisu direktno vezana uz Europsku uniju djeluje više vezana uz SAD, nego uz Europsku uniju). Snaga pojedinih jezgara moći funkcija je njihove fizičke i humane osnove, njihovog položaja ili lokacije u svijetu i globalnom sustavu, te njihove političke energije koja proizlazi iz povijesti i ideja koje vladaju u pojedinoj jezgri. Obalni dio SAD-a, zapadna Europa i Japan potpuno su predani funkciji globalne razmjene dobara i informacija, dok su ruski *heartland* i nizinska Kina okrenuti prema kontinentu i sami sebi. Ispit koji pokazuje koliko su jezgre snažne i integrirane je sposobnost jezgre da podnese gubitak svoje periferije ili jednog njenog dijela.²¹²

Suvremena situacija pokazuje da su sve jezgre spremne podnijeti gubitak svojih periferija ili njihovih dijelova, te i dalje ostati jezgre. No, ipak postoje značajne razlike u učinku gubitka na pojedinu jezgru. Najteži gubitak pretrpila je ruska jezgra raspadom SSSR-a i značajnim gubitkom totalne kontrole nad okolnim prostorom. Međutim, ipak je taj gubitak snage ruske jezgre više posljedica kolapsa gospodarstva i društvenog sustava te nedostatka organizacije i snažnog poretka u društvu, nego što je posljedica gubitka dijela teritorija i resursa, kojih Rusija za sebe ima više nego dovoljno, ali ih ne zna iskorištavati. Kineska jezgra može preživjeti moguće stvaranje nove jezgre u južnoj Kini i oko Hong Konga ili manje vjerojatnu, ali ne i potpuno nemoguću separaciju Tibeta, Sinkjanga ili Mongolije, jer je dovoljno snažna za to. Američka jezgra u budućnosti bi mogla dobiti još snažniju

²¹² Više u: Isto, str. 28-36

konkurenciju nego što je sada ima, i to unutar granica SAD-a, jer se cijela pacifička obala SAD-a, predvođena Kalifornijom, sve više razvija i jača, te ima veći BDP po stanovniku nego što to ima stara američka jezgra. Texas je također snažno središte okupljanja koje će u budućnosti zbog vlastite razvijenosti i suradnje s Meksikom vjerojatno postati još jače. Japan zbog svoje izdvojenosti predstavlja jedinstvenu jezgru moći i nema periferiju koja bi s njim bila teritorijalno ili na drugi način povezana kao što to imaju druge jezgre. Periferija Japana su svi dijelovi svijeta s kojima on ima ekonomske i druge veze, ali uglavnom ne u ekonomskom smislu odnosa jezgra-periferija, nego u geografskom smislu. Japan ostvaruje iznimno veliku gospodarsku razmjenu u svojoj regiji otočne Azije. Osim ove razmjene, ostvaruje i veliku razmjenu sa Angloamerikom, Europom i drugim dijelovima svijeta.

Ovaj pentagonalizam jezgara i odnosi na vrhu među dijelovima pentagona svjetske moći, ključni su faktori koji određuju stanje globalnog sustava u sadašnjosti i bližoj budućnosti. Ovaj pentagonalizam u skladu je s zamislima Henry Kissingera o tome kakav bi trebao biti sustav međunarodnih odnosa da bi u njemu prevladavala ravnoteža, sigurnost i stabilnost. U radu koji je prethodio citiranome radu,²¹³ Cohen je dao naslutiti kakva će biti budućnost svjetskog geopolitičkog poretka, kroz analizu tadašnjih krupnih promjena. Na kraju još jednog od svojih kapitalnih radova,²¹⁴ Cohen u skladu sa svojim modelom geopolitičke evolucije²¹⁵ zaključuje da je suvremeni svijet još uvijek u ranoj etapi svog razvoja, etapi specijalizacije i hijerarhijske integracije. Dva geostrateška područja još uvijek rješavaju odnose između njihovih pojedinih unutarnjih jezgara moći. Rusija i Kina još uvijek se nisu dovoljno približile da sklope neku vrstu savezništva i ovladaju cijelom Euroazijom. Rusija i Kina se stoga ubrzano otvaraju prema svijetu jer žele poboljšati svoj ekonomski status. SAD, EU i Japan moraju se dogovoriti oko odgovornosti za pojedine dijelove svijeta u kojem se američka vojna nadmoć takmiči s ekonomskom snagom Japana i Europske unije. Geopolitički gledano, za razliku od prije spomenutog geostrateškog pogleda na svijet, moramo se okrenuti regijama kao geopolitičkim jedinicama podjele svijeta. Različite regije su na različitom stupnju razvoja. Njihova moć i utjecaj ne mogu usporedno mjeriti po jednakim kriterijima. Regije imaju različita obilježja kao odraz njihovih posebnih prilika, u koje je uključena prisutnost ili odsutnost velikih sila. Različite uloge koje imaju pojedine države u okviru svojih regija ovise o specifičnim obilježjima, koja su posljedica njihove prostorne i političko-

²¹³ Cohen, S. B. (1991.), Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. LXXXI, br. 4, str. 551-580

²¹⁴ Cohen, S. B. (1994.), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline*

²¹⁵ Vidi str. 22-24 ovog rada

ekonomske interakcije s velikim silama i susjednim državama. Ono što integrira sustav je težnja manje zrelih dijelova da dosegnu razinu zrelijih dijelova. Razvoj sam po sebi znači veću snagu i samopouzdanje za dijelove. U naprednijem sustavu, dijelovi su otvoreniji, imaju veći kapacitet djelovanja, te su sposobniji pronaći ravnotežu kroz proces samoregulacije.

* * *

Saul Bernard Cohen, po mišljenjima eminentnih geopolitičara i po mišljenju autora ovog rada, najznačajniji je geopolitičar druge polovine 20. stoljeća. Cohen se razlikuje od većine drugih geopolitičara po tome što je pokušao razbiti tradicionalne geopolitičke zablude i po tome što je najveći dio svog opusa posvetio proučavanju globalnih geopolitičkih odnosa u suvremenom svijetu. Od ostalih geopolitičara razlikuje se i po velikom stupnju prihvaćenosti svojih teza. Percepcija svijeta kao globalnog geopolitičkog sustava, s detaljnim opisom tog sustava, njegovih dijelova (strukture) i odnosa tih dijelova (procesi) ima veliku znanstvenu snagu, mnogo veću od pukog identificiranja glavnih sila u svijetu i komentiranja njihovih međusobnih odnosa. Upravo nedostatak ovakvih globalnih studija koje bi bile općeprihvaćene i usamljenost Cohena i njegovog pogleda na globalni geopolitički svijet govori o značenju Cohenova pogleda na svijet. Kategorizacija pojedinih dijelova svijeta na geostrateška područja, geopolitičke regije, shatterbelte i gateway regije čini se jednostavnom i savršeno logičnom. Upravo to pokazuje njezinu vrijednost, jer je široko prihvaćena. Cohen stvaranje novog poretka u svijetu (iako on nikad ne koristi taj naziv) identificira kroz povezanost i uravnoteženost pojedinih mehanizama koji sudjeluju u stvaranju globalnog ekvilibrija. To su smanjenje razine entropije u nekim regijama, upotreba gateway regija u jačanju globalne mreže ili stvaranje nove strateške ravnoteže u zapadnom dijelu Euroazije kroz ujednačavanje i približavanje ekonomskih, političkih i vojnih uvjeta između maritimnog i euroazijskog-kontinentalnog područja. Cohen globalni geopolitički sustav ne naziva novim svjetskim poretkom (jer poredak označuje nešto statično, upravljano, određeno, poredak se mijenja naglim i mogućim nasilnim promjenama), već ga smatra novim stadijem ili etapom u razvoju geopolitičkog sustava. Taj razvoj dešava se kroz proces geopolitičke evolucije, a svaka etapa razvoja etapa je novog dinamičkog ekvilibrija. U ovakvom ekvilibriju, promjena je stalna, a sustav se održava kroz sve jaču samoregulaciju i samoispunjenje svojih dijelova. Cohen svoje predviđanje budućnosti globalnog sustava završava kroz predviđanje o budućim konfliktima. Konflikti budućnosti će po Cohenu biti kratki i niskog intenziteta, ali svijet neće biti siguran

od tenzija i konflikata, kako to predviđaju neki futurolozi. Geografija akomodacije interesa u budućnosti će zamijeniti geografiju moći i ratovanja.

Globalne geopolitičke strukture kroz proces geopolitičke evolucije doživljavaju transformaciju. Svijet, koji je globalni geopolitički sustav, sve se više razvija. Evolucija geopolitičkog sustava odvija se kroz diferencijaciju, specijalizaciju i hijerarhijsku integraciju pojedinih dijelova. Strukture geopolitičkog sustava ulaze u međusobne odnose, stvarajući tako globalne i regionalne geopolitičke odnose. Uz geopolitičke odnose, na oblikovanje novog svjetskog geopolitičkog poretka utječu i geopolitički procesi.²¹⁶ Cohen je geopolitičar koji je izvršio najrelevantniju analizu globalnih geopolitičkih odnosa i procesa. Geopolitičke odnose analizirao je u pojedinim razdobljima, ovisno o tome kad se bavio tom problematikom. Geopolitičke procese analizirao je kroz krovni proces, koji po mišljenju autora ovog rada obuhvaća sve ostale procese i stavlja ih u općeniti globalni i historijski kontekst. Taj proces je geopolitička evolucija, koja je nezaustavljiv proces koji se odvija kroz etape. Nema naznaka kad bi svijet mogao prijeći u sljedeću etapu geopolitičke evolucije, ali je nemoguće da se to ne dogodi. Svršetak hladnog rata bio je samo trenutak u geopolitičkog evoluciji koji je ubrzao prijelaz prema sljedećoj etapi i doveo je do uspostave izmijenjenog ekvilibrija. Današnja tehnologija i globalizirano gospodarstvo, zajedno sa globaliziranim komunikacijama, dovest će do bržeg prijelaza prema većoj integraciji svijeta. Tada će nastupiti etapa hijerarhijske integracije svijeta koja će jednog dana možda biti potpuna. No, osim ovakvog razvoja svijeta mogući su i veliki zastoji u procesu integracije svijeta, koji je ipak nezaustavljiv.

5.2 Novi svjetski poredak i globalna sigurnost

Novi svjetski poredak danas još uvijek proživljava fazu svoga nastanka. Utjecaj hladnoratovskog razdoblja još uvijek je vidljiv u nekim područjima međunarodnih odnosa. Hladni rat udario je snažan pečat cjelokupnom razvoju znanosti o međunarodnim odnosima, a način razmišljanja kakav je bio prisutan u hladnom ratu i danas je dobrim dijelom prisutan u onim strukturama država koje imaju mogućnost političkog odlučivanja na globalnoj razini. Ova činjenica najbolje se izražava kroz traženje neprijatelja, bio on stvaran ili imaginaran,

²¹⁶ Za potrebe ovog rada uvedena je terminologija po kojoj termin «geopolitički odnosi» označuje odnose između pojedinih geopolitičkih struktura tj. aktera globalnog geopolitičkog poretka. Termin «geopolitički procesi» označuje prevladavajuće procese koji se dešavaju neovisno o odnosima između geopolitičkih struktura i imaju globalno područje rasprostiranja. Takvi procesi su globalizacija, deteritorijalizacija, razvoj globalne sigurnosti, te sama Cohenova geopolitička evolucija kao krovni proces svim ostalim geopolitičkim procesima.

predstavljao ozbiljnu i realnu prijetnju nacionalnoj sigurnosti ili ne. Po svijetu najviše djeluju republikanske administracije SAD-a. Bliski istok, Afrika, srednja Amerika, jugoistočna i istočna Azija, ovisno o razdoblju međunarodnih odnosa, u drugoj su polovici 20. stoljeća bile mete vojnih intervencija. Do raspada SSSR-a «opravdan razlog» vojnih intervencija bilo je suzbijanje komunizma (*containment*), a danas je to globalni rat protiv terorizma. Jedino je Bliski istok od svih regija od kraja drugog svjetskog rata neprestano prostor shatterbelta, tj. prostor trajne nestabilnosti, na kojem se preklapaju interesi velesila i interesi regionalnih sila koje žele ojačati svoju poziciju u regiji i izvan nje. Istočna Azija bila je meta vojnih intervencija u 40-im i 50-im godinama 20. stoljeća, jugoistočna Azija u 60-im i 70-im godinama, podsaharska Afrika u 60-im i 70-im godinama, srednja Amerika i Karibi u 60-im i ponovno u 80-im godinama.²¹⁷ Spominjanje vojnih intervencija u hladnoratovskom razdoblju potrebno je zbog toga da se naglasi konstanta globalne politike koja se očituje u slobodnoj upotrebi sile bez odobrenja institucije koja se brine o globalnoj sigurnosti, a to je Organizacija ujedinjenih naroda sa Vijećem sigurnosti. U posthladnoratovskom razdoblju upotreba vojne sile izvan državnih granica i izvan granica vlastite regije ostala je monopol SAD-a, jer je raspadom SSSR-a i istočnog bloka nestala druga supersila koja je imala mogućnost globalnog djelovanja vojnom silom. Danas osim SAD-a na svijetu ne postoji država koja upotrebljava ili može upotrebljavati vojnu silu u cijelome svijetu. Rusija, kao i SAD, ima mogućnost strateškog nuklearnog djelovanja, ali ta mogućnost ne dolazi u obzir jer nema neprijatelja protiv kojeg bi to oružje bilo upotrijebljeno. Osim toga, upotreba ovog oružja znači kraj civilizacije, ako ga upotrijebi i druga strana. Rusija vojnu silu upotrebljava na svojim granicama, na mjestima gdje su ugroženi ruski nacionalni interesi unutar Ruske Federacije (Čečenija, Dagestan), ili u susjednim državama s kojima ima sporazum o vojnim bazama ili očuvanju granica tih država (Tadžikistan, Armenija). Kina vojnu silu upotrebljava unutar svojih granica, gdje postoji potreba za očuvanje poretka, teritorijalnog integriteta i stabilnosti Kine. Francuska i Velika Britanija ograničile su se na upotrebu svoje vojne sile kao pomoći u koalicijama koje predvode SAD. Indija i Pakistan vojnu silu ne upotrebljavaju izvan svoje regije, nego ju koriste u čestim sukobljavanjima i međusobnim incidentima ili za disciplinu manjih susjeda (indijska intervencija na Šri Lanki, prisustvo Pakistana u Afganistanu). Novi svjetski poredak donosi sa sobom nove mogućnosti i nova pravila, a upotreba vojne sile na globalnoj i regionalnoj razini, van državnih granica, jedno je od najvažnijih područja kroz

²¹⁷ Za dublju analizu nestabilnosti, vojnih intervencija i shatterbeltova, bez vrijednosne orijentacije koja je prisutna ovdje, vidi: Reilly, D. (2000.), Shatterbelts and Conflict Behaviour: The Effect of Globalisation on «High-Risk States», *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 48-77

koje treba proučavati svaki poredak. Upotreba vojne sile u međunarodnim odnosima presudno utječe na globalnu sigurnost i samim time na stabilnost svjetskog poretka. Novi svjetski poredak je u desetogodišnjem razdoblju svog postojanja definiran značajno umanjenom mogućnošću totalnog globalnog sukobljavanja, koja je u hladnom ratu blokirala otvorenu upotrebu vojne sile od strane supersila izvan regija u kojima su one ostvarivale dominaciju u toj mjeri da im suprotna strana nije mogla parirati. Regije koje su bile geografski bliske regijama u kojima su bile smještene supersile, prepuštene su potpunoj dominaciji supersila na svim poljima. Regije koje su se nalazile na područjima između područja potpune dominacije supersila postojale su prostori sukoba interesa supersila ili shatterbelts. Takav prostor bio je tradicionalni prostor Rimlanda sa svojim regijama, a kasnije i latinska Amerika i Afrika koje čine četvrt strateškog marginaliteta. Danas je ovakva definiranost regija uglavnom značajno promijenjena. Nestankom SSSR-a, njegova najveća nasljednica Rusija izgubila je gotovo u potpunosti svoje interesne sfere ili je njen utjecaj u njima u značajnoj mjeri umanjen. Rusija svoj jači utjecaj samo u nekim državama nasljednicama bivšeg SSSR-a. SAD, kao jedina svjetska supersila, dobile su mogućnost koju ne žele propustiti, a to je mogućnost širenja svog političkog, vojnog, gospodarskog i kulturnog utjecaja na gotovo čitav globalni prostor. Širenje utjecaja SAD-a počelo je još u drugom svjetskom ratu, ali je u razdoblju hladnog rata bilo zaustavljano na mnogim mjestima, izravnim ili neizravnim djelovanjem komunističkog bloka. Danas su prepreke širenju utjecaja SAD-a mnogo niže, jer je svaka država na svijetu preslaba da se odupre tako snažnom utjecaju. Osim toga, utjecaj danas poprima nove oblike i sredstva kojima se širi. Ekonomski i kulturni utjecaj postaju značajniji od vojnog i političkog, ili služe kao pomoć vojnom i političkom faktoru, pomoć kojom se lakše ostvaruje utjecaj bez primjene političkog pritiska ili vojne sile. Ponekad su ekonomski ili kulturni faktor dovoljni da bi se ostvarila kontrola nad pojedinom državom ili regijom, a ponekad nisu. Slučajevi kada ekonomski ili kulturni faktor nisu bili dovoljni za kontrolu neke države ili regije, mogu se iščitati iz oko 130 vojnih intervencija, koje je SAD poduzeo izvan svojih državnih granica u svojoj povijesti. Jedina intervencija koja je bila poduzeta kao obrana teritorija SAD-a bio je ulazak u drugi svjetski rat nakon napada Japana na američku mornaricu u Pearl Harboru na Havajima. Drugi slučaj napada na teritorij SAD-a je tragični napad od 11. rujna 2001. g., nakon čega je SAD bio prisiljen odgovoriti ratom protiv terorista koji su izvršili napad na *World Trade Center* u New Yorku otetim avionima američkih zrakoplovnih kompanija. Problem američkog rata protiv terorizma je u preširokoj definiciji neprijatelja i opsežnoj upotrebi vojnih sredstava, koja služe ne samo uništenju terorističkih postaja širom svijeta, nego kao sredstva zastrašivanja (*deterrence*) mogućih budućih takmaca američkim interesima

u svijetu. Rat protiv terorizma i proglašavanje nekih država unaprijed kao neprijateljskih država koje pripadaju tzv. «osovini zla» primjer su izvođenja prejudiciranih zaključaka, koji nemaju uporište u stvarnosti. Uvrštavanje država velesila kao što su Kina i Rusija u listu država protiv kojih bi moglo biti korišteno nuklearno oružje manje snage ili tzv. taktičko nuklearno oružje ne spada u vrstu politike koju bi trebala voditi jedina svjetska supersila, ako želi zadržati mir u svijetu i ne dovoditi u pitanje globalnu sigurnost. Hegemonija jedne države nužno dovodi do reakcije država koje ne žele biti pod utjecajem hegemonu. Reakcija se manifestira kroz uspostavu novih vojno-političkih saveza koji u budućnosti mogu imati izraženu ekonomsku sastavnicu kao nužan dodatak jačanju ukupne moći pojedinog saveza.

Nakon izlaganja o globalnoj sigurnosti u novom svjetskom poretku, potrebno je sagledati novi svjetski poredak kroz opširnije izlaganje geopolitičkih i međunarodnih odnosa koji vladaju u suvremenom svjetskom poretku. Danas u svijetu postoji niz autora koji se bave analizama onog dijela odnosa koji se odnose na odnose najvažnijih aktera na globalnoj razini, koji najviše definiraju prirodu novog svjetskog poretka i odnose koji u njemu vladaju. Problem dobrog dijela tih autora je u tome što novi svjetski poredak analiziraju isključivo iz perspektive svoje države i stoga nemaju sposobnost objektivnog i nepristranog rasuđivanja, već pišu djela koja bi trebala služiti kao upute za djelovanje vladama njihovih zemalja.

5.3 Sjedinjene Američke Države

Suvremeni geopolitički poredak, koji još nema određeno ime, već ga jednostavno nazivaju novim svjetskim geopolitičkim poretkom, još uvijek nije dovoljno određena i iskristalizirana kategorija da bismo mogli jednoznačno zaključivati što on jest i što će biti u budućnosti. Dio autora smatra stanje geopolitičkih odnosa u svijetu nastavkom američke hegemonije, koja je još od svršetka naftnih kriza i *Reaganova* doba u novom uzletu. Druga skupina autora smatra da se radi o prijelazu u novi ciklus hegemonije u kojoj će i dalje dominirati Sjedinjene Američke Države, a dio autora predviđa postanak nove hegemonije bez hegemonu, u kojoj će vladati hegemonija pravila i u kojem će, pod utjecajem globalizacije i deterritorijalizacije doći do gubitka suvereniteta država, uspostave različitih hijerarhijskih mreža koje će smanjiti važnost teritorija i dovesti do novog poimanja i vrednovanja važnosti teritorijalno utemeljene moći. Uspostava ovakvog poretka u svijetu nužno bi dovela do kraja geopolitike, barem one kakva ona danas još uvijek jest u političkom životu država. Države će se svim snagama boriti protiv gubitka svoje moći i pokušat će proces globalizacije iskoristiti u

svoju korist. Država koja je danas uspjela najviše iskoristiti svoju vojnu, tehnološku i gospodarsku moć, povezati ih i učiniti ih najvećom kvantitetom moći u povijesti svijeta, svakako su SAD, koje su danas jedini istinski hegemon. Upravo je američka hegemonija na svim poljima međunarodnih i geopolitičkih odnosa ono što čini najvažniju odrednicu suvremenog geopolitičkog poretka, barem kad su u pitanju strukture poretka i njihovi međusobni odnosi moći. Upravo su odnosi moći i mogućnosti djelovanja najsnažnijih struktura ono što presudno određuje globalni geopolitički poredak, njegova obilježja i buduće pravce razvoja. Odnos najsnažnijih struktura na globalnoj razini, uz pravce razvoja geopolitičkih procesa, definira svjetski poredak. Zbog ove činjenice, sva istraživanja suvremenog geopolitičkog poretka moraju se nužno baviti istraživanjem uloge SAD-a, kao najsnažnije geopolitičke strukture suvremenog geopolitičkog poretka. Uloga SAD-a, koja se danas može opisati kao unipolarno vodstvo u svijetu, i odnosi SAD-a sa ostalim važnim geopolitičkim strukturama, koje su uglavnom najsnažnije države u svijetu (Kina, Rusija, Indija, Japan), ali i političko-gospodarski blokovi (Europska unija sa stožernim državama Njemačkom i Francuskom), danas čini glavnu odrednicu globalnog geopolitičkog poretka kojeg ponajviše definiraju spomenuti suvremeni geopolitički odnosi.

S krajem bipolarizma, SAD i predsjednik *Bush* su shvatili da je otvorena šansa za redefiniranje svjetskog poretka, te su predložili koncept novog svjetskog poretka (*New World Order*). Ovaj novi zamišljeni sustav međunarodnih odnosa trebalo je ostvariti kroz izgradnju međunarodnih odnosa koji će ojačati kolektivnu sigurnost, pojačati autoritet međunarodnih organizacija i pomoći stvaranju svjetskog društva slobodnih naroda. Bush je želio izgraditi odnose koji će biti ispunjeni vladavinom prava i mirnim rješavanjem sporova, izgradnjom snažne svjetske demokracije, stvaranjem solidarnog nastupa protiv agresije, smanjivanjem i kontrolom vojnih arsenala, jačanjem UN-a i pravednim tretiranjem svih ljudi.²¹⁸

Novi svjetski poredak kao suvremeno razdoblje razvoja međunarodnih odnosa u svijetu još prolazi fazu svog sazrijevanja. Faza je to u kojoj je prisutna intenzivna i duboka promjenjivost međunarodnog i geopolitičkog položaja, vanjskopolitičkih orijentacija, te gospodarskih i sigurnosnih politika pojedinih država, koje još uvijek čine najznačajnije subjekte svjetskog poretka i čije postojanje definira međunarodni sustav. Naravno, presudna činjenica koja je omogućila nastanak novog svjetskog poretka bio je prestanak bipolarnog modela međunarodnih odnosa, što je omogućeno raspadom SSSR-a i bloka koji je ta država

²¹⁸ Vukadinović, R. (2001.), *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, str. 304-305

činila sa svojim satelitima u istočnoj Europi. Nakon ovakvog razvoja događaja, koji se još nazivaju i posljednjom geopolitičkom tranzicijom, omogućena je sloboda i demokratizacija za milijune ljudi koji su bili stanovnici država istočnog bloka. Ujedno je otvoren prostor za nove razvoje u međunarodnim odnosima i nova promišljanja o tome kakvi bi trebali biti suvremeni međunarodni odnosi. Omogućeno je traganje za novim strukturama i modelima međunarodnih odnosa. Različitost interesa koja proizlazi iz brojnosti subjekata međunarodnih odnosa i različitosti njihovih interesa danas omogućuje prisutnost velikog broja različitih pogleda na novi svjetski poredak i borbu oko toga čiji će pogled (tj. čiji interesi) prevladati. Oni subjekti međunarodnih odnosa koji su zadovoljni svojim položajem u suvremenom svijetu i smatraju da su njihovi interesi zadovoljeni, zalažu se za očuvanje trenutnog poretka u svijetu i spremni su poduzeti značajne korake kako bi očuvali ili donekle još unaprijedili svoj međunarodni položaj. Sjedinjene Američke Države kao vodeća svjetska sila koja presudno definira međunarodne odnose u suvremenom svijetu, smatraju da je: «suvremeni svjetski poredak već uspostavljen i da novi model međunarodnih odnosa može biti uspostavljen u okviru postojeće strukture rasporeda sila».²¹⁹ Zbog toga je danas nemoguće stvoriti poredak po formuli jedna supersila i četiri velike sile ili nekoliko velikih sila. Danas postoji samo jedna supersila koja će predvoditi svjetski poredak barem još jednu generaciju. Ako je situacija na vrhu svjetskog poretka, koja određuje daljnji globalni razvoj, ovakva kakva jest po ovom shvaćanju, onda je i shvaćanje multipolarnosti u ovom slučaju nešto drugačije. Multipolarnost u ovome slučaju znači da postoji središnji snažan pol kojeg čine naravno Sjedinjene Američke Države, a ostali polovi koje čine četiri velike sile (Kina, Rusija, Europska unija i Japan) ili nekoliko velikih sila, nisu u stanju biti lideri ili ispunjavati funkcije koje je u mogućnosti ispunjavati središnji pol.²²⁰ Ovaj svojevrsni multipolarizam, koji je zapravo revizija široko prihvaćenog tumačenja multipolarizma, postavlja pred sve istraživače pitanje da li je to uopće pravi multipolarizam ili prikriveni unipolarizam. Ovo novo shvaćanje multipolarizma podsjeća na *pentagonalizam Henryja Kissingera* koji je još 70-ih godina 20. stoljeća kao najbolju formulu za odnose na vrhu u međunarodnom društvu dao viziju uređenja odnosa između najznačajnijih globalnih aktera u obliku pentagonalizma u kojem bi ključne uloge imale Sjedinjene Američke Države, bivši SSSR, Japan, Europa i Kina. No Kissinger nije mogao znati, iako je možda mogao naslućivati, da će SAD dvadesetak godina nakon njegovih predviđanja biti u poziciji ostvarivanja globalne hegemonije i imati sposobnost nametanja svoje političke volje,

²¹⁹ Citirano prema: Vukadinović, R. (1998.), Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-93

²²⁰ Vukadinović, R. (1998.), Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-93

ekonomskih zakonitosti i vojne nadmoći gotovo cijelom svijetu, što su postulati svakog unipolarizma, pa tako i ovog američkog, koji je prisutan u suvremenom svjetskom poretku.

Zbigniew Brzezinski u svom djelu «*Velika šahovska ploča: američki primat i njegovi geostrateški imperativi*» daje svoju podjelu svijeta u kojoj središnje mjesto imaju Sjedinjene Američke Države i njihov odnos s Euroazijom. Brzezinski Euroaziju smatra ključnim dijelom svijeta koja predstavlja najveću kopnenu masu na svijetu i čini svjetski otok. Kontrola nad ključnim dijelovima Euroazije ključan je cilj američke hladnoratovske i posthladnoratovske geopolitike. Brzezinski se zbog jasne namjere i namjene svog djela, koje bi trebalo poslužiti američkim *policy-makerima* kao uputa za vanjskopolitičko djelovanje, ograničava na analizu Euroazije. Brzezinski pritom ne uključuje ostale dijelove svijeta u geopolitičku analizu odnosa u svijetu, jer ti dijelovi danas nemaju toliku vrijednost da bi mogli bitno promijeniti odnose moći na globalnoj razini. Ostali dijelovi svijeta nisu to sposobni učiniti što zbog svoje razjedinjenosti i političke i kulturne fragmentiranosti, što zbog gospodarske nerazvijenosti. Euroazija koju Brzezinski naziva šahovskom pločom danas ima ukupno četiri bitna dijela. To su *Demokratski mostobran* (obuhvaća zapadnu Europu i države srednje i istočne Europe koje žele postati dio europskih i euroatlantskih integracija), *Crna rupa* (odnosi se na Rusiju, gospodarski iscrpljenu i politički slabu, sa brojnim problemima i sigurnosnim prijetnjama za sebe i svoju okolinu), *Euroazijski Balkan* (obuhvaća prostor Bliskog istoka i Središnje Azije koji je za SAD iznimno važan zbog strateških energetske rezervi koje danas predstavljaju najveću količinu nafte i plina smještenih u jednoj regiji, SAD kao najveći svjetski potrošač i uvoznik nafte ima najveći interes za očuvanje svog statusa najvažnije sile koja se nalazi izvan regije i ima najveći utjecaj na Euroazijskom Balkanu) i *Dalekoistočno sidro* (pojam koji se odnosi na regiju istočne Azije u kojoj prevladavaju dvije sile: Kina kao vojno-politička sila i sve jača ekonomska sila koja već poprima dimenzije velesile i polako zauzima mjesto nekadašnjeg SSSR-a kao sile broj dva u međunarodnim odnosima, te Japan koji je ekonomska sila čije značenje u međunarodnim odnosima i globalnoj kapitalističkoj ekonomiji sve više opada, njegovo stanovništvo sve više stari, a konkurentnost industrijskih proizvoda slabi).²²¹

Vizija odnosa na vrhu svjetske moći i svjetskog poretka Brzezinskog pripada vizijama koje predstavljaju skupinu vizija u kojima prevladava amerocentrični pogled na svijet i čija je namjena pružiti američkoj političkoj eliti geopolitičku podlogu u njihovom znanju o vanjskoj politici (geopolitika kao kontekst prostora i moći za odnose u međunarodnom društvu) i

²²¹ Više u: Brzezinski, Z. (1999.), *Velika šahovska ploča: američki primat i njegovi geostrateški imperativi*, HUMS i Interland, Varaždin

formulu za najučinkovitije djelovanje u cilju očuvanja i mogućeg jačanja američke prevlasti u svijetu. Brzezinski daje upute za američko vanjskopolitičko djelovanje u onim dijelovima svijeta za koje on smatra da su najvažniji za SAD i njegove interese. Euroazija zbog svoje važnosti predstavlja ključan prostor za američku vanjskopolitičku akciju, koja nužno mora biti politika stalne prisutnosti u Euroaziji i traženje različitih vrsta kontrole nad pojedinim dijelovima Euroazije, jer nijedna sila ne može kontrolirati cijelu Euroaziju. Kompaktnost i kontinentalnost središnjeg i sjevernog dijela euroazijske kopnene mase najveći je uzrok njenoj političkoj homogenosti na sjeveru gdje postoji samo jedna država, Rusija. Rascjepkanost rubnih dijelova kopna Euroazije i njihova izloženost maritimnim civilizacijskim utjecajima najveći su uzrok političke fragmentiranosti i nestabilnosti rubnih dijelova Euroazije. Upravo ta politička fragmentiranost i podijeljenost prostora Euroazije na više interesnih sfera velesila i regionalnih sila iznimno odgovaraju SAD-u, koje tako imaju mogućnost lakšeg ostvarivanja svog utjecaja na presudnim točkama ili u regijama Euroazije važnim za SAD. Ovakva politika kakvu preporuča Brzezinski dijeli dijelove Euroazije prema njihovom odnosu sa SAD-om, pa je tako Demokratski mostobran prostor gdje su smješteni najveći američki saveznici i gdje je utjecaj SAD-a najjači. Demokratski mostobran predstavlja za SAD prvu liniju obrane koja danas postaje prva linija kojom se ostvaruje skok prema unutarnjim dijelovima Euroazije. Crna rupa prostor je kojem SAD pridaje pažnju zbog opasnosti koje u sebi krije nestabilnost takvog prostora, kojeg čini današnja Rusija, država sa golemim problemima koje vjerojatno nije sposobna sama riješiti. Najveći problem za SAD predstavlja strateško nuklearno oružje, nuklearni otpad i sve druge vrste zagađenja i oružja masovnog uništenja, koje bi ako dođu u pogrešne ruke, mogle nanijeti velike ljudske i materijalne gubitke SAD-u i ostatku svijeta. Euroazijski Balkan predstavlja prostor trajne nestabilnosti i nesigurnosti, koji je najveći generator problema u međunarodnim odnosima u svijetu. Prostor Euroazijskog Balkana, politički fragmentiran, etnički i religijski izrazito heterogen, pod utjecajem je stalne prisutnosti velesila koje se bore za prevlast u ovom prostoru koji je bogat zalihama energije. Pitanje je da li Euroazijski Balkan sam po sebi generira probleme ili su problemi rezultat sukobljavanja interesa sila van regije i unutar regije, tj. da li je ovo shatterbelt sam po sebi ili ga takvim čine vanjski faktori. U svakom slučaju, Euroazijski Balkan postaje u još većoj mjeri primaran cilj američke vanjske politike jer predstavlja prostor koji SAD ne kontrolira u potpunosti. SAD smatraju da je moguće ostvariti jaču kontrolu (uglavnom ne kroz direktnu teritorijalnu kontrolu, iako ni to više nije isključeno jer postoji primjer Afganistana i moguć je u budućnosti primjer Iraka, ako se američka administracija odluči na vojnu intervenciju i okupaciju Iraka), već kroz prisutnost u vojnim bazama (naročito na Arapskom poluotoku) te

politički i ekonomski utjecaj. Euroazijski Balkan predstavlja prostor velikih mogućnosti za SAD jer pripada u kategoriju prostora, koji SAD ne kontrolira gotovo potpuno (kao što kontrolira npr. Latinsku Ameriku, Pacifik, jugoistočnu Aziju), ne predstavlja prostor potpunog savezništva i prijateljstva (kao što su to Europa i Australija), ne predstavlja prostor koji je nemoguće jače ili uopće kontrolirati (kao što su Kina, Indija, Rusija) i ne predstavlja prostor za koji SAD uglavnom nije zainteresiran (podsaharska Afrika). Euroazijski Balkan danas je prostor mogućnosti na kojem će onaj koji će uspjeti najbolje suzbiti regionalne sile i vezati dio njih uz sebe moći ostvariti trajniji utjecaj. Zasad to u dobroj mjeri uspijeva SAD-u i u bliskoj budućnosti ne nazire se sila koja bi mogla zamijeniti SAD na tome mjestu. Geografska regija istočna Azija, koju Brzezinski za potrebe svoje geopolitičke analize naziva Dalekoistočno sidro, prostor je velikih kontrasta, posebno kad se radi o odnosu prema SAD-u. Rubni dio koji je Cohen stavio u različitu regiju od kontinentalnog dijela (istočna Azija i Oceanija nasuprot «prave» istočne Azije. U rubnom dijelu prevladava Japan, kao najvažniji američki saveznik u cijelom istočnom dijelu euroazijske kopnene mase. Značenje Japana kao aktera geopolitičkih odnosa samog po sebi je gotovo beznačajno u odnosu na njegovu ekonomsku snagu. Japan kao vojna i politička sila bez SAD-a ne predstavlja značajnog aktera u istočnoj Aziji. Pitanje je koliko će Japan biti spreman igrati ulogu koju mu namjenjuju SAD i da li će smoći snage za vođenje samostalne vanjske politike, ne samo na ekonomskom polju, nego i na drugim poljima. Kina je sušta suprotnost Japana, velika država (po stanovništvu prva na svijetu, po površini treća) i velesila, treća nuklearna sila svijeta i sve veća ekonomska sila, te država u uzlaznoj putanji i država na dolasku, za razliku od Japana koji je po sve većem broju pokazatelja država na odlasku (naravno ne doslovno, nego po relativnoj važnosti u geopolitičkim odnosima i međunarodnim političkim odnosima, ako ne napravi radikalni i najveći zaokret u svojoj politici od 1945. g.). Kina je najveći budući takmac SAD-a, država nad kojom SAD gotovo sigurno nikada neće uspjeti uspostaviti ekonomsku kontrolu kakvu je uspostavio nad Rusijom i većinom drugih država svijeta. Kina je realno već sada sila broj dva u međunarodnim odnosima, te će u budućnosti njena važnost još samo porasti.

Nekoliko perspektiva ili scenarija koje nam pokušavaju predočiti sadašnje stanje i mogućnosti budućeg razvoja globalnih geopolitičkih i međunarodnih odnosa u suvremenom geopolitičkom poretku daju nam solidnu osnovu za nešto dublje proučavanje odnosa među državama iz bliže perspektive, u kojoj do izražaja dolaze specifičnosti svake države. Potrebe ovog rada nalažu nam da počnemo s proučavanjem pet velikih svjetskih sila koje čine pet krakova pentagona koji se nameće kao optimalna formula za buduće uređenje globalnih međunarodnih odnosa, jer bi trebao jamčiti pravu multipolarnost međunarodnog poretka.

Proučavanje članica pentagona i međusobnih odnosa među njima treba provesti kroz spoznaje o njihovoj ukupnoj nacionalnoj moći, položaju u globalnim geopolitičkim odnosima, položaju u međunarodnom sustavu, karakteru odnosa s ostalim akterima svjetskog geopolitičkog poretka. O ovim značajkama svake države ovise i sadašnji i budući odnosi među njima. Ovi odnosi će najviše djelovati na budućnost svjetskog geopolitičkog poretka. No, ovdje je istraživanje provedeno kroz istraživanje četiri centra moći (Japan ipak nije u razini sa ova četiri centra moći) i kroz istraživanje regionalnih poredaka. Pentagonalizam se od ovog načina proučavanja ne razlikuje mnogo u pristupu. Zajedničko im je inzistiranje na multipolarizmu.

Sjedinjene Američke Države ili skraćeno *SAD*, suvremeni su hegemon i najznačajnija su država suvremenog svijeta. Uloga SAD-a u novom svjetskom poretku nezamjenjiva je, jer su jedino SAD sposobne predvoditi uređenje odnosa u novom svjetskom poretku. SAD su nakon svršetka hladnog rata zadržale svoju moć na okupu. Usprkos nekim nominalnim smanjenjima, npr. svoje vojne moći, uspjele su glavnog rivala za vodeću poziciju u svijetu, tj. SSSR i njegove satelite koji su činili istočni blok, dovesti do kolapsa i raspada na niz država. Stoga je današnja vodeća pozicija SAD-u svijetu mnogo izraženija nego što je to bila u doba hladnog rata, kad je SAD također bio vodeća država svijeta, ali ni SSSR nije mnogo zaostajao po vojnoj i političkoj moći. Gospodarska moć i razlike u tehnološkom napretku bile su ono što je srušilo SSSR. Danas su uz mogućnost globalne projekcije vojne moći, glavni faktori koji SAD čine jedinom supersilom u svijetu. S krajem bipolarnog sustava međunarodnih odnosa, SAD su se našle u poziciji da mogu mnogo slobodnije odlučivati o globalnim pitanjima. Svoje vrijednosti i stavove mogu mnogo lakše nametati ostatku svijeta. Mogućnost projekcije vlastite moći i silina kojom se ta moć prenosi kroz globalni prostor, bila ona *soft* ili *hard power*, dosad su vjerojatno najjače u povijesti. Moć i utjecaj SAD-a očituju se od kulturne politike koja teži amerikanizaciji popularne kulture, kroz gospodarsku moć koja se najviše očituje u poslovanju multinacionalnih kompanija i globalnih financijskih institucija, do vojnih intervencija, u koje mogu ili ne moraju biti uključeni saveznici SAD-a. Namjere ovakvih intervencija kroz povijest su bile uzrokovane uglavnom prijetnjama koje su SAD doživljavale kao prijetnju sebi, jer je percipiranje većine događaja u SAD-u bilo prisutno kroz prizmu *realpolitike* i geopolitičkih promišljanja (npr. *Kennan*, *Kissinger*). Bez obzira na to tko je sjedio u Bijeloj kući, vanjska politika SAD-a se nije suštinski mijenjala, već se mijenjala onoliko koliko su dopuštali unaprijed definirani nacionalni interesi SAD-a. No, tendencija republikanaca prema geopolitičkom poimanju vanjske politike, konzervativizmu i izolacionizmu uz oštro branjenje proklamiranih američkih vrijednosti i ciljeva ipak se razlikuje od vanjske politike demokrata koja je bila vođena promicanjem veće suradnje među

državama u svijetu, humanitarno i ekonomski orijentirana (npr. Clintonova geoekonomija). Kraj hladnog rata donio je SAD-u vodeću poziciju u svijetu bez premca, pa možemo reći da je suvremeni svjetski poredak snažno obilježen dominacijom i hegemonijom jedine svjetske supersile koja će učiniti sve da zadrži svoj položaj. To znači da će pokušati omesti sve buduće potencijalne suparnike da uvećaju svoju moć i poboljšaju svoj položaj u međunarodnom sustavu jer bi joj mogli postati ozbiljni suparnici, pogotovo ako se ujedine u svojim nastojanjima. Neorealistička perspektiva, usmjerena uglavnom na analize sustava država i njegovih značajki i zakonitosti, uglavnom se ne bavi unutarnjim značajkama država. Ako bismo sagledali suvremeno stanje međunarodnih odnosa u svijetu prema neorealističkoj perspektivi, možemo zaključiti da je sustav obilježen izrazitom dominacijom jednog pola, koji predstavljaju naravno Sjedinjene Američke Države. Povijest međunarodnih odnosa od nastanka međunarodnog sustava u 17. stoljeću, preko politike kardinala Richelieua i kancelara Metternicha²²² (Sveta alijansa kao protuteža Francuskoj), obilježena je nastankom *ad hoc* savezništava protiv hegemonu ili grupe država koje su željele radikalno mijenjati postojeći međunarodni poredak. Savezništva koja su služila kao odupiranje hegemoniji u Europi i kasnije u cijelom svijetu, najbolje su se odražavala u nastanku različitih koalicija u Europi u Napoleonovo doba kad su sve najjače europske države (Austrija, Rusija, Engleska) bile u koaliciji i na kraju uspjele Napoleona ukloniti s vlasti. Još bolji primjer pruža nam nastanak velike antifašističke koalicije u drugom svjetskom ratu, kad su SAD, SSSR i Velika Britanija zajednički vodile borbu protiv Hitlera i njegove sulude želje da zavlada cijelim svijetom.²²³

No, treba napomenuti da ove lekcije iz povijesti služe samo kao primjer hegemonskog i protuhegemonskog djelovanja, dok vrijednosna orijentacija i sredstva ovih hegemonu nemaju veze sa djelovanjem suvremenog hegemonu, koji koristi drugačija sredstva koja su mu na raspolaganju i koja su primjerena suvremenom dobu. Današnja hegemonija ostvaruje se prvenstveno kroz gospodarska sredstva, tehnološku nadmoć i kulturnu ovisnost (*soft power*). Vojna sila primjenjuje se samo kad su sva druga sredstva iscrpljena ili kad treba pokazati da se odlučnost pojedinog predsjednika i snaga SAD-a ne smiju dovoditi u pitanje. Politika SAD-a u posthladnoratovskom razdoblju proživjela je transformaciju, koja se najbolje može pratiti kroz vanjskopolitičke akcije pojedinih američkih predsjednika kojih je dosad u periodu nakon hladnog rata bilo ukupno tri. Američku vanjsku politiku *Georgea Busha* obilježili su pad komunizma u istočnoj Europi, vojna intervencija protiv Iraka koju je poduzeo zajedno sa

²²² Kissinger, H. (1995.), *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York

²²³ Više u: Vukadinović, R. (2001.), *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb

saveznicima kako bi oslobodio Kuvajt i osigurao američke strateške pozicije na Bliskom istoku, raspad SSSR-a i stvaranje ZND-a, te lokalni ratovi i etnički sukobi (npr. na Balkanu, gdje George Bush nije želio vojno intervenirati).

Bill Clinton je po svojoj vanjskoj politici bio drugačiji predsjednik od Georgea Busha. Uostalom, bio je iz suprotne političke stranke i drugačijih nazora. Clinton vanjskoj politici u početku nije pridavao mnogo pažnje, već se usmjerio na rješavanje unutarnjih pitanja koja su zanimala građane SAD-a, koji su mu zbog toga i povjerali predsjedničku dužnost. Nakon početnog razdoblja svog predsjednikovanja, Clinton se više posvetio vanjskoj politici te zauzeo važno mjesto u povijesti međunarodnih odnosa. Clinton je američku vanjsku politiku usmjerio od geopolitike i realpolitike prema geoekonomskom djelovanju u svijetu u kojem je nestala većina barijera iz prošlosti i koji je sve više prožimao proces globalizacije. Osim toga, Clintonov mandat ostat će zapamćen po humanitarnim intervencijama i pokušaju da se uspostave bolji odnosi sa većinom najvažnijih aktera novog svjetskog poretka (Rusija, Kina, Europska unija) i ostalim državama koje su bile spremne prihvatiti novi svjetski poredak u kojem SAD igraju ulogu lidera (većina tranzicijskih država, države Latinske Amerike itd.).²²⁴ Clintonov mandat na sigurnosnom planu ostati će zapamćen po akcijama protiv neširenja oružja za masovno uništenje, premještanju nuklearnog oružja i sporazumima za smanjenje broja tog oružja, terorizmu i novim sigurnosnim prijetnjama.

George Bush jr. došao je na vlast protiv volje američkih građana, što je paradoks koji mu je omogućio izborni sustav star 200 godina. Pitanje je da li je ikada u razdoblju nakon građanskog rata američka nacija bila toliko podijeljena, kao na izborima 2000. g. Možda jedino na izborima 1960. g., kad je razlika u broju glasova između John F. Kennedyja i Richarda M. Nixona bila još manja nego razlika između Georgea Busha jr. i Ala Gorea jr. No, Kennedy je po službenim podacima dobio više glasova ukupno od Nixona, a Bush je po službenim podacima ukupno dobio manje glasova od Gorea. Sama ova činjenica u nekoj manje stabilnoj državi dovela bi do stanja nesigurnosti i nestabilnosti. Nakon ustoličenja za predsjednika SAD-a, Bush jr. počeo je provoditi vanjsku politiku predočenu u predizbornoj kampanji. Osnovne crte te politike su: isticanje i očuvanje liderske pozicije SAD-a u svijetu, unipolarno djelovanje za zaštitu i osiguranje vlastitih interesa, održanje labavih koalicija što više država koje služe kao podrška američkoj politici prema pojedinim regijama (stvaranje regionalnih saveznika i ravnoteže snaga u pojedinim regijama), preuzimanje odgovornosti za sigurnost većine globalnog prostora, jačanje sustava kolektivne sigurnosti NATO-a, politika

²²⁴ Više u: Čehulić, L. (2001.), *Clinton i novi svjetski poredak*, Politička kultura, Zagreb

promicanja i zaštite gospodarskih interesa SAD-a, promicanje američke kulture i vrijednosti kao puta za lakše djelovanje na drugim poljima vanjskopolitičke akcije. Osim toga, zaštita nacionalnih interesa, povećana izdvajanja za sustav nacionalne sigurnosti i posebno za vojno-tehnološki napredak, procjena pojedinih situacija u svijetu kao vrijednih ili ne za američko djelovanje (tj. da li SAD imaju nacionalni interes u tome da vojno djeluju u nekoj kriznoj situaciji ili u nekoj regiji ili nemaju, poznata *Powellova doktrina*, podršku joj daju savjetnica za nacionalnu sigurnost *Condoleeza Rice* i neki članovi predsjednikova kabineta). Osim ovih značajki, u vanjskoj politici Georgea Busha jr. ističu se rezerviranost prema institucijama međunarodnog prava i institucijama za očuvanje globalne sigurnosti, koje on smatra prijetnjom sigurnosti i suverenosti SAD-a. SAD je najavio povlačenje iz Sporazuma ABM (jer nastavlja izgradnju proturaketnog štita), što je dovelo do zaoštavanja odnosa s Rusijom i otvorilo mogućnost nove utrke u naoružanju u kojoj SAD ima nedostižnu prednost. SAD ne poštuje rezolucije UN-a, protiv je Sporazuma o zabrani proizvodnje mina i Sporazuma o zabrani nuklearnih pokusa, protiv je uspostave Međunarodnog kaznenog suda, protiv je protokola iz Kyota o smanjenju zagađivanja atmosfere itd. Uspostava Međunarodnog kaznenog suda, koji neće moći suditi retrogradno (za zločine počinjene prije datuma njegova osnivanja), možda je i ključno pitanje na kojem se mogla prelomiti podrška američkom nepoštivanju međunarodnih konvencija i protokola. No, Europa, koja je mogla predstavljati najjaču opoziciju američkoj politici, zbog svoje nejedinstvenosti nije sposobna potpuno se suprotstaviti američkom stavu. Italija i Španjolska, u kojima su na vlasti desničari u bitnim pitanjima vanjske politike programski bliski sadašnjoj američkoj administraciji, popustile su američkom zahtjevu. Osim toga, Velika Britanija, kao država koja gotovo da više i nema vlastitu vanjsku politiku, nego slijedi američku vanjsku politiku u svim najvažnijim pitanjima, odmah je stala na stranu SAD-a. Stoga je imunitet američkih državnih službenika u inozemstvu još jedna od europskih koncesija SAD-u. Europa zbog svoje nejedinstvenosti i američke premoći i jedinstvenosti vanjske politike, mora biti spremna igrati ulogu mlađeg brata SAD-u. Uloga mlađeg brata naravno ne vrijedi za sve države Europe. Neke države pokušavaju voditi što samostalniju i snažnu prepoznatljivu vlastitu vanjsku politiku, a dobar primjer za to je Francuska. Većina država balansira između europskog u sebi, posebno kad su ekonomski i socijalni aspekti u pitanju, te američkog kad su vojni, tehnološki i sigurnosni aspekti u pitanju. Nekoliko država sve više počinje igrati ulogu satelita SAD-a, te slijede SAD u svim ili gotovo svim ključnim pitanjima vanjske politike, žrtvujući tako vlastiti suverenitet.

Tragični događaji od 11. rujna 2001. g. potresli su SAD i svijet, a borba protiv terorizma tradicionalnim vojnim sredstvima, uništavanje talibanskog režima i terorističkih

ćelija po svijetu, postali su najvažnije nove značajke vanjske politike SAD-a. Tradicionalne vanjskopolitičke orijentacije i angažmani ovim događajima nisu bili dovedeni u pitanje. Događaji od 11. rujna 2001. g. dali su SAD-u priliku koju bi svaka velika i snažna država, svjetski lider požurila iskoristiti. Prilika je to da se preko borbe protiv terorizma osiguraju dugoročni američki interesi u najvećem svjetskom spremniku energije, a to su Bliski istok i posebno središnja Azija. Središnja Azija kao prostor golemih neiskorištenih zaliha energije samo čeka da ju netko otvori prema svijetu, izgradi nužnu infrastrukturu i počne eksploatirati zalihe nafte i plina, koje su najbolji i često gotovo jedini izvor sigurnih prihoda za države središnje Azije. SAD kao najveći svjetski potrošač energije (stoga i najveći zagađivač atmosfere) moraju osigurati nesmetan dotok energije za svoje potrebe, jer bi poremećaj u dotoku energije doveo do narušavanja američkog načina života i potpuno uništio bilo koju političku elitu na vlasti u SAD-u. Stoga je politika SAD-a potpuno razumljiva i jedina logična politika, s obzirom da stanje svijesti američke nacije i interesi gospodarsko-vojno-političke elite moći ne dopuštaju drugačiju politiku prema svijetu.

Unipolarno djelovanje SAD-a izazvalo je nepovoljne reakcije većine države svijeta, posebno država Europske unije, od kojih je većina saveznik SAD-a u vojno-političkom savezu NATO-u. No, može se reći da je SAD s obzirom na svoju neupitnu vodeću poziciju u svijetu izabrao (da li je izabrao?, s obzirom da je zapravo izabrao Ala Gorea) jednu od tri moguće politike koje mu se pružaju u djelovanju prema svijetu. Između samostalne politike ili unipolarnog djelovanja, djelovanja sa saveznicima i djelovanja s ostalim državama u okviru UN-a, SAD je izabrao uglavnom samostalno djelovanje.²²⁵ Unipolarno djelovanje SAD-a s nekadašnjim multipolarizmom i multipolarnim modelima (pentagonalizam Henry Kissingera, u kojem se globalna politika oblikuje kroz usklađivanje i balansiranje nacionalnih interesa nekoliko najvažnijih aktera svjetskog poretka), ima vrlo malo ili gotovo uopće nema dodirnih točaka. Unipolarizam bi po neorealističkoj teoriji zbog svog hegemonskog djelovanja morao izazvati reakciju ostalih dijelova međunarodnog sustava (tj. aktera suvremenog svjetskog poretka), manje ili više sposobnih za djelovanje. Za Brzezinskog SAD su jedina i posljednja svjetska supersila čiju dominaciju nitko neće ugroziti još nekoliko desetljeća. Većina autora s područja međunarodnih odnosa prihvatila je stavove Brzezinskog. Ono što može poslužiti kao potvrda navoda Brzezinskog, a tiče se Euroazijske šahovske ploče američki je prodor u središnju Aziju kao dio rata protiv terorizma. Osnovni uzrok američkoj superpoziciji u svijetu

²²⁵ Za opširnije razmatranje pozicije SAD-a u suvremenom svijetu i novom svjetskom poretku vidi: Vukadinović, R. (2001.), *Amerika u novom svjetskom poretku, Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 5-20

nije samo nadmoć i sposobnost SAD-a, nego i razjedinjenost ostatka svijeta koji je podijeljen na 190 država, od kojih svaka ima svoje partikularističke interese. SAD je uspio prikupiti najviše moći pod jedinstveno središte upravljanja, stoga je toliko uspješan u svom djelovanju prema ostatku svijeta. Čak i nekoliko najvećih i najjačih država na svijetu još uvijek ne smatraju da su njihovi interesi toliko ugroženi od strane SAD-a da bi poduzeli značajnije korake u pravcu udruživanja s ciljem protuhegemonističkog djelovanja. Određene korake u tom pravcu čine Kina, Francuska i donekle Rusija, no svi ti koraci nisu dovoljni jer ove države prvenstveno štite svoje interese i nemaju globalnu, nego nacionalnu perspektivu djelovanja. Ove države čuvaju svoje regionalne poretke i pozicije i ne udružuju se u pravcu globalnog djelovanja. Ovakva situacija najveći je uspjeh za SAD i poticaj daljnjem, logičnom djelovanju SAD-a, koje ide prema očuvanju vodeće pozicije u svijetu i eliminaciji mogućih suparnika koji bi u budućnosti mogli ugroziti vodeću poziciju SAD-a.

Kada razmatramo međunarodne odnose između SAD-a i ostatka svijeta, najbolji način za uspješnu analizu je sagledavanje odnosa SAD-a i pojedinih skupina država u svijetu, koje SAD u najopćenitijem obliku dijeli na saveznike, države potpuno uključene u međunarodni sustav sa visokim stupnjem razvijenosti odnosa sa SAD-om, države u tranziciji, slabe države i opasne države (*rogue states*, ne prihvaćaju uglavnom općeprihvaćena pravila međunarodnog sustava i opasnost su za svjetski poredak i međunarodnu sigurnost). Ovakva generalizacija američke vanjske politike prema pojedinim skupinama država, s obzirom na njihove značajke i prirodu odnosa prema SAD-u, korisna je jer nam omogućava izravnije i lakše sagledavanje odnosa SAD-a sa svijetom. No, moramo reći da su odnosi SAD-a i ostatka svijeta toliko opsežni, snažni, duboki i raznorodni, da pojedine države ili odnose SAD-a sa pojedinim važnijim partnerima ili neprijateljima moramo sagledavati kao jedinstvene slučajeve, *case-studies*.²²⁶ Osim ovakvog pristupa proučavanju odnosa među subjektima međunarodnih odnosa, u sagledavanju odnosa između pojedinih aktera svjetskog poretka, možemo uvesti i pristup koji je više vezan uz geopolitiku, a to bi bilo proučavanje odnosa SAD-a prema pojedinim svjetskim regijama, gdje bi regije bile osnovne jedinice analize, a države u regijama bile bi klasificirane prema njihovom odnosu sa SAD-om i prema njihovoj ulozi u regionalnom poretku i sustavu regionalne sigurnosti.

Odnos SAD-a sa pojedinim najvažnijim jedinicama u svijetu, koji se osniva ne samo na identifikaciji najvažnijih aktera, nego ujedno koristi i teritorijalni i regionalni princip za

²²⁶ Ovdje nije primjenjena case-study metoda jer to nije svrha rada niti ima prostora za to, ali je korisno ukazati na mnoge radove koji razmatraju odnose pojedinih država, posebno SAD-a i ostalih najvažnijih aktera međunarodnih odnosa, ili odnose pojedinih najvažnijih aktera međunarodnih odnosa npr. Europske unije, Kine, Rusije itd.

identifikaciju pojedinih jedinica, primijenio je i Henry Kissinger u svojoj knjizi *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the Twenty-first Century*. Kissinger svijet dijeli na nekoliko cjelina i obrađuje odnose tih cjelina i SAD-a. Knjiga sadrži poglavlja *America at the Apex: Empire or Leader?*, *America and Europe: The World of Democracies I* (obrađuje se transatlantsko partnerstvo, budućnost NATO-a i europskih integracija, te Rusija, što pokazuje malen značaj koji Kissinger pridaje Rusiji, stavljajući je uz Europu i dajući joj mjesto države koja mora prihvatiti američko vodstvo u svijetu; nekad su odnosi SAD-a i SSSR-a bili apsolutno najvažniji odnosi za SAD neovisno o njihovu karakteru koji je bio gotovo neprijateljski, a danas Rusija ne zauzima posebno mjesto u odnosima SAD-a sa svijetom), *The Western Hemisphere: The World of Democracies II* (u kojem se obrađuju odnosi SAD-a i ostatka američkog kontinenta), *Asia: The World of Equilibrium* (tema su odnosi SAD-a i Azije bez jugozapadnog dijela, najvažniji akteri u tom velikom i važnom prostoru su Kina, Indija i Japan), *The Middle East and Africa: Worlds in Transition* (Bliski istok kao prostor stalnih nestabilnosti, sukobljavanja i ratova, te Afrika kao globalni problem i prostor pogođen glađu i sve većim razvojem zaraznih bolesti, tema su ovog poglavlja), *The Politics of Globalization, Peace and Justice*.²²⁷

Odnose s Europom i Rusijom Kissinger još uvijek smatra najvažnijim za SAD, iako odnosi s Kinom i ostatkom Azije postaju sve važniji. Budućnost transatlantskog partnerstva od iznimne je važnosti za sigurnost i stabilnost europskog prostora, ali i za sigurnost SAD-a. No, važna je i zbog toga što SAD-u omogućava da europski prostor ostane saveznički raspoložen prema SAD-u i omogući mu prisutnost u Europi. SAD je s raspadom hladnog rata morao odgovoriti na nekoliko izazova koji su prijetili opstanku transatlantske zajednice. Ti razlozi su: prestanak postojanja SSSR-a i procesi unutarnje fragmentacije i dezintegracije koji još i danas ugrožavaju sigurnost država nasljednica SSSR-a ali i šireg prostora, ujedinjenje dviju njemačkih država u novu ujedinjenu Njemačku kao središnju i najmnogoljudniju državu Europe sa trećom svjetskom ekonomijom, tendencije europskih saveznika SAD-a da koriste vanjskopolitičke akcije za sređivanje i poboljšanje unutarnjih političkih prilika, te početak stvaranja europskog obrambenog identiteta i zajedničke europske vanjske i sigurnosne politike, koja u budućnosti može biti prijetnja opstanku NATO ili barem smetnja nastojanjima da NATO ostane ovakav kakav jest danas (pod snažnim američkim utjecajem). SAD stoga mora ostati angažiran na europskom prostoru, snažno djelovati na svoje europske saveznike u pravcu održanja dosadašnje i razvijanja buduće suradnje na bitnim političkim i vojnim

²²⁷ Više u: Kissinger, H. (2001.), *Does America Need a Foreign Policy?*, Simon & Schuster, New York

pitanjima. Uloga Rusije u svijetu danas je samo sjena nekadašnje sovjetskog značaja, a Rusija mora prihvatiti američko vodstvo jer nema mnogo izbora. Razilaženja oko nekih pitanja neće dovesti u pitanje američko-ruske odnose. Kissinger je u svojoj knjizi ispravno predvidio zaokret u rusko-američkim odnosima koji je nastupio sredinom 2001. g., s prvim susretom Busha i Putina. Zaokret je to koji polako postaje konstanta odnosa nakon događaja od 11. rujna 2001. g., kad se SAD našao na udaru radikalnih islamskih terorista. Procjena službene ruske politike bila je takva da je zaključeno kako su islamski teroristi i širenje islamskog fundamentalizma najveća opasnost koja ugrožava teritorijalni integritet, suverenost i sigurnost Rusije. Prijetnja je to koja može ugroziti i sam opstanak Ruske federacije, koja kao druga nuklearna sila svijeta nije u mogućnosti potpuno se učinkovito obraniti od ovakvih prijetnji, jer joj velike količine nuklearnog oružja uopće ne koriste za borbu protiv terorista, osim ako ne želi masovno uništavati dijelove svog teritorija i bez razlike sve stanovništvo koje živi na takvim teritorijima. Upravo se u ovome paradoksu pokazuje golema, ključna razlika između dva aspekta i poimanja sigurnosti, tradicionalnog *hard-security* i suvremenog *soft-security* pristupa, koji naglašuje da većini modernih i organiziranih država u svijetu danas ne prijeti tradicionalna vojna opasnost, nego prijetnje koje su skrivene, stalne i često su otkrivene tek kad je šteta već nanesena (napadi kemijskim i biološkim oružjem, bombaški napadi, terorizam svih vrsta i oblika, propagandno djelovanje s ciljem stvaranja lojalnih sljedbenika itd.). Rusko vodstvo procijenilo je da se problemi sa SAD-om mogu riješiti kroz obostrane ustupke, a osim toga je bilo nemoćno spriječiti da SAD povuče neke poteze koje je želio povući. Upravo se u toj novonastaloj spremnosti na suradnju i popuštanje američkim zahtjevima.

Kissinger u svojoj knjizi za odnose s Latinskom Amerikom kaže da su također važni za SAD, ali ovdje je SAD toliko premoćan u svakom pogledu, da se ne mora brinuti da bi netko mogao ugroziti izrazitu premoć koju SAD ostvaruju u političkom, ekonomskom i vojnom pogledu. Latinska Amerika potrebna je SAD-u kao veliko tržište i kao izvor sirovina (najviše ruda i poljoprivrednih proizvoda). U doba hladnog rata za SAD je ovdje postojala prijetnja, jedina prijetnja koja je mogla regiju odmaknuti od SAD-a i smanjiti utjecaj SAD-a na Latinsku Ameriku. Prijetnja se nije sastojala u mogućnosti nastanka države hegemonu koji bi ostvario jak utjecaj u Latinskoj Americi, jer takvo nešto nikad nije bilo, niti će vjerojatno biti moguće. Prijetnja se sastojala u realnoj mogućnosti promjene društveno-političkog sustava i društvenih odnosa u Latinskoj Americi, sa razvojem revolucionarnih tendencija kod skupina domaćeg stanovništva u Latinskoj Americi, pod jakim utjecajem marksizma. No, utjecaj SAD-a u regiji bio je prevelik, a sigurnosni rizik još veći, pa SAD nije mogao dopustiti takav razvoj događaja, te je vojnim intervencijama (Guatemala 1954., Kuba 1961.,

Dominikanska Republika 1965., Grenada 1983., Panama 1989.) i tajnim operacijama ili tzv. *covert operations* (Čile, Nikaragva, Guatemala, Salvador itd.), sprečavao ili pokušavao spriječiti ovakav razvoj događaja. Danas je, po mišljenju autora ovog rada, za SAD najučinkovitiji pristup geoekonomski pristup, koji je već isproban, a sastoji se od snažnog djelovanja multinacionalnih kompanija u američkom vlasništvu, sa snažnom podrškom države. Usto, naravno uvijek treba biti na oprezu ako se pojavi kakav nagovještaj promjene društvenih odnosa u državama Latinske Amerike, jer bi moglo doći do promjene politike prema SAD-u, globalizaciji i geoekonomiji. No, takav razvoj događaja u suvremenoj Latinskoj Americi ipak nije vjerojatan. Kissinger za prostor Latinske Amerike predlaže suradnju i povezivanje, što je ostvareno potpisivanjem sporazuma o slobodnoj trgovini u Torontu, gdje je proširena zona slobodne trgovine koja već postoji u sjevernoj Americi između Kanade, SAD-a i Meksika (NAFTA).

Odnose s Azijom Kissinger također smatra vrlo bitnima, no ti odnosi obilježeni su razlikama koje postoje između SAD-a i azijskih država u kulturi i civilizaciji. Najvažniji američki saveznik u Aziji svakako je Japan, no odnosi s Japanom su stabilni i sigurni pa nisu previše izazovni za SAD. Za SAD su svakako najvažniji i najizazovniji odnosi sa Kinom, drugom svjetskom silom i vjerojatnom budućom velesilom. Kina je velika zemlja sa najvećim brojem stanovnika, rastućim gospodarstvom i vojnom moći. Najveći je američki suparnik koji može ugroziti kontrolu azijskog prostora. Ostale azijske zemlje nisu dovoljno jake i previše su razjedinjene da bi ugrozile SAD ili se ujedinile u nastojanju da se suprotstave vodstvu SAD-a. Najvažnija zadaća SAD-a je igranje uloge posrednika u odnosima azijskih država, čiji su odnosi još uvijek opterećeni brojnim neslaganjima, neriješenim problemima, teritorijalnim sporovima itd. SAD također treba spriječiti da jedna država (gotovo sigurno i jedino Kina) uspostavi dominaciju nad većim dijelom azijskog prostora.²²⁸ SAD treba i dalje posvećivati pozornost Japanu i savezništvu jer je Japan američki mostobran u Aziji, koji zajedno s Korejom omogućuje američku prisutnost u blizini kineskih i ruskih granica. Treba se posvetiti i rješavanju korejskog pitanja, zajedno s Kinom i Rusijom. Indija, kao druga najveća azijska sila također zaslužuje pozornost SAD-a, iako je njena važnost za SAD mnogo manja. Indija važnost dobiva ne toliko zbog svoje važnosti same po sebi, nego zbog stalnog neprijateljstva s

²²⁸ SAD u potpunosti shvaća što znači Kina na azijskom prostoru. Kina je država u uzletu i velesila budućnosti. Na azijskom kontinentu nema suparnika koji se može samostalno suprotstaviti njenom utjecaju. Posebno će biti zanimljivo pratiti razvoj daljnjih rusko-kineskih odnosa, ako Rusija ocijeni da joj tzv. novo strateško partnerstvo s SAD-om ne može donijeti neke veće koristi. Uostalom, ni prvo razdoblje američko-ruskog partnerstva nije dugo trajalo. No, onda SAD nije vidio potrebu takvog partnerstva. Možda je uskoro neće vidjeti ni sada.

drugom nuklearnom silom na Indijskom potkontinentu tj. u južnoj Aziji, a to je Pakistan. Pakistan je američki saveznik i država koja bi mogla ući u nuklearni rat s Indijom, ako se stvore prave okolnosti, što u slučaju Indije i Pakistana postaje sve više vjerojatno. Mogućnost nuklearnog sukoba nije prijetnja samo sigurnosti Azije, nego i globalnoj sigurnosti, pa je SAD naravno prilično zainteresiran da u južnoj Aziji ne dođe do ovakvog razvoja događaja.

Bliski istok, kao regija stalnih turbulentnih događaja, sukoba, nestabilnosti i ratova u fokusu je američke globalne politike neprekidno posljednjih 60 godina. Važnost koju Bliski istok ima za SAD je iznimno velika. Može se izraziti kroz dva, povezana razloga. Prvi i važniji aspekt je svakako onaj energetski, jer je Bliski istok (kojem se postupno pridružuje i južni dio središnje Azije) najveći spremnik energije na svijetu, dok je SAD država koja je najveći svjetski potrošač i uvoznik energije. Drugi razlog je svakako onaj sigurnosni, koji ima dva aspekta. Prvi aspekt je taj da Bliski istok mora biti toliko siguran i stabilan da se u pitanje ne dovodi nesmetana opskrba SAD-a naftom s prostora Bliskog istoka. Ovaj aspekt je dakle usko povezan s činjenicom energetske važnosti Bliskog istoka i ovaj aspekt ne bi postojao da nema te važne činjenice. Drugi aspekt je taj da je Bliski istok već desetljećima najveće leglo svjetskog terorizma. Terorizam, koji je svoj globalni domet pokazao s pojavom palestinskog terorizma 70-ih godina 20. stoljeća, danas poprima nove oblike i nove sadržaje. Usto, poprima i nove razloge zbog kojih se javlja. Današnji terorizam s Bliskog istoka više nije samo palestinski terorizam, jer se Palestinci danas za svoju državu bore u svojoj domovini i u Izraelu. Suvremeni terorizam koji dolazi s Bliskog istoka jedan je od najvećih sigurnosnih problema svijeta, a proširio se po gotovo svim muslimanskim zemljama svijeta. Povezan je s obnovom fundamentalizma u islamskom društvu, koja još ipak nije poprimila potpuno masovne razmjere. Za najvećeg neprijatelja ovi «novi teroristi» smatraju SAD i njegovu globalnu politiku, posebno politiku koju SAD vodi prema muslimanskim zemljama Bliskog istoka, ali i ostalim muslimanskim zemljama svijeta, te politiku podrške Izraelu. Bliski istok je zbog događaja od 11. rujna 2001. g. ponovo u žarištu američke vanjske politike. Politika globalnog djelovanja SAD-a danas se više ograničava samo na Bliski istok, već je proširila prostor djelovanja. Prostor najjačeg i rastućeg američkog angažiranja danas je uz Bliski istok postala središnja Azija, zbog uspostave kontrole nad tim energetski ključnim prostorom i donedavno zbog uništenja talibanskog režima. Osim ovog prostora, drugi prostor na kojem će SAD angažirati svoju politiku je tzv. Rog Afrike ili *The Horn*, jer je tamo dokazana pojačana teroristička aktivnost (Sudan, Somalija), a geostrateška i geoprometna važnost Horna nikad nije ni dolazila u pitanje. Horn je inače bio važno poprište hladnoratovske borbe dviju supersila, koje su vodile posrednu borbu za uspostavu savezničkih režima u državama Horna.

Afrika, kontinent sa najvećim problemima od svih kontinenata i regija koja predstavlja svojevrsnu rak-ranu čovječanstva. Kod Afrike je važno napraviti distinkciju između Magreba i Egipta, koji su nastanjeni pretežno Arapima, te su vrlo različiti od podsaharske Afrike koja je pretežno naseljena negridnom rasom i pogođena golemim problemima. Podsaharsku Afriku Kissinger smatra regijom u kojoj bi međunarodna zajednica mogla pažljivim i moralnim djelovanjem umanjiti posljedice nekadašnjeg kolonijalnog izrabljivanja i smanjiti siromaštvo, gladi i bolesti koje haraju ovom regijom. Osim suzbijanja AIDS-a koji se u Africi polako pretvara u pandemiju, koja prijeti istrebljenjem većeg dijela stanovništva nekih država, trebalo bi se angažirati i na smanjenju prirodnog prirasta stanovništva. Ako se nastavi sadašnji prirodni prirast stanovništva Afrike, čak ni posljedice epidemije AIDS-a neće biti tolike da ostatak stanovništva Afrike može gospodarski napredovati i jednog dana biti oslobođen gladi i bolesti. Osim toga, sve je veći broj djece u Africi koja se rađaju zaražena virusom HIV-a i njihovi životi gotovo sigurno su osuđeni na propast, pa je ovakvo igranje ljudskim životima mnogo više nečovječno od kontrole, tj. smanjenja prirodnog prirasta. Kissinger Afriku smatra pitanjem na kojem bi se mogla vidjeti ukupna spremnost međunarodne zajednice da djeluje moralno i odgovorno. Afrika je test ne samo za SAD, nego i za Europu, UN i mnoge vladine i nevladine organizacije. U slučaju Afrike moguće je i ispitati spremnost svijeta na humanitarno interveniranje u cilju sprečavanja humanitarnih katastrofa, jer Afrika je dio svijeta koji nije geostrateški toliko važan (kao što je npr. Bliski istok), da bi u njemu neka sila ili vojni savez išli intervenirati da zaštite svoje čisto nacionalne interese. Ovakva pretpostavka donekle je u suprotnosti s Kissingerovom premisom da SAD mora svoju vanjsku politiku graditi na čvrstom ostvarivanju i zaštiti svojih nacionalnih interesa. S obzirom da nacionalni interesi danas ne mogu biti ostvarivani ni zaštićeni bez globalnog djelovanja, SAD mora ostati izravno ili neizravno prisutan u gotovo cijelom globalnom prostoru, kako ne bi doveo u pitanje svoje nacionalne interese. Ovo je logičan zaključak ako ćemo poštovati prvu premisu Henryja Kissingera, koja je ujedno i prva premisa svake vanjske politike utemeljene na realističkim principima, jasnim i svojstvenim međunarodnom sustavu sastavljenom od suverenih teritorijalnih država. Prva briga država je naravno opstanak, a kad je opstanak s velikom vjerojatnošću zajamčen, aktivnosti država usmjeravaju se prema ostalim nacionalnim interesima (naravno opstanak, tj. zaštita suvereniteta i teritorijalnog integriteta su najvažniji nacionalni interesi svake suverene države). Kissinger jasno kaže da nijedna država, ma koliko bila snažna i utjecajna u međunarodnoj zajednici, nije bila i neće biti spremna trošiti svoje resurse i živote svojih vojnika zbog čisto humanitarnih razloga. Mora postojati geopolitički, ekonomski ili sigurnosni interes koji će neku državu uvjeriti da krene u akciju i pošalje svoje

vojnike izvan svojih granica. Zbog ovih razloga u svijetu danas, iako postoje različite vojne intervencije, akteri intervencija služe se sofisticiranim vojno-tehnološkim sredstvima, kako ne bi ugrozili živote svojih vojnika i naštetili percepciji vlastite vanjske politike u javnom mnijenju vlastitog društva.²²⁹

Možemo zaključiti da će SAD u skladu s vodećom pozicijom koju ima u svijetu i dalje nastaviti najznačajnije utjecati na budućnost globalnih međunarodnih i geopolitičkih odnosa. Samim time najznačajnije će utjecati na sudbinu svijeta, posebno ako se uzme u obzir utjecaj SAD-a na globalnu ekonomiju i globalni ekološki sustav. Sljedećih nekoliko desetljeća bit će obilježeno dominacijom SAD-a u svijetu na svim poljima. Pitanje je samo da li će ta dominacija u vrijednosnom smislu biti dobra ili loša, bez obzira što to značilo. Odgovor na to pitanje kakva će dominacija biti dobiti ćemo u budućnosti kroz razvoj međunarodnih odnosa između ostalih značajnih i manje značajnih aktera svjetskog poretka. Ako odnosi između najvažnijih aktera svjetskog poretka budu postajali sve više i više kooperativni, pa čak i saveznički, s tendencijom distanciranja od SAD-a i njegove unipolarne politike, znat ćemo da je američka dominacija prevelika i počinje izazvati protivne reakcije. No, u suprotnom slučaju biti će teško ocijeniti da li se najznačajniji akteri osim SAD-a nisu ujedinili u protuameričkom djelovanju zbog toga što nisu osjećali dovoljno snažnu potrebu za time, ili zato što su utjecaj i sposobnost uvjeravanja SAD-a bili toliki da im to nisu dopustili.

²²⁹ Dobar primjer ovakvih humanitarnih intervencija koje ipa nisu bile samo humanitarne su intervencije za vrijeme Clintonova mandata (Somalija, Haiti, Bosna i Hercegovina, Kosovo). Vojne intervencije za vrijeme predsjednika Georgea Busha starijeg (Panama, Kuvajt i Irak, početak intervencije u Somaliji) bile su vođene geopolitičkim razlozima, tj. zaštitom nacionalnog interesa SAD-a. Globalna američka politika prisutnosti nije mogla dopustiti toliko krupne promjene regionalnih poredaka u regijama koje su od presudne važnosti za SAD. Osim toga, u slučaju intervencije protiv Iraka nije mogla ostaviti saveznika i velikog izvoznika nafte Kuvajt da nestane pod iračkom okupacijom i anaksijom. Bila bi to loša poruka ostalim američkim saveznicima i znak da SAD nije spreman djelovati na zaštiti njihove sigurnosti. Predsjednik Bush morao je djelovati protiv Iraka. Predsjednik George Bush također se našao pred svršenim činom što se tiče vojnih intervencija u inozemstvu jer je nakon napada na vlastitu državu htio i morao vojno intervenirati, srušiti talibanski režim, početi lov i djelovati na uništenju terorista, Osame bin Ladena i njegove terorističke organizacije Al-Qaeda. Politika Georgea Busha mlađeg prema Izraelu i moguća nova vojna intervencija protiv Iraka dio su drugog aspekta američke vanjske politike, geopolitičkog, a ne sigurnosnog i obrambenog, te ih ne treba dovoditi u vezu s vojnim djelovanjem protiv talibana.

5.4 Kina

Kina je danas država čije vrijeme tek dolazi, a kineska civilizacija, koja je najstarija kontinuirana civilizacija na svijetu, ponovno ulazi u još jače razdoblje procvata i napretka. Od kraja 70-ih godina prošlog stoljeća, nakon smrti Mao Zedonga i rješenja borbe za njegova nasljednika, počinje veliki zaokret u kineskoj unutarnjoj i vanjskoj politici. Ključni čovjek tog zaokreta bio je svakako *Deng Xiaoping*, kojeg će povijest sigurno svrstati među nekoliko najznačajnijih ljudi u novijoj kineskoj povijesti, možda i povijesti Kine uopće. Deng je Kinu uspio promijeniti u tolikoj mjeri, da vjerojatno većina Kineza i ostatak svijeta nisu mogli to predvidjeti. Kina je pod Dengovim vodstvom započela s velikim ekonomskim reformama, koje su joj donijele najduži kontinuirani porast BDP u svijetu u posljednja dva desetljeća. Kina sa sadašnjom stopom porasta BDP-a može udvostručiti svoj BDP otprilike svakih 10 godina, što ne može potrajati još vrlo dugo, ali ipak nije manje impresivno. Ekonomske reforme najviše su bile izražene u zaokretu prema tržišnom gospodarstvu, liberalizaciji kineskog gospodarstva, velikim stranim ulaganjima i velikim infrastrukturnim projektima.²³⁰ Političke reforme u vidu veće demokratizacije društva slabo su pratile ekonomske reforme. No, i za to postoji djelomično opravdanje, koje se sastoji u realnosti kineskih uvjeta i svakodnevnice, koja traži jaku središnju i odlučnu vlast i ne bi podnijela nagli prijelaz u potpuno drugačiji oblik vladavine.²³¹ Kina je danas država koja sve više počinje sličiti nekim od azijskih tigrova, koji također imaju jaku središnju vlast, uz istodoban razvoj izvozno orijentiranog gospodarstva osnovanog na ekonomskim zakonitostima i tržišnim principima. Zbog ovakvog razvoja događaja, Kina je stekla sposobnost da ojača svoj politički utjecaj u svijetu i modernizira i unaprijedi sposobnosti svog sustava nacionalne sigurnosti. Kao velika država sa najvećim brojem stanovnika na svijetu, važnost Kine u međunarodnim odnosima nameće se sama po sebi, pogotovo kad je praćena sve većim i konkurentnijim gospodarstvom. Stoga neki predviđaju da će već za 20-30 godina nastupiti doba Kine u međunarodnim odnosima. Kina bi mogla početi ostvarivati vrlo jak utjecaj na međunarodne i geopolitičke odnose i svjetski geopolitički poredak. Utjecaj Kine mogao bi se kumulativno pojačati, ako bude vodila politiku u kojoj neće biti izražena želja za dominacijom, nego želja za stvaranjem

²³⁰ Više u: Jurišić, K. (1999.), Pola stoljeća Narodne Republike Kine, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 3, str. 34-44

²³¹ Dobar primjer naglog prijelaza iz totalitarizma u autokraciju (kvazi-demokraciju) i iz planskog u nekontrolirano tržišno gospodarstvo pokazuje slučaj Rusije i još nekih država bivšeg SSSR-a, te neke države jugoistoka Europe. Danas su te države u vrlo lošem stanju općenito, gospodarstvo im stagnira, društvo se raspada. Nemaju viziju razvoja ni jasno i uspješno definirane nacionalne interese, čije bi im ostvarivanje i zaštita mogli donijeti stabilnost i prosperitet.

savezništava. Važno će biti i to da se kineski stav o potrebi postojanja multipolarnosti u svijetu ne promijeni, što nije vjerojatno. Kina je jedan od najvećih zagovornika multipolarnog svijeta, koji je u suprotnosti s unipolarnošću i sve snažnijom hegemonijom koju ostvaruju SAD. Kina je istodobno jedna od najvećih nepoznanica i predstavlja možda najveći izazov za novi svjetski geopolitički poredak.

Suvremena kineska vanjska politika u skladu s geopolitičkim, geostrateškim i međunarodnim položajem Kine određuje svoje prioritete prema tim realnostima. Osim toga, oblikuje svoje djelovanje prema svijetu i prema razvoju događaja u najvažnijim državama u međunarodnoj zajednici. Kao i gotovo svaka država, posebnu pozornost posvećuje i svojim susjedima, pogotovo zbog toga jer izravno graniči sa tri nuklearne sile. S jednom od njih, koja je ujedno i najmanje važna, ima odnose koji obilježuje savezništvo. Ta sila je Pakistan, koji je prirodno povezan s Kinom, zbog neprijateljstva s Indijom. Druga sila je Indija, s kojom Kina ima lošije odnose, zbog teritorijalnih razmirica, pitanja Tibeta i borbe za prevlast u Aziji, u kojoj Kina ima neusporedivo bolju poziciju. Treća nuklearna sila s kojom Kina graniči je naravno Rusija, druga nuklearna sila svijeta i država s kojom je Kina u povijesti imala mnogo teritorijalnih razmirica, nesporazuma i manjih konflikata. S raspadom SSSR-a došlo je i do poboljšanja rusko-kineskih odnosa, pa se može reći da su ti odnosi danas konstruktivni. Kina je službeno priznala današnju granicu prema Rusiji i ostalim državama ZND-a u središnjoj Aziji, te je s Rusijom sklopila niz sporazuma, od kojih neki uključuju i države središnje Azije (Šangajska skupina). Indikativan je veliki porast trgovinske razmjene s Rusijom i državama središnje Azije, te izgradnja naftovoda koji bi trebao povezivati središnju Aziju i rubna mora Tihog oceana. Ovaj naftovod bi trebao postati konkurencija prijevozu nafte morem iz Perzijskog zaljeva i biti glavna opskrba linija naftom Kine, Japana i istočne Azije. Kina s Japanom danas ima razvijenu gospodarsku suradnju, s velikim japanskim ulaganjima u kinesko gospodarstvo. Politički odnosi opterećeni su upornim japanskim nepriznavanjem odgovornosti za ratne zločine u Kini čije se posljedice mjere milijunima mrtvih. Osim toga, Japan zbog svoje povezanosti i subordinacije SAD-u u vanjskopolitičkim i sigurnosnim pitanjima, ne može nikada razviti odnose s Kinom na višoj razini nego što su sada, ako ne promijeni temelje svoje vanjske politike. Države jugoistočne Azije u određenoj mjeri plaše se Kine i njenog rastućeg utjecaja u Aziji, te ju doživljavaju kao regionalnog hegemonu. Ove države udružene su u ASEAN (Udruženje država jugoistočne Azije) i razvijaju bilateralne i multilateralne odnose unutar organizacije ASEAN. S Kinom imaju razvijenu trgovinsku suradnju, ali u temeljnim vanjskopolitičkim pitanjima ili slijede SAD ili imaju vlastiti kurs.

Kineska vanjska politika aktivna je na više pravaca: globalno odbija svjetski poredak utemeljen na hegemoniji, pokušava razviti odnose s azijskim državama istog mišljenja, razvija intenzivnu suradnju s Rusijom, promovira ideje multipolarizma u državama Trećeg svijeta.²³²

U skladu s promicanjem multipolarizma, Kina također smatra da Ujedinjeni narodi moraju ostati jedino mjesto gdje se donose temeljne odluke o svjetskom poretku i upotrebi sile protiv agresora, uz sve druge važne funkcije koju ta organizacija danas obavlja. Jačanje uloge Ujedinjenih naroda, njihova reorganizacija i preuzimanje novih funkcija činjenica je koju će Kina svakako podržati.

Odnosi Kine i SAD-a prolaze kroz tranzicijsko razdoblje u kojem će se vjerojatno iskristalizirati kakva će biti općenita priroda tih odnosa u budućnosti, iako to ne možemo sa sigurnošću tvrditi.²³³ Za Clintonova mandata, SAD su prema Kini i istočnoj Aziji vodile politiku aktivnog angažiranja, povezujući ekonomske i sigurnosne interese, razvijajući gospodarsku suradnju kroz jamčenje sigurnosti, u skladu s Clintonovom posthladnoratovskom geoekonomijom. Kina predstavlja jednog od četiri najvažnija aktera svjetskog poretka. Glavna značajka američke politike prema Kini je nepostojanje konsenzusa oko politike, a niti oko uloge i značaja suvremene Kine. Najveća razilaženja su oko pitanja ljudskih prava i neprihvatanja liberalne demokracije i zapadnoj vrijednosti u Kini. Osim toga, neslaganja postoje i oko Tajvana, Tibeta, proliferacije oružja itd. Ipak je u toj politici bio moguć određen konsenzus oko tri temeljna pitanja (ekonomska suradnja, mir i sigurnost azijskog prostora), vođen ipak uglavnom ekonomskim interesima. S dolaskom Georgea Busha jr. na mjesto predsjednika SAD-a događa se zaokret u američkoj vanjskoj politici uopće, pa tako i prema Kini. Sadašnja američka administracija ima mnogo radikalnija stajališta prema Kini od one prethodne.²³⁴ No, s obzirom na trenutno potpuno drukčije prioritete američke vanjske politike (borba protiv terorizma), Kini se u američkoj administraciji ne pridaje prevelika pozornost. Osim toga, u SAD-u je procijenjeno da su snaga Kine i utjecaj u međunarodnoj zajednici mnogo manji nego što se smatralo prije, pa SAD uglavnom provodi politiku ignoriranja Kine i njenih zahtjeva prema međunarodnoj zajednici. Ovakva politika je rizična. Najveća brana kineskom viđenju svjetskog poretka su SAD, koje su gotovo u potpunosti uspjele nametnuti svoje viđenje svijeta na većem dijelu globalnog prostora. Kina danas predstavlja najveću silu na prostoru Azije i zapadnog Pacifika. Njena uloga i značaj u Aziji mogu samo porasti. Kina

²³² Vukadinović, R. (1998.), Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-93

²³³ U predviđanju budućih događaja nikad ne možemo tvrditi nešto sa sigurnošću. Možemo samo nešto ocijeniti više ili manje vjerojatnim, na temelju dosadašnjih događaja koji imaju određenu tendenciju.

²³⁴ Više u: Čehulić, L. (2001.), Posthladnoratovski odnosi SAD-a i Kine, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 109-123

se ne mora bojati vanjskih neprijatelja, osim u slučaju totalnog nuklearnog sukoba, poslije kojeg više neće biti važna ni Kina ni bilo koja država. S obzirom da je vjerojatnost takvog sukoba mala, prave opasnosti za Kinu mogu doći samo iznutra ili biti unesene unutra s kineskih granica. Radi se o mogućnostima sukoba niskog intenziteta (koji već godinama pogađaju Rusiju i narušavaju njenu stabilnost i najveća su prijetnja sigurnosti), širenju propagande koja je protivna kineskom poretku, širenju raznih drugih prijetnji koje spadaju u soft-security – trgovina drogom, oružjem, opasnim tvarima, vojnom tehnologijom, ljudima itd. Kina mora biti spremna održavati jak sustav unutarnje sigurnosti, osim što održava i modernizira Kinesku narodnooslobodilačku armiju.

5.5 Rusija

Rusija, najveća država na svijetu i nekadašnji jedini pravi suparnik SAD-a i druga supersila, danas je država-bolesnik, kao što je to nekad bilo Otomansko carstvo. Rusija je iz hladnog rata i planskog gospodarskog sustava izašla u velikoj mjeri uništena gospodarstva, s golemim političkim i ekološkim problemima, te stanovništvom koje umjesto nekadašnje nametnute ideologije i iluzija o veličini i povijesnoj misiji «*majčice Rusije*» danas ima samo jednu jedinu brigu, a to je – kako preživjeti? Rusko gospodarstvo uglavnom je prešlo u ruke novostvorene političko-gospodarske elite čiji se utjecaj u državi i društvu snažno isprepliće. Pljačkaška privreda nema sluha za potrebe običnih Rusa i nacionalne interese Rusije. Boris Jeljcin i njegova nekompetentna i nemarna vladavina omogućili su razvoj kaotičnog stanja u Rusiji. U tome kaosu bili su ugroženi čak i teritorijalni integritet i opstanak Rusije, te sama demokracija u Rusiji (koja nije imala niti danas ima veze sa demokracijom u zapadnoj Europi, u Rusiji vlada autokracija). SAD i Europa bili su jamci opstanka Jeljcina i glavni pomagači Rusije u tom početnom razdoblju nakon nastanka neovisne ruske države. Jeljcin je ipak uveo određeni stupanj demokracije u Rusiju i počeo je provoditi reforme. Osim toga, slijedio je savjete koji su mu dolazili sa Zapada i nije pokušavao obnoviti rusku moć, što je Zapadu najvažnije. Nakon početnih dobrih odnosa Rusije i SAD-a u posthladnoratovskom razdoblju došlo je do zaoštavanja oko mnogih pitanja (Čečenija, širenje NATO-a, Balkan itd.). Velika kriza koja je pogodila Rusiju 1998. g., bila je još jedan korak prema dnu s kojeg se Rusija izvukla zbog porasta cijena nafte (glavni ruski izvozni proizvod, strategijska sirovina i sredstvo za discipliniranje neposlušnih susjeda koji ovise o ruskoj nafti). Rusija danas uvelike ovisi o situaciji na svjetskom tržištu nafte jer visoke cijene nafte Rusiji omogućuju normalno

funkcioniranje njenih institucija, vojske i policije. Osim velikih ekonomskih problema, Rusiju pogađaju problemi sa susjedima (Ukrajina, baltičke države) i s manjinskim narodima koji se nalaze u sastavu Ruske Federacije (npr. Čečenija).

Nakon odlaska Jeljcina s predsjedničke dužnosti i s dolaskom Vladimira Putina na dužnost ruskog predsjednika, došlo je do velikih promjena u ruskoj unutarnjoj i vanjskoj politici, iako je Jeljcin ustoličio Putina da nastavi njegov politički kurs i spriječi jačanje komunista u Rusiji. Putin je riješio čečensko pitanje, počeo provoditi reforme u upravi, vojsci, sudstvu, te započeo borbu protiv ruske oligarhije. Osim toga, počeo je raditi na uspostavi nove ruske vanjske politike i novog *imagea* Rusije i ruske sile u svijetu. Po nekim značajkama, može se reći da se Putin djelomično vratio politici SSSR-a iz hladnog rata po izboru saveznika. No, Putin također u svojoj politici nije imao stalan i nepromjenjiv smjer jer se počeo ponovno približavati SAD-u što se ne čini logičnim korakom s obzirom na dotadašnje značajke svoje vanjske politike. Nakon ovog zaokreta, već poznatog kao *Putinova doktrina*, došlo je do približavanja Rusije Zapadu. Na rusko približavanje Zapadu značajno je utjecalo novo stanje u međunarodnoj zajednici, vezano uz terorističke napade i borbu protiv terorizma u svijetu. Uspostava globalne antiterorističke koalicije donijela je nove mogućnosti suradnje između Rusije i SAD-a, koji su prilično brzo i bezbolno riješili svoje nesuglasice oko širenja NATO-a, američkog istupanja iz ABM sporazuma i smanjenja broja nuklearnih bojevih glava na otprilike jednu trećinu sadašnjeg broja sa svake strane. U drugoj polovini 90-ih godina SAD su pokušavale drugačijom taktikom ostvariti svoje geostrateške ciljeve u prostoru Euroazije koji okružuje Rusiju. Odnosi Rusije i SAD-a bili su značajno drugačije prirode nego što su sada. U knjizi *Velika šahovska ploča* Zbigniew Brzezinski piše da SAD žele policentrizam kad je raspodjela geostrateških pozicija u Euroaziji u pitanju, da strpljivo i naporno grade odnose sa najvažnijim državama koje okružuju Rusiju (tzv. geopolitičkim osima: Ukrajina, Azerbejdžan, Uzbekistan), da Rusija ne može spriječiti proširenje NATO-a te da nema uvjeta da bude strateški partner SAD-u, jer za to jednostavno nije sposobna zbog svojih unutarnjih slabosti koje se projiciraju i prema van, naravno. Ruska vanjska politika umnogome je određena unutarnjim prilikama u Rusiji, koje su loše i brzo se mijenjaju generirajući nove krize, pa je nemoguće trajno definirati rusku vanjsku politiku i nacionalne interese za sljedeća desetljeća. Promjena u ruskoj vanjskoj politici može se najbolje iščitati iz promjene u ruskoj vanjskopolitičkoj orijentaciji u posljednjih nekoliko godina. Rusija krajem 90-ih nije imala nikakvih mogućnosti da bude partner SAD-a na globalnoj razini, a tih mogućnosti nema ni danas. No, promjena koja se desila sastoji se u drugačijem stavu službene ruske politike prema SAD-u i globalnim geopolitičkim i međunarodnim odnosima. U članku

Izazovi novom svjetskom poretku, Radovan Vukadinović piše da je u nedostatku sredstava za održavanje partnerstva sa SAD-om, ruska politika usmjerila svoje napore prema bližem inozemstvu (zemlje ZND-a), Kini i zemljama zapadne Europe. U skladu s promjenama u ruskoj vanjskoj politici, isti autor u članku *Novi rusko-američki odnosi*²³⁵ navodi kako je ključna točka za promjenu ruske vanjske politike bio napad na SAD od 11. rujna 2001. g. Ovaj napad bio je povod koji je pokrenuo goleme reperkusije, ne samo u američkoj vanjskoj politici, nego kao što vidimo i u politikama većine važnih i moćnih država svijeta i mnogih međunarodnih organizacija. No, u ruskom slučaju čini se da je napad od 11. rujna poslužio samo kao dobar povod predsjedniku Putinu da svom narodu da opravdanje za svoj novi vanjskopolitički smjer. Rusija je već dugo vremena svjesna svoje pozicije u globalnim odnosima, koja je sve više slabila. Naravno da ruska službena politika to nije smjela niti smije priznati ruskom narodu. Stoga je borba protiv globalnog terorizma u ruskom slučaju bila dobar izgovor da se popusti SAD-u na mnogim poljima. SAD je tako dobio rusku bezrezervnu podršku u borbi protiv terorizma (što Rusija koristi kao opravdanje za borbu protiv Čečena i pacificiranje Čečenije), dobivena je ruska potpora (da li je Rusija uopće imala mogućnosti da poduzme nešto?) za napad na talibanski režim u Afganistanu i potpora za razmještaj američkih vojnika u središnjoj Aziji i na Kavkazu, uz korištenje vojnih baza u Uzbekistanu, Turkmenistanu, Tadžikistanu, Kirgistanu i Gruziji. Putin je pristao na sve ove ustupke, očekujući naravno i protuusluge od SAD-a. Odnosi koje su uspostavili George Bush jr. i Vladimir Putin za logičnu posljedicu trebali bi imati daljnje poboljšanje odnosa SAD-a i Rusije. SAD je Rusiji omogućio da postane dvadeseta članica NATO pakta, ali ne punopravna članica sa pravom veta, jer to Rusija nije i ne može biti. Rusija samo ima mogućnost sudjelovanja u radu NATO-a i davanja vlastitog mišljenja o problemima kojima se NATO bavi. Odluka koju su donijeli transatlantski saveznici pokazuje da oni još uvijek smatraju Rusiju dovoljno važnom da bi pitali za mišljenje Rusiju kad se radi o sigurnosnim pitanjima u Euroaziji. Ovakvu odluku mora se analizirati zbog nekoliko razloga. Rusija jest najveća država svijeta s drugim nuklearnim potencijalom te je fizički prisutna na 1/3 prostora koji zauzima Euroazija. Iz ovih činjenice proizlazi važnost i uloga Rusije u Euroaziji. Rusija je Zapadu potrebna ne da djeluje u Euroaziji, nego upravo suprotno – da ne djeluje, nego da se što više bavi sama sobom i odnosima sa SAD-om i donekle Europom. Nakon što je Ruskoj SFSR raspadom SSSR-om oduzeta mogućnost globalnog djelovanja, suvremena Rusija nema

²³⁵ Vukadinović, R. (1998.), *Izazovi novom svjetskom poretku*, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-93

Vukadinović, R. (2001.), *Novi rusko-američki odnosi*, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 5-20

mogućnost djelovanja ni na čitavom prostoru Euroazije, jer više ne može prijetiti vojnim djelovanjem, a za ostale vrste djelovanje uglavnom nema sredstava. Naravno, još uvijek ima država, članica ZND-a koje su uvelike ovisne o Rusiji, ali je ta ovisnost sve manja, pogotovo otkad se SAD od 2001. g. prvi put pojavljuje kao direktno prisutan akter i u državama ZND-a. Rusija danas više ne predstavlja toliko značajnog aktera, koji bi mogao samostalno mijenjati globalne odnose i usmjeriti razvoj svjetskog poretka u drugom pravcu. Rusija, ako želi djelovati na planu većem od regionalnog ili susjednog svojim granicama, mora tražiti nekog jakog budućeg saveznika. Ovisno o tome što Rusija želi, kakvo bi to globalno djelovanje trebalo biti, ovisiti će i izbor mogućeg budućeg saveznika, ako do njega dođe. Ako će htjeti gospodarski se umjereno razvijati i usmjeriti se na trgovinu, saveznika treba tražiti u Europskoj uniji ili barem nekoj od država Europske unije ili više njih (Njemačka, Francuska). No to ipak neće i ne može biti savezništvo u pravom smislu te riječi, možda više posebni odnosi ili neka vrsta partnerstva. Ako želi nastaviti novo proklamiranu politiku, s težištem na sigurnosnim pitanjima, može se i dalje snažnije vezati uz SAD, ali prerano je govoriti kakvi će biti učinci nove ruske vanjske politike i koliko će ona potrajati. Treća mogućnost je i najizazovnija za globalne geopolitičke odnose, a predstavlja rusko povezivanje s Kinom. Suvremena ruska politika želi razvijati dobre odnose s Kinom, kao što ih želi razvijati sa svim svojim susjedima, na principu jednakosti i poštovanja suverenosti i teritorijalnog integriteta. Dvije strane već nalaze zajedničke ekonomske (trgovina, ruske sirovine za kineske proizvode) i političke interese (međusobna podrška oko Tajvana i Čečenije, princip teritorijalnog integriteta obiju država, protiv separatizma i samoopredjeljenja pojedinih manjina u Rusiji i Kini). Da li će odnos s Kinom imati drugačiji karakter od odnosa s ostalim susjedima ovisit će o tome da li će Kina tražiti da Rusija igra ulogu mlađeg brata. Uspjeh mogućeg strateškog partnerstva ovisit će o tome. Kina ne bi smjela tražiti od Rusije da joj Rusija mora direktno priznati vodeću ulogu, iako Kini već danas objektivno pripada uloga starijeg brata u mogućem kinesko-ruskom partnerstvu. Moralo bi to biti pravo partnerstvo, osnovano na otvorenosti i s točnom podjelom uloga svake države u tom partnerstvu. Rusija bi trebala biti jamac sigurnosti i djelovati prema Europi, a Kina glavni eksponent djelovanja na azijskom i pacifičkom prostoru. Djelovanje prema SAD-u i ostatku svijeta moralo bi biti zajedničko i koordinirano.

5.6 Europska unija

Europska unija kao četvrto središte moći u svijetu zaslužuje pozornost, više s aspekta međunarodnih odnosa, a manje s aspekta geopolitike. Značaj Europske unije u međunarodnoj zajednici najviše proizlazi iz njene gospodarske moći, jer Europska unija ima gospodarstvo koje je sveukupno gledano veće čak i od američkog gospodarstva. Osim toga, ima i više stanovnika od SAD-a. S najavljenim proširenjima, broj stanovnika Europske unije još će porasti. Politička moć Europske unije mnogo je manja od njene gospodarske moći, zbog razjedinjenosti u stavovima i kompliciranom i dugotrajnom procesu donošenju odluka. To je posve normalno jer Europska unija nije država, nego savez država, supranacionalna zajednica, politička i ekonomska integracija. U Europskoj uniji ne postoji jedan stav i jedan glas, nego se stavovi svih 15 država članica moraju uzimati u obzir. Odluke ne mogu biti donesene ako nije postignut konsenzus. Vojna moć Europske unije također je u neskladu s gospodarskom moći Europske unije. Europska unija nema vlastitu vojsku, a *Eurocorps* i pokušaji stvaranja *Europske sigurnosne i obrambene politike (ESDP)*, kao dijela koncepta *Zajedničke vanjske i sigurnosne politike (CFSP)*²³⁶ ne razvijaju se ni približno onolikom brzinom i pravcem kako se trebaju i mogu razvijati. Europska unija je pri razvijanju *Europskog sigurnosnog i obrambenog identiteta (ESDI)* pristala da se ESDI razvija unutar NATO-a kao dodatna aktivnost. Europska unija danas počiva na tri stupa – gospodarstvo, vanjska politika i sigurnost, pravosuđe i unutarnja politika. Prvi stup je još uvijek najvažniji i vjerojatno će tako i ostati. Za položaj Europske unije u novom svjetskom poretku najvažniji je drugi stup koji se odnosi na vanjsku i sigurnosnu politiku Europske unije. Europska unija danas predstavlja jedno od četiri najvažnija središta moći u svjetskom poretku, ali na njezinu stvarnu moć značajno utječe stupanj jedinstva država članica. Stupanj jedinstva koji može biti postignut oko temeljnih pitanja uređenja svjetskog poretka i njegovih osnovnih obilježja vrlo je bitan. Europska unija ima vrlo slab glas kad se raspravlja o tome da li svijet treba biti unipolaran ili multipolaran, kakva treba biti uloga SAD-a u novom svjetskom poretku, kakva treba biti uloga UN-a itd. Europa inzistira na poštivanju mnogih konvencija i protokola (npr. Kyoto protokol, Cartagena protokol, Ottawska konvencija, zabrana nuklearnih pokusa, Međunarodni kazneni sud itd.), ali njeno inzistiranje nije uvjerljivo, a moć uvjeravanja drugih nedovoljna. Vrijednosna orijentacija europske vanjske i sigurnosne politike mnogo je pozitivnija od vrijednosne orijentacije ostalih najvažnijih aktera svjetskog poretka, ali je europsko viđenje

²³⁶ Više u: Barić, R. (2002.), *Budućnost obrambene politike EU, Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 69-98

svijeta i uspjeh europske vanjske politike u drugom planu s obzirom na ostale važne aktere. SAD uspijevaju nametnuti svoje viđenje svjetskog poretka velikom dijelu svijeta, Rusija to uspijeva djelomično u svom susjedstvu, Kina također. Europska unija neke stvari ne uspijeva nametnuti ni u nekim dijelovima Europe, pa čak niti nekim svojim članicama koje svojim unilateralnim djelovanjem prema izvaneuropskim silama razbijaju jedinstvo Europske unije. Europska unija održava neke vrste posebnih odnosa s mnogim državama koje nisu članice Europske unije, kroz razne sporazume i pridružena članstva. Europska unija ima takve vrste odnosa i s mnogim neeuropskim državama. Razilaženja u mnogim bitnim pitanjima sa SAD-om vjerojatno neće dovesti do nestanka transatlantskog partnerstva, jer je to partnerstvo prečvrsto, i jer je nejedinstvo Europske unije preveliko da bi dopustilo jedinstven stav prema nekom bitnom pitanju, od kojeg se ne bi odstupalo po svaku cijenu. Stoga će transatlantsko partnerstvo, uz nesumnjivo neke transformacije koje će morati proći, ostati najvažniji moment u vanjskoj politici Europske unije. Transatlantizam ima budućnost jer su države zapadne Europe (a možda i drugih dijelova Europe) upućene na SAD, čija bi prisutnost i partnerstvo trebale biti prirodna činjenica i brana protiv prijetnji i mogućih opasnosti s istoka i juga.

Odnosi Europske unije i Rusije prolaze kroz etapu promjena, u kojima i jedna i druga strana traže nove prilike za suradnju, najviše na gospodarskom planu. Nakon brojnih različitosti u stavovima oko integracije Rusije u europske gospodarske tokove, Europska unija je usvojila *Zajedničku strategiju za Rusiju*. Rusija je pojačala svoje kontakte s EU kad je shvatila da od novog američko-ruskog strateškog partnerstva neće biti ništa.²³⁷ No, događaji od 11. rujna 2001. g. ponovno su u središte pažnje uveli američko-ruske odnose, a odnosi s Europskom unijom našli su se u drugom planu. Rusija, kako sada stvari stoje ne može računati na brzu integraciju u Europu, kao ni mnoge druge države na ruskim granicama. Ta činjenica otvara mogućnost da će između Europske unije i Rusije još duže vrijeme postojati pojas država koje neće biti potpuno integrirane u Europu, te će služiti kao posrednici između Europske unije i Rusije. Uključivanje Rusije u rad NATO-a i njena jača integracija u transatlantske odnose i procese ne mora biti vezana za rusku integraciju u Europu. Rusija jednog dana može postati i punopravna članica NATO-a (što sada ne izgleda vjerojatno), a proces uključivanja Rusije u Europsku uniju dotad uopće ne mora krenuti. Najvjerojatnija mogućnost je ta da će Rusija i dalje ostati predmet velikog interesa Europske unije, koja će na svojim budućim granicama ili u njihovoj blizini željeti stabilnu, demokratsku Rusiju, koja će biti spremna na gospodarsku, političku i sigurnosnu suradnju s Europom, a možda i sa SAD-

²³⁷ Čehulić, L. (2001.), Uspostavljanje novih odnosa EU i Rusije, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 1, str. 56-68

om. Ostale europske države, koje danas nisu članice EU, a željele bi to biti, imati će priliku postati članice EU kad ispune kriterije koji su potrebni da bi postale članice. Želja za ulaskom u EU danas prevladava kod većine europskih država nečlanica, osim nekih koje zbog svojih specifičnih razloga ne žele postati članice (patuljaste države Europe, Švicarska, Norveška, Island – prvenstveni razlog je bogatstvo i resursi koje ne žele izvrnuti podjeli i kontroli; osim toga postoje i države koje zbog političkih razloga ne mogu postati članice u bližoj budućnosti npr. Bjelorusija, Turska; zbog ekonomsko-političkih razloga npr. BiH, Srbija, Albanija itd.). Europska unija mogla bi od zajednice 15 država u sljedećih desetak godina postati zajednica 27 ili više država. Takvo moguće veliko proširenje izaziva zabrinutost kod država članica. Pitanje je da li bi to značilo da se EU mora potpuno transformirati i da li će to uopće biti ona ista EU s svojim specifičnim obilježjima, principima i zakonitostima? Odnosi Europske unije i ostatka svijeta razvijat će prvenstveno na gospodarskoj osnovi, s tim da će nekadašnje kolonijalne velesile Velika Britanija i Francuska i dalje održavati jače veze sa svojim bivšim kolonijama. Odnosi EU i država s ostalih kontinenata uređeni su brojnim sporazumima.

5.7 Geopolitičke regije i regionalni poretki

Nakon sažetog pregleda stanja u četiri najvažnija svjetska centra moći, njihovih međusobnih odnosa i odnosa s ostatkom svijeta, postoji potreba da se ukaže na regionalne poretki u pojedinim velikim svjetskim regijama, tj. osnovnim cjelinama od kojih se sastoji globalni prostor. Ovakav pristup, koji u sebi ima prostornu i geopolitičku komponentu, vezan je uz geopolitiku i geopolitičke odnose. Geopolitički odnosi, koji oblikuju geopolitičke poretki, postoje na više razina. Na globalnoj razini, nazivaju se geostrateškim odnosima. Nas ovdje zanima regionalna ili kontinentalna (tamo gdje se granice makroregije ili okružja poklapaju s granicama kontinenta) razina geopolitičkih odnosa. Globalni geopolitički poredak nije jednostavan zbroj regionalnih poredaka, on je mnogo više od toga. Suvremeni svjetski geopolitički poredak ujedno je manji dio ili etapa procesa geopolitičke evolucije.

Sjevernoamerički kontinent je cijelo 20. stoljeće i na početku 21. stoljeća obilježen dominacijom i prevlašću jedne sile, Sjedinjenih Američkih Država. Dominacija se može vidjeti u svakom aspektu, političkom, vojnom i gospodarskom. Dominacija je to koja je prirodna, s obzirom na koncentraciju stanovništva i resursa s kojima raspolažu SAD. Povrh toga, odnosi na sjevernoameričkom kontinentu tj. u geopolitičkoj regiji *sjeverna Amerika s Karibima*, kako ju naziva *Saul Cohen*, nemaju karakter geopolitičkih odnosa u kojima bi

prevladavali geopolitički interesi i strah od teritorijalnog ugrožavanja neke države od strane SAD-a. Poslije ratova s Meksikom i španjolsko-američkog rata 1898. g., između država sjeverne Amerike nisu vođeni ratni sukobi. Države međusobno priznaju teritorijalni integritet jedna drugoj, a gospodarska suradnja i trgovinska razmjena najvažnija su obilježja odnosa država sjeverne Amerike. SAD i Kanada imaju najveću međusobnu trgovinsku razmjenu, a Meksiko sve više sudjeluje u trgovini kroz *NAFTA* (*North American Free Trade Agreement*, Sjevernoameričko udruženje slobodne trgovine). Kanada i SAD povezani su i kroz članstvo u NATO-u i OECD-u. Osim toga, imaju i sporazum o zajedničkoj obrani kontinenta (*NORAD*).

Države srednjoameričke prevlake predstavljaju drugačiji dio sjevernoameričkog kontinenta. Sjeverni dio Meksika danas je snažno povezan sa SAD-om gospodarskom suradnjom, a središnji i južni dio Meksika predstavljaju početak drugačijeg prostora, koji se potpuno razlikuje od Kanade i SAD-a. Veći dio Meksika, države srednje Amerike, najveće karipske države (Kuba, Haiti, Dominikanska Republika, Jamajka) i gotovo sve države južne Amerike povezuje siromaštvo i nestabilni društveni odnosi.²³⁸ To je *Latinska Amerika* u pravom smislu riječi. Izuzetak predstavljaju male države Kariba, Čile i Urugvaj. Geopolitička regija Južna Amerika, koja po Cohenu obuhvaća prostor od rijeke Orinoco do rta Horna, dio je Cohenove četvrti strateškog marginaliteta. Prostor je to u kojem po površini i stanovništvu dominira jedna država, Brazil. Druga polovina južne Amerike rascjepkana je u niz država, nekadašnjih dijelova španjolskog kolonijalnog carstva. Cohen sjeverni dio kontinenta južne Amerike stavlja u geopolitičku regiju sjeverna Amerika s Karibima,²³⁹ a ostatak kontinenta čini geopolitičku regiju *južna Amerika*. Latinska Amerika, kao kulturno-civilizacijsko okruženje podijeljena je u dvije geopolitičke regije. Ostali dio geopolitičke regije sjeverna Amerika s Karibima razlikuje se od dijela okupljenog u tri velike države (Kanada, SAD, Meksiko). Srednjoamerička prevlaka prostor je u kojem postoji sedam uglavnom nestabilnih država, u kojima je izrazit utjecaj SAD-a. Druga polovina 20. stoljeća u ovim državama protekla je u znaku revolucionarnih pokreta koji su se borili za promjenu društvenih odnosa. Države karipskog mora su vrlo heterogene i svaka predstavlja slučaj za sebe, ovisno o tome kakva im je bila kolonijalna povijest i suvremeni razvoj. Najbolje su u povijesti prošle bivše

²³⁸ Ovdje još jednom dolazi do izražaja diskrepanca između različitih regionalizacija i podjela svijeta, ovisno o kriteriju koji se primjenjuje. Kriteriji mogu biti fizičko-geografski, civilizacijski, gospodarski, geopolitički itd. Cohenova geopolitička podjela svijeta u neskladu je s regionalizacijama svijeta prema drugim kriterijima. Cilj regionalizacije nije napraviti jednu i unificiranu regionalizaciju jer je to nasilje nad stvarnošću, nego napraviti točnu i objektivnu regionalizaciju po kriteriju

²³⁹ Posljedica je to postojanja nelatinskih država (Surinam, Gvajana, Francuska Gvajana) u sjevernom dijelu južne Amerike i veće povezanosti sa srednjom i sjevernom Amerikom, a manje s ostatkom južne Amerike

nizozemske i britanske kolonije, a najlošije francuska kolonija Haiti. Kuba je zbog potpune podložnosti SAD-u u prvoj polovici 20. stoljeća bila pogodno tlo za izbijanje revolucije. Kuba danas ostaje jedini protivnik SAD-u u regiji (naravno ne dostojan) i država nad kojom nad kojom SAD nema utjecaja. Južna Amerika predstavlja prostor siromaštva, nestabilnosti i nesposobnosti da postane značajniji geopolitički faktor u zapadnoj hemisferi. U svim državama osjeća se jak utjecaj SAD-a na svim poljima, pa čak i kulturnom. Brazil kao velika država s mnogo stanovnika ima elemente koji bi ga mogli učiniti regionalnim hegemonom, ali objektivno zbog vlastite nemoći, nestabilnosti i fragmentiranosti te utjecaja SAD-a, takav razvoj događaja u južnoj Americi nije vjerojatan. Države južne Amerike karakterizira drukčija priroda odnosa nego sjevernoameričke države. Ovdje geopolitika igra mnogo veću ulogu u međunarodnim odnosima. Postoje mnogi neriješeni teritorijalni sporovi, koji pogađaju sve države južne Amerike i prijete regionalnoj sigurnosti. Posebno su poznati problemi između Argentine i Čilea (granica i na kopnu i na moru), te Ekvadora i Perua. Jug južne Amerike povezan je u udruženje slobodne trgovine *MERCOSUR*, koje povezuje Brazil, Argentinu, Paragvaj i Urugvaj. Osim teritorijalnih problema na kopnu, postoje i problemi na granica na moru, problem Falklandskog otočja koji je bio uzrokom rata između Argentine i Velike Britanije 1982. g., problem polaganja prava na dijelove Antarktike od strane Čilea i Argentine. No, možda su ipak najveći problem i uzrok nestabilnosti država južne Amerike društveni odnosi, koji su naslijeđeni iz kolonijalnog doba. Države južne Amerike među prvima su u svijetu po amplitudama socijalnih razlika. Društva u kojima elita moći i bogatstva drži gotovo sve društveno bogatstvo i resurse u svojim rukama, ne mogu biti stabilna. Budući da južna Amerika nije presudno važna u globalnim geopolitičkim odnosima, ovi problemi ne zaokupljaju preveliku pažnju svjetske javnosti.

Afrika,²⁴⁰ kontinent koji je kroz povijest imao vrlo težak historijsko-geografski razvoj, danas je u izrazito velikim problemima. Problemi su to koji se gomilaju, ne postoji prava volja

²⁴⁰ Kad se ovdje govori o Africi, misli se isključivo na Podsaharsku, crnu Afriku u kojoj prevladava negridno stanovništvo i koje uglavnom nije pretežito muslimanske vjere. Saharska, sjeverna Afrika biti će obrađena kao dio regije Bliski istok i sjeverna Afrika, u skladu s modificiranim pristupom *Henry Kissingera* u knjizi *Does America Need a Foreign Policy?* Kissinger u svojoj knjizi zbog jednostavnije obrade cijelu Afriku i Bliski istok stavlja u jednu cjelinu, no to je u pažljivom obrađivanju tolikog prostora ipak nemoguće. Bliski istok i sjeverna Afrika ovdje su obrađivani zajedno zbog brojnih sličnosti koje se očituju u klimi (suha, uglavnom pustinjska klima), sastavu stanovništva (dominiraju Arapi), religiji (dominira islam), prošlosti (Arapska država, Tursko carstvo, kolonije i mandati, neovisnost kroz nacionalne pokrete), nestabilnost (terorizam i fundamentalizam koji prijete režimima), odsustvo liberalne demokracije i građanskih sloboda. *Cohen* je pred 40 godina u knjizi *Geography and Politics in a World Divided* najveći dio sjeverne Afrike stavio u geopolitičku regiju Pomorska Europa i Magreb, a ostali dio (Egipat, Sudan, The Horn) pripao je shatterbeltu Bliskog istoka. Danas su možda stvoreni uvjeti da se shatterbelt Bliski istok proširi i nazove imenom arapski shatterbelt (bez vrijednosne orijentacije, to su činjenice) ili shatterbelt

za njihovo rješavanje i možda su najveći u povijesti Afrike. Afrika danas populacijski jako ekspandira, dok je po siromaštvu, gladi i razvoju zaraznih bolesti uvjerljivo prva na svijetu. Kolonijalna prošlost, kroz koju su afrička plemena i narodi bili iskorištavani, potlačeni i uništavani, danas je još uvijek najznačajniji faktor koji utječe na prilike u Africi. Prisilna i stihijska modernizacija dijelova afričkog teritorija i manjeg dijela afričkih društava, bila je potpuno pogrešna, jer nije vođena ciljem dobrobiti afričkog stanovništva, nego lakšim i učinkovitijim upravljanjem kolonijama i iskorištavanjem resursa. Danas je najbolji pokazatelj toga demografska situacija Afrike, koja kasni s demografskom tranzicijom. Lijekovi i pomoć koju dobiva stanovništvo Afrike smanjili su drastično stope mortaliteta, ali se stope nataliteta nisu značajnije smanjile (jer nema društveno-gospodarskog razvoja, stanje svijesti stanovništva nije se promijenilo). Zbog ovih razloga broj stanovnika Afrike raste po stopi od 3.1% godišnje, što znači da se svake 23 godine broj stanovnika udvostručuje. Očekivana životna dob prosječnog stanovnika Afrike je samo 52 godine, što Afriku čini regijom s najmanjom očekivanom životnom dobi na svijetu.²⁴¹ Ovaj podatak vrlo je optimističan jer u njega nisu uračunate posljedice epidemije SIDE koja je u Africi već poprimila masovne razmjere, jer su milijuni stanovnika Afrike zaraženi virusom HIV-a. Može se očekivati da će u sljedećih 10 godina stanovnici Afrike umirati u milijunskim brojkama. Liječenje ovako velikog broja zaraženih osoba je gotovo nemoguće. Kad bi liječenje i bilo moguće, bilo bi nekomercijalno za farmaceutske tvrtke iz bogatih zemalja, koje imaju patente za lijekove.

Suvremeni regionalni geopolitički poredak u podsaharskoj Africi obilježen je velikim stupnjem odsustva univerzalnog i jače strukturiranog poretka. Postojanje 44 države u podsaharskoj Africi pokazuje visok stupanj fragmentiranosti, pogotovo zbog toga jer većina ovih država nema razvijene međusobne odnose prijateljskog karaktera.²⁴² Odnosi afričkih država obilježeni su suparništva i neriješenim teritorijalnim i etničkim problemima (još jedan ostatak kolonijalnog doba i nametnutih, *superimposed* granica). Brojni ratovi, u kojima sudjeluje i više država, a ne samo dvije (kao što je to bio srednjoafrički rat iz sredine 90-ih godina prošlog stoljeća, u kojem je izravno ili neizravno sudjelovalo desetak država), etnički

Bliskog istoka i sjeverne Afrike. Osim mogućnosti nastanka ovog shatterbelta, postoji još jedan novi shatterbelt koji je uveo Cohen. Cohen je 1982. revidirao svoje obilježavanje geopolitičkih regija, pa je i Afrika južno od Sahare postala shatterbelt.

²⁴¹ De Blij, H. J., Muller P. O. (1994.), *Geography: Realms, Regions and Concepts*, John Wiley & Sons, New York

²⁴² Fragmentiranost nekog prostora ne treba gledati po broju država na određenoj površini, jer bi onda daleko najviše fragmentiran kontinent bila Europa, a ona to nikako nije. Fragmentiranost ovisi i o broju država, ali i o međunarodnim i geopolitičkim odnosima u nekom prostoru. Ako odnosi država u nekoj regiji imaju uglavnom geopolitičke karakteristike (borba za teritorij i kroz jačanje nacionalne moći kao glavne premise vanjske politike), regija je fragmentirana, stupanj sigurnosti i stabilnosti je nizak, te prijeti izbijanje ratnih sukoba. Bliski istok i Afrika upravo su takve regije.

sukobi, građanski ratovi, uobičajena su stvar u Africi. U Africi ne postoji regionalni poredak, jer ne postoji država koja bi mogla uspostaviti takav poredak. Ne postoji ni volja većine država da se uspostavi takav poredak, ili da se uspostavi sustav kolektivne sigurnosti u Africi. Osim toga, Afrika je premalo važna u globalnim geostrateškim odnosima (dio je četvrti strateškog marginaliteta, geostrateške sjene), da bi neko od najvažnijih svjetskih središta moći imalo interesa jače se angažirati u uspostavi sustava regionalne sigurnosti u Africi. Angažman nekadašnjih kolonijalnih gospodara bio je usmjeren na zaštitu gospodarskih interesa. Po nacionalnoj moći, iz velikog broja država izdvaja se *Južnoafrička Republika*, koja je nekad gradila sustav vlastite sigurnosti na jugu Afrike, braneći se od djelovanja protiv režima (*apartheid*) i djelujući kao posljednji kolonijalni gospodar u Africi. Danas Južnoafrička Republika ima druge probleme i ambicije, djelujući ipak kao glavni inicijator okupljanja afričkih država i predvodnik međunarodnih inicijativa u Africi. Brojem stanovnika od oko 115 milijuna, izdvaja se *Nigerija* kao značajan akter u zapadnoj i središnjoj Africi, koji bi mogao započeti izgradnju regionalnog poretka. No, prilike u Nigeriji, koje obilježuju siromaštvo, glad, fragmentiranost i podjele u društvu ne svrstavaju Nigeriju u države koje bi mogle značajnije međunarodno djelovati izvan svog susjedstva. Ostale države nemaju mogućnosti da započnu ozbiljnije djelovanje na stvaranju regionalnog poretka ili sustava sigurnosti. Stoga su takvi pokušaji u Africi vezani isključivo uz multilateralna djelovanja i sporazume, koji bi jednog dana mogli dovesti do regionalnog sustava sigurnosti.

Bliski istok i sjeverna Afrika predstavljaju prostor koji povezuju klima, stanovništvo i religija, koji su slični u oba dijela ove regije. Geopolitička situacija ponešto se razlikuje, ali donekle ipak opravdava smještanje ova dva prostora u jednu geopolitičku regiju, koja bi se cijela mogla smatrati shatterbeltom. Ovaj shatterbelt daleko je najznačajniji jer se nalazi na dodiru triju kontinenata, sadrži goleme zalihe nafte i najveći je izvor globalnog terorizma. Geostrateški položaj ovog shatterbelta u 20. stoljeću mu je dao veliku važnost, te je prostor bio predmetom stalnog rivalstva dvaju supersila. Od raspada SSSR-a, na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi ojačao je utjecaj SAD-a, koji je sada glavni akter izvan regije, koji presudno utječe na geopolitičke odnose u regiji. Utjecaj SAD-a vrši se preko politike ravnoteže snaga u regiji, stvaranjem saveznika i vojnim intervencijama protiv problematičnih država. Ujedno je ojačao i otpor politici SAD-a, koji sve više poprima ekstremne razmjere i generira terorizam. Bliski istok i sjeverna Afrika su, usprkos zajedničkoj religiji i većini stanovništva, prilično politički fragmentirani. Države Bliskog istoka mogu se podijeliti u dvije skupine, na one koje su saveznici (Turska, Izrael, države Arapskog poluotoka) i one koji su protivnici SAD-a (Irak, Iran, Sirija, donekle Libanon). U sjevernoj Africi situacija je slična, no tamo je jedina stvarno

neprijateljski raspoložena država prema SAD-u Libija. Sve ostale više ili manje surađuju s SAD-om. SAD na Bliskom istoku mora štititi svoje nacionalne interese, koji se sastoje od zaštite saveznika, koji su ujedno i veliki proizvođači nafte (osim Izraela koji SAD štiti zbog drugih razloga). Najvažniji interes SAD-a na Bliskom istoku je nesmetan izvoz nafte i opskrba naftom SAD-a. Osim SAD-a, interese na Bliskom istoku imaju europske države i Japan, koji su također vrlo veliki potrošači nafte. Nafta će i u budućnosti biti glavni izvozni proizvod Bliskog istoka. Prisutnost SAD-a najradikalnijim islamskim krugovima služi kao opravdanje za pokretanje terorističkih akcija protiv SAD-a. Osim nafte i terorističkog djelovanja, odnose na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi oblikuju i tradicionalni geopolitički problemi, a to su problemi teritorija. Teritorijalnih problema u regiji ima mnogo. Još jedan problem koji je sve jači i jači je i pitanje vode, koje ima sve manje, a stanovništva je sve više. Stoga se u budućnosti mogu očekivati i ratovi zbog pristupa vodi, osim ratova zbog ostalih razloga. Regionalni poredak na Bliskom istoku nije značajnije strukturiran. Sustav kolektivne sigurnosti ne postoji. Osim jakog vanjskog utjecaja SAD-a, u regiji postoji nekoliko država čiji utjecaj je značajniji od drugih. To su značajne regionalne sile Turska i Iran. U drugu skupinu subregionalnih sila spadaju Izrael, Saudijska Arabija i Irak. Ostale države moraju svoje mjesto i sigurnost tražiti u suradnji s ovim državama ili s SAD-om, jer koncept neutralnosti na Bliskom istoku još uvijek ne može uspješno zaživjeti. U sjevernoj Africi također ne postoji sustav kolektivne sigurnosti. Egipat se izdvaja kao regionalna sila koja bi mogla izrazito dominirati, s obzirom na broj stanovnika i geopolitički položaj. Subregionalne sile mogli bi postati Alžir (ako se unutarinja situacija stabilizira) i Maroko, koji je na dobrom putu da to postane (usto je i važan saveznik SAD-a).

Središnja Azija nekad je bila u sklopu SSSR-a, pa ju je Cohen svrstao u geopolitičku regiju Heartland i istočna Europa (danas toj regiji pripada Rusija). Države središnje Azije i danas djelomično pripadaju ovoj regiji i članice su ZND-a. S njihovim odmakom od Rusije i pojačanim utjecajem SAD-a u regiji, stvara se mogućnost da središnja Azija postane samostalna regija ili postane dio novog shatterbelta koji će obuhvaćati Bliski istok, središnju Aziju i dio sjeverne Afrike. Središnja Azija ima preduvjete da postane shatterbelt, jer se nalazi između jačih središta moći (Rusije, Kine, Indije i utjecaja koji SAD ostvaruje preko Europe i Bliskog istoka), čiji će se utjecaj nesumnjivo preklapati. Budućnost središnje Azije biti će više vezana uz Bliski istok, jer je vezanost središnje Azije i naroda koji u njoj žive za Rusiju bila nametnuta i prisilna. Ruski utjecaj i rusifikacija središnje Azije bile su dio imperijalne politike carske Rusije, a ne dio autohtonog povijesnog razvoja naroda središnje Azije, koji pripadaju turskoj grupi naroda i islamske su religije. U središnjoj Aziji kroz povijest nisu se uspjeli

razviti značajniji centri moći, koji bi imali mogućnost stvaranje regionalne hegemonije i djelovanja izvan granica regije. Regija je uvijek bila na meti raznih osvajača. U novije doba (19. stoljeće) to su bili Rusi, koji su regiju osvojili sa sjevera. Na južnim granicama središnje Azije bili su prisutni Britanci, koji su kolonizirali Indiju. Suvremeni geopolitički odnosi u središnjoj Aziji obilježeni su raspadom SSSR-a, stvaranjem pet novih neovisnih država, slabljenjem ruskog i jačanjem američkog, turskog i iranskog utjecaja u regiji. Goleme zalihe nafte i prirodnog plina, koje nisu ni približno dovoljno eksploatirane, daju središnjoj Aziji iznimnu važnost u geopolitičkim, pa čak i u geostrateškim odnosima. S jačim američkim angažiranjem u regiji, koje dolazi preko Bliskog istoka, stvaraju se uvjeti za jače povezivanje središnje Azije i Bliskog istoka. Jačanje utjecaja islama u središnjoj Aziji također može zbližiti ove dvije regije. Islamski fundamentalizam i terorizam dosad su uglavnom zaobilazili prostor središnje Azije, zbog pritiska vlasti u državama, ruske pomoći i utjecaja i najnovijeg američkog ulaska u regiju. Zbog zaliha nafte i plina i zbog iznimnog geostrateškog položaja (Heartland) središnja Azija ostati će u žarištu američke globalne politike i vanjskih politika velesila (Kina, Rusija), nadregionalnih sila (Indija, Pakistan) i regionalnih sila (Turska, Iran). Biti će vrlo zanimljivo pratiti razvoj odnosa u središnjoj Aziji, kao *pivot* regiji budućnosti.²⁴³

Južna Azija, Cohenovo neovisno geopolitičko područje, danas je jedna od regija čije se unutarnje geopolitičke značajke u posljednjih pola stoljeća nisu mnogo izmijenile. Neprijateljstvo, borba za prevlast i teritorij između Indije i Pakistana prisutne su i danas. Jedine bitnije razlike su u tome što su i Indija i Pakistan danas nuklearne sile (čija uzajamna spremnost da upotrijebe nuklearno oružje nije upitna), te u tome što je Indija izgubila glavnog saveznika SSSR, a Pakistan nije izgubio glavne saveznike SAD i Kinu. No, usprkos ovim promjenama u savezništvima, Indija je dovoljno jaka da vojno porazi Pakistan, osim ako se Kina izravno ne umiješa u ovaj sukob na širokoj osnovi. O upletanju SAD-a u totalni rat između Indije i Pakistana ne može biti govora, jer to SAD-u nije u interesu. Problem Kašmira, koji je dosad uzrokovao ratove između Indije i Pakistana, još uvijek nije riješen na način koji bi zadovoljio obje strane (pitanje je da li uopće može biti riješen?). Pakistan smatra da zbog većinskog islamskog stanovništva Kašmir pripada Pakistanu, te daje podršku skupinama koje vojno djeluju protiv službene indijske vlasti u indijskom dijelu Kašmira. Sukob Pakistana i Indije, te njihovi međusobni geopolitički ciljevi, presudni su faktori koji definiraju regionalni poredak u južnoj Aziji i onemogućuju stvaranje sustava kolektivne sigurnosti. Obje države

²⁴³ Vidi: Lloyd, S. J. (1998.), *Land-locked Central Asia: Implications for the Future, Geopolitics and International Boundaries*, vol. II, br. 1, str. 97-133

usmjerene su primarno jedna protiv druge, te su orijentirane na jačanje vlastite vojne moći i traženje saveznika u mogućoj borbi protiv onog drugog. Regiju opterećuju i neriješeni teritorijalni problemi između Indije i Kine oko teritorija na Himalaji, problem sukoba na Šri Lanki, maoistička gerila u Nepal, infiltracija pripadnika Al-Qaede iz Afganistana u Pakistan i Kašmir. Ostale države južne Azije nemaju uvjeta ni mogućnosti da značajnije djeluju na regionalnom planu, nego su prisiljene biti u dobrim odnosima s Indijom, koja je najznačajniji akter geopolitičkih odnosa u južnoj Aziji.

Istočna Azija je geopolitička regija čiji se teritorijalni obuhvat danas razlikuje od Cohenovog teritorijalnog ograničenja istočne Azije. Danas u istočnu Aziju, osim Kine i sjeverne Koreje, treba svrstati Japan i Južnu Koreju. Ideološka podjela dakako još uvijek postoji, i posebno je duboka u slučaju Sjeverne Koreje. Ali ta ideološka podjela nije više toliko u službi geopolitike, kao što je bila nekad, kad su Japan i Južna Koreja bili mostobrani SAD-a protiv komunističkog bloka koji je bio pod vodstvom SSSR-a. Japan i Južna Koreja i danas su glavni saveznici SAD-a, ali se sve više povezuju, najviše gospodarski, s Kinom, što pospješuje i stanje sigurnosti u regiji. Kina se izdvaja kao stožerna država geopolitičke regije istočne Azije, ali i šireg prostora, zbog svoje velike površine, najvećeg broja stanovnika na svijetu, gospodarskog i političkog utjecaja.²⁴⁴ Osim Kine, najznačajnija država je Japan, koji predstavlja drugo svjetsko gospodarsko tržište, ali mu je politički i vojni utjecaj u potpunom neskladu s gospodarskim utjecajem. Japan je zbog svoje prošlosti ograničen u sigurnosnim i političkim pitanjima, te uglavnom ne djeluje samostalno, nego u savezništvu s SAD-om, čiji je najvažniji saveznik na azijskom kontinentu. Japan je nakon II. svjetskog rata, prvo prisilno, a kasnije dobrovoljno povjerio svoju sigurnost SAD-u. No, usprkos tome japanski troškovi za obranu rastu u posthladnoratovskom razdoblju, što je izazvano novim prijetnjama. Za sigurnost Japana u budućnosti ključni će biti odnosi s Kinom, koji se na gospodarskom polju uspješno razvijaju. Japan se boji sve jačeg utjecaja i razvoja Kine, te se boji i pragmatizma u politici SAD-a, koji bi mogao Kini posvetiti zasluženu pažnju, uspostaviti jaču suradnju s Kinom (ovo je bilo aktualno za Clintonova mandata) i tako zanemariti odnose s Japanom. Osim vanjskopolitičkih izazova, najveći problem međunarodnom položaju Japana (jer se isti najviše osniva na gospodarskoj snazi) čine njegovi gospodarski problemi, recesija, te starenje stanovništva. Južna Koreja također je vjeran saveznik SAD-a, što je najviše uvjetovano stalnom prijetnjom koja postoji u obliku komunističke i izolirane Sjeverne Koreje, koja je već možda postala nuklearna sila. U Južnoj Koreji su, kao i na japanskom otoku Okinawi, prisutne

²⁴⁴ Kina je detaljnije obrađena ranije u tekstu, kao jedno od četiri najveća svjetska središta moći.

američke trupe koje su pomoć južnokorejskoj vojsci, te se nalaze tamo još od korejskog rata. Južna Koreja je u posljednjih dvije godine uspjela nešto poboljšati odnose sa Sjevernom Korejom, koja želi korejsko pitanje riješiti direktno s Washingtonom. Rješenje korejskog pitanja nemoguće je postići djelomičnim pregovaranjima, već u rješenje moraju biti uključene sve zainteresirane strane, obje Koreje, SAD, Japan, Kina, pa čak i Rusija (jer graniči sa Sjevernom Korejom i ima interese u sjevernom dijelu regije gdje čak rubno teritorijalno participira). Rješenje korejskog pitanja bit će iznimno teška i osjetljiva stvar. Ujedinjenje koje se spominje bilo bi vrlo teška i bolna stvar, jer su razlike između dviju Koreja goleme, na svim poljima. Cijena ujedinjenja bila bi vrlo velika, a daleko najveći dio morali bi podnijeti građani Južne Koreje. Interesi velesila, Kine i Rusije, u istočnoj Aziji uglavnom su suprotnog predznaka jer bi istočna Azija, uz središnju Aziju, trebala biti prostor sukobljavanja kinesko-ruskih interesa, kao što to i jest već stoljeće i pol. Kina je priznala granicu s Rusijom, ali je pitanje da li je zauvijek zaboravila preko milijun km² teritorija, koji joj je otela carska Rusija. Osim teritorija koji je danas dio Rusije, postavlja se pitanje utjecaja i prevlasti u Mongoliji i državama središnje Azije (Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan), koje su kineski susjedi. Kina i Rusija ipak mogu naći djelomičan zajednički interes u regiji, ako utjecaj SAD-a u istočnoj Aziji postane prevelik, ili ako žele zajednički djelovati prema Japanu, Tajvanu i Korejama. Ako utjecaj Kine u regiji još ojača, može se očekivati aktivnost ostalih aktera na suzbijanju kineskog utjecaja, iako će taj utjecaj u regiji biti toliki da će ga biti vrlo teško suzbiti.

Jugoistočna Azija je regija koja je u većem dijelu hladnoratovskog razdoblja bila označena kao *shatterbelt*. Cohen je jugoistočnu Aziju ispravno označio shatterbeltom. Osim što je bila poprište bitaka u II. svjetskom ratu, postala je poprište borbe protiv francuske kolonijalne vlasti u Indokini, rata između Sjevernog i Južnog Vijetnama (u kojem su SAD sudjelovale izravno na strani Južnog Vijetnama, a SSSR je pomagao Sjeverni Vijetnam), građanskog rata u Kambodži, Laosu, vijetnamske de facto okupacije Laosa i Kambodže, sukoba Vijetnama i Kine itd. Posljednjih dvadesetak godina regiju potresaju sukobi u Indoneziji (istočni Timor, Aceh), Filipinima (Mindanao), Burmi (vojna hunta protiv gerilaca). Nestankom velike ideološke podjele i smanjivanjem ekspanzionističkih težnji Vijetnama, smanjivanjem kineskih težnji prema jugu, smanjivanjem utjecaja SAD-a u regiji (prestanak prevlasti *domino-teorije* o širenju komunizma, zbog raspada SSSR-a), jugoistočna Azija više nije shatterbelt. Jugoistočna Azija nema kompaktan oblik, jer ne postoji kompaktna kopnena masa. Kopno čine poluotoci (Indokina, Malajski poluotok) i otoci (indonezijski i filipinski

arhipelag).²⁴⁵ Geostrateška važnost jugoistočne Azije proizlazi iz njena kontaktno-spojnog položaja, jer jugoistočna Azija čini prostor povezivanja istočne Azije (gdje se nalazi velesila Kina), južne Azije (Indija kao nadregionalna i nuklearna sila, Pakistan kao nuklearna sila), Australije i Oceanije (Australija i Novi Zeland kao saveznici SAD-a, države europske kulture s velikim teritorijima, bogate resursima, s malo stanovnika). Jugoistočna Azija prostor je povezivanja triju važnih geopolitičkih regija i prostor povezivanja dva oceana, Tihog i Indijskog. Utjecaj SAD-a u regiji nekad je bio vođen ciljem *containmenta* komunizma i domino teorijom, a danas je vođen pretežno gospodarskim interesima, iako i sigurnosni interesi čine važnu dimenziju utjecaja (Filipini, Indonezija, Tajland i Malezija su saveznici SAD-a i vide SAD kao djelomičnog jamca svoje sigurnosti). Utjecaj Kine u regiji je prilično velik i ima tendenciju rasta, zbog sve jačeg gospodarskog i političkog utjecaja Kine i zbog velikog broja Kineza koji žive u državama jugoistočne Azije. Od aktera unutar regije, čiji bi utjecaj mogao prerasti lokalne okvire, izdvaja se Indonezija. Indonezija danas ima oko 210 milijuna stanovnika i geopolitički položaj u središtu regije, te zaprema veliku površinu (kopnenu i morsku, zbog arhipelaških voda) i kontrolira strateški važne pomorske putove. No, s druge strane, opterećena je manjinskom problematikom, separatizmom i siromaštvom. Države jugoistočne Azije prirodno su upućene jedna na drugu, ako se žele štititi od mogućeg utjecaja većih središta moći izvan regije. Stoga surađuju u okviru *ASEAN-a* (Udruženje država jugoistočne Azije) i *APEC-a* (Azijsko-pacifičko partnersko vijeće, članice nisu samo države jugoistočne Azije). Budućnost jugoistočne Azije trebala bi biti slobodna trgovina i intenzivna proizvodnja. Zbog male cijene rada uvijek će biti stranih ulaganja. Sve ovo je u skladu s geoekonomijom i globalizacijom, u koje je jugoistočna Azija značajno uključena. Za jugoistočnu Aziju vezana je i jedna zanimljivost. Posljednja neovisna država na svijetu, kojoj je neovisnost priznata u svibnju 2002. g., je Istočni Timor, koji je dio regije jugoistočne Azije.

Australija i Oceanija predstavljaju regiju s najvećim prostornim obuhvatom na Zemlji. Ovaj prostorni obuhvat u neskladu je s teritorijem koji obuhvaćaju Australija i Oceanija, jer se teritorij odnosi samo na svjetsko kopno. Glavninu prostora regije čini Tihi ocean. Najveća kopnena masa, koju čini australski kontinent, nalazi se na jugozapadnom rubu regije. Osim Australije i Novog Zelanda, regiji pripadaju države Papua-Nova Gvineja, Fidži, Kiribati, Maršalsko otočje, Mikronezija, Nauru, Palau, Samoa, Sjevernomarijansko otočje, Solomonski otoci, Tonga, Tuvalu, Vanuatu, Zapadna Samoa. Osim neovisnih država, koje su skupine otoka u Tihom oceanu, tj. arhipelazi, postoje i mnogi posjedi različitog statusa (zavisnog,

²⁴⁵ De Blij, H. J., Muller P. O. (1994.), *Geography: Realms, Regions and Concepts*, John Wiley & Sons, New York

poluzavisnog) koje posjeduju različite države. Posjede u Tihom oceanu imaju Francuska (Francuska Polinezija, Nova Kaledonija, Wallis i Futuna), SAD (Američka Samoa, Guam, Midway, Wake), Novi Zeland (Cookovo otočje, Niue, Tokelau otočje), Velika Britanija (Pitcairn). Značajke Australije i Novog Zelanda su većinsko stanovništvo europskog podrijetla, europski uređena društva, s djelomičnim utjecajem SAD-a, malo stanovnika, prirodni resursi (najviše u Australiji). Od drugog svjetskog rata i japanske prijetnje, sigurnost Australije i Novog Zelanda više nije vezana uz Veliku Britaniju, nego primarno uz SAD, koji je uz vlastite snage jedini sposoban zaštititi Australiju i Novi Zeland od prijetnje koja može doći jedino iz Azije. Veliki populacijski pritisak u Aziji opravdava zabrinutost Australije jer Australija ima 19 milijuna stanovnika, dok istočna, južna i jugoistočna Azija imaju 3,3 milijarde stanovnika, od kojih je većina vrlo siromašna. Australija i Novi Zeland povezani su s SAD-om obrambenim paktom ANZUS. Danas je svrha postojanja ovog pakta odgovor na nove sigurnosne prijetnje, a ne više *containment* komunizma koji je tad ekspanzirao u Aziji. Australija i Novi Zeland imaju zajedničku prošlost i zajedničke interese, a gospodarski najviše surađuju s državama istočne Azije (Japan, Koreja, Kina) i s ostalim državama koje okružuju Tihi ocean. Na Tihom oceanu stvara se novi gospodarski prostor prožet intenzivnom i sve jačom suradnjom, u kojem sudjeluju gotovo sve države Tihog oceana. Geopolitički odnosi na Tihom oceanu danas se nalaze u etapi tranzicije, jer prelaze iz etape kad je na njih utjecao globalni ideološki sukob, kroz etapu suradnje, u etapu neizvjesnosti i borbe za resurse u budućnosti. Sigurnosni kompleks na Tihom oceanu nemoguće je stvoriti zbog preslabih centara moći, koji se nalaze na rubovima. Rješenje za male tihooceanske države suradnja je na svim poljima, ponajviše na gospodarskom. Australija kao država kontinentalnih razmjera treba težiti što većoj suradnji s državama koje okružuju Tihi ocean, ali i s državama iz ostalih regija. Novi Zeland nalazi se u sličnoj poziciji kao i Australija. Male države Tihog oceana trebaju težiti demilitarizaciji Tihog oceana, uklanjanju nuklearnog oružja i prestanku pokusa. Budućnost Tihog oceana je u gospodarskoj suradnji i što manjem naglašavanju geopolitičkih interesa, te u nadi da velesile neće značajnije djelovati na prostoru Tihog oceana.

Shvaćanje odnosa između najznačajnijih aktera svjetskog poretka može se izraziti na još nekoliko načina. *Peter J. Taylor* odnose najznačajnijih aktera svjetskog poretka u svom djelu prikazuje shemama koje prikazuju alternativne geopolitičke scenarije, tj. multipolarna viđenja svijeta sukladna Kissingerovom pentagonalizmu. Taylor, zbog činjenice da kao središnji *framework* svoje analize prihvaća teoriju svjetskog sistema, svijet u svojim shemama odnosa na vrhu svjetskog poretka dijeli na sjever koji je bogat i razvijen i jug koji je

uglavnom siromašan i nerazvijen.²⁴⁶ Prvo shvaćanje kao glavne strukture svjetskog poretka ne navodi države nego superdržave tj. kontinentalne blokove država ili države koje su toliko velike i moćne da dominiraju svojom regijom. Na sjeveru postoje ukupno četiri strukture, SAD, Europska unija, Rusija (nekad SSSR) i Japan. Ove strukture ujedno čine svjetsku gospodarsku jezgru. Na jugu ukupno postoji čak šest struktura. Te strukture su Latinska Amerika, Afrika, Bliski istok, Indija, Kina, jugoistočna Azija i Oceanija (ova struktura bi po mišljenju autora ovog rada mogla uskoro početi pripadati sjeveru, a danas već zasigurno ne pripada jugu, već čini poluperiferiju u koja je u gospodarskoj ekspanziji, zajedno s nešto slabije razvijenom NR Kinom). Drugi alternativni geopolitički scenarij su pan-regije, koje podsjećaju na pan-oblasti njemačkog geopolitičara *Karla Haushofera*. Odnosi između sjevernih i južnih dijelova ovih pan-oblasti nešto su drugačiji nego kod Haushofera jer više nema direktne teritorijalne kontrole sjevernih dijelova nad južnim ili otvorenog ekonomskog izrabljivanja južnih dijelova pan-oblasti od strane sjevernih dijelova. Danas se ekonomska ovisnost održava mnogo naprednijim, sofisticiranijim sredstvima, kao npr. potpune tržišne slobode, slobodna trgovina i međunarodna ekonomska pomoć koju razvijeni selektivno dodjeljuju nerazvijenima, kako bi ih mogli kontrolirati. Pan regije su ukupno četiri. Prvu čini SAD kao sjever i Latinska Amerika kao jug, drugu čine Europska unija i Afrika, treću Rusija i Bliski istok, četvrtu Japan i jugoistočna Azija s Oceanijom. Između njih su Indija i Kina koje ne pripadaju u ovu podjelu svijeta, nego čine posebne prilično neovisne jedinice. Treći alternativni geopolitički scenarij čini podjela svijeta na svjetske klase u skladu s Taylorove četiri osnovne institucije koje sadrže moć u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji. Te četiri osnovne institucije moći su domaćinstva, nacije, klase i države. S obzirom na svjetske klase, tj. visoku i nisku, razvijenu i nerazvijenu, svijet se dijeli na: sjever u kojem prevladava visoka klasa i kojeg čine SAD, Europska unija, Rusija (tj. nekadašnji SSSR) i Japan, te na jug u kojem prevladava niska klasa i kojeg čine Latinska Amerika, Afrika, Bliski istok, Indija, Kina te jugoistočna Azija s Oceanijom. Četvrti alternativni geopolitički scenarij svijet dijeli po ideološkoj podjeli jer je napravljen još u doba hladnog rata, pa je danas upitna njegova vrijednost. Jedan blok ove podjele čine Japan, SAD, Latinska Amerika, Kina te jugoistočna Azija s Oceanijom. Drugi blok ove podjele čine Europska unija, bivši SSSR, Afrika, Bliski

²⁴⁶ Shvaćanje sjevera i juga u teoriji svjetskog sistema ne mora biti nužno istovjetno geografskom sjeveru i jugu. Geografski gledano, najnerazvijeniji dijelovi svijeta su oni oko ekvatora, do otprilike 20° sjeverne i 30° južne geografske širine. Teoriji svjetskog sistema mnogo je primjerenija podjela na jezgru, poluperiferiju i periferiju. Podjela sjever-jug počela se koristiti zbog toga što je najveći dio svjetske gospodarske jezgre smješten na sjevernoj zemljinoj polutci, a veći dio svjetske gospodarske periferije na južnoj zemljinoj polutci ili uz ekvator.

istok i Indija.²⁴⁷ Alternativni geopolitički scenariji novi su pogledi na svijet koji u obzir ne uzimaju samo postojeće odnose moći. U skladu sa suvremenim procesima globalizacije i deterritorijalizacije, te porastom značenja različitih trgovinskih blokova u svijetu, korisno je sagledati svijet i s gledišta koje u obzir ne uzima samo postojeći kvantum moći. Alternativni geopolitički scenariji predviđaju kakva bi mogla biti budućnost odnosa između pojedinih geopolitičkih struktura u svijetu, te se ne ograničavaju samo na države kao geopolitičke strukture i njihovu političku i vojnu moć. Prisutna je sve značajnija ekonomska komponenta međunarodnih odnosa, koje nema u tradicionalnim, *hardline* geopolitičkim podjelama svijeta.

* * *

Suvremeni međunarodni i geopolitički odnosi toliko su kompleksno i sadržajem veliko područje da je na globalnoj razini moguće prikazati samo vrlo općenite tendencije i značajke međunarodnih i geopolitičkih odnosa. Geopolitički odnosi više su usmjereni na odnose među državama kao glavnim geopolitičkim akterima, te na njih utječu dugoročniji i temeljni nacionalni interesi. Međunarodni odnosi obuhvaćaju i manje važne aktere svjetskog poretka, nemaju toliko izraženu nacionalnu i teritorijalnu komponentu, te su više pod utjecajem kratkoročnih i srednjoročnih odluka *policy-makers*. Kombinirani pristup, primijenjen ovdje, prikazuje suvremene geopolitičke i međunarodne odnose kroz značajke četiri najvažnija svjetska središta moći i kroz prikaz geopolitičkih odnosa u regijama u kojima se ne nalaze četiri najvažnija središta svjetske moći (s izuzetkom SAD-a čija je politika istinski globalna, a ne regionalna, pa je potrebno obratiti pažnju i na regiju gdje se SAD fizički nalazi).

Svijet možemo podijeliti na središta moći (SAD, Kina, Rusija, Europska unija, u budućnosti Europa) i na geopolitičke regije (sjeverna Amerika i Karibi, južna Amerika, Afrika; azijsko-afrički shatterbelt tj. prošireni shatterbelt Bliskog istoka, obuhvaća i središnju Aziju, dio ili cijelu sjevernu Afriku; južna Azija, jugoistočna Azija, istočna Azija, Australija i Oceanija). Ako bismo napravili podjelu svijeta prema geopolitičkim regijama, onda bi Europa danas bila jedinstvena geopolitička regija u nastanku, Rusija je dio regije Heartland, a Kina sa susjedima čini regiju istočna Azija. Izdvajanje središta moći i posebna pažnja koja se njima posvećuje izraz je njihove važnosti, a ne izdvojenosti iz prostora koji ih okružuje.²⁴⁸

²⁴⁷ Više u: Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, str. 86-88

²⁴⁸ Zaključak o suvremenim tendencijama globalnih međunarodnih i geopolitičkih odnosa nalazi se u zaključku na kraju rada

Saul Cohen je svijet podijelio na dva geostrateška područja (maritimno i euroazijsko-kontinentalno). Maritimno područje imalo je pet geopolitičkih regija (sjeverna Amerika i Karibi, južna Amerika, Afrika, Pomorska Europa i Magreb te otočna Azija i Oceanija). Euroazijsko-kontinentalno područje imalo je dvije geopolitičke regije (Heartland i istočna Europa, istočna Azija). Između dva geostrateška područja nalaze se dva shatterbelta (Bliski istok, jugoistočna Azija) i neovisno geopolitičko područje južne Azije. Obzirom da Cohenova podjela datira još iz 1963. g., danas ju je potrebno revidirati. Cohen je podjelu revidirao 1982. i 1991. g., uvevši novi shatterbelt Afrike, četvrt strateškog marginaliteta i gateway regije.

Henry Kissinger u knjizi *Does America Need a Foreign Policy?* pojednostavljuje podjelu svijeta koji dijeli na pet dijelova, plus dio gdje se nalaze SAD. Kissinger svijet dijeli na sjevernu Ameriku, Europu (vezana sa SAD-om i Kanadom zajedničkim vrijednostima i partnerstvom transatlantskoj zajednici), južnu Ameriku (koja sa sjevernom čini okružje zapadne hemisfere i dio je svijeta demokracija), Aziju (svijet geopolitičkog ekvilibrija u kojem ima više značajnih aktera čiji su odnosi još uvijek geopolitičkog karaktera), Bliski istok i Afriku. Australiju i Oceaniju Kissinger ne spominje. One također predstavljaju svijet demokracija. U Australiji su prisutne zapadne vrijednosti, a u Oceaniji se tradicionalne miješaju sa zapadnima. Kissingerova podjela u skladu je sa suvremenom situacijom u svijetu i američkim *mainstream* pogledom na svijet, u kojem SAD zauzima središnje mjesto.

Treba spomenuti još jedan podjelu svijeta u kojoj geopolitika ne igra glavnu ulogu, već glavnu ulogu igraju civilizacijske značajke i gospodarstvo. *De Blij* i *Muller* u knjizi *Geography: Realms, Regions and Concepts* svijet dijele prvo na dva dijela, razvijeni i onaj u razvoju. Zatim razvijeni svijet dijele na četiri civilizacijska okružja (*realm*) – Europu, Rusiju, sjevernu ili Angloameriku (SAD i Kanada) i azijsko-pacifički rub (Japan, južna Koreja, kineski Taiwan, Singapur, Australija, Novi Zeland). Svijet u razvoju ima osam civilizacijskih okružja – srednja Amerika, južna Amerika, Bliski istok i sjeverna Afrika (obuhvaća i najveći dio središnje Azije, zbog islamske religije), podsaharska Afrika, južna Azija, jugoistočna Azija, Kina, Oceanija ili Tihooceansko okružje.

7. Uloga Hrvatske u novom svjetskom geopolitičkom poretku

Novi svjetski geopolitički poredak danas se još uvijek nalazi u etapi nastanka, kad još nisu u potpunosti definirani osnovni pravci razvoja suvremenih geopolitičkih i međunarodnih odnosa. Hrvatska²⁴⁹ je stjecanjem svoje neovisnosti prvi put u modernoj povijesti u prilici da u značajnoj mjeri samostalno može utjecati na svoj geopolitički i međunarodni položaj. To znači da utječe na svoj položaj u suvremenom, novom svjetskom geopolitičkom poretku. Hrvatska zbog svojih objektivnih okolnosti (realnosti koje joj je postavila povijest) nema mogućnosti presudno utjecati na razvoj suvremenog geopolitičkog poretka. Hrvatska ima površinu od 56 538 km², što je približno 0.038% svjetskog kopna, tj. prostora koji može biti organiziran u državni teritorij. Sa stanovništvom od otprilike od 4.5 milijuna, Hrvatska u stanovništvu svijeta sudjeluje sa približno 0.075%. Ovakva ograničenja, koja je postavio historijsko-geografski razvoj jugoistoka Europe (gospodarsko zaostajanje za Europom, velika stradanja i iseljavanja stanovništva, fragmentiranost prostora u veliki broj država osnovanih uglavnom na etničkom principu) doprinijela su tome da je hrvatski narod u domovini danas mnogo manje brojan nego što je trebao biti, s mnogo manjim teritorijem nego što je Hrvatska mogla imati. Velike države svijeta nastale su na prostorima gdje nije bilo suparnika, u regijama gdje većina današnjih stanovnika tih država predstavlja potomke osvajača koji su došli iz Europe (Rusija, Kanada, SAD, Brazil, Australija itd.). U Europi su velike države nastale okrupnjavanjem manjih feudalnih posjeda pod centralnu vlast koja je izgrađivala naciju na teritorijalnom, a ne etničkom principu. Hrvatska je mala država koja jednostavno mora prihvatiti tu činjenicu i tražiti svoje mjesto u novom svjetskom poretku (koji je i jedini poredak u kojem je Hrvatska postojala kao samostalna država, jer je neovisnost izborila usporedno s krajem hladnoratovskog geopolitičkog poretka). Hrvatska je nužno upućena na suradnju s državama iz svog bližeg i daljeg susjedstva, državama Europe (što uključuje pod najvažnije Europsku uniju), državama koje čine NATO pakt (jer se tako osigurava nacionalna sigurnost Hrvatske i razvija transatlantska suradnja), te velesilama koje imaju mogućnost kontinentalnog i globalnog djelovanja (direktna suradnja, međunarodni odnosi s SAD-om, Kinom, Rusijom, Indijom). Ovo je najbolji način da se osigura boljitak građana Hrvatske. Suvremeno doba je doba globalizacije i suradnje u kojem nema mjesta izolacionizmu.

²⁴⁹ Službeno ime države je Republika Hrvatska. Ovdje se zbog uštede na prostoru koristi samo vlastito ime, koje je upotrebi više od jednog milenija. Pritom se misli na suvremenu neovisnu državu, Republiku Hrvatsku, u njenim međunarodnim priznatim državnim granicama i sa svim elementima državne vlasti koje Hrvatska danas posjeduje. Republika Hrvatska subjekt je međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i jedan od aktera suvremenog svjetskog poretka.

Kad se razmatra uloga Hrvatske u novom svjetskom geopolitičkom poretku, nakon uvodnih napomena, pažnju je potrebno posvetiti suvremenom geopolitičkom položaju Hrvatske. Geopolitički položaj i međunarodni položaj sukladne su kategorije. Geopolitički položaj ima više naglašene geografske faktore, prostornu i teritorijalnu komponentu. Pri određivanju geopolitičkog položaja pažnju treba posvetiti četirima glavnim faktorima koji određuju geopolitički položaj. Ti faktori su geografski faktori, globalne geopolitičke strukture, političko okruženje Hrvatske i politička situacija u samoj Hrvatskoj.²⁵⁰ Svaki od ta četiri osnovna faktora skupina je faktora koji određuju geopolitički položaj neke teritorijalno-političke jedinice, u ovom slučaju Hrvatske.

Prva skupina faktora su geografski faktori. Geografske faktore sačinjavaju geografski smještaj i geografski položaj Hrvatske, položaj velikih reljefnih cjelina u odnosu na Hrvatsku, regionalna struktura Hrvatske, geoprometni položaj Hrvatske. Geografski faktori imaju dvije osnovne značajke, koje su temelj za svako daljnje razmatranje njihova razvoja. Te značajke su sveprisutnost i de facto nepromjenjivost.²⁵¹ Usprkos današnjim mogućnostima čovjeka, koje su vrlo velike, ipak je nemoguće potpuno promijeniti geografske faktore. Ako bi se to desilo, morao bi to čin ludila jer bi doveo do potpunog ili gotovo potpunog uništenja čovječanstva. Geografski smještaj Hrvatske je u sjevernom umjerenom geografskom pojasu, između 42° 20' i 46° 30' geografske širine, te 13° 30' i 19° 30' istočne geografske dužine. Hrvatska je dio europskog kontinenta, kojeg na sjeveru okružuje Arktički ocean, na istoku Azija, na jugu Sredozemlje i na zapadu Atlantski ocean. Hrvatska dijelovima svog teritorija participira u tri velike reljefne cjeline. Najveći dio središnje i cijela istočna Hrvatska dio su Panonske nizine, gorska Hrvatska dio je Dinarida, a primorska Hrvatska tj. Hrvatsko primorje i Dalmacija, dio

²⁵⁰ S obzirom da cilj ovog poglavlja nije istraživanje suvremenog geopolitičkog položaja Hrvatske, nego uloga Hrvatske u suvremenom svjetskom geopolitičkom poretku, najviše će pažnje biti posvećeno odnosu Hrvatske i najvažnijih svjetskih središta moći, koja presudno utječu na globalne geopolitičke odnose, mijenjajući tako prostorni obuhvat i karakter globalnih geopolitičkih struktura, čiji su i sam dio. Svjetska središta moći uz geografske faktore najznačajnije utječu na oblikovanje svjetskih geopolitičkih regija i na njihove granice. Neposredno političko okruženje i unutarnjopolitička situacija u Hrvatskoj nisu presudni za položaj Hrvatske u novom svjetskom poretku, ako Hrvatska postigne konsenzus oko temeljnih pitanja vanjske politike i djelovanju prema globalnim geopolitičkim strukturama. Naravno da to ne znači da treba zanemariti odnos sa susjedima, jer on za Hrvatsku mora biti najvažniji, uz odnos s Europskom unijom i NATO-om. Politička situacija u samoj Hrvatskoj ne može trajno i fundamentalno utjecati na položaj Hrvatske u novom svjetskom poretku, osim u slučaju nekih ipak manje vjerojatnih događaja (pretvaranja Hrvatske u rogue-state zbog dolaska nekih ekstremista na vlast u Hrvatskoj)

²⁵¹ Suvremena civilizacija donijela sa sobom i mogućnosti najznačajnije promjene geografskih faktora dosad. Mogućnost čovjekova utjecaja na geografske faktore nije dobra, jer čovjek ne djeluje u skladu s prirodom nego na geografiju djeluje negativnim utjecajem. Utjecaj čovjeka na klimu, kao jednog od 2 najvažnija geografska faktora (reljef, klima), sve je jači. Ujedno je i sve pogubniji, jer će s globalnim zagrijavanjem porasti rizici života na Zemlji.

su reljefne cjeline Jadranskog mora. Ovakva heterogena reljefna struktura Hrvatske uzrok je činjenici da je Hrvatska raznolika država, u prirodno-geografskom i društveno-gospodarskom smislu. Geografski položaj Hrvatske definira Hrvatsku kao državu koja je rubno položena i dodiruje više velikih europskih regija. Hrvatska je dio srednje Europe (kojoj pripadaju veći dio središnje i cijela istočna Hrvatska), jugoistočne Europe (kojoj pripadaju Banija, Kordun, Lika i Dalmatinska zagora) i južne Europe (Hrvatska participira vrlo dugom obalom na Jadranskom moru koje je dio Sredozemnog mora, južnoj Europi pripadaju Istra, Hrvatsko primorje, dalmatinska obala i otoci). Geografski položaj na dodiru velikih europskih regija i između važnih životnih žarišta (Mediteran, Panonska nizina), uvjetovao je da s razvojem prometa i industrijskom revolucijom Hrvatska počne dobivati obilježje prostora koji ima kontaktno-spojni prometni položaj. Geografski i geoprometni položaj Hrvatske komparativna su prednost za Hrvatsku, ali ih se mora znati na ispravan način valorizirati. Hrvatska mora iskoristiti svoj položaj na mjestu gdje je dinarska planinska barijera najuža i tako biti glavni prostor povezivanja srednje i južne Europe, tj. Panonske nizine i Jadranskog mora, a time i ostalog svjetskog mora. Osim toga, Hrvatska mora biti i prostor povezivanja srednje i jugoistočne Europe, tj. Alpa i Balkana. Preko jugoistočne Europe Hrvatska može biti i tranzitni prostor između Bliskog istoka i Europe. Komparativne prednosti koje proizlaze iz geografskog i geoprometnog položaja nisu jedine prednosti koje Hrvatska ima.²⁵² Ostale komparativne prednosti koje proizlaze iz geografskih faktora su heterogena reljefna struktura, različiti tipovi klime, bogatstvo vodnih i šumskih resursa, vrlo duga i razvedena obala sa preko 1100 otoka, bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta. Sve ove komparativne prednosti Hrvatske najviše treba iskoristiti za razvoj turizma, koji je najisplativija djelatnost koju Hrvatska može imati. Turizam je u slučaju Hrvatske izrazito izvozni proizvod, jer su preko 85% turista u Hrvatskoj turisti iz inozemstva. Turistički prihodi najveća su vrijednost za hrvatsko gospodarstvo i značajno umanjuju nepovoljnost vanjsko-trgovinske bilance. Danas je nemoguće izgrađivati značajniji međunarodni položaj bez jakog gospodarstva, jer je položaj u globalnoj ekonomiji postao jednako značajan, ako ne i značajniji, kao politički i geostrateški položaj. Osim turizma, Hrvatska treba razvijati uslužne djelatnosti, izvozno orijentirane industrije, brodogradnju, građevinarstvo, promet, te komercijalnu poljoprivredu.

²⁵² Vidi: Kurečić, P. (2001.), Geopolitika i suvremeni geopolitički položaj Hrvatske, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 4, str. 115-127

Drugu skupinu faktora čine globalne geopolitičke strukture.²⁵³ Hrvatska se prema geopolitičkoj podjeli svijeta Saula Cohena nalazi na dodiru euroazijskog-kontinentalnog i maritimnog geostrateškog područja. Cohenova podjela svijeta predstavlja svojevrsan sukus prethodnih podjela svijeta. U njoj je prisutna hijerarhijska organizacija prostora, koja je jedan od glavnih faktora podjele svijeta (uz geografski faktor raspodjele kopna i mora, naravno). Geostrateška područja Saula Cohena sastoje se od geopolitičkih regija.²⁵⁴ Hrvatska pripada rubnom dijelu maritimnog geostrateškog područja, te se nalazi u geopolitičkoj regiji Pomorska Europa i Magreb. Geopolitičke regije sastoje se od država i pojedinih regija unutar država.²⁵⁵ Osim, ovih područja, postoje *shatterbelts* (zone pritiska, rastresanja i fragmentacije geopolitičkog poretka) i *gateway* regije. Hrvatska bi zbog svog položaja na kontaktu reljefnih cjelina, životnih žarišta i geopolitičkih regija mogla postati gateway država koja bi bila prijelazni prostor i prostor komunikacije između jugoistočne Europe i ostatka Europe, ali i srednje i južne Europe. Hrvatska kao mala država s malo stanovnika u globalnim razmjerima ne može utjecati na promjene globalnih geopolitičkih struktura. No, globalne geopolitičke strukture i najvažniji akteri globalnog geopolitičkog poretka mogu svojim izravnim ili neizravnim, kolateralnim djelovanjem značajno utjecati na međunarodni položaj Hrvatske. Moć najvažnijih aktera globalnog poretka tolika je da mogu promijeniti ne samo međunarodni položaj manjih država, nego bez većih problema mogu promijeniti i političku situaciju u nekoj državi. I u samom stjecanju hrvatske neovisnosti i potvrde hrvatske državnosti međunarodnim priznanjem, presudnu ulogu su odigrali međunarodni faktori. Neki od njih bili su za priznanje Hrvatske, a većina globalnih geopolitičkih aktera je bila protiv priznanja novih država, vodeći se principom teritorijalnog integriteta postojećih država.

Temeljni vanjskopolitički ciljevi Hrvatske moraju biti povezani i u koordinaciji s unutarnjim političkim i gospodarskim razvojem. Ciljevi i interesi Hrvatske mogu se izraziti kroz temeljne, vitalne nacionalne interese koji su u Hrvatskoj označeni ovako: opstanak u miru i slobodi te zaštita neovisnosti, suvereniteta i cjelovitosti, gospodarski prosperitet i blagostanje svih građana, povoljno okruženje i suradnja u regiji, zaštita i promicanje nacionalnih vrednota, te očuvanje resursa.²⁵⁶ Zaštita vitalnih nacionalnih interesa temeljni je

²⁵³ O globalnim geopolitičkim strukturama općenito bilo je više riječi u poglavlju «Suvremeni geopolitički i međunarodni odnosi i njihov utjecaj na razvoj svjetskog geopolitičkog poretka», str. 93-99

²⁵⁴ Vidi: Cvrtić, V. (2000.), Republika Hrvatska – *gateway* prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 1, str. 161-172

²⁵⁵ Hrvatska je dio geopolitičke regije, a osnovne regije unutar Hrvatske su Panonska, Dinarska i Primorska Hrvatska

²⁵⁶ Tatalović, S. (2000.), Nacionalni interesi i nacionalna sigurnost Hrvatske, *Međunarodne studije*, str. 53-64

preduvjet opstanka, postojanja, razvoja i blagostanja svake države, pa tako i Hrvatske. Hrvatska mora koordiniranom politikom, tj. inicijativom državnih struktura, javnim raspravama i konzultiranjem domaćih i inozemnih stručnjaka intenzivno djelovati na svim poljima društvenog života, s ciljem ostvarivanja i zaštite svojih nacionalnih interesa. Najveću pažnju treba posvetiti ostvarivanju i zaštiti vitalnih nacionalnih interesa. Promicati i štititi treba i ostale nacionalne interese, jer ugrožavanje nacionalnih interesa ugrožava nacionalnu sigurnost Hrvatske u najširem smislu. U Hrvatskoj problem ne postoji samo oko djelovanja na promicanju i zaštiti nacionalnih interesa, nego i u percepciji istih. Napokon su definirani i prihvaćeni temeljni dokumenti, koji se tiču nacionalnih interesa i nacionalne sigurnosti Hrvatske (*Strategija nacionalne sigurnosti RH*, *Strategija obrane RH*). Usto, doneseni su i neophodni zakoni koji se tiču obrane. No, zakonska rješenja još nisu dovršena. Pitanje je i da li su sadašnja normativna rješenja blizu ili daleko od optimuma. Uspostava i razvoj učinkovitog sustava nacionalne sigurnosti bit će najvažniji faktor ostvarivanja i zaštite nacionalnih interesa Hrvatske. Hrvatska mora poduzeti analizu širokog obuhvata i spektra, u kojoj će biti analizirani osnovni vanjskopolitički ciljevi Hrvatske, te razrađeni programi djelovanja na gospodarskom, političkom i sigurnosnom polju. Pritom moraju biti konzultirani eminentni stručnjaci sa svih relevantnih znanstvenih polja. Osim toga, Hrvatska mora izvršiti temeljitu reorganizaciju svog vanjskopolitičkog i diplomatskog aparata, koji je još uvijek utočište za propale političare i bivše ljude iz struka koje nemaju veze s vanjskom politikom i diplomacijom. Rješavanje nestručnih i politički podobnih kadrova nije učinjeno ni u približno dovoljnoj mjeri, iako su primijećeni pomaci na tom planu. Imenovanje nekih novih ambasadora predstavlja pozitivan primjer, jer su do izražaja došli stručni kadrovi.

Položaj Hrvatske u novom svjetskom poretку može se prikazati i kao analiza odnosa Hrvatske i svijeta na tri razine. Prva razina je regionalna razina koja obuhvaća odnose Hrvatske i njoj susjednih država. Druga razina je nadregionalna. Obuhvaća odnose Hrvatske i Europe, koje možemo analizirati kroz odnose Hrvatske s pojedinim državama ili kroz odnose Hrvatske s Europskom unijom i ostalim državama. Treća razina je globalna razina koja obuhvaća odnose Hrvatske s globalnim središtima moći izvan Europe, važnim gospodarskim partnerima Hrvatske i značajnim političko-vojnim silama te ostalim državama svijeta.

Može se reći da Hrvatska u djelovanju prema susjedima i okolnim državama treba poduzimati tri geopolitičke inicijative – jadransku inicijativu (Slovenija, Crna Gora, Italija), srednjoeuropska inicijativa (Mađarska, Češka, Poljska, Slovačka i Slovenija) i balkansku inicijativu (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Srbija). Neke države mogu se nalaziti u više

inicijativa, a u sadržaje pojedinih inicijativa mogu se uključiti i države izvan regije.²⁵⁷ Odnosi Hrvatske sa susjedima od uspostave neovisnosti Hrvatske imali su vrlo heterogen karakter, koji se kretao od rata do posebnih odnosa i proklamiranog prijateljstva. Odnos Hrvatske i svake njene susjedne države mogao bi biti predmet jedne *case-study*. Ovdje će biti ukratko opisan odnos Hrvatske i njoj susjednih država, kroz prizmu dosadašnjih odnosa i mogućeg razvoja odnosa u budućnosti. *Slovenija* kao sjeverozapadni susjed Hrvatske ima posebnu važnost za Hrvatsku, zbog svog prometnog i geopolitičkog položaja. Slovenija je država koja s obzirom na veličinu svog teritorija ima jedan od najpovoljnijih položaja u Europi. Slovenija na ispravan i učinkovit način valorizira taj položaj. Slovenija je daleko najuspješnije prošla kroz veći dio procesa tranzicije, jer nije dopustila stihijsku privatizaciju i izabrala planiran put iz socijalizma u kapitalizam. Zato je BDP po stanovniku Slovenije danas više od dva puta veći nego BDP po stanovniku Hrvatske. Naravno da je Hrvatska pretrpjela rat i još danas osjeća njegove posljedice. No, te posljedice ne bi bile ni upola toliko velike da se nije olako odrekla industrijskih grana i tradicionalnih tržišta, te bila pogođena gospodarskom strategijom sveopćeg kriminala u pretvorbi i korupcije u društvu, proklamirane od tadašnje službene politike. Slovenija je danas na najboljem putu da postane članica NATO-a (drugi krug proširenja) i članica EU (prvi krug proširenja). Slovenija ima najveći BDP po stanovniku od svih postsocijalističkih zemalja. Slovenija je za Hrvatsku iznimno važna jer predstavlja most prema zapadnoj, dijelu srednje i dijelu južne Europe. U ovim regijama nalaze se glavni hrvatski trgovinski partneri, koji su ujedno i članice Europske unije i države s kojima Hrvatska ima vrlo intenzivne međusobne odnose pozitivnog predznaka (Italija, Njemačka, Austrija). Hrvatska i sa samom Slovenijom ima vrlo razvijene gospodarske odnose. Politički odnosi opterećeni su problemima koji su posljedica nekadašnjeg života u zajedničkoj državi, pa pitanje granica i zajedničke imovine još nije riješeno. Pitanje da li će biti riješeno bilateralnim sporazumima, ili će nadležne međunarodne institucije morati rješavati ove probleme koji opterećuju odnose Hrvatske i Slovenije. Svi ovi problemi nisu takve važnosti da ne mogu biti riješeni i njihova važnost je više fikcija, stvorena od strane medija i političara u obje države. Hrvatska i Slovenija nemaju fundamentalnih problema koji ne mogu biti riješeni, jer nijedan problem ne ugrožava vitalne nacionalne interese. Stoga održanje dobrosusjedskih i prijateljskih odnosa treba biti hrvatska politika prema Sloveniji. *Mađarska* je sjeverni susjed Hrvatske, s kojim Hrvatska ima najmanje problema u odnosima. Graničnih

²⁵⁷ Cvrtila, V. (2000.), Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 1, str. 161-172

problema nema, nema zajedničke imovine koju bi trebalo podijeliti, nema nikakvih ugroza nacionalnih interesa ni s jedne strane. Mađarska, kao srednjoeuropska zemlja sa dobrim prometnim položajem u Panonskoj nizini, treba biti hrvatski put u srednju i istočnu Europu. Hrvatska pak, kao država koja za razliku od Mađarske participira na svjetskom moru, treba nastaviti biti ono što je bila u 19. i početkom 20. stoljeća (naravno na drugačijim osnovama, na temelju ravnopravnosti dvaju neovisnih država) – izlaz Mađarske na more, koji se ostvaruje primarno kroz luku Rijeka, dakako. Mađarska je važan trgovinski partner Hrvatske. Mađarska je od 1999. g. članica NATO-a i napreduje prema članstvu u Europskoj uniji. Mađarska je član CEFTA-e, čiji član treba postati i Hrvatska, do kraja 2002. Nastavak suradnje i razvoj intenzivnih odnosa na svim poljima treba biti politika prema Mađarskoj.

Bosna i Hercegovina je država s kojom Hrvatska ima najdužu kopnenu granicu (932 km). Razlog tome je dakako oblik hrvatskog teritorija koji izgleda kao geopolitička kliješta koja okružuju BiH. Neuspjeh političke, socijalne i gospodarske obnove, te mogućí raspad BiH uz izbijanje mogućih budućih sukoba najveća su tradicionalna, *hard* prijetnja nacionalnoj sigurnosti Hrvatske. Geografska blizina, vrlo duga granica i tradicionalna povezanost BiH i Hrvatske utjecat će nepovoljno na Hrvatsku ako dođe do ovakvog razvoja događaja u BiH. Nakon rata, koji je gospodarski najvažnije dijelove BiH ostavio u gotovo potpunom rasulu, pristupilo se obnovi uz međunarodnu pomoć, bez koje bi se obnova i život stanovnika BiH odvijali mnogo, mnogo teže. Danas je međunarodna zajednica prisutna u BiH kroz visokog predstavnika i oružanu silu SFOR, pa BiH zapravo ima status međunarodnog protektorata. U BiH ne postoji jedinstvena vlast koja bi imala na raspolaganju dovoljna sredstva da jamči potpunu stabilnost i jedinstven razvoj BiH. Odnosi Hrvatske i BiH prošli su kroz različite etape, od prijateljskih do neprijateljskih. Današnja politika Hrvatske je prema BiH je dobra jer se ne miješa u unutarnje prilike u BiH, ali bi trebala biti angažiranija na mnogim poljima.

Srbija, s kojom je Hrvatska 1991. ratovala na istočnoj granici i koja je godinama okupirala dio hrvatskog teritorija, proživljava jedno od težih razdoblja u svojoj povijesti, označeno kao postmiloševićevsko razdoblje. Razdoblje obilježuju katastrofalna gospodarska situacija i borbe za vlast, otpori međunarodnim akterima koji žele bržu demokratizaciju Srbije itd. Odnosi Srbije i Hrvatske u posljednjih dvije godine imaju uzlaznu tendenciju, uglavnom na gospodarskom polju. Kao susjedne države, Hrvatska i Srbija upućene su na suradnju u trgovini i prometu, čemu pogoduju položaj Hrvatske i Srbije te izgrađena infrastruktura. Politički odnosi poboljšavaju se, ali sporije nego gospodarski. S Crnom Gorom Hrvatska nema većih neriješenih sporova. Obje strane suglasile su se da je državna granica avnojevska granica po kojoj je Prevlaka dio Hrvatske. *Crna Gora* nije prijetnja nacionalnoj sigurnosti

Hrvatske. Crna Gora se nužno mora približavati Europi i svoju budućnost vezati uz članstvo u integracijama i organizacijama, te u suradnji sa susjedima. Crna Gora i Hrvatska trebaju razvijati što bolje gospodarske odnose.²⁵⁸

Sigurnost Hrvatske danas je u priličnoj mjeri internacionalizirana, ali još uvijek značajno ovisi o prilikama na jugoistoku Europe, tj. u nestabilnom dijelu političkog okruženja Hrvatske. Vojna opasnost na jugoistoku Europe danas nije velika, ali usprkos prisustvu međunarodnih trupa, još uvijek su prisutne opasnosti od izbijanja kriza i sukoba niskog intenziteta, koji narušavaju stabilnost susjednih država, pa tako i Hrvatske. Osim toga, javile su se i nove, netradicionalne prijetnje koje se više javljaju na ekonomskom i socijalnom polju, a ne toliko na vojnom. Kao potencijalni izvori ugrožavanja javljaju se nedovršeni procesi demokratizacije i ekonomske transformacije u tranzicijskim zemljama, ilegalne migracije, migracije stanovnika izazvane ratnim sukobima, krijumčarenje ljudi i droga, organizirani kriminal, terorizam. Upravo je jugoistok Europe prostor jače pogođen ovim prijetnjama.²⁵⁹ Sve ove prijetnje ugrožavaju i nacionalnu sigurnost Hrvatske, pa Hrvatska mora odgovoriti na njih na odgovarajući i učinkovit način, djelovanjem sustava nacionalne sigurnosti.

Položaj i ulogu Hrvatske u svjetskom geopolitičkom poretку najznačajnije će odrediti odnos prema, i moguće članstvo u europskim integracijama (Europska unija i ostale integracije) i transatlantskoj zajednici (NATO savez). Ova kontinentalna i transatlantska razina je ključna za Hrvatsku, jer joj omogućuje participaciju u zajedničkom odlučivanju, ulazak na veliko zajedničko tržište Europske unije i jamči joj nacionalnu sigurnost i stabilnost kroz sudjelovanje u punopravnom članstvu NATO-a, kao najjačeg vojno-političkog saveza na svijetu. Hrvatska je zbog političkih prilika i međunarodne izolacije u drugoj polovici 90-ih godina prošlog stoljeća značajno zaostala u procesu priključivanja Europi i transatlantskoj zajednici. Ovakva orijentacija bila je proklamirani cilj bivše vlasti, ali ništa više od toga. Nakon promjene vlasti na izborima 3. siječnja 2000. g. političke prepreke su nestale, pa je sve počelo ovisiti o sposobnosti i spremnosti hrvatskih vlasti da rade na pridruživanju. Sukladno poboljšanom međunarodnom položaju Hrvatske i spremnosti da ponovo uđe u proces pridruživanja, Hrvatska je uspjela ući u program *Partnerstvo za mir (PfP)*, platformu članica NATO-a za suradnju s nečlanicama, u svibnju 2000. g. Hrvatska je bila 26. članica koja je pristupila programu. Hrvatska je ušla i u *Euroatlantsko partnersko vijeće (EAPC)*, kao 46.

²⁵⁸ Više o političkom okruženju kao odrednici geopolitičkog položaja Hrvatske i odnosima Hrvatske sa susjedima vidi:

Kurečić, P. (2001.), Geopolitika i suvremeni geopolitički položaj Hrvatske, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 4, str. 115-127

²⁵⁹ Tatalović, S. (2001.), Nacionalna sigurnost Republike Hrvatske i sigurnost na jugoistoku Europe, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 4, str. 178-184

članica.²⁶⁰ Hrvatska je tako postala članicom oba programa koje je NATO namijenio za suradnju s Europom i državama nečlanicama. Hrvatska je za samo dvije godine članstva u Partnerstvu za mir uspjela ispuniti uvjete da pristupi *Membership Action Plan (MAP)*, koji ju približuje NATO-u, te *Planning and Review Process (PARP)* programu. Hrvatska će, kao i ostale članice MAP-a, morati ispuniti 1169 zahtjeva koji se pred nju postavljaju.²⁶¹ Osim ovih uspjeha na sigurnosnom i političkom polju, Hrvatska je postigla i uspjehe na gospodarskom polju. Hrvatska je potpisala *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s Europskom unijom*, popravila svoj kreditni rejting i indekse stabilnosti u inozemstvu, potpisala aranžmane s MMF-om. Postala je članica Vilniuske skupine, Kvadrilaterale, ušla u Svjetsku trgovačku organizaciju, do kraja 2002. g. postati će članica CEFTA-e. Svim ovim akcijama i uspjesima Hrvatska je dokazala svoju spremnost da postane dio velike europske obitelji i transatlantske zajednice. Ovaj put koji je Hrvatska izabrala 2000. g. može ugroziti unutarnja nestabilnost i nezaposlenost, koja je glavni problem Hrvatske. Nezaposlenost je ključno pitanje koje će možda na sljedećim izborima odlučiti kojim će putem Hrvatska krenuti, sadašnjim ili novim. Novi put može i ne mora biti dobar put za Hrvatsku, no o tome možemo samo spekulirati.

Članstvo u europskim integracijama i euroatlantskim organizacijama temeljni je vanjskopolitički cilj Hrvatske, ali ne smije biti isključivi cilj. Temeljna vanjskopolitička orijentacija Hrvatske ne smije biti ograničena, jednostrana, isključiva. Najvažniji cilj Hrvatske mora biti ulazak u Europu i transatlantsku zajednicu. No, Hrvatska mora biti spremna na suradnju i razvijanje bilateralnih odnosa s gotovo svim državama, tj. sa svim državama koje žele suradnju s Hrvatskom i poštuju osnovne norme međunarodnog poretka. Koordiniranim, planiranim djelovanjem prema svim subjektima međunarodnih odnosa koji djeluju u međunarodnoj zajednici, Hrvatska se može i treba prilagoditi novim izazovima. Izazovi su to koje donosi daljnji razvoj novog svjetskog poretka, u kojem postoje procesi globalizacije, deteritorijalizacije, nove prijetnje nacionalnoj sigurnosti koje danas ne mogu biti teritorijalno ograničene i zadržavane (*containment strategija* danas ne može biti učinkovit odgovor na transnacionalne izazove nacionalnoj sigurnosti). Kroz članstvo u NATO (koji će se i sam nužno morati stalno prilagođavati kako bi odgovorio na nove izazove), Hrvatska bi potpuno internacionalizirala svoju sigurnost, unaprijedila vlastiti sustav nacionalne sigurnosti i postala punopravan dio velike transatlantske zajednice. Uloga i položaj Hrvatske u geopolitičkom poretku bliske budućnosti time bi bili trajnije i značajnije određeni.

²⁶⁰ Tatalović, S. (2000.), Hrvatska i Partnerstvo za mir, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 3, str. 165-166

²⁶¹ Cvrtila, V. (2000.), Republika Hrvatska u euroatlantskoj zajednici, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 3, str. 167-170

Zaključak

Tema rada, pod nazivom novi svjetski geopolitički poredak, po samom se svom nazivu ističe kao jedna od najzanimljivijih, najosnovnijih i najizazovnijih tema, koje postoje u međunarodnim odnosima i geopolitici. Pitanje svjetskog poretka ključno je za budućnost svijeta i oko njega se spore i na njega pokušavaju utjecati brojni i iznimno jaki interesi aktera svjetskog poretka. Novi svjetski geopolitički poredak danas je realnost s kojom se moraju suočiti svi akteri međunarodnih i geopolitičkih odnosa, ali i svaki stanovnik planeta Zemlje, na čiji život utječe poredak u kome on živi. Osnovna zamisao ovog rada bila je istražiti novi svjetski geopolitički poredak, tj. svjetski poredak u razdoblju poslije hladnog rata i predstaviti rezultate istraživanja kroz različite dijelove rada. Rad je po svojoj tematici najopćenitije podijeljen u dva dijela, teorijski dio i praktični, aplikativni dio. Teorijski dio rada čine poglavlja: Geopolitika, Geopolitički poredak i uvjeti njegova razvoja, Akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka, Proces u novom svjetskom geopolitičkom poretku. Praktični dio rada čine poglavlja: Suvremeni geopolitički i međunarodni odnosi i njihov utjecaj na razvoj suvremenog geopolitičkog poretka, te Uloga Hrvatske u novom svjetskom geopolitičkom poretku. Praktični dio rada čini pokušaj aplikacije prethodno iznesenih saznanja i rezultata istraživanja u teorijskom dijelu rada. Prisutnost više izvora koji se odnose na neki problem je nužna kako bi se desila potpunija i objektivnija slika o nekoj problematici. Praktični dio rada obrađuje suvremene globalne geopolitičke i međunarodne odnose, prethodno iznoseći viđenje suvremenih globalnih odnosa u svijetu kroz prizmu geopolitike i međunarodnih odnosa. Posljednje poglavlje, koje se bavi Hrvatskom, logičan je doprinos, s obzirom da je rad dio hrvatskog doprinosa geopolitici i međunarodnim odnosima, te je napisan u Hrvatskoj i bit će obranjen na hrvatskom sveučilištu, Sveučilištu u Zagrebu.

Geopolitički poredak suvremenog doba središnji je pojam oko kojeg se vrti cijeli rad. Za razliku od međunarodnog poretka uključuje i geografske faktore i problematiku koji ga čine specifičnim, geopolitičkim. Kroz iznošenje saznanja o samom konceptu geopolitičkog poretka, koji se koristi u geopolitici kao geopolitička kategorija, dokazana je tvrdnja da je geopolitički poredak stanje geopolitičkih odnosa u nekom razdoblju. Korištenje geografskih faktora i njihovo povezivanje s političkim faktorima, nije sporno, već je temeljan način koji se koristi za istraživanje suvremenih geopolitičkih odnosa, koji čine geopolitički poredak. Legitimacija suvremene i posebno kritičke geopolitike kao znanstvene metode danas je neupitna. Strukturalna geopolitika, kao dio geopolitike koji istražuje suvremene geopolitičke

uvjete, mora predstavljati osnovnu metodu istraživanja, ako želimo da to istraživanje bude legitimno i relevantno.

Geopolitički poredak suvremenog doba stvoren je pod utjecajem više različitih faktora, ponajprije pod utjecajem geopolitičke tranzicije koja je uslijedila nakon raspada hladnoratovskog geopolitičkog poretka. Geopolitička tranzicija praćena je raspadom druge supersile SSSR-a, i samim time ostankom prve supersile SAD-a na globalnoj pozornici kao jedine svjetske supersile. Drugi iznimno važan moment koji utječe na oblikovanje suvremenog poretka u svijetu je ubrzanje i produbljivanje procesa globalizacije, koji mijenja ustaljene norme i pravila ponašanja u međunarodnom sustavu. Proces globalizacije praćen je i procesom lokalizacije, pa tako nastaje proces koji nazivamo glokalizacija. Ova glokalizacija često je praćena fragmentacijom, posebno na etničkim i religijskim linijama, koje tako postaju linije sukoba. Globalizacija je praćena i procesom koji nazivamo deteritorijalizacija. Ovaj proces dovodi u pitanje samo postojanje međunarodnog sustava kao takvog. Najjači utjecaj deteritorijalizacija ima na tržišta kapitala i informacija, koji su danas gotovo potpuno deteritorijalizirani i najsnažnije povezuju svijet, rušeći tako barijere koje predstavljaju državne granice. Pod utjecajem deteritorijalizacije otvaraju se mogućnosti za novo poimanje prostora, koji se više ne poima samo kao teritorij, nego kao prostor koji je premrežen brojnim hijerarhijskim mrežama. U takvom prostoru, više nije toliko važno tko kontrolira njegov veći dio, već tko kontrolira čvorove i kapacitete ovih mreža. Suvremeni svjetski geopolitički poredak oblikuje se u razdoblju kad gotovo da ne postoji mogućnost općeg globalnog sukoba, ali postoje mnogobrojne prijetnje sigurnosti država i nacija u svijetu.

Geopolitika i međunarodni odnosi pokušavaju nam približiti i objasniti suvremene odnose u međunarodnom ili geopolitičkom sustavu. Svaka disciplina pokušava to učiniti na svoj način, primjenjujući svoju metodologiju i pritom uzimajući iz mnoštva podataka one koji su joj relevantni i koji služe za izvođenje zaključaka i daljnje objašnjavanje. Generalne tendencije i dugoročnost odnosa u svjetskom poretku zahtijevaju uključivanje geopolitički relevantnih uvjeta, koji svojim djelovanjem oblikuju geopolitički, ali i međunarodni položaj neke teritorijalno-političke jedinice.

Suvremeni geopolitički odnosi, koji oblikuju novi svjetski geopolitički poredak, rezultat su djelovanja aktera poretka i procesa koji se zbivaju u suvremenom poretku. Države kao najvažniji akteri poretka još uvijek imaju presudan utjecaj na suvremeni geopolitički poredak. Među državama se ističu Sjedinjene Američke Države, kao jedina svjetska supersila. Osim SAD-a, velik utjecaj na suvremeni poredak imaju Kina i Rusija. Ove tri države, uz Europsku uniju kao supranacionalnu zajednicu, čine četiri svjetska centra moći. Uz svjetske

centre moći, na uspostavu regionalnih poredaka u pojedinim svjetskim regijama veliki utjecaj imaju regionalne sile. Uz države, akteri koji najznačajnije oblikuju suvremeni geopolitički poredak su međunarodne organizacije, globalnog i regionalnog obuhvata, općenitog i specifičnog karaktera. Najvažnija i najutjecajnija međunarodna globalna organizacija su Ujedinjeni narodi, koji bi trebali biti središte okupljanja aktera svjetskog poretka, jamac globalne sigurnosti i promicatelj multipolarizma, dijaloga i pravednosti u svijetu. Brojnost i sve jači utjecaj međunarodnih organizacija sukladni su procesu globalizacije, koji potkopava isključivu nadležnost država za djelovanje u međunarodnom sustavu. No, bila bi iluzija kad bi pokušali reći da će međunarodne organizacije u bliskoj budućnosti preuzeti ulogu država u oblikovanju suvremenog geopolitičkog poretka. Svjetski poredak i u budućnosti će biti primarno određen djelovanjem najvećih svjetskih centara moći. Ostali akteri poretka i procesi koji se zbivaju u svjetskom poretku, mogu svojim djelovanjem utjecati na djelovanje centara moći. Upravo u tome se sastoji mirnodopsko i koegzistencijalno funkcioniranje svjetskog poretka, tj. sastoji se u akomodaciji interesa i pokušajima nehegemonskog, multipolarnog djelovanja, koje neće izazivati protuhegemonske i protuosvajačke reakcije. Najveću odgovornost za budućnost svjetskog poretka, zbog najvećih mogućnosti djelovanja, snose Sjedinjene Američke Države, kao jedina svjetska supersila. Osim SAD-a, odgovornost leži na velesilama, regionalnim silama i ostalim državama koje imaju mogućnost poremetiti odnose na globalnoj razini, zbog svog specifičnog geostrateškog ili geopolitičkog položaja.

Osnovni zaključci mogu se izraziti ukratko :

1. Suvremena geopolitika najprikladnija je metoda istraživanja svjetskog geopolitičkog poretka i suvremenih odnosa koji vladaju u tom poretku;
2. Suvremena geopolitika bitno se razlikuje od tradicionalne geopolitike, ne samo po objektu istraživanja, koji je širi, nego i po vrijednosnoj orijentaciji, koja više nije usmjerena na jačanje tradicionalne, nacionalne moći i potčinjavanje drugih;
3. Suvremena geopolitika razvija se kroz tri osnovna pravca, tri škole. Prva škola je francuska geopolitička škola, druga je akademska škola geopolitike, a treća je kritička geopolitika;
4. Kritička geopolitika najmlađi je pravac u razvoju suvremene geopolitike. Kritička geopolitika dijeli geopolitiku na četiri osnovna dijela – formalna geopolitika, praktična geopolitika, popularna geopolitika, strukturalna geopolitika;

5. Političke elite većine država svijeta još uvijek razmišljaju u kategorijama stare, tradicionalne geopolitike, koja je prirodni produkt međunarodnog sustava u kojem države monopoliziraju gotovo svu moć i zadržavaju pravo djelovanja;
6. Geopolitički poredak može se definirati kao stanje geopolitičkih odnosa u nekom povijesnom razdoblju;
7. Geopolitički poredak također je i geopolitička kategorija, koncept za objašnjavanje geopolitičkih odnosa u nekom razdoblju;
8. Suvremeni geopolitički poredak samo je jedan, posljednji, u nizu geopolitičkih poredaka koji su vladali u povijesti u posljednja dva stoljeća;
9. Peter J. Taylor geopolitičke poretke kroz povijest povezuje s ciklusima hegemonije. Tvrdi da je nužna hegemonija u geopolitičkom smislu da bi se mogao uspostaviti neki geopolitički poredak;
10. J. Agnew i S. Corbridge također smatraju da je potrebna hegemonija da bi se uspostavio neki geopolitički poredak, ali oni hegemoniju ne povezuju nužno s postojanjem nekog hegemonu, već s postojanjem prihvaćenog skupa pravila koji vladaju u međunarodnim i geopolitičkim odnosima;
11. J. Agnew i S. Corbridge čine distinkciju između geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa. Geopolitički poredak je izraz prostorne prakse, a geopolitički diskurs je izraz predstavljanja prostora. Specifične proizvode, moguće scenarije prostorne prakse nazivaju predstavljeni prostori;
12. Saul B. Cohen geopolitičke poretke neizravno istražuje kroz svoj koncept geopolitičke evolucije. Geopolitička evolucija je po Cohenu nezaustavljiv proces koji se dešava neprekidno, te se sastoji od razdoblja u kojima vlada ravnoteža (ekvilibrij) i razdoblja između razdoblja ravnoteže koji se nazivaju geopolitičkim tranzicijama;
13. Cohen svijet smatra geopolitičkim sustavom. Stoga se svjetski geopolitički poredak može smatrati i stanjem geopolitičkih odnosa u geopolitičkom sustavu. Glavne značajke sustava su hijerarhija, regulacija i entropija. Postoje četiri etape razvoja sustava – nediferencijacija, diferencijacija, specijalizacija, hijerarhijska integracija;
14. Cohen je aktere u geopolitičkom sustavu tj. države, podijelio na pet razreda, prema njihovoj važnosti i sposobnosti utjecaja u geopolitičkom sustavu. Prvi razred čine globalne sile, a peti razred malene države s vrlo malim utjecajem;
15. Akteri geopolitičkog poretka presudno utječu na oblikovanje geopolitičkog poretka;
16. Glavni preduvjet nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka bilo je urušavanje ili dezintegracija geopolitičkog poretka hladnog rata, koja je dovela do geopolitičke

- tranzicije. Geopolitička tranzicija je bila brza i dovela je do nastanka novog svjetskog geopolitičkog poretka, promijenivši odnose na vrhu svjetske moći;
17. Dezintegracija geopolitičkog poretka hladnog rata omogućila je, između ostalog, veliku proliferaciju država, najveću od velikog vala dekolonizacije;
 18. Posljednja geopolitička tranzicija bila je, po Z. Laidiju, preduvjet nastanka globalnog doba, kao povijesnog trenutka u kojem ljudska društva imaju kolektivnu svijest o promjeni odnosa između prostora, vremena i sebe samih;
 19. Geopolitiku i geopolitičke uvjete u posthladnoratovskom razdoblju moguće je povezati i s teorijom svjetskog sistema, kao što je učinio C. Flint, nazvavši geopolitiku u jezgri geopolitikom smijeha, a geopolitiku periferije geopolitikom zaborava;
 20. Uvjeti razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka vide se na političkom, vojno-sigurnosnom, gospodarskom, društvenom i tehničko-tehnološkom polju;
 21. Uvjete razvoja novog svjetskog geopolitičkog poretka moguće je izraziti kroz paradigme koje govore o suvremenim uvjetima i uvjetima razvoja u budućnosti;
 22. Tri najpoznatije paradigme koje nam govore o sadašnjosti i budućnosti suvremenog svijeta su geoeconomija Edwarda N. Luttwaka, kraj povijesti i posljednji čovjek Francisa Fukuyame, sukob civilizacija Samuela P. Huntingtona;
 23. Paradigma Luttwaka je uglavnom ekonomski orijentirana i naglašuje važnost globalne političke ekonomije, koja mora normalno funkcionirati da bi u svijetu vladao mir i da bi bio moguć ekonomski razvoj. Geoeconomija podrazumijeva daljnje djelovanje i umiješanost država u funkcioniranje globalne političke ekonomije;
 24. Fukuyamina paradigma je filozofski i ekonomski orijentirana, naglašuje važnost nastanka i održanja liberalne demokracije i kapitalističke ekonomije kao optimalnog društvenog i ekonomskog uređenja, koje treba čuvati;
 25. Huntingtonova paradigma je vrlo izazovna jer predviđa konflikte i naglašuje važnost kulturnih i civilizacijskih rascjepa i sukoba koji će se javiti na područjima dodira različitih naroda i različitih civilizacija. Sukobi na rubovima civilizacija su opasni jer zbog solidarnosti i umiješanosti naroda iz različitih civilizacija mogu dovesti u pitanje globalnu sigurnost.
 26. Najvažniji akteri suvremenog geopolitičkog poretka i dalje su suverene države;
 27. Države djeluju u međunarodnom sustavu koji je anarhične prirode, a glavna briga država je njihov vlastiti opstanak;
 28. Države se, osim kao dijelovi međunarodnog sustava, mogu poimati i kao akteri u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji, s malim stupnjem neovisnosti;

29. Osim država, akteri novog svjetskog geopolitičkog poretka su ostale teritorijalno-političke jedinice (transnacionalne zajednice, nepravilne političke jedinice i pseudodržave), međunarodne organizacije, ostali akteri novog svjetskog poretka
30. Značenje države kao aktera svjetskog geopolitičkog poretka još uvijek je najveće, ali se značenje ostalih aktera povećava pod utjecajem suvremenih procesa
31. Procesi u geopolitičkom poretku rezultat su djelovanja aktera i objektivnih uvjeta koji vladaju u nekom geopolitičkom poretku;
32. Najvažniji procesi u novom svjetskom geopolitičkom poretku su globalizacija, deterritorijalizacija, novo poimanje i organizacija prostora, te nove prijetnje sigurnosti
33. Globalizacija i njen karakter imaju izniman utjecaj na sadašnjost i budućnost svijeta. Akteri poretka pokušavaju globalizaciju usmjeriti u svoju korist;
34. Akteri i procesi danas doživljavaju veliku transformaciju, djelujući međusobno jedni na druge i tako stvarajući nove osobine jednih i drugih;
35. Akteri i procesi svojim međusobnim djelovanjem oblikuju suvremene geopolitičke i međunarodne odnose;
36. Suvremeni međunarodni i geopolitički odnosi čine sadržaj suvremenog svjetskog geopolitičkog poretka, koji se neprestano mijenja;
37. Kombiniran pristup istraživanja suvremenih globalnih geopolitičkih i međunarodnih odnosa sagledava te odnose kroz istraživanje uloge, utjecaja i odnosa četiri najveća svjetska centra moći, te kroz istraživanje regionalnih poredaka u ostalim regijama, gdje se ne nalaze najveći centri moći;
38. Regionalni poretki uspostavljaju se pod utjecajem regionalnih sila, koje ipak ne mogu postati pravi hegemoni u regijama, zbog djelovanja najvećih centara moći tj. velesila
39. Najveći svjetski centri moći u novom svjetskom geopolitičkom poretku su SAD (najveći centar moći uopće, vojni, politički i ekonomski div), Kina (ekonomska i politička velesila), Rusija (vojna i politička velesila, ekonomski bolesnik), Europska unija (ekonomska supersila);
40. Regionalni poretki mogu se pratiti kroz svjetske geopolitičke regije. S obzirom na starost svoje podjele svijeta iz 1963. g., Cohen je smatrao potrebnim napraviti novu regionalizaciju svijeta i podjelu na geopolitičke regije;
41. Ovdje je primijenjena ponešto modificirana Cohenova podjela. Geopolitičke regije suvremenog svijeta su: Angloamerika i Karibi, Južna Amerika, Podsaharska Afrika (shatterbelt), Bliski istok i sjeverna Afrika (shatterbelt), središnja Azija (mogući shatterbelt, s Bliskim istokom), južna Azija, jugoistočna Azija, Australija i Oceanija.

U Europi je regija Europa (a ne više Pomorska Europa i Magreb), Rusija čini regiju Heartland (bez istočne Europe), Kina je stožerna država regije istočna Azija (više nije podijeljena kao u hladnom ratu, pripadaju joj i Japan te obje Koreje);

42. SAD je neprijeporno najveća svjetska sila, supersila bez premca u povijesti. Politika SAD-a na svim poljima u odnosima sa svijetom, najsnažnije će oblikovati svjetski poredak i globalne geopolitičke odnose. Američka politika ima brojne i duboke interese u svijetu, te mora primjenjivati različita sredstva za njihovo ostvarivanje. Pritom stvara brojne neprijatelje i nezadovoljnike. Ključna pitanja u američkoj vanjskoj politici će biti njena utemeljenost na unipolarizmu ili multipolarizmu;
43. Kina je svjetska velesila u usponu, koja pokušava izaći na svjetsku pozornicu u što većoj mjeri. Istodobno je najjača država svoje regije i cijele Azije, što izaziva zabrinutost susjeda. Ekonomski razvoj i politička moć Kine sve su jači i utječu na to da se Kina danas već smatra silom broj dva u geopolitičkim odnosima u svijetu;
44. Rusija je velesila čiji ugled i moć neprestano padaju, još od raspada SSSR-a. Rusija je danas pritisknuta brojnim problemima, te traži svoje mjesto u svijetu i spas za svoje stanovništvo kroz strana ulaganja koja bi trebala potaknuti rusku ekonomiju. Novo partnerstvo s SAD-om zasad ne daje neke veće rezultate i pitanje koliko će trajati;
45. Europska unija kao supranacionalna zajednica proživljava stalne transformacije. Njen najveći problem je različitost interesa članica. Ekonomska je supersila, ali su joj moć političkog i vojnog djelovanja umanjene zbog toga što nije država nego zajednica;
46. Regije koje se nalaze izvan regija gdje se nalaze svjetski centri moći nemaju ključan utjecaj na svjetski poredak, ali mogu izazvati velike potrese u globalnim geopolitičkim odnosima, zbog postojanja oružja za masovno uništenje, regionalnih sukoba itd. Fragmentiranost shatterbelata je značajna te predstavljaju veliku opasnost;
47. Hrvatska kao mala zemlja s malo stanovnika nema velik utjecaj na svjetski poredak. Hrvatska mora svoje mjesto u novom svjetskom poretku tražiti kroz članstvo u europskim i euroatlantskim organizacijama i integracijama, te to treba biti primarni strateški cilj Hrvatske. Hrvatska mora ostvarivati i štititi svoje nacionalne interese, ponajprije kroz ustrojstvo kvalitetnog sustava nacionalne sigurnosti i razvoj gospodarstva, koje treba biti izvozno orijentirano;
48. Hrvatska treba iskoristiti svoje komparativne prednosti (geoprometni položaj, obalu itd.) i izraditi jasnu strategiju gospodarskog razvoja te sustavno raditi na njenom ostvarivanju. Hrvatska ne smije voditi isključivu vanjsku politiku, riješiti probleme sa susjedima i razvijati različite geopolitičke inicijative (lokalne, europske i globalne).

POPIS LITERATURE

1. Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space. Hegemony, territory and international political economy.*, Routledge, London
2. Albert, M. (2000.), From Defending Borders towards Managing Geographical Risks? Security in a Globalised World, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 57-80
3. Anderson, E. W. (1999.), Geopolitics: International Boundaries as Fighting Places, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 125-137
4. Badie, B., Smouts, M. C. (2000.), The Turnaround of the World, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 85-93
5. Barić, R. (2002.), Budućnost obrambene politike EU, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 69-98
6. Blake, G. (2000.), State Limits in the Early Twenty-first Century: Observations on Form and Function, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 1-18
7. Brunn, S. D., Jones J. A. (1994.), Geopolitical Information and Communication in Shrinking and Expanding Worlds: 1900-2100, u: Demko, G. J. (ur.), Wood, W. B. (ur.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado, str. 301-322
8. Brzezinski, Z. (1994.), *Izvan kontrole*, Otvoreno sveučilište, Zagreb
9. Brzezinski, Z. (1999.), *Velika šahovska ploča: američki geostrateški primat i njegovi imperativi*, HUMS i Interland, Varaždin
10. Buzan, B. (1990.), *People, States and Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado
11. Cohen, S. B. (1963.), *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York
12. Cvrtila, V. (1997.), Države i međunarodna sigurnost, *Politička misao*, vol. XXXIV, br. 3, str. 31-43
13. Cvrtila, V. (2000.), Republika Hrvatska – *gateway* prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 1, str. 161-172
14. Cvrtila, V. (2000.), Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 85-88
15. Cvrtila, V. (2000.), Republika Hrvatska u euroatlantskoj zajednici, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 3, str. 167-170

16. Cvrtila, V. (2001.), Suvremeni izazovi sigurnosne politike Republike Hrvatske, *Europske perspektive demokratske Hrvatske*, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, str. 39-49
17. Čehulić, L. (2000.), Demokracija i ljudska prava u posthladnoratovskoj američkoj i europskoj politici, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 109-122
18. Čehulić, L. (2001.), *Clinton i novi svjetski poredak*, Politička kultura, Zagreb
19. Čehulić, L. (2001.), Uspostavljanje novih odnosa EU i Rusije, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 1, str. 56-68
20. Čehulić, L. (2001.), Posthladnoratovski odnosi SAD-a i Kine, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 109-123
21. Čehulić, L. (2002.), Transnacionalni izazovi američkoj politici, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 37-52
22. de Blij, H. J., Muller P. O. (1994.), *Geography: Realms, Regions and Concepts*, John Wiley & Sons, New York
23. Demko, G. J. (ur.), Wood, W. B (ur.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives for the Twenty-first Century*, Westview Press, Boulder, Colorado
24. Dollfus, O. (2000.), The World-System, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 52-66
25. Eva, F. (2000.), China and Japan: Culture, Economics and Geopolitics in the Quest for a Leading International Role, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 1-21
26. Flint, C. (2001.), The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World-Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3, str. 1-16
27. Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
28. Glassner, M.I. (1995.), *Political geography*, John Wiley & Sons, New York
29. Gray, C. S. (1999.), Inescapable Geography, *Strategic Studies*, vol. XXII, br. 2-3, str. 162-177
30. Hendrix, B. A. (2001.), International Law as a Moral Theory of State Territory?, *Geopolitics*, vol. VI, br. 2, str. 141-162
31. Henrikson, A. K. (2001.), A Coming «Magnesian» Age? Small States, the Global System and the International Community, *Geopolitics*, vol. VI, br. 3, str. 49-86
32. Holsti, K. J. (2000.), The Paradoxes of Territoriality as an International Institution, *Međunarodne studije*, str. 383-406

33. Huntington, S. P. (1996.), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York
34. Jurišić, K. (1999.), Globalizacija i ljudska prava, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 70-82
35. Jurišić, K. (1999.), Pola stoljeća Narodne Republike Kine, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 3, str. 34-44
36. Jurišić, K. (2000.), Procesi globalizacije u 20. stoljeću, *Međunarodne studije*, str. 293-303
37. Kissinger, H. (1995.), *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York
38. Kissinger, H. (2001.), *Does America Need a Foreign Policy?*, Simon & Schuster, New York
39. Kurečić, P. (2001.), Geopolitika i suvremeni geopolitički položaj Hrvatske, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 4, str. 115-127
40. Levy, J. (2000.), A User's Guide to World-Spaces, *Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 67-84
41. Newman, D., Kliot, N. (1999.), Globalisation and the Changing World Political Map, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 1-16
42. Nye, J. S. (2002.), *The Paradox of American Power*, Oxford University Press, New York
43. O Loughlin, J. (2000.), Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 126-137
44. O Tuathail, G. (1996.), *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis
45. O Tuathail, G. (1999.), Borderless Worlds? Problematising Discourses of Deterritorialisation, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 139-152
46. Pavić, R. (1973.), *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
47. Plevnik, J. (2001.), Značenje geopolitike i geoekonomije u suvremenim međunarodnim odnosima, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 21-42
48. Plevnik, J. (2002.), Izvori nesigurnosti u svjetskom poretku, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 53-68
49. Reilly, D. (2000.), Shatterbelts and Conflict Behaviour: The Effect of Globalisation on «High Risk» States, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 48-77

50. Relyea, S. (1998.), Trans-State Entities: Postmodern Cracks in the Great Westphalian Dam, *Geopolitics*, vol. III, br. 2, str. 30-61
51. Rumley, D. (1999.), Geopolitical Change and the Asia-Pacific: The Future of New Regionalism, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 83-97
52. Sparke, M. (1998.), From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderlands, *Geopolitics*, vol. III., br. 2, str. 62-98
53. Spiegel, S. L. (2000.), Traditional Space vs. Cyberspace: The Changing Role of Geography in Current International Politics, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 114-125
54. Tatalović, S. (2000.), Hrvatska i Partnerstvo za mir, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 3, str. 165-166
55. Tatalović, S. (2000.), Nacionalni interesi i nacionalna sigurnost Republike Hrvatske, *Međunarodne studije*, str. 53-64
56. Tatalović, S. (2001.), Nacionalna sigurnost Republike Hrvatske i sigurnost na jugoistoku Europe, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 4, str. 178-184
57. Taylor, P. J. (1993.), *Political geography. World Economy, Nation-State and Locality*, Longman Scientific & Technical, Essex
58. Vukadinović, R. (1997.), Širenje NATO-a i nova europska sigurnost, *Politička misao*, vol. XXXIV, br. 4, str. 86-97
59. Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb
60. Vukadinović, Radovan (1998.), Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao*, vol. XXXV, br. 2, str. 79-93
61. Vukadinović, R. (1999.), Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41
62. Vukadinović, R. (1999.), NATO-ova akcija u Jugoslaviji i novi svjetski poredak, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 2, str. 15-24
63. Vukadinović, R. (2001.), *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb
64. Vukadinović, R. (2001.), Amerika u novom svjetskom poretku, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 5-20
65. Vukadinović, R. (2002.), Novi rusko-američki odnosi, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 5-20

POPIS GRAFIČKIH PRILOGA

1. Geostrateške i geopolitičke regije Saula B. Cohena
2. Geostrateška područja i geopolitičke regije u 90-im godinama 20. stoljeća
3. Najvažnije regionalne geopolitičke promjene od II. svjetskog rata do danas
4. Potencijalne gateway države u svijetu
5. Mreža gateway država u svijetu
6. Preklapanje opsega utjecaja Velike Kine i američko-japanske antikineske koalicije
7. Europske organizacije
8. Krična jezgra europske sigurnosti poslije 2010. godine
9. Globalna zona tinjajućeg nemira
10. Euroazijski Balkan
11. Hrvatska – nadregionalni geopolitički odnosi
12. Hrvatske sastavnice i okruženje
13. Suvremeno geopolitičko okruženje Republike Hrvatske

Gotovi seminarski, maturski, maturalni i diplomski radovi iz raznih oblasti, lektire , puškice, tutorijali, referati - specijalizovan tim za usluge visokokvalitetnog pisanja, istraživanja i obradu teksta za kompletan region Balkana.

Posetite nas na sajtovima ispod:

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKI.NET

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

Dostupni smo Vam 24h 365 dana u godini.

Za gotove verzije rada obratiti se na mail:

maturskiradovi.net@gmail.com

061/ 11-00-105

Seminarski, diplomski, maturski radovi, prevodi na engleski i eseji...